

Cseke Gábor

A Strada Bravilortól a Vígszínház utcáig és vissza

2015



TARTALOM

- 1 Helyi hírek
- 2 Újabb helyi hírek
- 3 Biliárdgolyó, korommal
- 4 Munkás hétköznapiak itt is, ott is
- 5 Az első csalódások
- 6 Kölcsönös biztatások
- 7 Életcélokról
- 8 Anschluss, influenza, légiriadó
- 9 Húsvét után
- 10 Ismerkedés a televízióval
- 11 Tudósítások
- 12 „Hiszen ért Maga engem!”
- 13 Színváltás után
- 14 Térképolvasás
- 15 Készenlétben
- 16 Valami, ami megmarad
- 17 Rádiórandevú
- 18 Szakadt húrok a hegedűn
- 19 A titkárságtól nincs menekvés?
- 20 Ha rátekintünk a térképre...
- 21 Sári és a szerelem
- 22 Valami van a levegőben – itt is, ott is
- 23 Az aggodalom elhárítása
- 24 Egy szobás-konyhás lakás az emeleten
- 25 A titokzatos daganat
- 26 Várakozás a Királyfira
- 27 Az első koccanás
- 28 Magyarázkodások
- 29 Éjszakai hangok
- 30 Újra távol egymástól
- 31 Hófehérke utat mutat?
- 32 Mozgalmas farsangidő
- 33 Kiruccanások a postaládáig – és tovább
- 34 „Borzasztó napok ezek nekem...”
- 35 „Így adom meg kérdésedre a válaszomat...”
- 36 Mi lesz, ha...?
- 37 „Látod, csak megsegített a jó Isten”
- 38 Készül a lista
- 39 Hogyan kössünk házasságot Budapesten, avagy –
komámasszony, hol az olló?
- 40 Ki botlik meg a menyasszonyi uszályban
- 41 Az utolsó métereken
- 42 Álmodozás egy menyasszonyi ruháról
- 43 A 12. hónapban – az utolsó órában
- 44 Násznapok körutazással
- 45 Egy év múlva
- Végző helyett: kitalált ölelések

1984 nyarán, Csíkszentkirályon, a szüleinktől rám és testvéreimre maradt utolsó lakhelyükön valami hirtelen belső sugallatra kihúztam anyám komódjának felső fiókját és elővettem apámék újságpapírba csomagolt, több kötegből álló levelezését. A legtöbb küldemény azokból az évekből datálódott, amikor még nem voltak férj és feleség 1936-1939 nyara között – és tulajdonképpen csak távkapcsolatban álltak egymással.

Ezekről a levelekről mostanig nem is igen volt tudomásom. Pedig ott heverték az anyámék limlommal teli szentkirályi házában, előbb apám íróasztalfiókjában, majd a komódban, ahová a húgom szép sorjában elrejtette őket. (Nem eldugta! – csak védelembe helyezte...)

Az akkori beléjük olvasás sietős volt, hajszás és éppen csak szemelgetős. Nem is volt hozzá elég türelmem, és belefáradtam, mert a szabadság napjai kitelőben voltak, ezért aztán csak felületes benyomásaim maradtak róluk. Annyi már akkor bizonyossá vált: rengeteg tanulságos megállapítás szunnyad a papírlapokon!

Ilyesmiket jegyeztem fel akkor vázlatos naplómban:

„1984. szeptember 8. Újra otthon. Éjszakai álmomban Apuka feltámadt! Nagyon megdöbbszentünk és szégyenkezünk, hogy időközben befészkeltek magunkat a házába és ráadásul az autóját is eladtuk a szemközti szomszédnak. De azért boldog voltam, mert megőriztem a közlekedési engedélyét és a pártkönyvecskéjét, tehát mégsem maradt a semmivel. Most újra hasznát veheti mindkettőnek. Egy pillanatra se gyanítottam, hogy mindez képtelenség. Még meg is kértem volna, mesélje már el, milyen a halál, de végül megfeledkeztem róla...

Ez történik, ha apám és anyám fiatalkori levelezését olvasom, amikor még nem voltak férj és feleség, csak távismerkedtek. Rengeteg tanulságos megállapítás szunnyad a levelekben, nagyon lassan haladok. Egy dolog máris bizonyossá vált előttem: született naivságomat az apámnak köszönhetem. Körülbelül úgy (félre)ismerte ő is a valóságot fiatal korában, mint én. És felfogását, megállapításait valósággal lekoppintottam anélkül, hogy tudtam volna róluk.... Hirtelen az az érzésem, mintha az ő gondolatmenetét, érvrendszerét, közlési vágyát ismételném meg az életben, felújított kiadásban.”

Azóta emberöltőnyi idő telt el. 2009-ben szántam el magamat arra, hogy a megőrzött és költözéskor jól elraktározott levelezést újra elővegyem és testvéreim kedvéért digitalizáljam. A beolvasás gépies művelete közben alkalmam volt ismételten belemélyedni egy-egy levél részleteibe, s egyre jobban meggyőződtem arról, hogy a Kolozsvár (Cluj) és Budapest közötti, kezdetben rapszodikus, később már szinte mindennapossá váló levélváltásból kirajzolódjon az egymástól szigorú határral elválasztott szerelmesek mindennapi élete, vívódásaikkal, terveikkel és tapasztalataikkal egyetemben. E kétszemélyes, átélt családi történelem annál izgalmasabb, mivel a kérdéses esztendőkből a világ sorsát és a világháború felé sodródását meghatározó olyan események percepciójára, értelmezésére világít, amire csak most, a levelezés tanulmányozása után döbbsentem rá magam is igazán.

Szüleink, ha későbbi közös életünk során meséltek is a „régvolt” időkről és fiataalkori dolgaikról, érzésem szerint nem kívánták túlterhelni, befolyásolni tudati formálódásunkat, amelyre így jórészt az 1945 utáni új világ oktatási és nevelési rendszere nyomta rá a maga markáns bélyegét. A történelmi eseményeket, a háború viszonyosságait mi, utódaik, mindenek előtt az iskolai történelemórákból, majd a sajtóból, a propaganda hivatalos állásfoglalásaiból tudtuk meg és szűrtük le. Nagyon sok időnek kellett elteltie, amíg az előttünk lassan megnyíló lehetőségek olyan szellemi táplálékra is rányitották a szemünket, ami valamikor tabuként, kártékonyként, ellenségesként tiltó homályban maradt.

Ezek a levelek természetes módon vallanak az akkori hétköznapiokról, eseményekről. Nincs bennük semmilyen manipulatív szándék, hiszen íróiknak nem az volt a céljuk, hogy mindenáron megörökítsék a múltat, hanem hogy az események pillanatnyi, rendszeres rögzítésével jelezzék egymásnak kapcsolatuk, bontakozó érzelmeik távlatait és esélyeit. Gondolataik elkötelezettségének irányát. Az információk értelmezését nagyban megkönnyítette az a tény, hogy leendő édesanyám, Füzessy Erzsébet és Aradról származó családja, a levelezés kezdete előtt pár évvel még kolozsvári lakosok voltak, apámmal, Cseke Vilmostal ugyanarra az egyetemre és ugyanarra az évfolyamra jártak – mindketten matematikát hallgattak –, majd a Füzessy család Békéscsabára, illetve később Budapestre költözése után úgy hozta az élet, hogy ez a valamikori, kollegiálisnak indult kapcsolat a távolság dacára hirtelen kiújuljon és viszonylag hamar felértékelődjön. A Kolozsvárról távozott Erzsikének tehát nem volt szüksége külön magyará-

zatra ahhoz, hogy megértse az elszakított Erdélyben élők sajátos helyzetét, a kommunikáció egyenlő eséllyel zajlott a két fiatal között.

A továbbiakban azon leszek, hogy lehetőleg minél nagyobb olvasóközönség számára, a kellő diszkréció keretein belül, hasznossá tegyem a szerelmi levelezés mélyrétegeiben meghúzódó korrajzot és eseménykrónikáját is.

Cseke Gábor

1

Helyi hírek

A kapcsolatfelvételt tulajdonképpen apám, Cseke Vilmos (a továbbiakban Vili) kezdeményezte 1936. október 10-én.

„Kedves Pipi! Már nagyon régen akartam és készültem is írni, a címét azonban csak nemrég tudtam meg Sárítól. Mióta itt hagytak bennünket, bizony sok-sok minden történt. Azt hiszem, nem untatom, ha egy kis beszámoló lesz ez a levelem, hiszen kolozsvári dolgok, s Maga is nemrég még kolozsvári volt.

Tisztelettel és örömmel jelenthetem, hogy 1936. június hó 24-én d. u. 4 órakor már mint „licențiat în matematici” hagytam el az egyetemet. Húsvét óta dolgoztam a licența dolgozatomon és meglepetésnek szántam, hogy negyedéves vizsgák után mindjárt másnap a licența vizsgának is nekiállok. Hála Istennek, sikerült, sokaknak nem kis megrökönyödésére. **Angheluță-nál**, aki időközben teljesen felgyógyult, vettem ki a tételt, a bizottságban rajta kívül Bratu és Ionescu voltak...

A nyáron aztán teljesen a pihenésnek adtam magamat. Június 29-től július 15-ig cserkész táborban voltam a Dregán völgyében, a Vlegyásza alatt. Az augusztus hónap a brassói jamboree-vel telt el. Annak a keretében rendeztek egy parancsnoki iskolát és azon vettem részt. Most aztán az egész gimnáziumi csapat vezetését átvettem, mivel **Puskás** [Lajos] az erdélyi katolikus cserkészlet központi irányítására kapott megbízást.

Közben éppen ma kaptam meg a katonai behívómat november elsejére... Két héttel ezelőtt a kereskedelmi iskolában még tanárkodtam is, egy hétig helyettesítettem a számtantanárt, akinek el kellett utaznia.

Körülbelül két napja az a hír terjedt el a városban, hogy a legkisebbik Bari leány (most végezte a VIII. gimnáziumot) a román udvarlójával együtt felakasztotta magát. Állítólag azért, mert a szülők tiltották őket egymástól. Semmi biztosat nem tudni, azt mondják, még idejében észrevették és levágták őket... Engem nagyon megrázott az eset.

Írjon, Pipi drága sokat Magukról, mivel foglalkozik, hogy megy a zene? Hallom Sárítól, hogy fölvevették az Akadémiára. Gratulálok érte. Igaz, a Maga tudásával nem is volt kétséges. Gondoljon néha rám is, higgye el, nagy űrt hagyott itt Maga után. Az ember sokszor akkor jön rá, mit jelentett neki valaki vagy valami, mikor az már eltűnik a köréből.

Válaszát nagyon várom,... kézcsókomat küldöm, azzal a barátsággal, amelyet országhatár nem szüntet meg.”

Vili levele nem marad visszhang nélkül: Füzesy Erzsébet (a továbbiakban Erzsike) két nap múlva, tehát még a kézbesítés napján megírja alábbi válaszát:

„Kedves Vili! Talán nem is gondolja, mekkora örömet okozott nekem kedves soraival, hiszen itt a messze idegenben olyan jól esik egy baráti szó, egy megemlékezés, amely amellet bizonyít, hogy érünk valamit, s hogy az a szeretet, amelyet barátainkkal szemben éreztünk és tanúsítottunk, nem múlt el minden nyom és eredmény nélkül. Maga mindenkor igaz barátom volt s jól esik tudnom, hogy az ma is. Sajnos, az élet körülményei úgy hozták, hogy mindezt most már csak fehér papíron tudom elmondani, de ezen nem lehet változtatni.

Azóta, hogy eljöttem szép Kolozsvárról, én is sok mindent éltem át, mozgalmas volt itt az élet, hisz minden új volt a számomra. Még mind a mai napig nem tudtam betelni azzal a sok szépséggel, amit Budapest nyújthat. Ezzel ugyan tudom, sem nagyot, sem újat nem mondok, de ezt nem lehet eléggé s eleget mondani...

Apum itt van most állásban az Anker biztosítónál... Nem panaszkodhatunk, ami az anyagi előnyöket illeti, jelenlegi állásában jóval több jövedelme van, mint volt Kolozsvárt. Most szó van róla..., hogy Aput bízzák meg a Békés megye, Szeged vidéke megszervezésével, s ilyenformán, mivel a központ Békéscsaba lenne, ott irodát kell felállítania, s így egyúttal oda is kellene költöznie, amíg a körzet megerősödik. Ez eltarthat 1/2 évig, 1-2 évig, előre nem lehet tudni, s ilyen formán... a hó végén ismét hazát cserélek, ha leköltözünk Békéscsabára. Ez pillanatnyilag gondot is okozott az Akadémiával kapcsolatban, de ma már ez a kérdés is magától megoldódott, amennyiben az egyik akadémiai tanár le szokott járni havonta órákat adni, másrészt pedig negyedévenként nekem kell majd kollokválni feljárni (amit ugyan szívesen teszek). Így még mindig szerencsésebb a megoldás, mintha a családnak különválva kellene élnie, hiszen ismeri Anyumékat, mennyire féltenek és óvnak, tudom, nem lenne egy boldog percük, ha velük nem vagyok...

Magamról még mit írnak? Iparművészkedtem és -kedem, jelenlegi specialitásom a pergament festés és -készítés. Szépen kerestem nyáron a gombokkal stb. famunkákkal, most az őszi vásáron pedig függöny- meg terítő terveimet adták el elég szép mennyiségben 1 P – 1 P 50-nel darabját. Most

szorgalmasan gyakorolgotok, van egy zongoratanítványom is, ezenkívül festegetek néha a magam szórakozására...

Látja, édes Vili, én még mindig a régi futri Kata vagyok, bár azóta sokat komolyodtam és bizonyos mértékig okosodtam. Megtanultam a munkát s az embert értékelni és becsülni. Most nem untatom tovább ezekkel a dolgokkal, talán nem is való, hogy ennyi mindent feltálaltam itt egyszerre, de tudom, hogy Maga egészen más, mint a többiek és ismer engem jól. Nekem pedig olyan jól esik néha őszintének lenni. Annyiszor gondoltam, hogy írok Magának, de valahogy mindig közbejött valami forgalmi akadály. Hiszen pont Sári az, aki megmondhatja, mert ő tudja, mennyire el voltam foglalva...

Majd drukkolok, hogy küldjék haza katonáéktól...

Még egyszer köszönöm, hogy gondolt reám. Anyu üdvözetét és gratulációját küldi. Apu most éppen Miskolcon van..."

Ez volt a kezdet. Vagy már a folytatás? Remélem, a levélváltás további menetéből erre is választ kapunk.

Jegyzetek:

* **Angheluță** [Theodor]: Galac megyében született neves matematika professzor, a Román Tudományos Akadémia tagja, a kolozsvári egyetem tanára, a modern matematikai tudományok jeles művelője. A későbbiekben is segítőkészen egyengeti Cseke Vilmos szakmai fejlődését a matematikai tudományok terén.

* **Puskás** [Lajos]: 1925-től a kolozsvári piarista főgimnázium tanára, történelem szakot végzett. Az iskolai szövetkezeti mozgalom, a katolikus cserkészcsapatok parancsnoka 1937-ig, amikor is napiparancsával II. Károly király beolvasztotta a cserkészetet a három évvel korábban létrehozott Straja Țării – „Országőr” szervezetbe.

2

Újabb helyi hírek

A sikeres kapcsolatfelvétel Budapesten is, Kolozsváron is elégtétellel jár: Vili örömmel nyugtázza a gyors választ, igazat adva Erzsikének, hogy az igazi barátság sosem múlik el nyomtalanul. Biztosítja a lányt, hogy őt is minden érdekli az anyaországi életről, a család sorsáról, továbbá maga is nagy híve az őszinteségnek, a kitárulkozásnak.

Mivel Erzsike részletekre volt kíváncsi az öngyilkos-jelölt kolozsvári szerelmespár történetéből, Vili eléadja az újabb fejleményeket: „Teljes világosság még most sem derült az ügyre, de azért egészségesek, legfeljebb lelki betegségtől eltekintve, ahogy mondani szokás, kutya bajuk. Állítólag megszöktek Tordára (talán már másodszor – mondják a rossz nyelvek), ott ültek egy hétig, aztán visszajöttek, s mivel a szülők akkor is hajthatatlanok voltak, megpróbálták a hurokhoz fordulni... [A lány] most szobafogságra van ítélve. Jelzem azért, esküt nem teszek rá, hogy így történt, én így hallottam... Különben itt már el is felejtették az emberek.”

További részletek következnek Vili életéből:

„Katonai ügyem újabb fordulata az, hogy tegnap lementem a Cercul de Recrutare-hoz, megérdeklődni, hogy hová helyeztek, ha nagyon messzire, hát lehessen a szükséges lépéseket megtenni az áthelyezés érdekében. Hál'Istennek, erre nem volt szükség, mert a Reg[imentul]. 3. Transmisiuni, Cluj-hoz osztottak be [3. számú távközlési ezred, Kolozsvár], még ha bent tartanak is, legalább otthon lakhatom és kosztózhatom...

Nemrégien fent jártam a Görögtemplom utcában, s elhaladva a Maguk lakása előtt, önkéntelenül is jött, hogy menjek be, pedig ott tulajdonképpen elég keveset jártam.”

A továbbiakban elfoglaltságairól ír, arról, hogy az egyetemi élet – a mindennapi munkából visszatekintve – sokkal gondtalanabbnak tűnik már, majd biztatja a lányt: „fehér papír és valami írószerszám mindig akad az ember kezébe, és akkor kilométerek, országhatárok, tengerek sem számítanak!”

Október második felében Erzsikéék Békéscsabára költöznek, ezért aztán a lány 1936. november 7-én mentegetőzve kezdi újabb levelét:

„Olyan rumliban telt el az utolsó két hét, hogy az ember azt sem tudta, hol a feje. Már amint az költözésekkor lenni szokott... Nekem aztán alaposan kijut belőle... Nem a legkellemesebb esemény az ember életében. Mikor megérkeztünk, Apu azzal fogadott, hogy levelem van, s mikor kérdem, hogy kitől, ideadja a Sorsjegyiroda levelét, amelyben melegen értesítettek, hogy ezúttal nem volt szerencsém nyerhetni. De azután átadta a Maga levelét is, és az megvigasztalt a csalódásért...

Most beosztottam a napomat s az sült ki, hogy alig marad pár percnyi szabadidőm. Pedig olyan jó könyvem van, Harsányi [Zsolt] Magyar Rapszodiáját olvasom. Jó vastag 4 kötetben, Liszt F[erenc]. életrajza. Ha hozzájut, olvassa el...

Sok újságot most nem tudok írni, pedig új itt nekem minden ebben a nagy civis városban, de ami azt illeti, nem olyan nagyon változatos... Mi pont a város közepén lakunk, templom, színház, rendőrség, mozi stb. pár lépésre tőlünk, úgy hogy én a belvároson kívül mást nem is láttam, lévén itt irgalmatlan sár... Minden másodnap szakad az eső... De leszek én még öregebb csabai polgár is és akkor olyan pletykákat kanyarintok, hogy na! – csak győzzék olvasni... Egyelőre... vár a zongorám, és az nagy zsarnok... Ha eszébe jutok, írjon pár sort, nagy örömet szerez vele...”

Éppen csak beindult levelezésük azonban nincsen minden bosszantó közjáték nélkül: hol apám levele (s egy benne küldött portré) nem ér el a címzetthez, hol anyám levlapja keveredik el. Amíg ez tisztázódik közöttük, Erzsike kéréssel áll elő 1937. január 14-én:

„Jelenleg egy kolozsvári részletet festek: a sétatéri tavat a korcsolyamelegedő épülettel és csupán egy 4x4-es kis felvétel áll a rendelkezésemre. Egy esti kép lesz különben, de szeretném az épületet azért úgy kihozni, hogy rá lehessen ismerni. Nagyon szeretném, ha küldene nekem kedves Vili egy lev. lapot, amelyet e célból használhatnék. Viszonzásul majd én is küldök egy gyönyörű békéscsabai részletet...”

1937 januárjában különben Vili is megszólalt: a levelezés körüli bonyodalmak miatti bocsánatkéréssel és tömény, szerteágazó helyzetrajzzal jelentkezett.

„A katonáskodásomról nem is tud, ugye? Még novemberben, miután bevonultunk, leküldtek Bukarestbe a tiszti iskolába, ott ültünk egy hétig, aztán mint meg nem felelőket, visszaküldtek az ezredhez. Itt, miután vagy

5-6 orvosi viziten keresztülestünk, szabadságoltak. Közben megjelent egy rendelet, amely kiírta 1937-re a capacitate [képesítő] vizsgákat. Én persze, nagy örömmel, hogy a katonaságtól megszabadultam, hozzáfogtam tanulni, és még karácsony előtt elvégeztem a Seminar Pedagogic-ban [Pedagógiai Szeminárium] a próbatanításokat is... Be is küldtem az irataimat, lefizettem 1600 L-t és akkor nagy „szerencsémre” megint behívtak katonának. Nem tudom, minek lehet köszönni, de az összes m. [agyar] fiúkat behívták váratlanul és most mi is rendes kiképzésben részesülünk. Még az a szerencsém, hogy kolozsvári ezrednél vagyok, otthon alhatom és kosztosozhatom. Minden reggel kivonulunk (20 fokos hidegek járnak errefelé) a gyakorlótérre (Szamosfalva felé) és délután 2–6-ig iskola van. Mikor nagy fáradtan 7 óra felé hazaérek, még nekifogok tanulni...

Kolozsvár különben farsangol, tegnap nyitotta meg a **Mária Valéria** a nagy bálók sorát. Milyen volt? kérdezi bizonyosan. Választ pedig nem tudok adni, mert az idén nem voltam, és valószínűleg a többiekbe sem megyek el. Fáradt is vagyok, meg aztán kedvem sincs valami nagy...

A színház most elég jó, különösen a prózai darabokkal van nagy sikerük, Fényes Alice nagyon sokat fejlődött, azt lehet mondani, teljesen kiforrott művésznő... Azt hiszem, hallották, hogy **Bors Mihály**, az EKE elnöke, tordai földbirtokos agyonlőtte magát... Egy hymen hír: Abramescu megnősült, elvett egy postáskisasszonyt. Most boldog...

Zenei térre áttérve: a Magyar Zenekonzervatórium ez évi közgyűlése egyhangúlag elnökének választotta **Inczédy Joksmann Ödönt**. Reméljük, hogy most már fog egy kicsit emelkedni a Konzervatórium nívója. Különben november 24-én egy szép Liszt hangversenyt rendezett a Konzervatórium, szokatlanul nagy erkölcsi és közönségsikere volt (a Magyar Színházban tartottuk a hangversenyt). Azelőtt egy héttel volt itt **Hubermann** hegedűművész. Hát az egy élmény volt, ott lenni a hangversenyén. Azt mondják, még mindig ő a világ első hegedűse...

Hát maga, hogy halad a zongorával, volt-e azóta kollokválni?... Én bizony ebben az évben nagyon mostohán bántam a hegedűvel, tanulni egyáltalán nem tanulok, ami pedig a gyakorlást illeti, arra nem jut idő...”

1937. január 23-án Erzsike az Anker Biztosító levélpapírján válaszként ezeket írja a Bravilor 7. szám alá:

„A lapot s levelét köszönettel megkaptam. A felvétel [a kolozsvári jégpályáról] nagyszerű, és olyan szép, hogy nem csak azt a pasztellt tudom általa befejezni, amit említettem, hanem egy újat is kezdek, mégpedig erről

a képes lapról, mert különösen a világítása nagyon hatásos, olyan, mint egy tündérsziget... Innen, a távolból minden kolozsvári részlet olyan festőinek tűnik, míg ott voltam, jóformán észre se vettem... Néha szeretnék pár napig ott teremni, kicsit körülnézni. Sajnos, erre nem igen lesz mostanában kilátásom, hanem azt remélem, hogy Maguk fognak engem meglátogatni!... Én reménykedem, hogy így lesz...”

Levelét azonban nem sikerül rögtön befejeznie, eltelik még pár nap, amikor aztán, 27-én Erzsike hozzátoldja a következőket: „Megnagyobbodott az irodánk, s az év végi zárlat, költöztetés stb. miatt annyi hivatalos levelezés gyűlt össze, hogy alig győztük! Most írtam meg éppen a 26. levelet (ez lesz a 27.!) Ha most össze-vissza fogok írni, ez csak azért van, mert az irodában írok (jelenleg a közös teremben), ahol négyen beszélgetnek körülöttem, igyekszem kikapcsolódni s nem törődni velük... Sokat gyakorlok... Február közepén megyek fel majd Pestre, amint azt egészen helyesen kikövetkeztette. Remélem, lesz némi sikerem... Milyen remek lehet magának, hogy túl van ezeken az apró-cseprő vizsgagondokon! Mikor lesz a capacitate? Feltétlenül írja meg, majd imádkozom!”

A levélben élénken érdeklődik volt tanáraik és kollégáik iránt, felsorolva őket név szerint – irigylésre méltó memóriával. Végül néhány művelődési pletyka: „Itt járt Bartók, őt hallottam, meg Basilides is tartott dalestet. Színházba nem igen járunk, egy párszor voltunk csak, de roppant gyenge a társulat. Moziba annál inkább. Minden jó filmet megnézünk...”

Mivel a fiatalok levelezése még erősen esetleges az 1937-es év első felében, a Füzesyék Budapestre való visszaköltözésének részletei homályban maradnak. Egy biztos: 1937 őszén Erzsikét már Budapesten találják Vili levelei...

Jegyzetek:

* **Mária Valéria:** egykori leányárvaház a kolozsvári kül-Közép-utcában.

* **Bors Mihály:** Szindi földbirtokos volt, unitárius egyháztanácsos, a Torda-Aranyosvidéki Unitárius Egyházkerület felügyelő gondnoka és községi tanácsos. A Hesdát-patak mellett menedékház őrzí a nevét. 1937 január havában a sajtóban az alábbi gyászhiért tették közzé: „A Transzilvania Kárpát Egyesület elnöksége őszinte fájdalommal jelenti, hogy Csík-

szentkirályi Bors Mihály (...) a Kárpát Egyesület elnöke f. hó 8.-án, életének 50-ik évében, Szinden, ősi udvarházában megdöbbenő hirtelenséggel elhunyt.”

* **Inczédy Joksmann Ödön:** Gyulafehérváron érettségizett, Kolozsvárt jogot végzett, 1902: Alsó-Fehér vm. szolgálatába lépett. 3. aljegyző, 1908: vm. főjegyző, 1917-1918. XI: alispán. Erdély elcsatolása után az Orsz. M. Párt intéző biz. tagja, 1926: üv. aleln. A M. Dalosszövetség, a kolozsvári M. Zenekonzervatórium eln., a nagyenyedi r.k. egyhközs. és a gyulafehérvári Majláth főgimn. főgondnoka, az Erdélyi R.K. Státus ig-tanácsának alelnöke. K-Erdély visszacsatolása után 1940. IX-1944. IX: Kolozs vm. főispánja, a Felsőház behívott tagja.

* **Hubermann:** Broniszlav, fiatal hegedűvirtuóz, szül. Varsóban 1884-ben. 1892-ben Bécsben lépett fel magánkörben, hol annyira feltűnt, hogy Ferenc József királytól 1000 forintos ösztöndíjat kapott további kiképeztetésére, Zamoyszki gróf pedig Stradivari-hegedűvel ajándékozta meg a csodagyermeket.

3

Biliárdgolyó, korommal

1937 februárjának végén Vili egy levelében már azt latolgatja, mintegy hivatkozva Erzsike félig-meddig udvarias, még nem sokra kötelező meghívására, hogy sajnos, az év novemberéig nem tud Budapestre utazni – föltehetően találkozás céljából –, mert köti a katonaság, ahol ráadásul még beteg is lett, s betegségével a katonakórházba került. Ott viszont olyan higiéniai körülményekbe csöppent, hogy 5 nap teltével mindent elkövetett, csak kikerülhessen onnan.

„Annyi hasznom azért lett belőle, hogy serviciu auxiliar-ra [segédszolgálat] osztottak be, s azóta nem járok kiképzésre. Most különben a tiszti étkezde könyvelője és raktárosa vagyok... Előnye, hogy egyedül vagyok az irodában és kedvemre tanulhatok. Hátránya viszont, hogy bent kell legyek reggel 7-től déli 2 óráig és délután fél 5-től fél 9-ig.”

E levelében most már egymást követik a sorjázó társasági hírek: ki kit vett el, ki kinek udvarol a régebbi ismerősek közül, sőt részletesen azt is megírja, hogy a volt egyetemi kollégák közül kit merre vezetett az útja. Beköszönt a húsvét, a katonaságtól Vilit három napra hazaengedik, de előtte még megjárja Bukarestet, ahová a kapitánya küldte el: két éjszakát virrasztott át, annyian utaztak a vonaton.

Erzsikét, miközben nyugtázza a társasági információkat, egy tudományos kérdés foglalkoztatja, amire szakszerű véleményt vár Vilitől, mint matematikustól:

„A múltkor társaságban egy érdekes dolgot hallottam, amit nem hiszek, és mindjárt arra gondoltam, hogy megkérdezem magától. Egy fizikai kísérletről van szó, t. i. valaki azt állítja, hogy ha egy biliárdgolyót bekenünk korommal s azt egy asztalra ejtjük, akkor az nem egy foltot fog hagyni maga után, hanem egy kört, mégpedig ennek a körnek az átmérője a golyó átmérőjével lesz egyenlő (?). Ezt azzal magyarázza, hogy a biliárdgolyó annyira rugalmas, hogy eséskor szemmel nem láthatólag összelapul. Nagyon kíváncsi vagyok, mit szól ehhez és mennyi lehet ebben a valóság?”

A szakszerű válasz csak egy hónap múlva, május végén születik meg, amikor is Vili tanulmányi szabadságot kap a katonaságtól, hogy a képesítő vizsgájára készülhessen (a fiúk részére ezt Iași-ban tartják, a lányoknak viszont Kolozsváron). Ám lássuk a feladvány magyarázatát!

„A korommal bekent biliárdgolyó valóban nem egy foltot fog maga után hagyni, hanem egy ugyanakkora átmérőjű körgyűrűt. Idáig még minden stimmel. Hanem a megokolás az nem állja a helyét. Ha úgy volna, mint ahogy azt az illető mondta, akkor egy ugyanakkora átmérőjű nem kört, hanem kör alakú foltot hagyna maga után..

A golyó ugyanis rugalmas, azonnal visszapattan az asztalról és ezért nem hagy foltot, és az ütközés következtében csak a mellékelt ábrán rajzolt ‘egyenlítőkörről’ és a felette levő párhuzamos körökről hullanak le a koromszemcsék, mivel legkönnyebben érintő irányban hagyják el a gömbfelületet. Így magyarázható tehát, hogy az asztalon ilyen foltot hagy a golyó.”

Erzsikéék ekkor még nem laknak ugyan Pesten, de Vili úgy tudja, hogy Pipi zongoratanulmányai miatt éppen ott tartózkodik, ezért oda szánja hajszás vizsgahangulatban írt levelezőlapját. Csakhogy ó jaj! – ahelyett, hogy a lap célhoz érne, mindenféle megjegyzéssel (*Cím elégtelen, Insuffisance d’adresse, Posta hol? Retour, A se inapoia Dlui Cseke Vili, Kaiser*) visszatér a feladóhoz.

Nézem a sárga levelezőlapot: a cím helyén csak a név szerepel, továbbá annyi, hogy Ungaria, ráadásul a feladóról is csak annyit árul el, hogy Kolozsváron írta a lapot, de a saját címe sehol nincs feltüntetve. (Léteznek ilyen kihagyások az ember életében...) Még egy hónapnak kell eltelnie ahhoz, hogy Vili eljuttassa a kalandos sorsú levelezőlapot Erzsikének, az alábbi magyarázattal:

„Pár nappal a capacitate vizsga előtt írtam, a sok tanulástól egész zavart voltam, és a mai napig nem tudom magamnak megmagyarázni, miként történt a dolog, de a címet elfelejtettem odaírni. Mikor aztán Iași-ból hazajöttem, nagy meglepetésemre otthon találtam a lapot, visszaküldték... Kolozsvári postabélyegző rajta lévén a lapon, odaátról egyenesen ide küldték vissza. Itt a postán törték egy darabig a fejüket, hogy vajon ki lehet a feladó. Mivel nem tudták megállapítani, sorba adták a tisztviselőknek, hátha valaki ráismer az írásképre. Ez a Kaiser, aki az apámnak tanítványa volt, az Ő (mármint az apám) írását vélte felismerni és el is ment azonnal a

lappal a nagynénémhez, aki szintén a postán van, megkérdezni, hogy igaz-e. Ő világosította fel aztán Kaisert, hogy az én írásom és így került vissza hozzám a Kaiser utasítására...”

A postai „rémregénynél” azonban fontos volt beszámolni arról is, miként zajlott a képesítő vizsga Iaşi-ban.

„Csak most, hogy túl vagyok rajta, tudok számot adni magamnak arról, milyen sokat is jelent ez. Lehetséges, hogy erre fel a kolozsvári kath[olikus]. gimnáziumhoz neveznek ki az ősszel. Ez volna számomra a legideálisabb megoldás, mégis otthon maradnék, az élet nem kerülne olyan sokba.

A vizsga május 5-én orvosi vizsgálattal kezdődött, aztán három írásbelin kellett keresztülesnünk... 170 jelölt közül csak 42 ment át. Akkor kezdődött aztán a szóbeli. A mélyen tisztelt bizottság még mindig nem találta eléggé ritkának a sorainkat, s a szóbelin még 9-et elmarasztalt. Így a pedagógiai vizsgára már csak 33-an állhattunk.

A pedagógiai vizsga állott egy kollokviumból és három mintaleckéből. Végző eredményképpen 25-nek sikerült teljesen. Magyar csak egyedül én voltam... Most, hogy újra visszakerültem az én rég nem látott kaszárnymba, még az élet is elviselhetőbbnek tűnik...”

Ez az az időszak, amikor a Békéscsabán élő Füzesy család Budapestre költözik. Anyámnak nincsenek lapjai-levelei a nyári időszakból, apám sorai-ból viszont következtetni lehet rá, hogy levélváltásuk nem szakad meg. Ősszel pedig, amikor Erzsike első részletes leveléből megtudjuk, hogy a családból ismét fővárosi lakosok lettek, gyakorlatilag már önálló kenyérkeresőként büszkén számol be arról, hogy iparművészeti műhelyt nyitott.

„Megismerkedtem egy nagyon szimpatikus, idősebb hölgygel, s beszélgetés közben kiderült, hogy ő az a bizonyos Tolnai Flóra, akinek Budapesten, sőt Magyarországon a legnagyobb iparművészeti üzeme van. Nem tudom, figyelte-e Maga is, Vili, amikor Pesten járt, azokat a tündéri magyaros stílusú tányérkákat, dobozokat, amikkel már a pályaudvar környéke el van árasztva, s azután végig mindenütt a Váci utcáig találkozhatni velük. Nos hát az én [Flóra] nénim az, aki ezeket az árukat TF jelzéssel forgalomba hozza.

Szóval, hamarosan összehajóztunk, másnap eljött, megnézte a rajzaimat s meghívott, nézzem meg az ő üzemét. Örömmel mentem, bár terveiről

nem volt tudomásom... Flóra néni megmutatta a minta-szobáját. Apró kis helyiség, teli zsúfolva mindenféle szépséggel. Ekkor következett az a váratlan ajánlata, hogy dolgozzunk együtt... Hírből tudom, hogy hozzá bejutni nem kicsinység. 15 éves a cége és állandó iramban termeli ezeket a famunkákat...

Flóra néni kijelentette, hogy ő teljesen elfoglal munkával egész évben, nála folyton saison van, ezzel szemben az a kívánsága, hogy minden egyébbel csak melleleg foglalkozzam... Természetesen az én zongora tanulmányaim képezték az első bökkenőt... Azt nézve, hogy most egy olyan ritka és szerencsés alkalom adódott, amely egy állandó összeköttetés és kereseti forrás lehetőségét nyújtja: elfogadtam az ajánlatot. A muzsika pedig marad nekem – mint magának is – a legkellemesebb szórakozásom és egyben pihenőm...”

Álmok és valóság – mind Kolozsváron, mind Budapesten – konfliktusba kerülnek egymással. Erzsike a vállalkozás kedvéért egyúttal felhagyott képzőművészeti ambícióival is, s tervezett festészeti kiállításának búcsút mondva, egy majdani iparművészeti tárlat gondolatával vigasztalja magát (amiből később meglátjuk, hogy megint csak illúzióvesztéssel kerül ki).

Egyelőre viszont mind a Vili, mind az Erzsike „reménységgörbéje” merészen ível fölfelé, s ennek megfelelően lelkesen számolnak be egymásnak rövidebb-hosszabb távú terveikről. Vilinek például eszébe jut, hogy egy korábbi vistai kiránduláson nagyon szép kalotaszegi népviseletet fotózott, s a képeket elküldi a Vígszínház utcába, hátha meghihletik majd Erzsikét, aki kevésbé szokványos népi motívumok után kutat.

„Első szállítmányomban apró kis tányérkák voltak különböző kis állatkákkal, kutyák, cicák stb. A köv[etkező]. feladatom nagyon kedvemre való volt: díszdugók festése... A dugó maga egy magyar fiú vagy leány fejre van applikálva. Különböző népviseleteket kellett ábrázolni ezeken: matyó, mezőkövesdi, kunszentmiklósi s tudja az ég, mennyi félé... Itt használtam fel azt a bizonyos kacagó vistai menyecskét is...”

Az új munkakör teljesen kitölti Erzsike életét: olyannyira, hogy legtöbbször napi 14-15 órát dolgozik, sokszor fel se áll a festőasztala mellől. Ennek él, no meg annak, hogy mind gyakrabban lesse: jön-e újabb küldemény a str. Bravilor-ból?

4

Munkás hétköznapiak itt is, ott is

Beköszöntött 1937 ősze. Vili megkezdte tanárkodását abban az iskolában, ahová egykor maga is járt. (A kolozsvári katolikus – piarista – gimnáziumról van szó.) Hogy mit jelentett számára az életkezdés, nem rejti véka alá Erzsike előtt:

„Most látom csak, hogy mikor már kenyérre megy a dolog, akkor milyen kevesen állnak az ember mellett, illetőleg hogy milyen kevesen maradnak mellette... Az iskolában a fél titkárságot is én látom el, a másik felét egy másik kollégám. Szeptember 1-jén volt az alakuló konferencia, 9-én pedig meg is kezdődött a tanítás. A IV. a-ban, IV. b-ben és a VII-ben tanítok, 3-3, ill. 4 órában. Azért van csak 10 órám, hogy a titkárság miatt ne legyek túlterhelve. **Boga** állítólag azért ragaszkodott az én titkári működésemmhez, hogy jól megismerjen és gyakorlatot nyerjek az iskolai adminisztrációban, mert 6-8 esztendő múlva igazgatóságot szánt nekem.

Nagyon érdekes és egyben kellemes érzés is, hogy ugyanazokat az osztályokat járom, amelyekben egykor (nem is olyan régen) jómagam is... a padban ültem, a különbség csak annyi, hogy most több figyelemre van szükségem, mint akkor... Azt is megírhatom, hogy 4000 L. havi fizetésem van, azonkívül heti 2 óráért, amit a VIII-os konviktisták részére érettségire való készítéskeppen adok, még 500 L-t [kapok].”

Igaz, hogy ezek még csak az első iskolai napok tapasztalatai, de Vili további egy hónap eltelte után újabb élményekről, problémákról számolhat be önálló életével kapcsolatban.

„Most kezdem látni, hogy haladtak-e valamit a fiúk a kezem alatt, s hál’Istennek elmondhatom, hogy igen... Én számot vetettem azzal, hogy mit lehet és mit nem, de amit lehet, azt szeretném nagyon jól csinálni... A gimnáziumban megalakítottam egy iskolai szövetkezetet, amelynek a tagjai és a vezetősége csak a fiúkból kerül ki. Ez nagyon szépen él és virágzik, és most Puskással egyetemben ennek a keretén belül próbáljuk folytatni a megszüntetett, illetőleg a Straja Țării-be beolvasztott cserkészteket. Egyenruha, minden külső máz nélkül, csak a lelket szeretnénk

megtartani. A fiúknak és nekünk is nagyon fájna, ha nem lehetne tovább is a régi, megszokott és ideális szellemben élni...”

Tudni kell, hogy apám még diákkorában intenzíven tanult hegedülni s amíg egyetemre járt, végig tevékenyen bekapcsolódott a kolozsvári zenei életbe. Erzsike zongora tanulmányokat folytatott, a zenei téma felbukkanása levelezésükben ezért annyira hangsúlyosan is természetes, mintha csak hivatásról vallanának.

„Úgy látom, az idén kamarazenét fogok inkább játszani – írja 1937. október 17-én Vili. – **Zsizsmann** megint készül egy szimfonikus zenekari koncertre, azon kívül épp ma kaptam meghívást egy quartettbe, a prímhegedűs Crețu, az Első Erdélyi Biztosító vezérigazgatóhelyettese... Egy másik quartettel, amelyet mi, fiatalok hoztunk össze, november elején **Bethlen Györgyné** egyik zeneestélyén kell játszanunk s mivel Schubertet játszunk, az ő korabeli ruházatban kell kiállnunk...”

Leveleiben Erzsike is lelkesen sorolgatja a magáét, és ezen nincs miért megütköznünk, hiszen mindketten egy és ugyanazt a dolgot bizonyítják egymás előtt anélkül, hogy nyíltan kimondanák: helyzetük és munkához való hozzáállásuk máris feljogosítja őket az önálló életre. Egyúttal próbára teszik egymás eszményeit, felfogását is, arra készítve a másikat, hogy szint valljon.

„Még mindig többet kell dolgoznom, hogy azt a produkciót teljesítsem, mint azt szeretném, de azért összehasonlíthatatlanul jobban és gyorsabban megy a munka, mint az első időben. Most már a tiszta jövedelem napi 4-5 P-re is felmegy... Sok mindenhez hozzájuthatok így, amiről másképpen le kell mondanom. Most is vettem éppen néhány kottát, rémes, hogy milyen drága itt a francia kiadású...”

Flóra nénivel kölcsönösen jól megértjük egymást. Terveztem neki most néhány új figurát. Pont ma délután hozta haza az esztergályos az új bohócfejú dugót. Holnap az lesz az első dolgom, hogy a mintapéldányokat megfessek.

Óriási a forgalmunk most, hogy közeledünk a téli ünnepekhez, de hát ennek örvendünk. Éppen a múlt hét szerdáján kaptunk rendelést Egyiptomból. Nagyon mulatunk rajta, mert helyi érdekű holmikat kell gyártanunk a számukra, mégpedig kis könyvjelző múmiákat, piramisokat, skarabeusz bogarakat... Küldtünk Párizsba egy 500 P értékű kollekciót: olyan fejet-

lenség uralkodott az üzletben, mikor estefelé benéztem, hogy jobbnak láttam mielőbb kereket oldani.”

November elején Vili örömmel számolhat be Erzsikének – miközben arról áradozik, hogy a katonaság letöltése után a férfiembert nagy megnyugvás és a kiszolgáltatottságtól való menekvés fogja el –: bakasága napjai szerencsésen leperegtek, és bár majdnem egy évet robotolt a haza védelmében, mégis csak a „neinstruit” vagyis képzetlen bejegyzés került a katonakönyvébe. Erzsike rögtön meg is vigasztalja: majd kerül számára tehetségéhez mértén olyan tudományos fokozat, ami egy civilhez illik. Megjegyzése telibe talált, ugyanis Vili épp azokban a napokban – miközben tanárkollégáinál vizitelt le egy pontos kimutatás alapján, rendre kihúzva róla a felkeresettek nevét, nehogy harag legyen egy véletlen mulasztásból – volt professzoránál (Angheluță) járt, hogy nála doktorálhasson.

„Először is be kellett iratkoznom (2500 L), aztán holmi könyvekre volt szükségem (3000 L), egyszóval mint minden, költséggel kezdődött. Adott egy német matematikai folyóiratot, abból kell tanulmányoznom egy kutatás-beszámolót (*Zür Interpolation Theorie*),s ha tetszik a téma, úgy e tárgykörben kell továbbra is maradnom.”

A professzor viszont nem méri ingyen kegyeit: Vilit arra fogná, hogy keddenként segítsen neki a negyedéveseknek egy-egy előadás témáját kidolgozni.

„Mit szól különben... a Szent-Györgyi Albert Nobel díjához? – teszi föl váratlanul a kérdést Vili levelezőtársának. – Kimondhatatlanul boldogok voltunk mi itt, egy ilyen díj elnyerése igazán világmárkát jelent az illető tudósnak. Hiába, mindig is szerettem a zöldpaprikát, most még jobban szeretem.”

A válasz hamarosan megérkezik a Vígsház utcából:

„Elhiheti, hogy felénk is mekkora örömet és ovációt váltott ki a Szent Györgyi Albert kitüntetése. Bizony, nagy dolog ez, de meg is érdemelte, rengeteget dolgozott már életében...” És ugyanott, egy restelkedő valomás: „November 11-én volt itt a Zeneakadémián a Kincses Kolozsvári est, szégyen bizony, de nem voltam; csak utána hallottam a dologról... Mindenesetre, ha előbb tudom, mégis elmentem volna, illendőségből is.”

Újabb termékekkel is megismerkedhetünk Erzsike műhelyéből, köztük egy ú. n. cigaretta oltókkal, „amelyek ugyanolyan magyar forma alakocskák, mint a dugók, csak kis réztalpra vannak szerelve... Már pár 100 darabot elkészítettünk, de mindig új kell, mert sok a rendelés... Észak-Amerika számára készítettünk ismét egy aranyos újdonságot, mégpedig dugókat – Pierette és Pierot fejek... Ugyancsak ezekhez a fejekhez terveztem egy dugótartót, amelyen a kirakatba helyezhetik őket. Ennek oldalait cirkusz-jelenetekkel és motívumokkal díszítettem.”

Kezdem azt hinni, hogy itt már burkolt udvarlás forog fenn, még hozzá a javából, mert Vili egy következő levélben többször is elmondja: nagyon szeretné már látni azokat az aranyos kis tárgyakat, amelyek Erzsike keze alól kikerülnek. Ugyanakkor Erzsike is egyetért azzal, hogy ez az óhaj teljesen természetes, és mi sem lenne jobb egy budapesti találkozásnál...

Jegyzetek:

* **Boga** [Alajos]: sz. Csíkkozmás, 1886. február 18. – Máramarossziget, 1954. szeptember 14.) magyar kanonok.

Teológiát a bécsi egyetemen tanult, mint a Pázmáneum növendéke. 1910. július 14-én szentelték pappá Bécsben, 1914-ben Kolozsváron szerzett filozófiából doktori fokozatot. Az első világháború alatt tábori lelkes, majd a kézdivásárhelyi gimnázium tanára és igazgatója volt. 1931-ben kinevezik az Erdélyi Római Katolikus Státus referensévé. 1945-től Márton Áron püspök általános helynöke, a püspök letartóztatását követően a főpásztor titkos megbízásából ő irányította az egyházmegyét. Mártírhalált hal a börtönben. Szülőfaluja iskolája 2000-től az ő nevét viseli.

* **Zsizsmann** [Rezső]: jeles kolozsvári karnagy és orgonaművész, a helyi zenei élet animátora. 1940-ben az anyaországból érkezett „ejtőernyős” zenészek kedvéért félreállítják, mellőzik. Ma értékes zenei díjat neveztek el róla.

* **Gróf Bethlen Györgyné**: A Romániai Magyar Kisebbségi Nők Központi Titkársága központi vezetőségének tagja, az erdélyi magyar nőmozgalom egyik megteremtője.

5

Az első csalódások

Az örömteli lebegés, a felfokozott eufória, tapasztalatból tudjuk, nem rendezkedik be hosszú időre egy ember életében – átmeneti szállóvendég csupán, s törvényszerűen mindig kijózanodás, enyhén fanyar csalódás követi. Vili, a pályakezdő tanár, aki lelkesen vágott bele élete nagy kalandjába, a karácsonyi ünnepek küszöbén eljut például odáig, hogy iskolai működésének első hónapjairól az alábbi mérleget készítse:

„Most, hogy bekerültem egy nagy élő szervezetnek a gyomrába (titkári működésemet értem), beleláthatok nagyon sok olyan dologba, ami talán másképpen zárva lett volna előttem, s amiről ha az ember tudomást is szerez, legtöbbször nem adna hitelt neki. Mit csináljunk, ezen változtatni nem lehet, legfeljebb csak azzal, hogy ki-ki éli a maga egyéni, ideálisnak elképzelt életét... Kevés olyan buta optimista van a világon mint én. Lehet, hogy éppen ez az oka, ha néha nekikeseredik az ember, igaz, hogy hamar túlteszem magam és mindent más színben látok.”

Ugyanakkor Erzsikét sem kerüli el a csalódás enyhe fuvallata: ő maga igazából nem mondaná, de környezete reakciójáról beszámolva, megtudjuk tőle, hogy gyors szakmai felfutásában rendre a munkáltatói visszasságok is megmutatkoznak. Rengeteg a rendelés, ki sem látszik belőlük, ráadásul gyerekkori jó barátnője, a kolozsvári illetőségű Sári (akitől Vili az Erzsike magyarországi címét eleinte megszerezte) szabályosan a nyakára szállt, mindegyre gardírozni kell.

„A párizsi fiókok részére plakátokat kellett terveznem és festenem, mégpedig 4 darabot egy hét alatt, plusz a rendes dugóadag, órakeret tervezés s még kiagyalni egynéhány újdonságot. A plakátok nagy örömet szereztek, mert nagyon jól sikerültek... Sáriék jártak az iparművészeti múzeumban tegnap és ott látták az én dicső műveimet kiállítva. Anyu roppant büszke reá, s csak azon kesereg, hogy miért nem az én nevem alatt vannak kiállítva. Engem oly hidegen hagy... Szóval, ilyen karriert futottam be rövid 3 hónap alatt, s a legérdekesebb, hogy magam semmit sem tudtam a dologról.”

Nagy gond, hogy Sári ha kell, ha nem, mindenhová magával cipeli. Ész nélküli vásárlásokba hajszoja bele, egyik moziból ki, a másikba be, válogatás nélkül mindenféle filmet megnéznek. Sári hol elbúcsúzik és bejelenti, hogy másnap utazik, hol meg később meggondolja magát és mégis marad.

Hanem az erről szóló panaszos levél valahogy eltévelygett Kolozsváron, s végül úgy került Vilihez, hogy egyik tanítványa, aki egy másik, a Bravilor-tól távolabb eső másik utcában, ugyancsak 7. szám alatt lakott, egy reggel illedelmesen letette a tanári katedrára, azzal, hogy tévedésből az ő postaládájukba dobták.

Vili a válaszában felháborodva kommentálja, hogy márpedig a műcsarnokbeliek eljárása tisztességtelen, hiszen „miféle dolog az, hogy a Maga holmijait kirakják, meg se mondják, s még csak a nevét sem írják alája? Erősen bosszant, vajon kinek a műve ez? Vagy pedig a Flóra néninek a taktikája, hogy a megrendeléseket nehogy direkt úton tegyék meg egyesek?”

Az iskolában éppen vakáció van; Kolozsváron is, Budapesten is napirenden a karácsonyi készülődések. Vili megjegyzi, hogy a tervezett Schubert hangversennyel végül is nem készültek el, mert Bethlenné valamiért halogatja.

Ugyanakkor: „Lajstromos vizitjeimnek vége felé közeledem, most hozzám jövőgetnek viziteimet visszaadni. Ma például nemzeti ünnep lévén (december 1.) szünet van, s most várom az igazgatót, **Bakódit**. A családban különben én élem a legintenzívebb társadalmi életet s idehaza is én csinálom a legnagyobb mozgalmat.”

Úgy hallatszik, az ünnep fejében indítanak Erdélyből egy sportvonatot, amely olcsón szállítja Pestre a felruccanni vágyókat, akik december 23-tól január 2-ig tartózkodhatnak a magyar fővárosban, egyszerű fényképes igazolvánnyal, 1500 L. az egyheti út és ott tartózkodás. Erzsike elmeséli, hogy az ő aradi unokaöccse is beállított hozzájuk a sportvonattal s náluk töltötte az ünnepeket, amelyek a lány számára rémálomnak bizonyultak: „Már ünnep szombatján egész nap lázasan szaladgáltam a városban. Mikor este 6-kor végre hazakerültem angyali körutamról, mindjárt le is kellett feküdnöm. Most hol ágyban vagyok, hol vacsorán. Rettenetesen be vagyok rekedve... szörnyen idegesít, hogy csak sutogni bírok. Ma délelőtt elvittem öcsémet a templomba, azt hiszem, ez jól beadott nekem. Most itt

gubbasztok egy göngyöleg főtt grízzel a nyakamon (azt mondják, ettől elmúlik a rekedtség)...”

De a legnagyobb bánata, amiről úgy érzi, muszáj Vilinek írnia: a mélységes csalódása Sáriban. Mostanig naivan azt hitte, hogy van egy testi-lelki jó barátnője, most pedig kiderült, hogy az illető egyáltalán nem is az az ember, mint akinek hitte és vélte, s szomorúan kell bejelentenie, hogy útjaik pedig sajnálatosan elválnak.

Vili örvendezve fogadja a feléje áradó bizalmat, imponál neki, hogy Erzsike hétpecsétes titkát bízta rá, de talán még azt sem bánja, hogy ezáltal őfeléje is több figyelem sugárzik majd a lány részéről. Minden esetre, több ízben is megígéri, hogy 1938 nyarán ellátogat Budapestre.

„Jaj, nagyon szeretném, hogy az a nyári út sikerülne! – ez az Erzsike azonnali válasza. – Az nem is lehet, hogy ne sikerüljön, ugye? Én már annyira biztosra számítom, annyit említette maga is, s úgy elkönyveltem mint lehetőséget: nagy csalódás volna, ha mégsem úgy lenne.”

Az új esztendőbe lépve, Vili kénytelen felmérni (az események hatására), hogy tulajdonképpen egy bizonytalan, kiszámíthatatlan világban élnek. Romániában hirtelen kormányváltás történik, s Ady egykori barátjából, **Octavian Gogából** miniszterelnök lesz.

„Az új kormány különben vegyes érzelmeket kelt bennünk, nagyon erélyes rendelettel kezdi, most mondták be a rádióba (Bukarest), hogy a kulturális intézmények idegen alkalmazottjait felfüggesztik hivatalukból s helyüket r.(omán) elemekkel töltik be. Kíváncsi vagyok, odaát hogyan fogadják a költőkormányt?

Néha úgy el-elelmélkedem a világ folyása felett s ilyenkor sok furcsaságra jön rá az ember. Ez a Goga is 25 esztendővel ezelőtt csak egy kisebbségi újságíró volt s ma egy 18 milliós állam miniszterelnöke. Nem érdekes például, hogy a mi barátságunk is azóta fűződött szorosabbra, mióta egy nagy távolság és országhatár ékelődött közénk?”

A magát romániai népvezérnek képzelő Goga pünkösdi királysága csupán 44 napig tartott, s februárban már másnak adja át a kormányrudat, ám mindez nem változtat a történelem menetén, s a bizonytalanság, a félelem fennmarad: a nyári viszontlátás tervét még sok váratlan esemény könnyedén keresztülhúzhatja.

Jegyzetek:

* **Bakódi** [Antal]: a kolozsvári piarista főgimnázium igazgatója 1933-1940 között.

* **Octavian Goga**: 1937. december 28–1938. február 10. között Románia miniszterelnöke (mint a Nemzeti Agrárpárt vezetője), a romániai zsidókérdés megoldásának radikális szorgalmazója; az volt a terve, hogy Madagaszkár szigetére kell száműzni a Romániában élő, félmillió lélekre becsült zsidóságot.

6

Kölcsönös biztatások

Az 1938-as év úgy indul a két fiatal életében – legalább is a levelezésük tükrében –, hogy Vili is, Erzsike is őszintén elégedetlenek saját magukkal. Erzsike, az újévi ünnepek, családi események után ismét gyorsan elmerül a véget nem érni látszó postamunkában, s este azon veszi észre magát, hogy legbensőbb vágyait újra és újra el kellett odáznia. Mert nincs hozzá elég ideje... nincsen elég ereje... nincsen szabadsága. Ráadásul nagy érzelmi csalódását szeretné elfelejteni: legjobb kolozsvári barátnőjéről, Sáriról és annak baráti köréről derült ki, hogy nem annyira őszinte hívei, ahogyan ő korábban hitte őket.

Vili, aki ugyancsak ismeri a társaságot, azzal vigasztalja a lányt, hogy ő már korábban látta a negatív előjeleket, de nem kívánt ünneprontó lenni... Erzsike zavartan szabadkozik: „Sokszor gondolkoztam én már ezen, amióta elkerültem Kolozsvárról, hogy milyen hihetetlenül optimista és jóhiszemű gyerek voltam én abban az időben. És milyen baj volt, hogy mindenkiről oly sok jót tartottam és hittem is. Akkor kellett volna, hogy valaki jól megrázzon és a maga valóságában tárja elém az én ‘barátaim’ lényegét. Sok fölöslen elpazarolt időt megspórolhattam volna okosabb célra.”

Vili szerint éppen az a jó az egészben, hogy egyedül, minden külső hatás nélkül jött rá a való helyzetre, az ilyen tanulságok pedig többet érnek, mintha valaki kívülről kényszerítené rá negatív véleményét. Következésképpen észrevehető a levélváltáson az, hogy a belső gondok, tétovázások, érzelmi ingadozások kibeszélése egyfajta lelki szükségletükké kezd válni. Még fontosabb magának az elmondásnak a lehetősége és a ténye, de már jólesik a másik odafigyelése, pozitív reakciója. És ezekben nincs hiány – sőt! – a levelek tanúsága szerint.

Vili, talán hogy némileg elvegye Erzsike vívódásainak élet, elkezd saját magáról írni, rossz napjait ecsetelni.

„Annak ellenére, hogy az idén összehasonlíthatatlanul szabadabb vagyok, mint az utóbbi években, mégis a tavalyi nagy hajsza most kezdi hatását éreztetni, ma az orvos bizonyos fokú kimerültséget állapított meg. Pedig nem fáradok, nem érzem ezt úgy különlegesen, de a szervezetem nem működik teljesen úgy, ahogy kellene. Nem nagy dolog az egész, és maga

az orvos is, ismerve az én tavalyi életmódomat, rögtön annak tulajdonította. Az egészet, bár unalmas, csak azért írtam le, hogy lássa Maga is, nem szabad túlságba vinni semmit. Meglehet az embernek az az érzése, hogy a napok elrohannak fölötte, de azt soha sem szabad hinni, hogy semmit sem csináltunk.” Az egész érvelésen érezhetően végigvonul a fiatalember tanáros hanghordozása, amitől később aztán élete végéig nem válik meg – lévén, hogy nem csak pályafutását kezdte tanárként, de évtizedeken át kitartott mellette, s úgy is fejezte be. Egész életében másokat okított – és ez alól a családja sem lehetett kivétel.

Még csak az év eleje van, kecssegető téli programokkal, de a két fiatal inkább a saját gondolatvilágába menekül. Vili azzal takarózik: igazából nincs is tél, még sízni se lehet... Azzal tér vissza egy pár napos téli táborozásból, hogy egyáltalán nem volt sportidő, s a legjobb otthon ülni. Ki-fejezett kérése Erzsike felé: írjon minél gyakrabban, mert „bár így érzem, hogy együtt vagyunk.” A levelek pedig, ha nem is túl feltűnően, de egyre sűrűbben váltják egymást.

A Vili fentebb említett lélektani „húzása” láthatóan elérte célját: Erzsike, a fáradásról szóló vallomás után mindjárt aggódni kezd a fiatalember egészségéért. Válaszlevelében azt bizonygatja, hogy szép, szép az eredmények és a sikerek halmozása, de „ilyen árat mégsem érnek”. Dicséretes szerinte, hogy Vili a dolgoknak mindig a nehezebbik végét ragadja meg, de most az a tanácsa, szakítson a tradíciókkal és kövesse az ő példáját. „Rájöttem, hogy ha az ember teszem föl nem 16 órát dolgozik, hanem 10-et, akkor még mindig sokat bír csinálni, és még annyi egyébre is marad idő (ha szerények vagyunk és kevéssel beérjük).” Mindjárt demonstrálja is, miféle változások álltak be ezen az alapon életrendjében (pedig csak pár nap telt el levélváltásuk óta e témában): újra elkezdte a zongorázást, majd lesiet a szomszédba, a margitszigeti fedett uszodába, „úszom egy nagyot s aztán hazaballagok. Néha elcipelnek moziba vagy vacsorára az ismerősökhöz (...), a legtöbbször azért hozzánk jönnek, akik látni akarnak bennünket. A bálokkal nem tudom, hogyan leszek. Hívnak, küldenek, de nagy kedvem nincs, s olyan fölöslegesnek találom azt a sok költséget. De azért nem tudom, hogy mi lesz még...”

Egy kicsit mind a ketten szeretik fel-fellebbenteni a fátylat mindennapi elfoglaltságaikról: Vili ismerteti matematikai elfoglaltságait, Erzsike pedig elsorolja, milyen iparművészeti megrendeléseknek kell hogy eleget tegyen.

A darabszámra festett díszdugókat már ki nem állhatja, mert „nem tudom jól elhelyezni őket munka közben, s a lakkozásnál gyakran összeragadnak.”

Egy sóvárgó kora tavaszi levelében Erzsike kolozsvári emlékeket is megidéz és ez már félig-meddig nyílt célzás múltbeli kapcsolatukra: „Mostanság (s mikor nem?!) sokat gondolok Kolozsvárra. Különösen így kora tavaszkor szerettem a várost. Ugye, most is olyan szép? Még a végén honvágyam lesz, pedig nagyon szeretek itt is lenni. Üdvözlje nevemben a sétatéri öreg gesztenyefákat, s a jó öreg főteret, meg a Farkas-uccát.”

Nem marad el a közügyi vonulat sem egy-egy személyes beszámolóból. Az év elején Erzsikén a sor, hogy összefoglaljon néhány budapesti „újdonságot”.

„Itt minden és mindenki az **Eucharisztikus** Világkongresszusra készülődik. Végre-valahára elkészült a Margit híd környéke. A csoportok helye már rendbe hozva várja a tavaszi virágokat. Már előre örülök, hogy milyen szép lesz itt minden! A szobrokat is pucolgatják, renoválják, szóval nagyon szorgalmaskodnak a népek...

Mindenki nagy lázban várja az értesítéseket a **Kormányzó varsói útjáról**. Az előzetes készülődés hírei hallatlan pompát ígérnek. A fia is elkíséri a Kormányzót – milyen jó neki! Különben most Lengyelország is divatba jött, mert egyre-másra hirdetik a társasutazásokat, kedvezményeket. – Tulajdonképpen annyi az alkalom, hogy az ember világot lásson. Milyen jó a fiúknak, azok mehetnek ide s tova. Mi egyelőre még ott tartunk, hogy egy leány az más, az egyedül nem mehet, s ha így van, hát bele lehet nyugodni szépen.”

1938 februárjának közepén kelt válaszában Vili örömmel nyugtázza az Erzsike levelében foglaltakat, az iránta érzett aggodalmat és az életszervezésében beállt változásokat. Ezúttal rajta a sor, hogy budapesti nosztalgiákkal álljon elő: „Emlékszem, amikor 5 esztendővel ezelőtt fent voltam, minden nap – bármi lett legyen a programom – elsétáltam az Erzsébet hídtól az Országházig és vissza. Nyáron különösen a kora délelőtti órákban volt gyönyörű...” A farsangi társasági élet hírei mellett – mintegy érintőlegesen – biztosítja Erzsikét, hogy egyáltalán nincs kedve táncmulatságokra járni, Viszont ha megtörténne, hogy levelezőtársa „valamilyen

jelmezben megjelenne azon az álarcosbálon, komolyan végigtáncolnám az egészet.”

És ezt már szinte nem is lehet félreérteni.

Vili még visszatér a romániai közéletre („Azóta nálunk a ‘költőkre’ is homály borult [utalás a tiszavirág életű Goga-kabinetre – sz. m.], rövid pünkösdi királyság után. Hogy ezután mi következik, azt már csak a Fennvaló tudhatja, az új társaság is erős kezét akar mutatni, legalább a jelek szerint. Mi pedig ugyanúgy élünk egyik alatt, mint másik alatt. Egyik 19, másik...”), kommentálja kissé az eucharisztikus kongresszus előkészületeit („A múltkori Új Időkben a **Mülbeck** rajzaiból is láttam, hogy erőst pucoválják a pesti szobrokat és hogy szedik le a fölösleges cirádákat a régi házakról. Megjegyzem nagyon szellemes rajzok, biztos látta Maga is őket. Nekem legalább tetszenek az ötletei.”), majd a biztos, közeli tavasz reményével búcsúzik.

Jegyzetek:

** Az **eucharisztia** magyarul oltáriszentséget jelent, a kongresszusi mozgalom ennek jegyében Krisztus társadalmilag elismerhető és érvényesíthető hatalmát, a világban való valóságos jelenlétét hirdeti. Ennek az eszmének a tiszteletére szervezi meg a katolikus egyház 1881 óta a nemzetközi eucharisztikus kongresszusokat. A 34. Világkongresszus – 1938. május 25-29-e között tartották meg – rendezésének jogát Budapest nyerte el. Ez – messze túlmutatóan annak egyházi jelentőségén – óriási elismerésnek számított. A szervezők demonstrálni akarták, hogy a külpolitikailag és gazdaságilag is bezárt Magyarország képes „világraszólóan” megrendezni az eseményt, amelyet összekapcsoltak egy nagy hazai ünnepségsorozattal, amely a 30-as években erőteljesen megnyilvánuló Szent István-kultusz betetőzéseként a szentté avatott király 900. évfordulóját volt hivatott megünnepelni.*

** **Horthy Miklós látogatására Lengyelországban** 1938. február 5-9-én került sor. Emlékirataiban a kormányzó így ír azokról a napokról: „Lengyelországi utazásomra csak 1938 februárjában került sor, amikor Moscicki elnök vadászatra hívott meg István fiammal együtt. Az elnök Krakóban fogadott; a Vavel várkastély udvarán a céhek színpompás díszmenete vonult el előttünk, s a város polgármestere a szíves látás hagyo-*

mányos jeleként kenyeret és sót nyújtott át. Este ünnepi lakoma volt a várkastély gyönyörű termeiben, melyeket rendkívül sikerült módon modernizáltak és az elnök meleg és szíves üdvözlő beszédet mondott. Vadászatunk két egész napon át tartott Billovieza erdőségeiben, Európa legnagyobb vadászterületén, melyben bőven tenyészik a nagyvad, vaddisznó, hiúz és farkas. Zsákmányunk várakozáson alul maradt; ezt annak tulajdonították, hogy azon a télen jóformán semmi hó sem esett, amire pedig emberemlékezet óta nem volt példa. Mind vadásznapijainkon, mind az azokat követő varsói tartózkodásom során bőven került alkalmam arra, hogy bizalmas körben elbeszélgessek az ország vezető személyiségeivel, így az elnökön kívül Rydz-Smigly tábornaggal, a hadsereg főparancsnokával, Beck ezredes külügyminiszterrel és Sossenkovski tábornokkal...”

* **Mühlbeck** [Károly] (1869-1943) festőként és grafikusként egyaránt tevékenykedett – piktorként első nagyobb megbízásainak egyikeként részt vett Feszty Árpád körképének megfestésében, míg mint rajzoló a korszak vezető élc-, művészeti- és közéleti lapjain, többek között a Kakas Márton, a Borsszem Jankó, a Művészet, valamint az Új Idők oldalain szerepelt műveivel. Az Új Idők számára készített rajzai több mint 10.000-re tehetők. Közkedvelt könyvillusztrátor.

Életcélokról

Kiadós szünet után – amire az Erzsike levelében, ha burkoltan is, ott a magyarázat – bepillantunk egy korabeli iparművész (és a művészeti ág) mindennapjaiba, olykor kulisszái mögé. Erzsike ugyanis megosztja Vilivel egy tárgyfestői hajrá legapróbb részleteit is, a levélből pedig kiderül, hogy a rendelések nagyon lefoglalták minden energiáját.

„Péntek este van. Egész délelőtt hajsza: a szállítmány összeállításán dolgoztunk. Anyu oly édes, annyi gondot levesz a nyakamról, bár hát azért marad még elég. De most újabban nem tudom, mi ütött hozzám, kezdek némely dologban kevésbé egyéni lenni, mert beláttam azt, hogy az ember adjon, de ne túl sokat és főleg nem mindent, a munkába. Nem azt mondom, ha képzőművészeti alkotásról van szó, de iparművészeti tárgyaknál az egészen más. Megfigyeltem, hogy amíg a képeimnél mindig azt kerestem, hogy lehetőleg újat, váratlant adjak minden új munkában, addig ennél a munkakörnél úgy áll az eset, hogy az ember leges legelőször tervez, próbálgat, de végül kialakít egy ún. saját mintát, amit aztán begyakorol, továbbfejleszt, széttagol, szóval mindent össze-vissza díszít vele. Az én specialitásom az összes figurális festések (arcok és alakok), aztán azok a bizonyos tarka magyar bokréták mindenféle mezei virágból, búzakalászból, az árvalányhajjal körítve... Erről jut eszembe, hogy éppen a napokban készítettem a Cserkész Szövetség részére mintadobozokat az Eucharisztikus Kongresszusra. Kíváncsi vagyok, hogy mekkora rendeltést kapunk tőlük. Olyan édes pofa kis cserkészeket kanyarintottam oda, hogy úgy sajnáltam odaadni őket! De mindennel így vagyok. Annyira a szívemhez nőnek ezek a kis tárgyak, hogy szinte áldozat pénzért odaadni... Hát ez butaság, ezért mondom, hogy ezentúl nem fogok ennyire szívet-lelket belerakni egy kulacsba vagy ládába (nem szószerint), mert azt egyébre kell tartogatni.”

Erzsike amúgy mindegyre elégedetlen a saját levélírói képességeivel. Mesél, mesél, mesél nagy buzgalommal, mégis képtelen elérni partnere kompozíciós erényeit. Ez a fajta, az egymás kvalitásai iránti csodálat (féltékenység? irigykedés?) egyre gyakrabban bukkan fel majd a további levelezésben is, egyelőre inkább csak a csodálat hangján szólal meg.

Továbbá a kimagyarázkodásén: Erzsike úgy értelmezi Vili nógatasát a szórakozásra, az otthonról való kimozdulásra, mint ami nagyon emlékezteti őt a szülői noszogatásra, ezért aztán igyekszik olykor nagyon szófogadó gyermeknek mutatkozni:

„Na, gondoltam, legyen nektek is egy-két jó estétek!... Kétszer voltunk egy tágabb körű társasággal lokálban. Egyszer a Royal Hotelben 5 órai teán (persze, teát nem ittunk), s a múlt szombaton a Spolarich kávéház Grilljében táncoltunk. Mind a kétszer elhatároztam, hogy jól fogok mulatni... Istenem, ha az ember akar!... Különben jó itt, hogy a fiúk mind olyan egyformák, nekem legalábbis az a benyomásom. Mind ugyanabban a sorrendben, ugyanazt mondják. Én egyformán goromba voltam velük s ez mindegyiknek egyformán imponált. Mindig is beszélünk Anyuval arról, hogy lényegében mindegy az, hogy kisváros vagy főváros, az emberek egyformák.”

Figyelemre méltó kérést fogalmaz meg Vilinek címezve: próbálja meg elfelejteni az eddig használt Pipi megszólítást, használja inkább az Erzsit, ahogyan mindenki hívja, mert szerinte „Pesten csak a kiskutyákat és a bárhölgyeket hívják Pipiknek.” Vili válasza nem késik: „Aranyos Erzsike! Ha már nevet változtatott, ezt a megszólítást találtam a legmegfelelőbbnek, azaz ha már muszáj, csak ebben a formában fogadom el. Komolyan szólva, mikor a levelének végére értem, egészen elképedtem az aláírástól, s csak akkor nyugodtam meg kicsit, mikor a zárójelet is elolvastam. Bár meg-súgom, hogy így is gondolok én néha Pipire, még ha Erzsinek is hívják...”

Vili tehát nem sértődött meg, részletesen beszámol a családon végigvonuló influenza-járványról, megdicséri a lány levélírói „fecsegéseit” (amiből szerinte akármilyen több is kevés volna), és néhány mondatban megfogalmazza életcélját. „Azt a nagy jövőt, amit maga [számomra] elképzelsz, azt én a következőképpen képzelem: megtesz az ember annyit, ami tőle telik, azaz leteszem a doktorátust, ha Isten segít, dolgozom amennyit tudok s közben tanítom az erdélyi gyermekeket, mert más kilátások errefelé nem igen járnak, s úgy hiszem, egyhamar nem is igen fognak járni. Azt pedig, hogy másfelé tájékozódjam, nem tudom s nem is fogom elfogadni, minket ideköt a föld s a hivatás. Nagyobb hivatás ma nekünk Mócson a népiskola tanítójának lenni, mint nem tudom hol esetleg egy rossz egyetemi tanárnak.”

Előjön ismét a zenélés témája: a közös érdeklődés, de a közös lelkipurdálás formájában is. „Bizony a zene nagyon háttérbe szorult – írja Vili –, s már úgy vagyok, hogy elő sem merem venni a hegedűt, félek, hogy én is sírva csapnám le egy-egy nehezebb résznél. A Schubert-est, képzelje, még mindig nem volt meg, s azt hiszem, nem is lesz meg az idén. Bethlenéknél, úgy látszik, valami közbejött... Ha néha nagyon csendes a ház, bekapcsoljuk a rádiót, s mindjárt ott van a házhoz szállított és válogatható muzsika. Azt hiszem, hogy bizonyos mértékben ez is hozzájárul a hanyagságomhoz.”

A román politikáról: „Két hét leforgása alatt **új alkotmányt** szavaztunk meg, a múlt héten ünnepélyes keretek között fel is esküdtünk rá. S mégis megy minden a régiben.”

Jegyzetek:

** **1938-as román alkotmány:** II. Károly uralkodásának idején volt érvényben, megszüntette a pártpolitikát és a szakmai alapú szerveződések helyezte előtérbe. Az alkotmány elfogadását népszavazással erősítették meg, az eseményt a politikatörténetben királyi diktatúrának nevezték. Bevallott célja az egyre erősödő Vasgárda uralomra jutásának a megállítása volt.*

8

Anschluss, influenza, légiriadó

Az Eucharisztikus Kongresszus még jó ideig nem hagyja nyugodni a kedélyeket, már csak azért sem, mert Erzsikét egyre jobban sarkallják az ezzel kapcsolatos, szaporodó üzleti megrendelések.

„De egyéb téren is nagy a készülődés – írja 1938. március 18-án. – Az egyetemi templomban tegnap-ma-holnap **Tóth Tihamér** tart beszédeket erről a tárgykörről. Szeretnék részt venni az összes beszédein. Fél 7-kor kezdődik. Gondolom, éppen idejére leszek készen a levelemmel, hogy egyúttal feladhassam.” Nevezett templomi szónok és népszerű beszédíró dicsérete Erzsike egy korábbi levelében is felbukkant: „Vasárnaponként az Egyetem-téri templomba szoktam utazni, hogy Tóth Tihamért meghallgassam. Most ugyan két vasárnapon is közvetítette a rádió a beszédét, én mégis jobban szeretem személyesen látni is. Egy roppant széles látókörű és kiváló modorú szónok. Azok közül, akiket eddig hallottam, a legkiválóbbnak tartom: már csak azért is, mert olyan keresetlenül, igazán minden hatásadászatot kerülve (nem mint a Bazilika szónokai) le tud nyűgözni egy óriási tömeget, mégpedig olyat, amelynek soraiban mind az intellektuel, mind a proletár igen váltakozó arányban van képviselve. Az ilyen emberek valóban sokat tehetnek az egyházért, de a nemzetért is.”

Kifogyni nem akaró, üzletszerű munkája körüli történések további bensőséges vallomásokra készítetik Erzsikét: „Éppen ma vitték el az egyik ékszeres ládikámat a milánói nemzetközi iparművészeti kiállításra. (Lehet, hogy egy kicsit ennek is örülök.) Aztán most van egy pár kedvemre való munka. Néhány tervemet kifaragtatta Flóra néni. Nincs egy órája, hogy készen hozták haza. De azt már látom, hogy nem szabadulok és megmaradok tervezőnek. Nem bírok én sablonos lenni, bármennyire jó is lenne néha. És most már ezek mind megszokták, hogy én csak úgy dobom a modelleket, de mást aztán már nem is kívánnak tőlem.”

Vili válaszában megvigasztalja a lányt, hogy nincs miért aggódnia; magáról megállapítja, hogy volt ugyan valami influenzás gyengélkedése, de az már a múlté, és a tavasz jöttével visszatért az életkedve is. Csak az édesanyja szenvedte meg a téli járványt, és hogy erősödjön, kikapcsolódva

a háztartás taposómalmából, úgy döntött a családi tanács, utazzon haza szülővárosába, Brassóba. „Már két hete ott van – így Vili –, s írja, meg is van a hatása. Egy közbejött haláleset folytán váratlanul meg is látogattam. Ugyanis a brassói gimnázium nyugalmazott igazgatója, **Szemlér Ferenc** meghalt, s az itteni tanári kar részéről engem küldtek ki a temetésre. Természetesen nagy volt a[z anyu] meglepetése, egyáltalán nem is számított rá [az érkezésemre]. Lám, ami egyes embereknek szomorúság, másnak örömet szerezhet (már indirekt úton). Igaz, hogy az egész élet ebből áll: egyesek örülnek, mások sírnak ugyanazon dologból kifolyólag. Hogy ne menjek messzire, **az ausztriai események** is ilyenformán hatottak. Mi nem igen tudjuk, mit szóljunk hozzá, errefelé még nem alakult ki vélemény. Reméljük, hogy csak jó származik belőle. Ott milyen véleménnyel vannak, tekintve, hogy most már közvetlen szomszédjuk lett Németország?”

A sokat tervezett, még 1937 októberében emlegetett Schubert-est terve, többszöri halasztás után váratlanul révbe ért. Vili lelkesen számol be róla: „Éppen a múlt levelemben írtam, hogy valószínűleg elmarad a Schubert estély, s íme, mit tesz Isten, illetőleg mit tett Csipkés Ilona (ugye, ismerte?), addig járt a grófnő nyakára (legalábbis így képzelem én), míg végre megrendezték s tegnap, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján este le is zajlott. Gondolom, érdeklik a közelebbi részletek is...

Már a műsort úgy nyomtatták, mintha az 1824-ben, az Esterházy család zeléri kastélyában játszódna le. Szerepeltek: Mária grófné (Szentmártoni Éva), Mária grófnő (Hihn Irén), Karolin grófnő (Szele Irén), Schubert (Benedek Kálmán) és a vendégek (a quartett tagjai). Természetesen, mind korhű öltözetben. A hölgyek még festettek valahogy, mert női ruhából mégis csak lehet szépet s jót faragni, illetve alakítani, de aztán mi! Nagyot kacagott volna, ha valamiképpen maga elé kerülhettem volna ama maskarában. Képzelve el: fekete nadrág, barna frakk (legalábbis a neve az volt) zöld bársony fazonnal és kézelővel, egy jó tíz centi magas Vaternör, fekete nyakkendő krézlivel, hogy a barkóról ne feledkezzem meg. Mikor a tükörben megláttam magamat, hamarabb elhittem, hogy Esterházy gróf belső lakája, mint muzsikáló vendége vagyok... Lehet, hogy a jövő vasárnapi Keleti Újság képes híradójában benne lesznek a tegnap esti képek, Sárdy nagyban fényképezett...”

De jut tér az Eucharisztikus Kongresszusnak is, ugyanabban a levélben: „Hogy kik mennek [a kongresszusra], kik nem, még nem igen lehet tudni,

de valószínűleg, nagyon sokan. Az én ismerőseim közül egyelőre nem igen mozgolódnak, illetőleg igen, azt hiszem a nagynénéim ki fognak menni. Innen elég kedvezményesen lehet majd kijutni...”

Erzsike (aki időközben maga is átesett egy hosszan-, jó pár napig tartó tavaszi hűlésen, a vele járó minden kényelmetlenséggel), nagy-nagy köszönettel vette a Schubert-koncertről készült csúfondáros beszámolót, és ő sem hagyja annyiban: válaszában leszedi a keresztvizet valamennyi szereplőről, általa jól ismert társasági pletykák alapján. Egy román matematikus (**Anghelescu**) öngyilkossága újra eszébe juttatja kolozsvári egyetemi tanulmányait s az azóta sutba vágott matematika könyveket. Talán egyszer még előveszi őket, ígéri, de addig... Rövidebb lejáratú tervek várják. Köztük egy esetleges találkozás is Vilivel. Erre lehet következtetni az alábbi kérdésből: „Abból, hogy azt írja, augusztusban veszi ki a szabadságát, arra következtethetek, hogy augusztusban látom? Hát én is úgy gondolom, hogy ez igen jó időpont Magának. Itt akkor már olyan szép minden és különösen augusztusban sok mindent lehet látni. Lehet, hogy hamar eltelik az idő, reméljük, de most még olyan messzinek tűnik.”

Vili viszont elsősorban nem erre, hanem mindjárt az Erzsike betegségének hírére reagál: figyelmeztetésül leírja az édesanyja esetét, aki brassói utazása dacára sem jött még helyre, s az orvos azt állapította meg, hogy az influenza a szemideget károsította, ettől vannak állandó szédülései, és az, hogy magára képtelen volt végigmenni az utcán.

Lelkesíti ugyanakkor Erzsikének az a megjegyzése, hogy szeretné újra felfrissíteni matematikai tudását: „Én úgy vagyok vele [a matematikával] – magyarázza a lánynak –, hogy ad egy bizonyos nyugalmas és reális látókört az embernek, s amellet egy kis biztonságot is, úgyhogy nem egykönnyen lehet megszabadulni tőle. Egyesek azt mondják róla, hogy a számok s a betűk világa is egy szenvedély... Tényleg az a matematikus Anghelescu lett öngyilkos, az itteni egyetemen is három napig ki volt téve a gyászlobogó.”

És nem marad el egy figyelmeztető kolozsvári élmény április 14-éről: „Ma nagy légvédelmi gyakorlatot tartottak az egész országban, 10 percre megbénult minden forgalom s mindenkinek az előre kijelölt menedékhelyre (kapualjak) kellett bevonulnia. Érdekes volt, amint a teljesen kihalt Főtéren (délelőtt fél 11-kor!) csak gázálarcos rendőrök cirkáltak. Olyan

csend volt, mintha kihalt volna az egész város. Mindez azonban a borzalom benyomását is keltette...”

Jegyzetek:

* **Tóth Tihamér** (sz. Szolnok, 1889. január 14. – mh. Budapest, 1939. május 5.) római katolikus püspök, egyházi író, egyetemi tanár. Egyik nagy hatású, pedagógiai célzatú műve *A tiszta férfiúság* (Szent István-Társulat kiadása). Jobboldali szellemiségű propagandája népes fiatal tömegeket vonzott a maga korában.

* **Szemlér Ferenc** (1871-1938) Székesfehérváron született, onnan ment egyetemre, majd Erdélyben tanított (állomásai: Marosvásárhely, Brassó, Székelyudvarhely, Brassó), 1933-ban nyugdíjazták. Költő, elbeszélő, nyelvész is egyben. Szemlér Ferenc költő (1906-1978) apja.

* **1938. március 12-én éjjel** német csapatok bevonultak Bécsbe és elfoglalták egész Ausztriát (Anschluss).

* [Aurel] **Anghelescu** (1886-1938) matematikus [algebra, függvénytan], egyetemi tanár. 1930-ig a kolozsvári egyetemen tanít, majd Traian Lalescu utódként meghívják a bukaresti egyetemre, ahol öngyilkosságáig tanít.

9

Húsvét után

1938 húsvétja elteltével a két fiatal újítást kíván bevezetni kitartó levelezésében, hogy ne legyenek kénytelenek rászorulni a kéthetenkénti merev ütem betartására. Erzsike ötlete a következő: *az érkező leveleket mindig akkor válaszoljuk meg, amikor kapjuk!* Így felpörgethetik mindkét oldalon a várakozástól terhes időt. Igaz, az ötlet valószínűségi számítási megalapozása már a Vili érdeme, de hát ne csodálkozzunk: ő a matematikus!

A maga során Erzsike elsősorban húsvétjáról tudósít, pontosabban az aradi rokonok és ismerősök családot ért inváziójáról:

„A szép ünnepnapok úgy elrohantak a fejem fölött, hogy észre sem vettem. Vasárnap még elég csendesesen voltunk, 1-2 látogatónk volt (hazudok, mert 3-an voltak) csupán. A hétfő az borzasztó volt, mert az összes aradiak kivonultak hozzánk ijastul-fijastul. (Azt hiszem, azt tudja rólam, hogy alapjában véve aradi származású volnék?) Itt egy egész kolónia él, akik mint fiatalemberek, egyszerre jöttek ki (közvetlenül a háború után) Pestre szerencsét próbálni. Azután itt ragadtak, családot alapítottak, némelyik szépen megvagyonosodott. És érdekes, hogy az a régi barátság még mindig összehozza őket, s minden héten legalább 1-2-szer összejönnek. Igazán szép dolog! Anyunak a meghalt öccse is ezzel a kompániával járt gimnáziumba s együtt is kerültek föl Pestre. S most hogy ezek az emberek minket fölfedeztek, szinte a szegény Feri bátyámnak kijáró ragaszkodással vesznek körül bennünket. Hiszen nem azért mondom, megható is ez, csak arról nem tehetek, hogy a tömegjeleneteket nem szeretem semmiféle tekintetben. Annyi azonban bizonyos, hogy el nem hervadok, alaposan megöntöztek...”

Légvédelmi gyakorlatok Pestet se kerülik el, Erzsike úgy tudja: „Nálunk majd a nyár elején lesz megint légoltalmi gyakorlat. Egy már volt az idén... El is felejtettem annak idején írni. Még az ősz végén tartották. Én sajnos nem láttam semmit belőle, hanem Anyu szemtanú volt. Szegénykémet pont egy kaszárnya előtt érte a riadó, s azonnal bevonszolták őt is a védett területre (kaszárnya). Meséli, hogy a bombák lisztes zacskók voltak. Aki lisztes lett, azt sebesültnek tekintették, s a cserkészek, akik a mentési munkálatokat végezték, kezelés alá vették az illetőket. Én már csak a leg-

utolsó akkordokat láttam hazafelé jövet a villamosról, hogy a Bazilikánál tűzoltók spriccelnek gerendákat és a cserkészek hordágyakat cipelnek... Hogy ez mit akart jelképezni, máig sem tudom. Most megjelent hír szerint már gyártják s rövidesen ki is osztják az ún. nép-gázálcokat, darabja kb. 10 P lesz. Az illető újság szerint olcsóbb, mint bárhol Európában!”

Kolozsvári húsvétjáról Vili ezeket írta postafordultával:

„Mi elég csendesen töltöttük el az ünnepeket, az időjárás egyáltalán nem kedvezett egész vakációban, úgy hogy a tervezett kirándulás is elmaradt. Torockóról is, Jára-völgyéből is éjszakai szállás helyett havat jelentettek. Ilyenformán legnagyobb részt otthon üldögéltem. Két nap volt mozgalmas csak... A régi cserkészek, akik 10-11 esztendővel ezelőtt a csapat első tagjai között voltunk s akik közül már vagy 15-en végeztünk s állásban vagyunk, a múlt héten egy kis baráti találkozóra jöttünk össze. A legtöbben vidéken vannak egy-két esztendeje, jól esett megint találkozni. Ez a társaság úgyis annyira összeforrott volt a táborok alatt, most is két napig el tudtuk tárgyalni a régi és új élményeket. Léven közöttük a többség tanári pályán, még nevelési kérdéseket is megbeszéltünk. A legkedvesebb volt aztán az, amikor második nap este társasvacsorát rendeztünk az egyik vendéglő kisházában s amelyre a házasok feleségeiket s a jegyesek menyasszonyaikat is elhozták (vannak már 6-on). Puskás, a volt parancsnok is ott volt a feleségével, aki szintén szívvel-lélekkel cserkész. Puskás nagyon kedves pohárköszöntőt mondott a hölgyek tiszteletére s kérte őket, legyenek ők is olyan cserkészek, mint amilyen a férjük, illetve a vőlegényük volt annak idején...”

Közös ismerősökről szóló kolozsvári pletykák után Vili új szakmai kihívását újságolta el:

„A vakációban nekifogtam a biztosítási számítások elméletének, alakult most itt egy testület, melynek eddig csak 25-30 tagja van, viszont csak ennek a tagjai végezhetnek, illetve adhatnak hivatalos matematikai mérleget, nyugdíjszámításokat stb. Ez pedig nagyon jó mellékkereset. Szeretnék én is beiratkozni az egyesületbe, ehhez azonban egy eléggé nehéz vizsgát kell letenni (ezért is van csak kevés tagja) és azon kívül két évig kell praktizálni egy biztosítónál. A tanulásnak nekifogtam, minden csak attól függ, el lehet-e intézni valamelyik biztosítóval azt, hogy én csak délutánonként járjak oda, esetleg délelőtt, amikor nincs órám. Persze, mindegyre úgyis csak összettel kerülhet sor.”

10

Ismerkedés a televízióval

Május elején Erzsike egy olyan témában mélyült el, amiről azt hittem, hogy jóval későbbi korok gondja. Úgy látszik, tévedtem, mert az 1938-as tavaszi Budapesti Nemzetközi Vásáron bemutatott televízió és a hozzá csatlakozó elektrotechnika annyira lekötötte az ifjú hölgy fantáziáját, hogy a társasági pletykák már-már a levele végére szorultak, néhány röpke megjegyzés erejéig. Erősen mentegetőzik iskolás leckefelmondó stílusa miatt, de mit tehetne egyebet? Hiszen csak azt írhatja le, amit figyelmesen végighallgatott. S hogy egészen pontosan adhassa vissza, ráadásul gyors-írással jegyzetelt!

„Az egész BNV kavarog a fejemben, s hiába próbálom, nem hiszem, hogy sikerül valamelyes rendszerben elmondanom, mit lehet egy ilyen vásáron látni.

Területe most háromszor akkora, mint a korábbi években. Nagyon sok a külföldi, mind a látogató, mind a kiállító. Minden pavilont fölkerestünk, kezdve a háziiparral s végezve a televízióval. Az utóbbit leszámítva, a többi nevezetességről talán nem is érdemes beszámolnom, s ha kissé értelmetlen leszek vagy ostobaságot írok, ne ítélje meg tanári szigorral, mert kijöttem a témából s nehezen jönnek elő a szakkifejezések...

Tehát, láttam a televíziós előadást, a stúdiót, az adó és vevő berendezést. Hogy mi a televízió, azt maga sokkal jobban tudja, mint én... A fehér köpenyes, magyarázó úriember szerint a televíziónál a továbbításra kerülő kép felvétele egy ikonoszκόpnak nevezett ún. elektromos szemmel történik. A szerkezet a képet elektromos úton sorokra és pontokra bontja és a leadóállomáshoz közvetíti (külseje mint egy autóbuszé), ahol adóantenna segítségével kisugározzák. A kisugárzott elektromos hullámokat, melyek a sorokra és pontokra bontott képet tartalmazzák, a televíziós vevőkészülékkel fogjuk fel és a kép a vevőkészülékben lévő katódsugárcső ernyőjén válik láthatóvá...

Kábé ennyit mondott a szakértő. Ja, és még azt is, hogy a felfogott kép annál precízebb, minél több sorra bontjuk fel az eredeti képet. Eleinte 90 soros felbontással dolgoztak, e képek azonban enyhén szólva sok kívánnivalót hagytak hátra, az emberek inkább zebraként hatottak. A Budapesten bemutatott készülékek viszont már 405-567 képsoros felbontással dol-

goztak, s azt mondják, ilyen kiváló készülékek még azokban az országokban sincsenek, ahol már rendszeres televíziós adás létezik. Egy vevőkészülék ára (megérdeklődtem) kb. 3000 Pengő. Fájó szívvel le kell mondani róla még jó ideig az emberiségnek. Akadály többféle is van: a maximális adástávolság pl. 40-50 km. Ha ennél messzebbre akarnak televíziós műsort közvetíteni, úgy újabb közbeiktatott adóállomásra van szükség. Állítólag Magyarország területét 10 ilyen adóállomás fedné le. Az adók persze kábelekké lennének összekötve, ami szintén lehetetlenné teszi a kivitelt, amennyiben e speciális kábel a jelenleg ismert telefonkábel árának százszorosába kerülne, miközben az adóberendezés is horribilis összegbe jönne. Egyelőre tehát nem lesz tömegcikk. Örülök azért, hogy láttam, mert alapján véve mégis csodálatos dolog. A szereplők arca nagyon különösen volt kikészítve, okkersárgára mázolt orcák, sötétlila ajkak és szemöldök, levendulakék szemhéjak. Életben merő borzalom, a vevőkészülékben egész rendes látvány.”

Vili válasza hiába indul lelkesnek, számos akadályozó közjáték nehezíti a fogalmazást magát. Mintha valaki készakarva szeretné, hogy levele szaggatott, ide-oda kapkodó, sietős legyen. De azért így is megtudunk egyet s mást a kolozsvári történetekről:

„Délelőtt három üres órám volt, gondoltam, nagyszerűen meg tudom majd írni a levelet. Pechemre azonban már 8-kor beállított Boga Alajos kanonok úr, jött az iskolát inscipiálni. Természetesen permanenciában kellett mindenkinek állnia. S mivel a baj mindig csőstől jön, 9-kor megérkezett **Pteancu** (az hiszem, még emlékszik rá) inspector general úr. Ezek szerint igazán nem kerülhetett sor a levélíráshoz. 11-kor kis ünnepélyt is kellett rögtönözni a **Goga-megemlékezéshez** (ugyanabban az időben temették őt el Bukarestben). Délután újra korán bejöttünk, Boga is, Pteancu is bejelentette további szíves megjelenését. Este épp csak bekaptam a vacsorát, futottam vissza konzervatóriumi próbára s éjfélkor, mikor hazakerültem, nem lettem volna képes egy normális levél megírására. Most aztán, noha Pteancu még mindig itt van, megpróbálom órák közben valahogy összehátrálni eme remekművet, de ma feltétlenül el kell hogy menjen.”

Ezért szól aztán a továbbiakban mindenről egy kicsit, viszont nekilelkesezik a hangja, amikor a konzervatóriumi próba körülményeit részletezheti. „Nagy dologra készülünk, illetve Zsizsmann mint ifjú igazgató, nagy dologba vágta a fejszéjét. A konzervatórium énekestánítványai, ének-

karával és szimfonikus zenekarával elő akarja adni a Bűvös vadász c. operát. Hetenként háromszor is próbálunk, 23-án lesz az előadás a Magyar Színházban. S el kell ismerni, hogy a körülményekhez képest máris nagyon szépen megy. Van egy végző énekesnő, marosvásárhelyi leány, nagyon szépen énekel, ő játssza Agathe-t. Ez egyben Zsizsmannak s a konzervatóriumnak is nagy sikere lenne, s megerősítené a jövőbeni helyzetét, mely ma, bizony, nem mondható teljesen biztosnak.”

Beszámol még, igaz, érintőlegesen, az Eucharisztikus Kongresszusra történő kolozsvári készülődésekről is. „Felmegy két kollégám, s az ismerősök közül úgy tudom Zsizsmann is fent lesz. Biztos azonban, hogy még nagyon sokan lesznek kolozsváriak, csak én nem tudok róla. Rengeteg ember lesz azokban a napokban Budapesten, igazán csodába fog menni, ha az ismerősök nem találkoznak össze.” Vili köszöni a részletes vásári beszámolót is, és kíváncsian rákérdez: „A vásáron nem állítottak ki valamit a Maga gyártmányaiból is?... Ha azt hiszi, hogy nem érdekel, nagyon téved.”

De ez már nem is annyira a tárgyilagos érdeklődés, inkább az érzelmi elfogultság hangja.

Jegyzetek:

* **Alexandru Pteancu** az erdélyi magán-(egyházi) oktatási intézmények főfelügyelője a két világháború között. Forrásértékű szakmunkája: *Învăță-mântul particular și minoritar din Transilvania; în volumul Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918-1928*

* **Octavian Goga halála:** csucsai kastélyába visszavonulva agyvérzés érte a bukott politikust s két napi szenvedés után elhunyt. A király a nemzet halottjának tekintette, de a temetési szertartást bonyolította a május 10-i királyi születésnap. Ezért május 8-9-én Csucsán róhatták le az emberek kegyeletüket a ravatal előtt, majd különvonat vitte a holttestet Bukarestbe, ahol 11-14-e között az Atheneumban ravatalozták föl. A temetéskor nem hangzottak el beszédek, kérésére sírjára horogkeresztet helyeztek el.

11

Tudósítások

Az egyre bensőségesebbé váló levelezés mind szélesebb témakörben csapong. Várható volt, hogy a kolozsvári operaelőadás terve (a Bűvös vadász bemutatása) föléleszti majd Erzsike sóvárgó lelkiismeret-furdalását a zene iránt. A téma annyiban érdekes, mert miként a későbbiekből kiderül, a tervből mihamarabb valóság lett és Kolozsvár egy figyelemre méltó zenei eseménnyel gazdagodott.

„Sajnálom, hogy nem élvezhetem az előadást – írja Erzsike 1938. május 20-án, pár nappal a kitűzött bemutató előtt. – Pedig valószínűleg szép lesz. Majd megkérem, hogy egy kis helyszíni szemlét adjon le nekem az előadásokról, szereplőkről stb. Tudja, hogy engem minden érdekel. S még annak külön örülök, hogy most Maga is kénytelen elővenni az elhanyagolt kebelbarátját (a hegedűjére gondolok). Közben csendesen elfog a chrom-sárga irigység azért a (számomra jelenlegi viszonylatban) rengeteg muzsikáért, amelyben része van. Számomra most a rádió jelenti a muzsikát s a kontaktust a nagyvilággal.”

A válaszlevélben késedelem nélkül érkezett Vili beszámolója a premierről: [Az operát] „Tegnapelőtt este telt ház előtt s nagy sikerrel adtuk elő. Olyan meleg este volt, eljött az egész magyar intelligencia és azt hiszem, nem bánta meg senki. El lehet mondani, igazán nagyon szépen sikerült. A díszletezést a színház gyönyörűen oldotta meg, az összes kritikák csak a dicséret hangján írnak a Konzervatórium operaelőadásáról. A szereplők szinte kivétel nélkül dilettánsból nem várt ügyességgel állották meg a helyüket. Azonkívül a két női főszereplőnek, Soós Katónak (marosvásárhelyi lány) és Puskás Ilinek elsőrangú hanganyaguk van, amit szépen fel tudnak használni. Különösen a Soós Katóé keltett feltűnést, nem igen van most Kolozsvárt a fiatalabbak közt párja. A férfi főszereplő Agyagássy Sándor volt, egy fiatal 22 éves fiú, de igen szép hangja van... Azt lehet mondani, hogy ezzel a konzervatórium megnyerte a csatát, amelyre bizony nagy szüksége van, illetve volt, mert **Rezik** sok új ellenséget szerzett. Képzelse, annak ellenére, hogy most újból tanít a konzervatóriumban, még csak el sem jött hétfőn este.”

A Rezik-ügy említése Erzsikére is érezhetően hatással van, ha másért nem, hát csak azért: akárcsak a félreállított zenész, ő maga is aradi születésű; „földiek”. Ezt írja vissza Vili megjegyzésére: „Igazán furcsa viselkedés Reziktől, hogy ilyen nyíltan kimutatja ellenszenvét azokkal szemben, akiktől mégis csak a kenyeret kapja. Annak idején a Konzervatórium ott követte el a hibát, hogy azonnali hatállyal bocsátotta őt el az állásából, holott a helyes megoldás, gondolom, az lett volna, ha mondjuk egy fél évig, amíg állást kap, egyszerűen szabadságolják. Ez emberségesebb s főként olcsóbb megoldás lett volna az intézet részéről. De hát részint utólag könnyű elmélkedni, részint közrejátszhattak még olyan tényezők, melyekről nekem nincsen tudomásom. Annyit azonban, azt hiszem, helyesen állapítottam meg, hogy Rezik jó zenész, de rossz tanár, illetve nem igyekszik tanítani. Amit mellette a növendéke a saját emberségéből fölszed, az jó, s aztán vége.”

Mivel az operabemutató időpontja „egybeesett” az Eucharisztikus Világkongresszusával, ezúttal Erzsikén a sor, hogy a tudósító tisztének eleget tegyen.

„A lapok, rádió, minden annyira tele vannak közleményekkel, tudósításokkal erről a nagy világélményről, hogy gyenge dadogásnak tartanám, amit én e csodálatos napokról írhatnék... Szerencsénkre, a megnyitáson már nem esett az eső, habár hideg, szeles, egészen télies idő járta... Rengeteg főpapot, előkelőséget, pazar ruhákat, festői zászlókat, csodás autókat és mindenek fölött rengeteg idegent láttunk s látunk még pár napig. Hanem a legcsodálatosabb mégis a hajókörmenet volt. Mintegy 10 kivilágított óriási hajó s a legnagyobb, a Szent István gőzösön üvegszekrénybe zárva, méltóságteljesen úszott a Szent Ostya. Előtte térdelve a legátus és a 18 bíbornok... A Duna mindkét partján és körül a Margitszigeten ember ember hátán nyüzsgött és várta már a kora délutáni órákban a felvonulást. Még mit írjak? Hallottam szónoklatot észt, finn, lengyel, spanyol, gael, francia, japán, kínai, arab stb. nyelven. Aranyosak ezek az idegenek! Az észt és a lengyel szónok egész hosszú beszédet tanultak be magyarul. A hálás közönség persze tapsorkánnal honorálta a buzgalmat. Azért annyit mondhatok, hogy a magyar szónokok semmivel sem maradtak a külföld mögött. Csak Tóth Tihamér és Imrédy Béla miniszterelnök mondtak egy-egy olyan frappáns, és mégis elmélyült beszédet, aminőt nem egyhamar hallhat az ember. Őszintén szólva, én nem rajongok a prédiká-

cióért mint olyanért, hiszen a **Marianumban** túlon túl sokat is kaptunk belőle...

Áldozócsütörtökön az ifjúsági szentmisén 150 ezer gyerek áldozott, 300 áldoztató pap volt üzemben. Ilyen tömeget! De a jelek szerint holnap még többen lesznek, mert ez az utolsó nap. Hanem ezután elég is nekem egy időre a tömegjelenetekből...”

Vili a távolról figyelő ember gondolatait fogalmazza meg a kongresszussal kapcsolatosan:

„Hallottam a közvetítést a gyermekek miséjéről és szentáldozásáról, a hajókörménetről és a befejező nagy körmenetről, amit sajnos, bizonyos mértékig elmosott az eső... Nem tudom, mi a magyarázata, de az ilyen szép és lélekemelő látványok láttára, események hallatára mindig végigfut a hátamon a hideg. Azt hiszem, a meghatottság s csodálat váltják ki ezt az érzést...

Holnap reggel négy napos kirándulásra indulunk kb. 40 fiúval s közben útba ejtjük Csíksomlyót, ott most van a nevezetes pünkösdi búcsú. Teherautóval megyünk s az útiterv a következő: holnap délben Gyergyó-szentmiklóson keresztül kimegyünk a Gyilkos-tóhoz, ott ebédelünk s este felé indulunk tovább Csíkszeredára. Szombaton délelőtt Szeredában vagyunk, délután átmegyünk Somlyóra, részt veszünk hivatalosan a körmeneten s a búcsún. Vasárnap délelőtt indulunk tovább Tusnádfürdőre, ott ebédelünk, délután kimegyünk a Szent Anna-tóhoz, estére pedig átmegyünk a Hargitán keresztül Udvarhelyre. Ott hálunk, s hétfőn Szováta-Parajd-M-Vásárhely és Torda érintésével jövünk haza. Csak az idő tartson ki úgy, ahogy tegnap s ma indult...”

Jegyzetek:

* **Rezik** [Károly] (1887-1968) erdélyi orgona- és csellóművész, zenetanár, karnagy, a kolozsvári zenei élet egyik meghatározó alakja. 1913-ban a kolozsvári Zenekonzervatórium igazgatója, Lavotta Rudolf meghívta az intézethez tanárnak. A tanítás mellett ő rendezte a növendék-hangversenyeket énekkar-, kamarazene-, zenekar- és hangszeres szólószámokkal. Emellett sok orgona- és gordonka-hangversenye volt Kolozsváron és Erdély más városaiban. 1919 után a bezárt Magyar Zenekonzervatóriumot a Karolina-téri lakásán működtette tovább, 1922-ben nagy sikerű turnét szervezett Bartók Bélának az erdélyi városokban. 1935-től 1945-ig a

román Oktatásügyi, Kulturális- és Művészeti Minisztérium engedélyével Rezik magán zene- és előadó-művészeti konzervatóriumot indított.

* **Marianum:** Kolozsvár hajdani katolikus leánynevelő intézete, illetve ennek az épülete a Horea úton (előtte Regele Ferdinand, előzőleg Ferenc József út). Az épületben jelenleg a Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarja működik. Füzessy Erzsike ott végezte a középiskolát, ottani élményeire hivatkozik.

12

„Hiszen ért Maga engem!”

1938. május 25-ét írtak – ez volt az a nap, amikor Vili vette a bátorságot és élére állította a kérdést. Pontosabban: úgy tett, mintha élére állította volna, mert ha jól megnézzük, igazából nem is mondott semmit, ám annál többet sejtetett. De hagyjuk az illetékest beszélni:

„Illetékes helyen kilátásba helyezték, hogy augusztusban részt vehetnék egy anyagi szempontból hozzáférhető európai utazáson (Lengyelország és az északi államok), én viszont a szabadságomat csak ebben a hónapban (mármint augusztusban) kapom ki. Mivel azonban – nem tudom, tudta-e, érezte-e –, hogy az eddigi nyári terveimnek nem annyira szórakozás és időtöltés, hanem sokkal mélyebb és komolyabb okai voltak, minden lehetőit elkövetnék, hogy legalább július 15-től elengedjenek, ha pedig ez nem volna lehetséges, akkor lemondanék arról az útról, Magát pedig csak arra kérem – s bízom benne, hogy meg is teszi –, bár egy szóval mondja, megtegyem-e ezt így vagy ne? Hiszen ért Maga engem. Nagyon sokat gondolkodtam, míg hozzáfogtam ehhez a levélhez s rájöttem, hogy ezt meg kellett tennem. Nem is annyira rájöttem, mint inkább lelki kényszert éreztem arra, hogy végre beszéljek Magának erről...”

Itt abba is hagyja ezt az amúgy titokzatosnak tűnő témát (pedig mennyire nem az!) s csak ezután számol be az operaelőadásról, az eucharisztikus kongresszusra igyekvő 900 személyes erdélyi különvonatról, illetve arról, hogy „ma hallottuk a rádióban (bukaresti), hogy a [román] minisztertanács **bevezette a halálbüntetést** egy évi próbaidőre. Nagy a gyanúm, hogy a vasgárdisták ellen szól az egész. Csak azok is, erre fel valami bajt ne csináljanak, mert ahogy hallottam róluk, képesek vérfürdőt rendezni, csak az alkalomra várnak.”

A késleltetve, ám bátran elvetett kocka után lássuk, hogyan reagál Erzsike a bejelentésre pár napra rá, május 28-án:

„Igazán őszinte, olyan őszinte leszek, amilyen Maga volt hozzám. S most, amikor köszönöm ezt a bizalmat, egyben viszonzom is. Én mást nem írhatok, csak azt: nagyon várom Magát, s kérem, kövessen el mindent,

hogy már júliusban itt lehessen. Ha pedig ez nem sikerülne? Úgy ebben az esetben (kivételesen) önző leszek és – bár máskor nem venném a lelkemre, hogy miattam egy ilyen nagyszerű utazást feláldozzon – most ragaszkodom hozzá, hogy mindenképpen eljöjjön. Elvégre csak 2 éve, hogy nem találkoztunk és én már annyira vártam ezt a nyarat; hiszen mindig írom is! – Majd értesít engem ugye, hogyan alakultak a dolgai, hogy a nyári programom én is megfelelően alakíthassam...”

Ezzel, hogy túljutottak a nehezén, a két fiatal nyugodtan, a régi mederben folytathatja levélbeli eszmecseréjét az élet folyásáról. Erzsike például, mint banki tisztviselő édesapja jól értesült leánya, érdekes adalékkal szolgál a biztosítói könyvvizsgálás kérdéséhez, ami Vilit jó ideje foglalkoztatta:

„Azt hiszem, akármelyik biztosító szívesen veszi, ha praktizálni jelentkezik... A legokosabbnak látom, ha a **Prima Ardeleana** felé gravitálna. Én még annak idején úgy tudtam, hogy nincsen matematikusuk (Kopár Imre ott van állásban az élet-osztályon s ő mesélte)... Ez tényleg nagyon szépen jövedelmező foglalkozás. A **Minervánál** Gergely Jenő és Antal Márk csinálják a mérleget, ott telt ház van, s ezen kívül csakis az Első Erdélyi az, amelyik számottevő intézet adminisztratív és egyéb szempontból... Mint szakértő, azt is közölhetem, hogy úgy láttam, mindenik intézetnél a matematikusok délután dolgozzák mindig fel a délelőtti anyagot, amit a többiek előkészítenek, s így ez a Maga elképzelése szerint is jó lenne...”

Jegyzetek:

* **Halálbüntetés bevezetése** 1938-ban: a román minisztertanács által elfogadott új alkotmányban ez a cikkely szerepel: „Art. 15. – *Pedeapsa cu moartea se aplică în timp de război potrivit codului de justiție militară. * Consiliul de Miniștri va putea decide aplicarea dispozițiunilor din alineatul precedent și în timp de pace, pentru atentate contra Suveranului, Membrilor Familiei Regale, Șefilor Statelor străine și demnitarilor Statului din mobile în legătură cu exercițiul funcțiunilor ce le sunt incredințate, precum și în cazurile de tâlhărie cu omor și asasinat politic.*”

* 15. §. – A halálbüntetést háborús időkben szabják ki a katonai törvénykönyvnek megfelelően * A Minisztertanács békeidőben is dönthet az előbbi cikkelybe foglaltakról a királyi fenség, a királyi ház tagjai, az idegen államférfiak és az állami vezetők ellen rájuk bízott hivatali feladataik

közben őket ért merényletek, valamint rablógyilkosságok és politikai merényletek esetében.) Az 1866-os román alkotmány korábban eltörölte a halálbüntetést és ennek megfelelően a büntetőtörvénykönyvből is törölték; hogy aztán 1938-tól újra felbukkanjon ott is.

* **Prima Ardeleana:** 1911-ben alapított erdélyi biztosítótársaság, mely az első világháború után az Erste Hungarische és az Adriatica részvényeire is ráteszi a kezét; központi irodái Kolozsváron voltak s jelentős irodát tartott fenn Nagyszebenben és számos nagyvárosban.

* **Minervánál:** teljes nevén a Minerva Biztosító Részvénytársaság az erdélyi magyar egyházak intézménye, székhelye a Horthy Miklós út 37 számon volt (ma: Horea), elnöke 1939-ben: Sándor Béla. Az intézmény fontos szerepet töltött be az erdélyi magyarság gazdasági fennmaradásában; 1940 után a nagy magyarországi biztosítói érdekszférába került, elvesztvén önállóságát és korábbi hivatását. A Füzessy család kolozsvári tartózkodása idején Erzsike édesapja az intézmény igazgatója.

13

Színvallás után

Erzsike és Vili levelezésében az elkövetkező napokban, hetekben mindkét oldalon – mind a strada Bravilorban, mind a Vígszínház utcában – pillanatnyilag nagy megkönnyebbülés, öröm, sőt, eufória érzései kavarogtak. Jó volt kimondatlanul is kimondani végre azt, ami az ember fiát a nőhöz közelíti – és viszont.

Vili ekként nyugtázta Erzsike őszinte válaszát: „Sokfajta választ kigondoltam magamban, s mégis éreztem, hogy ezt fogom kapni. El sem hiszi, mennyire hatott rám, aznap madarat lehetett volna fogatni velem. S még-hozzá az események összejátszása is! Mikor a levél dátumára esett a tekintetem, rögtön láttam, hogy ennél szebb névnapi ajándékot nem kaphattam volna. S ha az Isten is megengedi, ez lesz az, amelyre a legszívesebben fogok visszagondolni. Erzsike édes, hogyne mennék, csak már ott tartanánk!”

Erzsike kontraválaszából pedig: „Tudja Vili, hogyan vagyok most mindennel? Most, hogy már biztosra veszem, hogy végre találkozni fogunk (a másik lehetőségre, hogy mégsem, én nem is gondolok), minden amit leírok vagy le akarok írni, olyan kicsinyesnek és lényegtelennek tűnik. És mindent úgy elraktározok, hogy – hiszen majd beszélünk erről meg arról. S az lesz a legérdekesebb, hogy ezekből semmi, de igazán semmi nem fog az eszembe jutni, ha találkozunk.”

A levelezés a fent említett májusi-júniusi fordulattól kezdve fokozatosan telik meg érzelmi felhangokkal, sóhajokkal és óhajokkal, az előttük álló nyárra vonatkozó különféle képzelgésekkel. S mivel a levelezésnek szánt tér – a kettőbe hajtott irodai ívpapír valamennyi oldala, sűrűn teleírva – lényegében változatlan, a levelezés tárgyában áll be némi súlyeltolódás a konkrétumok, a napi élmények és benyomások rovására. (A témák érthetően összekeverednek, egymásba játszanak, nehezebben bonthatók ki a maguk sajátos jelentésségében, de azért igyekszünk továbbra is a megkezdett csapáson haladni.)

Vili székelyföldi kirándulásának tervéről olvasva, Erzsike úgy érzi, neki is illik beszámolni arról, miképpen töltötte a pünkösdi ünnepeket Budapesten, s meg is teszi a következőképpen: „Mi pünkösöd vasárnap családi kirándulást rendeztünk a Margit-szigetre. Most olyan gyönyörű ott minden! Komolyan, Vili drága, már annyiszor írtam ezt, hogy nem csodálnám, ha unalmasnak tűnne, de a sziget nekem a gyöngém, és az egész Pest-Budáért nem adnám... Azért mégsem szép azoktól a komisz szúnyogoktól, hogy engem sem kíméltek, pedig olyan rengeteg ember volt ott, hogy jóllakhattak volna az én mellőzésemmel is... Megteltek az összes uszodák a szigeten, és az emberek a kora délutáni óráktól a szó szoros értelmében zárt sorokban bandukoltak a sziget felé. Nem is tudom, hogyan fért el annyi ember! Este, hazajövet még rosszabb volt a helyzet. Mi körülbelül 7 percnnyire lakunk a szigeti bejárótól, s ezt az utat pontosan fél óra alatt tettük meg. Ez meglehetősen elrontotta ezt a szép napot. Különben ez a pesti szórakozás! Mindenütt tömeg és tömeg.”

Az általánosan vidám, tömeg-öröms hangulatba, amelyet a kiteljesedő tavasz még csak fokozhatott, Vili váratlanul szomorú hírekkel is jelentkezik, amelyekhez óhatatlanul hozzákapcsolódik az elmúlás, az öngyilkosság gondolatvilága: „Nem tudom, ismerte-e az egyetem német szakos tanárát, az öreg **Kischt**? Egy alacsony, kecskeszakállas szász bácsika volt. Ma reggel főbe lőtte magát s azonnal meghalt. Azt mondják, gyógyíthatatlan rákja volt, s azért követte el az öngyilkosságot. Borzasztó, hogy az emberek milyen könnyen tudják maguktól eldobni azt az életet, amit csak egyszer kaphattak meg. Én azt mondom, soha sem lehet száz százalékosan megállapítani azt, hogy tényleg gyógyíthatatlan-e a beteg. Szegény Dsida Jenőre is kimondták a halálos ítéletet már vagy két hónapja, s még mindig él, lehet, hogy meg is marad. A télen súlyos influenzája volt s az átment valami vérmérgezésféleségbe, azonkívül a szíve is gyenge már régóta. S csak most egy éve, hogy megházasodott...”

Erzsikét érthetően felizgatja a téma, amit ő sem hagy kommentár nélkül: „Szegény Dsida Jenőt valóban én is sajnálom. Kár lenne érette, hiszen értékes fiú és annyira kellenek most az ilyen emberek! – Rémlik nekem, hogy ki volt az a Kisch. Mindenesetre, szerencsétlen megoldás, illetve egyáltalán semmire sem megoldás az öngyilkosság: meghalni, hogy ne-hogy meghaljunk.”

Június 16-i levelében Vili kettejük számára jó hírről számolhat be: úgy tűnik, tartani tudja nyári elképzelésük eredeti menetrendjét. „Amennyire az emberi számítás biztos, úgy július 15-én mehetek. Egy kollégám elvállalta, hogy elvégzi a helyettesítést s így ha igaz, már csak négy hét van hátra! Ezzel is azonban biztos úgy leszek, mint a katonasággal, hogy az utolsó napok nehezebben fognak eltelni, mint egy egész év. Az útlevel irányában is megmozdultam, hogy fennakadás ne maradjon.”

Erzsike felfokozott örvendezéssel fogadja e híreket, s meg nem áll a tervezgetésben, de érezhetően mégis csak ő az, aki az egész tervezett kalandban józanabbnak bizonyul: egy percre sem feledkezik meg arról, hogy találkozásukig a megszokott hétköznapiakból áll össze mindkettőjük élete.

Vili nem állja meg, hogy le ne írja a diákok élén megejtett körútja történetét a Székelyföldön. Leírása azért különösen érdekes, mert azt már szinte mindenki tudja, hogy milyen ma egy csíksomlyói búcsú, de hogy közel nyolcvan évvel korábban milyen szertartásrenddel járt és jelentőséggel bírt, azokról az ilyen fennmaradt, szubjektív tudósítások vallhatnak életszerűen.

„Gyergyószentmiklóstól a Gyilkos-tóig például egy 25 km-es szerpentin-úton mentünk, amely feledhetetlen látvány. Bár én már jártam ott kétszer, mindig megragad a látvány, ami ott terül a szemem elé. A Békás-szoros egy újabb mesterműve a természetnek... A legérdekesebb azonban részemre a somlyói búcsú volt. Már a Gyergyószentmiklós-Csíkszereda úton egymás után hagytuk el a különböző falvakból jövő búcsúsokat, az ún. ‘keresztet’. Így hívják azt a búcsús csoportot, amelynek a közepén a karinges pap halad, elől a színes zászlókat viszik és egész úton Mária-énekeket énekelnek, két legény pedig állandóan csengettyűzik. Vannak falvak, ahonnan egy álló hétig jönnek, míg Somlyóra érnek. Itt aztán a templom körül elterülő nagy kertben letáboroznak á la cigánytábor s teljesen vásári képet nyújtanak. Az árusok is felállítják a templomon kívül a sátraikat, mintha nagyvásár lenne. Pünkösdi szombatjának délutánján aztán megindul a körmenet a somlyói hegyen lévő kápolnához. Az egyes keresztek oly hosszú sort alkotnak, hogy az eleje már szinte leért a hegyről s a vége még csak akkor indult el. De tudja, látni azt a sok színes zászlót, azt a sok áhítatos, éneklő székelyt, igazán megható.”

A levélváltásban most váratlan téma bukkan fel: a labdarúgás. Vili az első, aki szóba hozza: „Tegnap nagy izgalommal hallgattuk a magyar–svéd mérkőzést Párizsból s most még izgatottabban várjuk a vasárnapi döntőt. Érdekes, olyan emberek is, akik kimondottan utálják a futballt, fellelkesedtek a magyarok sikerein, s ők a legbuzgóbb hallgatói a meccsnek. Ebben azonban valószínűleg **Pluhárnak** is része van.”

Igaz, hogy Vili nem éppen Erzsikére célozhatott, amikor a *hozzánemértők* drukkolását emlegette, de a lány válasza csak igazolta őt abban, hogy alapjában véve nem tévedett: a lány végtére is úgy nyilatkozik, mint egy vérbeli rajongó. „Hát bizony, a magyar–olasz mérkőzésen csúnyán leégtünk. De hogy mi a macskának próbálgatta ki Dietz az ő ún. hagyományos szerencséjét! Itt mindenki dühöngött, hogy Sas és Vincze jutottak be a válogatottba, Toldi és Turay helyett. Nehogy azt gondolja, hogy óriási futballszakértő vagyok, de mindenki ezt riogatja az ember fülébe, s azt hiszem, igazuk van, ez volt a hiba...”

(Keltek e sorok 1938. június 22-én, nem egészen egy hónappal a várva várt találkozás előtt...)

Jegyzetek:

* *[Gustav] Kisch* (1869-1938), a filozófia doktora. Besztercei származású. Lipcsében, Budapesten, Berlinben és Zürichben tanul germanisztikát. A huszadik század elején besztercei német iskolákban tanított, evangélikus teológus. 1920-1938 között a kolozsvári Regele Ferdinand Tudományegyetem filológiai-filozófiai karának kinevezett német nyelv és irodalom professzora.

* **Pluhár** [István] (1893-1970) Pápai néven volt ismert magyar labdarúgó játékos. 1928-ban felhagyott a rendszeres sportolással. E mellett ismert sportújságíró. Tudósítóként sok külföldi mérkőzésen szerepelt. Később labdarúgást oktat testnevelési főiskolai tanárként. 1933-tól a Magyar Rádió sportriportere, ő közvetítette a jelentős labdarúgó- és vízilabda-mérkőzéseket. Különösen a XI., berlini olimpiáról (1936) adott rádióközvetítései voltak emlékezetesek, ahol mind a tíz magyar aranyérmet a helyszínről ünnepelte. 1945–47 között a magyar rádió munkatársa, majd politikai tisztogatás áldozata lett. Szakmai élményeiről írt könyve: *Szerelmünk, a mikrofon* (Szepesi Györggyel közösen) – Budapest, 1967. Sport Kiadó.

Térképolvasás

1938 nyarától kezdődően a levélváltó fiatalok kölcsönös megszólításában árnyalatnyi változás áll be: a korábbi *Drága* megszólító jelző helyébe az *Édes* lép, de ez a hangváltás nem csak a megszólításban érvényesül, hanem a levelek stílusában is. Fő helyre értelemszerűen a júliusi találkozás kerül, amely adminisztratív szempontból elsősorban a Vili gondja-baja.

„Bizony, telik lassacskán az idő – írja június 28-án –, s ha Isten is megsegít, mához három hét már ott vagyok, sőt már két-három napja ott is leszek... Nem írhatom elégszer, hogy mennyire várom azt a napot. Az útleveélhez minden irat megvan már, holnapután adom be a rendőrségre s remélem, pár nap alatt meg is lesz.”

Néhány nap elteltével Erzsike az, aki említést tesz az előttük álló 13 nehéz napról:

„Most már nem bánom, akármilyen lesz: meleg, hideg vagy esős, ez mindegy. Az az egy azonban bizonyos, hogy hosszú lesz. De ha nem csalódom, csak véget ér egyszer. Tudja, néha úgy elgondolkozom az élet furcsaságain, és hogy ez az egész milyen álomszerű, látszólag logikátlan és mégis okszerű valami. Ilyen messze kellett nekem jönnöm, hogy Magával találkozhassem!... Rengeteget gondolok a két héten túlra, és ne mosolyogjon, komolyan, annyi mindent szeretnék tudni! Például azt, hogy melyik nap indul? És melyik vonattal, hová érkezik, melyik pályaudvarra? Aztán arra is rém kíváncsi vagyok, hogy Pestnek melyik részébe képzeljem Magát addig is (magyarán: hol fog lakni)... Arról nem is szólva, az is mennyire érdekel, hogy a két év alatt megváltozott-e és ha igen, mennyiben. És még egy egész sereg olyan dolog, ami szintén önmagában hordja a feleletet, és amihez egy kell: két hét.”

A kölcsönös várakozást különféleképpen kifejező vallomásokon túl az itt is, ott is zajló élet szolgáltat megannyi témát. Vili megírja a Dsida Jenő halálhírét, Erzsike tőle értesülve először az eseményről, eltöpreng: „Az ember önkéntelenül is azt kérdezi, hogy reá vajon mikor kerül a sor? Rám legalábbis nagyon rossz hatással van egy-egy ilyen halálhír, még akkor is,

ha nem ismertem közvetlen közletről az illetőt. Szeretem az életem s félek az elmúlástól. (Ugye, ez természetes?)”

Ugyanebben a levélváltásban kerül szóba az, hogy Vili húgának megkezdődött az érettségi vizsgája; amelyről kiderül: ugyanaz az érettségi biztos elnöki, aki pár évvel korábban az Erzsike és a Vili érettségijének szigorú, de becsületes felügyelője volt (**Draganu Nicolae** professzor).

De a fiatalok tapasztalatot cserélnek mind a budapesti, mind a kolozsvári strandviszonyokról és -szokásokról, lezajlik továbbá egy érdekes üzenetváltás az emberi boldogság mibenlétéről.

A téma attól lett kézenfekvő, hogy Erzsike visszautasított egy számára anyagilag talán kedvező, de túlságosan lekötő és erősen kényszeres üzleti ajánlatot, amiről úgy érezte, kedvezőtlenül befolyásolta volna az ő iparművészeti tevékenységét. Lépéséről említést tett Vilinek, aki okos döntésnek tartotta az elutasítást. „Higgye el, így inkább növekszik az ázsiója is. Meg aztán abban is igaza van, hogy a pénz nem minden. Kell az embernek, s mégis azt mondom, hogy inkább szegény maradok, minthogy testemet-lelkemet eladjam pénzhajhászásért. Pedig vannak ilyen emberek s látszólag boldogulnak, de azt hiszem, ez még nem jelent boldogságot. Számomra többet ér minden gazdagságnál a szeretet, annak az érzése, hogy az embert önzetlenül is szeretik. Hogy a munka legnagyobb honoráriuma az, ha ezzel másoknak egy kis gyönyörűséget okozunk, én is tudom tapasztalatból. Sőt annyira megyek, hogy ha másnak nem is, de magamnak gyönyörűséget okoz, akkor is megérte a fáradságot vagy az időt.”

Erzsike szívből örvend ennek a rokonvéleménynek: „Többet ér egy parányi önzetlen szeretet mint bármilyen összeg. Pénzen nem lehet megvenni a boldogságot, ez bebizonyosodott már annyiszor. De szeretet árán igen... Ezt mindenkibe bele kellene nevelni már kicsi korban. Akkor nem volna annyi csalódott és érdekhajász ember.”

Időközben a Bravilor utcába, a július 2-i levél mellett befutott fénykép és egy társaslap is, amiket Erzsike küldött egy hűvösvölgyi kirándulásról, s amelyet minden résztvevő kedvesen aláírt. Vili ezt a következőképpen reagálta le: „Végtelenül örvendtem, hogy végre egy képét is láthatom, már úgy is nagyon hiányzott ez nekem. Tudja-e, hogy nagyon jó kép és hogy semmit sem változott a[z eltelt] két esztendő alatt? Hej, pedig de nagyon hosszú volt ez az idő, az ember azt hinné, hogy ennyi idő alatt teljesen ki tud cserélődni.”

A következő levelekben továbbra is a Vili érkezéséig hátralévő idő s annak múlása a központi kérdés. Erzsike választ kap sok-sok kérdésére: „Hogy Pestnek melyik részébe képzeljen? Hát menjen át szépen gondolatban a Margit hídon, s Budán keresse meg a Maros utcát. Az igazat megvallva, nem tudom, hogy Buda melyik részén van ez az utca, mert térképen nem kaptam meg, nagybátyámék pedig csak egy éve laknak ott, úgyhogy nem járhattam náluk. A napot még nem tudom pontosan, de a számítások szerint valószínű, hogy 16-án este a rapiddal indulok innen [Kolozsvárról] s úgy vasárnap reggel 6 óra tájban érkeznek a Keletire. Ez azonban még egy-két nap pontosságú csak (vagy előre, vagy hátra). Addig még írok. Az útlevelem sajnos, még nincs a kezemben, az öreg Pop Simonnal sokat kell veszekedni, amíg olyan kegyes, hogy kiadja. Holnap reggelre ígérte (ez már a második ígéret), de abban sem nagyon remélek. Ha azonban másképpen nem megy, egy kicsit olajozunk, hazai szokás szerint.”

Erzsike, kerek egy héttel a Vili érkezése előtt, bejelöli a fiú számára a titokzatos Maros utca elhelyezkedését a térképen: „Ez a Krisztina körúttól megy egészen a Fogaskerekűig, vagyis az Olaszfasorig, végig a Városmajor park mellett. Itt a parkban van egy aranyos szobor, az én egyik kedvencem. **Hüvelyk Matyit** ábrázolja, pitykés lajbiban, mérföldjáró csizmákkal, darutollas pörge kalapban. Azután ugyancsak ezen a környéken van egy igen érdekes és egészen modern stílusban épített templom a Csaba utca és a Maros utca sarkán. Érdekes, ezt úgy is figyelmébe akartam majd ajánlani, most így ez közel lesz Magához... Örülök annak is, hogy nem lesz nagyon messze tőlünk (pesti fogalmak szerint természetesen)...”

Jegyzetek:

* **Nicolae Draganu** (1884-1939); Beszterce–Naszód megyében született, nyelvész, irodalomtörténész, a harmincas években Kolozsvár polgármestere, a Regele Ferdinand Tudományegyetem rektora (1931-32). Tagja volt a *Dicționarul limbii române* c. alpművet kidolgozó munkaközösségnek.

* **Hüvelyk Matyi**: az eredeti Hüvelyk Matyi szobrot Telcs Ede készítette 1933-ban, bronzból. Magassága talapzat nélkül 1,15 m. (Az eredeti szobornak nem csak az anyaga, de a talapzata is más volt, a díszkút vízgyűjtője egy félbevágott gömbre emlékeztetett.) A szobrot 1954-ben átszállították a Városmajorból a Városligetbe, a Vidám Parkba. 1981-ben visszahelyez-

ték a Városmajorba. Egy idő után aztán váratlanul eltűnt a talapzatáról (a hírek szerint ellopták). 2008 júliusa óta ismét látható az eredeti helyén, de már fehér márványból kifaragva.

Tovább böngészgetve, azt is megtudjuk, mivel telnek a Vili utazásáig még hátralévő napok? Az ő leveléből: „Délelőttönként az irodában dolgozom, délután pedig vagy fürdeni megyek, vagy itthon napozok. Tegnap például kimentem az egyik kollégámmal a Szamosra – tudja, azon a részen, ahol Török Bálintéknak a kertje van, valami kitűnő volt, sokkal kellemesebb, mint a strandon, már csak azért is, mert az ember magára van, mert bizony a mai strandokon valósággal nyüzsgönek az emberek, s olyankor már nem élvezhető még a napfény sem úgy, a vízről nem is beszélve. Öcsém már elment hazulról nyaralni, Dicsőszentmárton mellett van falusi levegőn, 15-e táján különben a família többi része is lemegy Brassóba.”

Erzsike szintén egy vasárnapi társas kiruccanásról számol be egy héttel a nagy viszontlátás előtt: „Terveztünk ugyan holmi kirándulást Pünkösdfürdőre, de többféle okból mégsem valósult meg. Őszintén szólva, a magam részéről nagyon örülök, legalább nem kellett egész nap álmosan ténferegнем. Tegnap este későn jöttünk haza: egy kedves famíliát látogatunk meg, s úgy 1 óra tájban hatalmas zápor kerekedett. Addig várták, hogy elálljon az esőzés, amíg atyáink remek témákat szedettek elő (tudja, harctéri, közös emlékek stb.), s az eső már régen fel is száradt, míg a társaság nagy nehezen oszlásnak indult. Az a bizonyos hajó pedig, amellyel nekünk Pünkösdfürdőre kellett volna mennünk, háromnegyed nyolckor indult. Így aztán itthon csöppentünk. De sebjaj, majd együtt megcsináljuk ezt a [z elmaradt] kirándulást!” S ha már ilyen szerencsésen és természetesen szóba került a közeli látogatásra szóló tervezgetés, Erzsike nem adja alább: „Egy párszor majd kimegyünk a környékre: a csillaghegyi strandra, aztán a már említett Pünkösdfürdőre is. Nagyon kedvezményesen és kényelmesen lehet kiutazni. 20 perces út az egész, amelyet akár helyiérdekű vonattal, akár hajón megtehet az ember ugyanazért az árért... Jó, hogy eszembe jutott: ne felejtsem el hozni magával egy akármilyen igazolványba való fényképet. Lényegesen nagy kedvezményeket kap az ember, ha egy ún. kulturális igazolványra tesz szert. Ehhez fog majd kelleni a fotó, különben nagyon könnyű megszerezni, s csak 20 fillérbe kerül. Pesten muszáj az embernek ilyesmivel ellátnia magát, különben dupla költségen jut mindenhez.” A praktikus ötletek mellett

Erzsike tartózkodóan még megemlíti: „Vili drága, bármennyire is szeretném már látni és akármilyen türelmetlen is vagyok, úgy gondolom, jobb lesz, ha nem megyek ki az állomásra és [majd] nálunk találkozunk. Magát biztosan várni fogják ott a rokonai s elkalauzolják, igaz? És biztos, hogy nagyon fáradt és álmos is lesz, ha az éjszakai vonattal jön. De azért mégis kérem, írja meg pontosan, hogy melyik nap s mikor érkezik. Mellesleg megjegyzem, hogy az sem volna kellemetlen meglepetés, ha a levelében említett egy-két nap pontosságú dátum inkább hátrafelé szenvedne módosulást. Remélem, az öreg P. S. azóta már kegyeskedett az útlevelét kézhez szolgáltatni, s nem volt szükség az olajozásra.”

Két nappal az indulás előtt Vilinek már csak egy levelezőlap megírására futja idejéből; a rajta írottakból pedig minden kiderül, ami a két fiatal éppen akkor érdekelte:

„Kvár, 1938. VII. 14. – Erzsike drága, ne haragudjon, hogy levél helyett csak lapot írok, nagy irodaköltöztetés van nálunk az iskolában: el kell végezni, mielőtt elmegyek. Mindent azonban, amit a levélben írtam volna, majd előszóval úgyis elmondom, ha az Isten segít pár nap múlva, mert holnapután este a rapiddal indulok. Én is úgy gondoltam, már előtte is, hogy vasárnap mise után, kb. 12 tájban felmegyek Magukhoz s ott találkozunk. Már alig várom, pedig tudom, hogy csak két nap van addig. – Azóta én is megtaláltam a térképen a Maros utcát, nagyon szép helyen van, most már emlékszem is arra a részre, 1933-ban jártam ott s a templomot is tudom, nagyon tetszett nekem érdekes, modern stílusa. A közelség pedig egyenesen megörvendeztetett, mert bizony megtörténhetett volna az is, hogy valahol Kispest felé vagy a Kelenföldön lakjanak a nagybátyámék. – Ili már elutazott Brassóba, kipihenni a fáradságait, ő majd az ősszel megy fel. Anyuék is útra kelnek vasárnap, nem marad senki Kolozsvárt. Fényképet viszek, persze hogy jó egy olyan igazolvány. Az a bizonyos [külföldi] út, amiről szó volt, elmarad, rajtunk teljesen kívül álló okok miatt, így még az sem siettet. Az egészről az volt a haszon, hogy már most fölmehetek, s nem kell augusztusig várni... – Vasárnap délben! Vili.”

A továbbiakban egy ideig nem kerül sor levélváltásra.

Ami Erzsike és Vili között történik, arról nem készül semmiféle írott jegyzőkönyv, se dokumentum, csupán csak később, amikor a szerelmesek már ismét a jótékony távolság törvényei szerint sóhajtoznak egymás után,

törnek fel s kerülnek papírra rendre az emlékek az egy hónapos együttlétről.

Amiről Erzsike augusztus 16-iki levelének megszólítása és aláírása ekként árulkodik: „Édes Szívem”-nek szólítja Vilit, majd a végén sem fukarkodik a képes beszéddel: „Sok szerető csókot küld Mackó Muki.”

A többbit nem túl nehéz kitalálni.

16

Valami, ami megmarad

Erzsike és Vili szinte egyszerre fognak tollat az augusztus 15-iki budapesti elválás után.

Vili kezdetben ismét csak egy nyílt lapot küld, hogy minél gyorsabban hírül adhassa: szerencsésen hazaérkezett. „Édes kicsi Szívem! Éppen egy órája, hogy hála Istennek szerencsésen megérkeztem egy hosszú és nehéz (nagyon nehéz) éjszaka után. Még sokáig álltam az ablaknál, valahogy nem akartam hinni, hogy mégis csak el kellett jönni és ott kellett hagyni Magukat... Ha egy kicsit is elszundítottam, mindjárt folytattuk álmomban ott, ahol elhagytuk. Végiggondoltam míg hazaérnek, lefeküsznek stb. stb. Szolnoknál csak ketten maradtunk a fülkében, nagyon jól és kényelmesen lehetett feküdni, csak aludni nem igen tudtam, valahogy nem jött álom a szememre. A határon zuhogott az eső és még itt is csepergett: azt mondják, már elseje óta ilyen idő van itt. Vám és más miegymás teljesen simán és udvariasan ment, még ezen az oldalon is. Taxival jöttem be az állomásra, keresztanyámék tegnap utaztak el, csak pár sort hagytak az asztalon, nem tudtak megvárni, mert lejárt a szabadság. Apuéktól várt itt egy lap, írják, hogy Ili 26-án megy Lajos bátyámékkal, tehát 10 nap múlva már ott lesz. Most a postán írok, innen felmegyek az iskolába, majd pedig Bogához, kíváncsi vagyok, mit lehet intézni. Csak egy órája vagyok itt és máris találkoztam két ismerőssel, a nagy szemek meresztése azonban elmaradt, mert már tudtak a dologról, csupán csak a gratulációra szorítkoztak, melyeket itt továbbítok is. – Ja igen! Ha a vonatom 12 óra után indult volna, már nem lett volna érvényes a jegyem, annyira utolsó percben indultam. Csütörtökön megint írok...”

Erzsike a hazai pályán kényelmesebben részletezhet, ábrándozhat az együtt töltött, gyorsan elmúlt hónapról: „Most őszintén megírom, picit rossz nekem, hogy elmentél, sőt, nagyon... De hát azt hiszem, idővel majd újra beleszokom a régi kerékvágásba... Ma például remekül mulattam. Fél 9-kor hagytak csak felkelni. Fél tízre felöltöztem s ígéretemhez híven leültem gyakorolni. Azért nehogy azt hidd, hogy nem veszem komolyan a dolgokat, mert íme pont másfél órát gyakoroltam... (Mélyen csodálom önmagam.)... A rózsák kezdenek szépen bomlani. Olyan gyönyörűek s oly

édes illatuk van! Letéptem egy szirmot s elküldöm. Kicsit hasonlít a szív alakhoz, nem?... Addig, amíg ezek a rózsák állnak az asztalomon, még érzem, hogy nem telt el olyan sok idő s hogy minden igaz volt, hogy tegnap még itt voltál nálam... Téged érezlek magamhoz közel. De azért van egy valamim, ami megmarad, s ami szintén bizonyít. Minden reggel megcsókolom ezt a kicsi arany karikát. Most is, még mindig, ha éjszaka felébredek, megérintem s újra köszönöm az Istennek, hogy igaz s hogy valóság, nem álom... Keresztanyám levele is befutott ma... szívből gratulál mindkettőnknek. Hát nem furcsa, hogy mindannyian olyan gyerekek tartanak engem, hogy csodálkoznak az eseményeken? Pedig ugye nem vagyok az? És azt se akarják megérteni, hogy visszakerülök Erdélybe. Kivétel nélkül, az egész família részletes magyarázatot követel ez irányban, pedig elég világosan megírtuk, nem?” Alább feltűnik egy figyelmeztető sor is: „És nem feledkezel meg szívem a csütörtöki rendez-vousról sem? 11.10-kor...”

A levelekből egyértelműen kirajzolódik, hogy budapesti útja során Vili szabályosan eljegyezte Erzsikét. Ehhez gratuláltak neki a kolozsvári utcán ismerősei, ennek arany szimbólumát nézegeti örömmel reggelente Erzsike is, s ennek híre járja be a közelebbi és távolabbi rokonságokat. (A levélkötegben találtam meg Vili szüleinek meleg jókívánságait, akik brassói pihenésük során küldték levelüket 1938. július 26-án Budapestre, a két fiatalhoz: „Édeseim! A mai posta nagy meglepetést hozott nekünk és bár csütörtöki közös leveletek nem érkezett meg – úgy látszik, a nagy örömtökben elfelejtettétek megcímezni –, a ma érkezett lapból is kiéreztek nagy boldogságokat. Nekünk, szülőknek ez is elég; elég ha megérezzük gyermekeink boldogságát. Így mi most örömkönnyel a szemünkben, Isten áldását kérjük reátok...”)

Ami az Erzsike emlegette „rendez-vous”-t illeti, az a jegyesek között született egyfajta egyezés, hogy a rádióműsorból mind Kolozsváron, mind Budapesten kinézett egy-egy zeneműsorról elhatározzák, hogy mindketten ha törik, ha szakad, ugyanabban az időben meghallgatják, s ez olyan lesz számukra, mintha találkoznának és szorosan megfognák egymás kezét. (A későbbi levelek majd mindegyikében bőven találni utalást különféle divatos zeneszámokra, azok sugárzási időpontjára is.)

Az eljegyzés híre futótűzként terjedt szét a kolozsvári ismerősök körében, az iskola berkeiben is. Budapestről való hazaérkezése délelőttjéről így

számol be Vili: [Az irodában] „**Heinrich Lacit** találtam ott, nagyot nézett, amikor beállítottam. Nem gondolta, hogy olyan hamar hazajövök. Később bejött több kolléga is, mind nagyon kedvesen gratuláltak... Onnan felmentem Bogához, ő is gratulált, és örvend annak, hogy Te vagy Te!... Délután Bakódit hajsoltam, s csak este tudtam ráakadni. Képzelheted, mennyire kidültem estére. Gondoltam, alhatom délután pár órát, de persze nem sikerült...”

A fáradtság miatt úgy elaludt, hogy reggel lekéste a vonatot, amivel eredetileg Brassóba utazott volna, hogy szabadsága maradékát a családdal töltsse. Így csak egy déli vonattal tudott elindulni, s kéri Erzsikét, hogy a legközelebbi levelet egy erzsébetvárosi címre küldje. Ő maga Brassóból válaszolt Erzsike kimerítő levelére, immár lelkesen és fülig szerelmesen. A szív alakú rózsaszírom megtette a hatását: „Azt hittem, megszakad a szívem, s nem volt egyebet mit tenni, ráhajoltam s megcsókoltam s akkor éreztem, hogy az a Te szíved volt...”

A brassói állomáson Vilit a szűkebb családja várta: „Anyu egy kicsit megpihent a vállamon és folytak a könnyei, különben mind a négyen könnyeztek, látták az én nagy, a mi nagy boldogságunkat minden levelünkből, lapunkból, ők is meg voltak hatva. Akkor aztán kocsira ültünk s hazahajtottunk. Itthon persze az egész nagy família hatalmas gaudiummal fogadott, 9 óráig körüldongtak, kérdezősködés stb. Mutattam a képeket, amíg az végigjárt mindenki kezén, eltelt egy jó félóra... Csak azt sajnálták, hogy nincs több, vagy hogy nem csináltunk egy nagy képet. Ezt egészen el is felejtettük, tényleg elmehettünk volna egy fényképészhez, de hát mennyi mindent, sőt mindent elfelejtettem, ha a szemedbe nézhettem!... Az is a szőnyegre került a nagy családi tanácskozásban, hogy mikor megyek legközelebb s csodák csodája, mindenki kitalálta, hogy – karácsonykor...”

A levél végéről: „Érdekes, hogy olyan nagy talány mindenki számára, hogy Te visszakerülsz Kolozsvárra, pedig ugye szívem, csak az kell hozzá, hogy két ember nagyon-nagyon szeresse egymást?... Ma 11.10-kor várlak a rádiónál, úgy fogom érezni, hogy együtt hallgatjuk, s hogy egymást hallgatjuk.”

A további levelezés a karácsonyig hátralévő hetekben-hónapokban sűrűbbé válik, különösen Vili jeleskedik ebben – a levélváltásuk célba érése között, újabb utazásáig egy-egy tárgyilagosabb, hírközlőbb levelezőlapot is elküld Budapestre.

Jegyzetek:

* **Heinrich László** (1910-1985) erdélyi magyar kísérleti fizikus, tudománytörténész, agrokémiai kutató, tankönyvíró, szerkesztő, Cseke Vilmos tanárkollégája a piarista gimnáziumban. Életük végéig jó barátok, az ötvenes években együtt szerkesztették Kolozsváron a *Matematikai és Fizikai Lapok*-at. H. L.-t 1958-ban eltávolították a tanügyből s hivatásától eltérő munkakörbe kényszerült: 1961-ig a kolozsvári Tehnofrig üzemben dolgozott. 1961-től nyugdíjazásáig (1972) a kolozsvári Agrokémiai Laboratórium mérnöke, tudományos kutatója, majd fővegyésze.

Rádiórandevú

Vili budapesti útjával mintha felborult volna a levéljárás addigi, már-már jól kialakult, bejáratott rendje. A fiatalok között megnőtt a közlési türelmetlenség, a posta viszont megmaradt olyannak, amilyennek mindenkor ismertük. Kiszámíthatatlannak. Ámbár, Erzsikéék már szerezhettek annyi tapasztalatot, hogy rájöjjenek: ha Szent István napja körül hiába várják a postást (mindkét helyen), akkor nagy a valószínűsége annak, hogy a megsokasodott munkaszüneti napok a ludasok benne – az amúgy időben feladott levelek, lapok, mindenféle postai üzenetek, küldemények valahol ott hevernek a jól bezárt, szünnapos postahivatalok árnyékos hűvösében. Amíg újra visszaáll a bejáratott ritmus, a fiatalok leveleiben – s legtöbbször már a bevezető sorokban – vezérhelyet kap a kétely, a magyarázkodás, az aggodalom, hogy vajon mi történt a meg nem érkezett, de biztosan megírt, várva várt, untig remélt sorokkal. De mi van akkor, ha mégsem íródott meg az a levél? – a legrosszabb gyanú is felébred annak a lelkében, aki türelmetlenül vár. Hát még azéban, aki ír, egyre csak ír, abban a reményben, hogy majd ő is olvashat, olvashat szerelmes sorokat...

Erzsike mostanában nehezen kapja meg Vili beszámolóit – nyilván, kiderül, hogy a Szentistván-napi ünnepek miatt. Vili későn kapta meg Erzsike Erzsébetvárosra küldött levelét – ugyanazon ünnepek miatt. Most, hogy már az egész történetnek immár vége, a két fiatal idillje szépen letisztult az időben, tisztán látszik, hogy levelezésükben csupán az időzítés akadozik egy darabig, aztán valahogy ismét egymásra talál a szerelmesek és a posta üteme.

Vili, néhány brassói nap eltelte után, szüleivel és testvéreivel elutazik Erzsébetvárosra, a tervezett nagy családi találkozóra. „Már 16-on együtt vagyunk, ketten még hiányzanak, s azt hiszem, holnap érkeznek meg. Képzelheted, milyen zajos a ház, annyi ember, s pláne olyanok, akik rég (6-7 éve) nem látták egymást, sok a kibeszélni való. Már el is készítették a tisztségekre való beosztást, mindenkinek van valami megbízatása, hogy az élet fenn ne akadjon. A hölgyek egy része a konyhán foglalatoskodik, a másik része terít, hálóhelyet készít, a férfiak vizet hordanak (vízvezeték nincsen), fát vágnak, stb. Délután fürdés, gyümölcsszüret, szóval hamar

telik az idő. Tegnap persze, mikor megérkeztünk, mindenki rám volt kíváncsi, tőlem akart hallani valamit Rólad is. A képek itt is nagyon tetszettek, majd kitepték egymás kezéből. Ez sem tart sokáig, pénteken már szerteszéledünk innen, megy mindenki munkába. Ili is pénteken, 26-án indul Lajosékkal, este érkeznek, szombaton... már átadhatja azt, amit vele küldök.” Két nap múlva, egy levelezőlapról olvashatjuk a folytatást: „Tegnap befutottak a hiányzó családtagok is és megkezdődött a két napos találkozó. Nagy szó azért ez, mert bizony nem igen lehet tudni, mikor rendezhetünk ilyet, a Nagypám is már 84 éves, a família meg nagyon el van szórva, két határon [túl] is.”

Beszámolót olvashatunk még Vilitől a gyorsan tovatűnő brassói napokról is, de a gondolatok minduntalan visszatérnek a budapesti emlékekhez.

Erzsike hasonlóképpen érez: „Most ott tartok, hogy nem azokat a napokat számlálom, amelyek elválasztanak tőlem Téged, s az elmúlt szép napokat, hanem azokat, amelyek tovaragadják az Idő szekerét s minden perccel közelebb hoznak egymáshoz bennünket s azt a leggyönyörűbb ünnepet, a karácsonyt... Ez valóban életem legszebb és legboldogabb karácsonya lesz. Én ezért imádkozom most.”

Budapesti eseményekről elsősorban a Vili levelei számolnak be – eközben Erzsike inkább megmarad az érzelmi síkon –; az újdonsült vőlegény szívesen idézi föl ama két héttel korábbi vasárnapot, „amikor a koronázótemplomban együtt hallgattuk a misét és utána kezdtük énekelni a h....t [himnusz]. Olyan gyönyörűek voltak azok a napok, mindegyik más és más, úgy hiszem, örökké emlékezetesek maradnak számunkra...” Egy másik helyen, még mindig ugyanabban a levélben: „Mikor a csütörtöki randevún voltunk, eszedbe jutott-e, hogy éppen négy hete telt el annak, hogy hazajöttünk a Zöld Hordóból? Tegnap pedig egy hónapja volt!” (A levél keletkezése: 1938. augusztus 22.)

Apropó, rádiórandevúk!

Vili: „A csütörtöki és pénteki randevún... éreztem, hogy ott vagy s velem együtt hallgatod a rádiót, s hogy velem együtt dobbant a szíved, amikor felcsendült a... Nem tudom, miért, de valahányszor ezt a dalt [**Orgonavirágzás**] hallom, mindig úgy összeszorul a szívem, lehet azért, mert ez is a messze távolban való másiknak szóló üzenet és valahogy magunkra

illőnek találom. Leoltottam a lámpát és csak a rádió világított, és én csak hallgattam, hallgattam (közben azért megsimogattam volna a hajad)..."

Erzsike: „Meséltem egyszer a Tóth Tihamér kongresszusi beszédjéről. Itt mondta ő, hogy minden ember olyan, mint egy összekombinált rádió leadó és vevő készülék. Az ember lelke pedig a mester, aki a gépet működésbe hozza; tehát attól függ az adás és a vétel, hogy milyen ez a lélek. Édes, ugye, mi nagyon jó rádiók vagyunk és ugyanazon a hullámhosszon dolgozunk? És ugye, sose hagyjuk, hogy légköri zavarok vagy idegen adók megzavarják a mi rádiózásunkat. Most egy hete, édes, jól érezted, egész lelkemmel, szívemmel ott voltam Nálad és pénteken is, és mindig, minden nap, egész nap, mindig együtt vagyunk...”

A fiatalok feltehetően a jövőre szóló nagy életígéreteket tettek egymásnak Budapesten, amelyekről most rendre próbálják elszámoltatni magukat, de egymást is. Erzsike arról számol be, hogy édesanyjával „óriási” túrákat tesznek a városban, s le is ír egy Citadellán tett kirándulást. Vili – sejthetően – azt ígérte meg, hogy sokkal többet pihen, mihelyt hazaér, nem hajszolja többé magát – amit a szabadságára való tekintettel egyelőre sikerül tartania is. Húgának közeli budapesti útja azzal a reménységgel jár, hogy nemsokára lesz majd egy hozzá közeli ember, aki személyesen beszámol Erzsikéjéről és mindennapjairól.

Vili ugyanakkor arra is ígéretet tett, hogy mindenről részletesen beszámol, ami életében vele történik. Hogy ebből megvalósul-e minden, annak csak a jó ég a megmondhatója, hiszen mindenről mindent még senkinek sem sikerült nem hogy papírra vetni, de egyáltalán észben tartani.

A levelek azért továbbra is szorgalmasan jönnek-mennek Kolozsvár és Budapest között...

Jegyzetek:

* **Orgonavirágzás** (Maytime, 1937): A harmincas évek nagysikerű zenés filmje, a hollywoodi énekes álompár – Jeanette MacDonald és Nelson Eddy – legnépszerűbb kettőse. A múlt század közepén Párizsban és New Yorkban játszódó történet két tehetséges fiatal operaénekes tragédiával végződő, beteljesületlen szerelme. Sigmund Romberg zenéje nagy hatással volt az akkori idők fiataljaira, a film több dala slágerré vált.

Szakadt húrok a hegedűn

Nagyjából azzal egy időben, hogy Vili húga, Ili megérkezett nagybácsikájával Budapestre, majd alkalma volt átadni a Kolozsvárról küldött levelet, a vőlegény a biztonság kedvéért még egy levelezőlapot is bedob a kolozsvári gyűjtő postaládába, „ami biztos, az biztos” alapon. Abban pedig ezeket írja: „Tegnap délben szerencsésen megérkeztem Apuval [Brassóból], ma már munkába is álltam... Ki kell jelentenem egész határozottan, hogy jó rádiók vagyunk, mert íme a tanúbizonyság: csütörtökön írtam én is azt a levelet, amit Ili ma ad át Neked, és abban én ugyancsak azt a beszélgetésünket idéztem, amelyben ezekről a rádiókról volt szó. Azt pedig szent ígérettel fogadom, hogy a légköri és más egyéb zavarokat nem akarom és nem fogom megismerni... Ma megnéztem a rádióműsort különben, s ha lehet, a legközelebbi közös hallgatásunkat kedd 11.10-re (este) tegyük, hanglemezek vannak [műsoron], az első azt hiszem, Eggerth M. lemeze. Neked valószínűleg konveniál, én majd az ágyban fogom hallgatni, tekintve azt, hogy már éjfél után lesz... Ma elkezdem én is a hegedűgyakorlást, Brassóba és Erzsébetre nem vittem volt, úgy sem tudtam volna semmit gyakorolni...”

Erzsike augusztus 28-án keltezett levelében beszámol a „nagy eseményről”: Ili megérkezéséről.

„Szombat délután 6 óra felé futottak be Klárikával. Elgondolhatod Drágám, milyen türelmetlenül vártam már du. 4-től, remélve, hogy hátha hamarabb jön... Az első percben már úgy összelemelegedtünk, mintha örökké ismertük volna egymást. Ez a drága leányka annyira megérezte, tudta, hogy engem mennyire érdekel minden Veled kapcsolatban, s kéretlenül mesélgetett minden apróságot... Egyebekben meg voltak lepődve, milyen jó a hírszolgálatom, mert minden nevezetes családi eseményről értesülve vagyok, már direkt bosszankodtak mindketten, hogy semmi vadonatújdonságot nem közölhetnek... Tíz percnyi várakozási idő után egyenesen felszólított Ili, hogy most már nyugodtan elolvashatom a leveledet, mert ő úgy is tudja, hogy az a legfontosabb... Szóval, ők miközben Anyunak meséltek, azt én olvastam a leveledben...”

Az Erzsike örömteli híradása nagyon is túláradónak, örömtől buzgónak sikerült. Mindent el próbál mondani, a legapróbb részleteket is, de a sorok közül kitetszik, hogy leginkább örömét szeretné Vilinek hűségesen közvetíteni. Közben enyhén meg is dorgálja jegyesét („Ön tévedett, Tanár Úr”), amiért az – úgy tűnik –, téves időpontot jelölt meg a vasárnapi istentiszteletre vonatkozóan a városmajori templomban. Így a két lány, Erzsike és Ili már csak akkor vonultak be a szentélybe, amikor a mise a vége felé tartott. „Éppen csak” egy fél órát késtek – épp eleget ahhoz, hogy a várt eseménytől elessenek.

(Válaszlevelében Vili udvariasan elfogadja ugyan a kritikát, miközben halványan úgy rémlik neki, mintha Ilinek a jó időpontot jelölte volna ki, a tévedés az ő „fejecskéjében” születhetett meg...)

Sebaj, a programok ezzel csöppet sem értek véget: készülődtek a Margitszigetre, majd egy visegrádi hajókirándulás is napirendre került, s lélekben a szeptember elsején megnyíló Lakberendezési Vásárt is előjegyezték. Erzsike zenei javaslata az, hogy ő a keddi, 11.10-i rádióhallgatást választaná (később megállapítják: mintha találkozott volna a gondolatuk,!) és ráadásnak még egy dalt is lekottáz vőlegényének... Nem spórol a biztatásokkal sem: fontos, hogy Vili tartsa magát az ígérekhez, pihenjen jó sokat s növesse csak a bajuszát, hogy karácsonyra már mutatós lehessen („Kíváncsi vagyok, hogy lesz-e türelmed hozzá?!")

Húga látogatása Budapesten jó alkalom arra, hogy Vili gondolatban újraélje nemrég pesti látogatásának minden egyes percét. Szóvá is teszi: „Szombaton olyan sokat gondoltam Rátok, szívem, a rádióm teljes energiával működésben volt... Magam elé képzeltem a lakásokat, a házat, és gondolatban végigéltem azt a délelőttöt, amikor először mentem fel hozzátok. Istenem, milyen szorongó érzésekkel voltam akkor tele, nem láttam még akkor azt a boldog jövőt, ami aztán egy pár óra múlva, pár nap múlva úgy csapott le, mint derült égből a villám, és amit mégis minden porcikámban vártam. Nem is tudom (és nem is akarom) elképzelni, mi történt volna, ha nem mehettem volna ki [Budapestre], vagy ha csak úgy kellett volna visszajönnöm, hogy láttam Pestet és több semmi...” A továbbiakban kitér prózai legényéletére: „Tegnap óta egyedül vagyok itthon, Apu kiment Tordára, az Erdélyi Múzeum Egylet vándorgyűlésére, ő is tart előadást... Tegnap vasárnap lévén, meg voltam híva ebédre Vaskáékhoz (Apu kollégája), délután pedig elmentem Heinrichékhoz. Délelőtt fent

voltam a kóruson, Zsizsmann és a felesége nagyon melegen gratuláltak... Eredeti ez a Zsizsmann különben, rögtön megérdeklődte, hogy itt leszünk-e, mert akkor majd fog számítani Rád az altban. Jövő vasárnap zenés mise, engem is hívott hegedülni... Írtam a lapon, hogy én is előszedem a hangszeremet... Mikor kibontottam a hegedűt, két húrja el volt szakadva, s nem érdekes-e, hogy pont az a kettő (A és G), amiket Pesten vásároltam? Így aztán feltettem azt a kettőt, s ma, amikor játszom rajta, jól esett arra gondolnom, hogy ugyanazokon játszottam Nálad is... 8-fél tízig gyakoroltam: skáláztam, etűdöket, Bach szonátát, duplahangos gyakorlatokat játszottam s végül az Orgonavirágzás keringőjét... Jól esett ez a másfél órai hegedülés, ezentúl rendszeresen fogom csinálni.” Nem maradnak említetlenül az iskolai elfoglaltságok sem: „Ma már elég sokan voltak beiratkozni, sok a munka az irodában. Részemre csak elsejéig ugyan, mert új titkárt neveztek ki és így nekem jóval több időm lesz... A tanítás csak 15-én kezdődik, mert nagy változtatásokat csinálnak a tananyagbeosztásban, órarendek lesznek, mivel csütörtökön nem lesz tanítás, hanem csak **strázsa-program**. Emiatt aztán most fejetlenség is van... Délután itthon voltam, jegyzeteket készítettem. Egy tanulmányt szeretnék írni a római katolikus elemi iskolákban működő iskolai szövetkezetekről (egész Erdély területéről), és ahhoz van szükségem holmi statisztikákra, azokat készítettem a Státustól megkapott jelentések alapján.”

(Vili levele különben – az Erzsike válaszána jelzése szerint – az eddigiekhez képest is rekordsebességgel jutott Pestre: kedd délután dobták Kolozsváron postaládába, s szerda délelőtt már Erzsike kezében volt!)

Az augusztust Erzsike válaszlevele zárja, amelyből kiderül, hogy a jegyesek egymást mackóknak becézik: Erzsike lett a **Dorka** mackó, Vili pedig a **Zebulon**... Dorka mackó nem győz hálát adni az égnek, hogy a dolgok olyan fordulatot vettek, amilyet vettek. A karikagyűrűjéről így vall: „Ez az én erőm és talizmánom, legszebb ékszerem. Emlékszel, Zebulonkám, mindig megkérdeztelek, hogy még nem gondoltad-e meg? nem akarsz változtatni? No csak azért, mert most már úgyis hiába!... Felső mozgó erők nélkül létrejöhetett volna ez a nemes, mély szeretet, mondhatni lelki szerelem miközöttünk, ekkora távolságon keresztül, pusztán levelezés által, két és fél évi távollét alatt?”

Ígéret is elhangzik, a jövőre nézve (ha megtartják, úgy a jó!): „Nem fogok a fejedre nőni, mert utálok az olyan papucs-kormány eseteket. Különben azért, ahogy megismertelek ezalatt a rövid 6 esztendő alatt, nem talállok erre alkalmas egyénnek.”

Ili látogatásáról: „Úgy látom, jól érzi magát s élvez minden apróságot, különösen mint ő mondja, a magyar feliratokat, s hogy itt mindent megmagyaráznak.”

Végül a munkáról, ami félig-meddig stagnált, a főnökasszony távolléte miatt. „Flóra néni hazajött. Kaptam is egy csomó nagy dobozt, amiket úgy nem állhatok, mert olyan kényes munka... Pénteken már kész leszek mind az 5 darabbal. Legalább egyszerre túlesek rajtuk. Remélem, ezután már csak dugók és cigarettaoltók jönnek. Az az én elemem. A nagy munkákat mindig fáj a szívem pénzért odaadni.”

Jegyzetek:

* **Strázsa-program:** *a romániai iskolai oktatásba 1938 őszétől bevezették a kötelező cserkész (străjer) foglalatosságot, amely tulajdonképpen a tanulók honvédelmi felkészítésének gyakorlati propaganda eszköze volt.*

* **Dorka és Zebulon:** *Sebők Zsigmond gyermekíró közkedvelt kismackó-figurái, akik az általa teremtettsé népszerű főhős – Mackó úr – szomszédjának, Cammogónak a kotnyeles gyermekei, s akikkel Mackó úr nevezetes utazásai során minden elképzelhető kalandot megél szárazon és vízen. A huszadik század első felének sokat olvasott gyermekkönyveiből váltak közismertté. (Szüleim könyvei között magam is megtaláltam egy egész sor mackó-kalandot.)*

A titkárságtól nincs menekvés?

Beköszöntött 1938 szeptembere, elmúltak a derűs nyári napok, a szerelmesek levélváltásába egyre több érzelmi vallomás kerül. Álmaikról, gondolataikról, egymás utáni vágyódásukról írnak nagy előszeretettel, de olykor azért visszatérnek a hétköznapi eseményekhez is. Így történik ez Vili esetében is, aki szeptember 2-i ragaszkodó vallomása után megszakítva arról számol be, milyen igazságtalanul bántak el vele az iskolában.

„Talán írtam Neked, édesem, hogy az idénre nem vállaltam a titkárságot, ki is neveztek egy új titkárt, s a tegnap átadtuk Heinrich L[aci]-val az irodát neki. Ma aztán annál nagyobb volt a meglepetésem, mikor megláttam, hogy az inspektorátushoz felterjesztették, miszerint **Oszláts V**[iktor], az új titkár mellett, én is az [titkár] vagyok s ezért csak 10 órát adnak nekem. Természetesen erről az igazgató egy szót sem szólt, s ez volt, ami rosszul is esett. Bementem hozzá megkérdezni, miért történt ez a história a megkérdezésem nélkül, erre ő teljesen ridegen, intézeti érdekre hivatkozva, visszautasított. Tudod, nem annyira a tény, mint inkább az elintézés módja bántott. Azt mondják ugyanis, hogy így akar engem megtartani titkárnak, mert az új ember nem annak való, s hogy ő (mármint az igazgató) nem akar dolgozni, én meg a tavaly nagyon is jól beváltam. Ez a köszönet, ha az ember lelkiismeretesen dolgozik napszámba... Bár sok rossz oldalát ismertem, de ezt nem tételeztem volna fel róla. Persze, nem hagyom magam, csak várom, hogy csillapuljanak a kedélyek, mert ma én is dühös voltam... Látod, mire ezt neked szép sorjában elmeséltem, már meg is enyhültem.”

Erzsike kellően fel is háborodik a történeten, nem hagyná annyiban az esetet, válaszában együttérzően és paprikásan kommentál, ugyanakkor vigasztal: „Nagyon jól megértem a lelkiállapotodat s jól tudom, mennyire fáj ez a csalódás. De sajnos az ember mindinkább rájön, hogy az emberektől rosszat vagy semmit nem kell várni, s így ami jó ér bennünket, az mind ráadás. Utálom a cinizmust, de néha komolyan magam is kénytelen vagyok igazat adni az ilyeneknek. Édes szívem, nagyon jól tudom, hogy Te milyen józanul ítéled meg a helyzeteket s nagyon is igazat adok akkor, amikor a kedélyek lecsillapodásával számolva akarsz újabb tárgyalást kezdeni... Nyugodtan megmagyarázod neki, hogy mennyi minden

tennivaló az, ami hátráltat a titkári működésed folytatásában. Már ha egyebet nem is emlegetnél, de hogy készülsz a doktorátusra, ez maga is belátásra kell bírja azt a borzalmas embert...”

E levélben történő kibeszélés hasznosnak bizonyul, mert egy darabig nem bukkan fel a két fiatal között a téma, jobban előtérbe kerülnek a prózai történetek, tennivalók. Vili e napokban az édesapjával van egyedül a házban, s meg is jegyzi: lassan ideje, hogy az anyja is hazajöjjön a nyaralásból, mert hiányzik az asszonyi kéz. Apa és fia ugyan jól elvannak együtt, az egyik vasárnap bekóborolják a botanikus kertet, de – Vili szerint – oly lassan telik az idő! És nem állja meg, hogy újabb szerelmi vallomás ne kanyarodjék elő a tolla alól...

Hasonlóképpen van ezzel Erzsike is: sűrűn beszámol arról, merre jártak, mit csináltak Ilivel, aki még mindig Pesten tartózkodik (sőt nemsokára Lajos nagybátyjával még Sopronba is elutazik). Egyik legszebb élményük egy délelőtti közös misehallgatás, amelyen rendkívül szép muzsikát hallott. Erről eszébe jutott a kettejük zenetanulási fogadalma, s mindjárt rá is kérdez: „Voltál-e muzsikálni Zsizsmannál? Bizony, meghallgattam volna [játékokat] akár személyesen is, nemcsak rádión. Különben vasárnap a templomban azt képzeltem, hogy Kolozsváron vagyok, s Te fönny játszol a zenekarban a kóruson. Aztán kisült, hogy nem igaz. De szép volt egy óráig hinni, hogy úgy van. Mintha minden csak Téged akarna eszembe juttatni. Tegnap a déli lemezek között valaki pont úgy játszott a Kreisler Liebes Freud-ját, mint Te. Olyan jólesett hallgatni, s Rád gondoltam ezalatt.”

Kiderül az is, hogy a fiatalok gyakran álmodnak egymásról. Vili le is írja az egyik – szerinte túl gyorsan félbeszakadt – álmát:

„Az éjjel álmomban végig együtt voltunk, csodálatos szép helyeken, erdőkben mászkáltunk kéz a kézben. Olyan rossz volt felébredni belőle!”

Erzsike értelmezése nem késik: „Az az erdő-álom – az stimmel, körülbelül még a nap is. Egy erdőben sétáltunk, és képzelj, vörös bajuszod volt és egészen jól állott. (Azért jó, hogy nem vörös, nem igaz?). Különben nagyon gyakran álmodom Veled, csak olyan hamar vége van. Istenem, ha rágondolok, hogy karácsonykor egy egész hétig lehet álmodni!”

Erzsike édesapjának eszébe jut, hogy szeretné megújítani egykori romániai autóvezetői jogosítványát, s Vilit kéri fel a közbenjárásra. Előbb úgy

egyeznek meg, hogy Ili viszi magával Kolozsvárra a szükséges iratokat és fényképet, Vili pedig karácsonykor majd elviszi a kész könyvecskét. Szeptember 5-én viszont Vili váratlanul lapot meneszt a Vígsház utcába: „Sürgősen el kellene küldenie Apunak a hajtási igazolványát és két igazolványképet, úgy gondolom, legjobb, ha expressz-ajánlva postára teszitek. A hét végén lesz egy nagyon jó alkalom, amikor könnyen meg lehet csináltatni, azért kell olyan gyorsan.”

Szeptember 6-án délelőtt Erzsike már siet is válaszával: „Éppen észrevettem az este hogy a tegnapi levelemből kimaradt ez az ügy. Holnap akartam egy levelező lapon megköszönni a fáradozásodat, de így most hamarabb teszem. Remélem, jól el tudod intézni... Apu nagyon hálás lesz Neked. A levelem azóta biztosan megkaptad. Most nem írhatok részletebben, csak még annyit, hogy ma várlak a rádiónál, már 8.20-kor. Gondolj rám sokat...”

Szeptember 7-én Vili már az iskolai titkárkodás körüli bonyodalom új fejleményeiről tud beszámolni: „Újra felvettem a tárgyalás fonalát, most már békésebb formában, és úgy-ahogy eredményre is jutottam. Az ok ugyanaz maradt: az ő kényelemszeretete, viszont az eredmény módosult. Megegyeztem vele oly módon, hogy vállalom azt, hogy délelőttönként segítek egy-két órát, ha sok a munka vagy a kényesebb munka, de ennek ellenében teljes óraszámot ad nekem. Aránylag elég könnyen belement, s úgy látszik, csak a biztonság kedvéért járt el olyan hátulról való letaglózás módjára. Természetesen, egyáltalán nem fogom megerőltetni magam, anyakönyv, bizonyítványok stb. írását – előre kikötöttem – nem vállalom. Így te is nyugodt lehetsz, hogy nem hajszolom bele magamat semmilyen megerőltető munkába. Sokat tanultam én is, hogy hogyan kell az emberekkel bánni: ahogy ők bánnak velünk... Ma behívott s a tavalyi igazolványírásokért a kezembe nyomott 1000 lejt. Úgy látszik, belátta, hogy nem éppen a legszebben járt el velem s most békíteni akar.”

Jegyzetek:

* **Oszlász V[iktor]:** sz. 1908-ban Besztercén, Vili tanárkollégája, földrajzot tanított, több tankönyv is fűződik a nevéhez. A harmincas évek közepén vezető tisztséget töltött be a Márton Áron vezetése alatt álló katolikus egyetemi ifjúsági szervezetben. Az ötvenes években félreállítják.

Ha rátekintünk a térképre...

Még nem kezdődött meg az iskolai tanítás, de Vilinek már fő a feje a különböző gondoktól. Nem volt elég az igazgatóval való konfliktusa, ami szerencsére, közös akarattal valahogy elintéződött (Erzsike úgy reagál az általunk már ismert megoldásra, hogy „áldását adja rá” – „bár nem a legideálisabb megoldás a Te szempontodból – írja Vilinek –, de mégis enyhébb kötelezettségeket jelent a számodra. Bakódi minden esetre jóval kevesebbet számít a szememben, tudom, hogy ez neki nem árt. Jó, legyen hát boldog és kövér mint marianumista korszakunkban mondtuk volt...”). A Budapest mellett élő egyik Viliék családjával rokon idős hölgy, bizonyos Hedda néni is enyhén megorrolt a családra, mert bár állítólag Vilit meghívta volt magához Erzsikével, ők azonban „még csak feléje sem néztek”. Minderre akkor derült fény, amikor pár héttel később, Vili húga jelentkezett a néninél rokonlátogatásra. Erzsike, aki az egész meghívásról mit sem tudott, azonnal magyarázatot kért Vilitől – amit ő ekként foglalt össze:

„Mikor a fényképezőgépert voltam [Hedda néniéknél], említette, hogy ha szerdán (az utolsó előtti szombaton történt mindez) nincs más elfoglaltságunk, menjünk el hozzájuk, Hatházy Elemér is ott lesz (akiknél Kőbányán voltam). Én rávágtam, hogy jó, persze nem gondoltam, hogy ez egy szabályos meghívás. Hétfőn, hogy H. E. sem szólt semmit (akkor jártam Kőbányán), még jobban meggyőződtem, hogy nincs szó komoly meghívásról. Szerdán délelőtt esett az eső (ez komoly!) és így nem szóltam Neked semmit, gondolván, hogy úgyis tárgytalan a[z oda] kimenésünk. Nem is éreztem semmilyen lelkiismeret furdalást (ha tudtam volna, hogy komoly a dolog, biztosan éreztem volna), s bizonyos mód csodálkoztam is, hogy annyira a szememre hányták, amikor búcsúzni voltam náluk. Hiszen az a H.E. se vette komolyan, illetve nem gondolta, hogy Hedda néni készülni is fog, mert ő is lemaradt. Én is nagyon hálás leszek Drágám, ha kimész Ilivel s megmagyarázod a dolgot.”

Nemsokára Erzsike már a további fejleményekről is be tud számolni: „Írtam neked, hogy Ili szerdán egész napra kimegy hozzá [Hedda nénihez]... Tudod mivel fogadta? Hogy miért nem jöttem én is. Ili persze egészen elképedt, mert erről szó sem volt, s különben is, hívás nélkül s

egész napra, hogy is állítottam volna oda?!... Erre aztán Hedda néni elmagyarázta Ilinek, hogy elfeledte mondani, szóljon nekem is... Valahogy idegenkedett ettől, mert félt, hogy megint visszautasítást kap tőlem. Egész rémregény, nem? Ili, a drága egyre bizonyította, hogy erről szó sincs és véletlen az egész. Most már igazán csak az segít, ha a jövő hét elején kirándulunk Ilivel egy délután. Persze, most már nincs semmi harag... Azért Édes, neked semmi lelkiismeret-furdalásod ne legyen, mert ha az is ilyen futólagos meghívás volt, úgy joggal viselkedtél úgy, ahogyan tetted...”

Levelében Vili arról is beszámolt, hogy húgának egyik volt osztálytársa, bizonyos Juci az ő magántanítványa lett. Az ok: „A fizika-kémiára akar menni, de számtanból felvételizni kell, ők meg VII-VIII-ban nem tanultak semmi számtant, náluk csak klasszikus szak volt. Nagyon jó felfogású leányka, nem nehéz vele foglalkozni. Hetenként háromszor, délután vannak az órák nálunk. Ő különben vidéki, s a Marianumban lakik bent. Ma 3-kor is jön, addig sietek befejezni a levelet...”

Erzsike amúgy örvendezve fogadja a hírt, hogy vőlegényének tanítványa akadt, s „főleg annak, hogy könnyű fejű s nem okoz veszélyt Neked, hanem azért kicsit orrolok rá, hogy tőlem lopkodja el a mondatokat. A csudába is! – most olyan szívesen cserélnék vele, komolyan, még egy felvételi vizsgát is letennék, ha veled lehetnék hetente 3-szor egy-egy órát. Még jó, hogy ez nem lehet, mert az sem lenne elég, akkor az ember még többet akarna... Igyekszem magam elfoglalni, s mégis valahogyan annyira reám nehezedik a 24 órák súlya... Lehet, hogy ez múltó szimptóma, nem tudom. Még jó, hogy annyit s oly részletesen írsz nekem... Hát nem borzasztó, hogy az ember egyik pillanatban azt érzi, hogy milyen végtelenül közel van valaki hozzá, s a következő pillanatban rátekint a térképre, és látja a valóságot: bizony, az több száz kilométer!”

Na, ez aztán olyan téma, ami nem hagyja hidegen a címzettet sem, s válaszlevelében mindjárt rá is veti magát: „Azt kérded, hogy mindig ilyen nehezen fog telni az idő, vagy csak megszokja az ember. Hát én eddig mindig azt mondtam, hogy az embertől magától függ..., de most megtoldom azzal, hogy megszokni sohasem fogom, mindig számlálni fogom a napokat az egyik levéltől a másikig, s azt, hogy nem is küzdöm ez ellen. Nem bánom, ha rám is nehezedik a 24 órák súlya, mert azért ez édes teher a számomra, tudom azt, hogy ha messzi is, de van valaki, aki minden

gondolatával hozzám tartozik. Talán nehezebb az elfoglaltsággal elűzni a vágyódást (ez az én tapasztalatom), mert akkor önkéntelenül érzem, hogy ez csak könnyítés céljából történik. Elfoglalom magam, de örömmel gondolok arra, hogy számomra az a több száz kilométer sem távolság. Ilyenkor azonban, mikor – bár eldugva a levél végére írod – azt hallom, hogy beteg vagy, vagy az voltál, elszorul a szívem, még ha csak egy-két napig tart is a betegség. Ilyenkor érzem, hogy tehetetlen az ember s nincs más mód, mint kérni a Mindenhatót...”

Sajátos módon, a civil gondok is valahogyan mindegyre a kettejük kapcsolatához kanyarodnak vissza. Vili például beszámol arról, hogy immár nem üres a házuk: „Tegnap este végre befutottak Anyuék is, most mégis valamivel melegebb lett a lakás. S tudod drágám, milyen kedves dologra jöttem rá a hazaérkezésük alkalmával? Látom, hogy Pista [a Vili öccse] az íróasztal fölött bámulgat valamit, jobban megnézem, hát a mi képünk berámázva (ahol a várból jövünk le). Apu megnagyíttatta levelezőlap nagyságúra, betette egy rámába s az íróasztala fölé akasztatta. S minderről én nem tudtam, nem is vettem észre eddig! A rámában különben eddig az én érettségi képem volt, most életem egy újabb szakaszát örökítő kép került a helyébe.”

Erzsike arról számol be vőlegényének, hogy miután bejárták Ilivel és édesanyjával, továbbá Lajos bácsi leányaival a lakberendezési vásárt, tömören s nem is túl lelkesen összefoglalja élményeit: „Sokat ácsorogtunk, sokmindent láttunk. Nekem legjobban egy konyhaszekrény és egy uzsonnához terített asztal tetszett. A legtöbb bútor igen színpadias, agyondíszített vagy ultramodern volt. Csináltunk két felvételt is, majd küldünk a legközelebbi levélben (ha sikerültek).” A sorok közé, mintegy „mellékesen” elrejtette egy aprócska megjegyzését (amire Vili is utalt): „Most 3 napja kicsit kutyául érzem magam, azt hiszem, a divatos influenza az oka. Nem komoly dolog...”

Sári és a szerelem

Sári, az Erzsike gyermekkori barátnője egy ideig csak mint távoli „vesze-delem” létezik a jegyesek életében. Tudnak és írnak róla egymásnak, de Vili minden alkalommal elismétli egy és ugyanazt: nem tartja ezt a nőt méltó barátságnak Erzsikéhez, félti a rossz befolyástól menyasszonyát. Erzsike többször is megfogadja, hogy a Sárral való szakítása immár végleges, ám egy szeptemberi levelében hirtelen újra teljes életnagyságban bukkan fel, akár a Végzet Asszonya.

„Csak azon veszem észre magam, hogy ülünk a villamoson s gurulunk a Calvin tér felé... Ott találkoztunk Samu bácsival [Sári apja], aki igen szívesen, mondhatnám kitörő örömmel fogadott, gratulált s kérdezte, hogy mit izenek Neked... Sári pedig? Elegánsabb mint valaha. Új frizurája van, leburnult az olasz levegőn. Borzasztó nagy nő, s kijelentette, hogy neki minden férfi egyforma. Olyanokat mond, hogy mindenkit el lehet egy év alatt felejtetni..., s hogy az egész szerelem, ilyesmi csak megszokás, s hogy az ember csak bebeszéli magának, hogy van egy Egyetlen, mert mindig akad egy másik, egy új, aki pont olyan. Szép filozófia, igen, csak nekem fáj. Illetőleg fájna, ha így lenne. De ugye, nincs így? Olyan rémes lenne nekem, ha tényleg ez volna az igazság, s valaha reájönnék, hogy csak én egyedül vagyok olyan naiv és elvakult... Nem hiszem, hogy Sári komolyan higgye is, amit beszél... Ez most megint egy új póz, amelyben tetszeleg magának. Aztán elmúlik... Azt hiszem, sőt biztos vagyok benne, Ő sohasem tudta, mi az, valakit igazán és egész szívvel szeretni.”

Erzsike aggódó hangú beszámolójából az derül ki, hogy barátnője szavait mindegyre Vilire és önmagára vonatkoztatva véli igazán fenyegetőnek: mi történik akkor, ha mégis Sárinak van igaza? Akkor az ő jegyességük is csupán egy illúzió? Ennek a kételyétől szeretne szabadulni azáltal, hogy kiírja – olykor talán túl is írja – magából a problémát.

„Különben barátnőnk még tíz napig itt lesz, ha ugyan ki nem bővíti a szabadság-idejét... Ma délután jön Sári ide, eddig egyszer sem tudtunk hosszasan beszélgetni kettesben, s mint mondja, neki nagy szüksége

lenne erre... Persze, minden programomat felborította az ő jövedele. Tudod, milyen aktív nő, én meg nem szeretek ellenzékieskedni.”

Vallomásának lényege végül is egyértelmű: bízik Vili érzéseinek őszinteségében, kettejük tartós kapcsolatában. Levelében, a Sári-epizód után pedig, értelemszerűen, szerelmi vallomás következik, amely mellett elfér az is, hogy elújságolja, milyen fejlemények történtek a díszítőművészeti tevékenységében.

„Mostanában kaptuk az értesítést, hogy a párizsi és berlini kiállításokon 1-1 aranyérmet nyert az árunk. Flóra nénivel madarat lehetne fogatni. Most különben sok a rendelés. Ez már a karácsonyi hangulat... Most terveztem egy magyar stílusú levélpapírt, nagyon tetszett. Ha ki lesz nyomtatva, majd írok rajta. Azután egy fotóalbum tetejére kis tréfás jelenetet rajzoltam. Kicsi parasztlányka ül a fűben két kutyussal, a legényke pedig fényképezi őket. Ez úgy megtetszett, hogy most egy csomó nagy dobozra kell ugyanezt megfestenem...”

A levélváltásból kiderül, hogy az Erzsike édesapjának autóvezetői iratai megérkeztek Kolozsvárra, ahol sikerült megújítani őket, az ellenértéket (12 pengő forintot) majd Ili viszi Budapestről Kolozsvárra. Az igazolványt pedig „majd Te elhozod karácsonykor, kár lenne postára tenni.”

Szeptember 14-én Vili levelezőlapon számol be az évkezdésről: „Végre mégis megérkeztek az évnyitó rendelkezések, s hozzá lehet fogni a tanításnak. 14 órám van..., osztályfőnök is vagyok, úgy hogy teljes megelégedésre intéződött el az ügy... Szombaton valószínűleg szünetünk lesz, akkor temetik **Vorbuchner** püspököt. Képzeld, szó van arról, hogy Márton Áron legyen az utódja...”

Egy nappal később írt levelében aztán már a Sári-ügyre is reagál: „Kissé dühös lettem Sárira, hogy képes Neked ilyeneket mondani, még ha ő ezt is hiszi és vallja. De azután én is csak sajnálni tudom, mert egész bizonyos, hogy még nem ismerte meg az igazi, megtisztult szeretetet. Édes Egyetlenem, én állítom, hogy igenis van egy, akit senki és semmi nem pótolhat, aki nélkül üres és céltalan az ember élete. Azt kérdezed Drágám, hogy ugye nem csak azért választottál engem, mert nincs más? Ezt az egyet azonban nem tudom megcáfolni, sőt! Rajtad kívül nincs senki más és nem is lesz soha. Az ő filozófiája csak kevesek részére, s nekik is csak

ideig-óraig lehet igaz. Ha pedig egész életükre igaznak gondolják, akkor nem terem mellette boldogság... Hidd el, hogy Sári is csak az önmaga áltatására beszél így, de ő sem kívánja, hogy ezek az elvek kísérjék egész életén keresztül...”

Az iskolai megnyitóról: „Az I b. osztály főnöke vagyok, nagy örömömrre. Oly kedvesek, naivak s romlatlanok ezek a kicsi 10-11 éves fiúcskák, amint ma is körülvettek s mindegyikük jön a maga kis problémácskájával: milyen könyvet vegyen, mikor vegyen, füzet milyen kell, melyik lesz az osztályuk stb. Talán nyolc esztendő alatt nem hárul annyi felelősség az osztályfőnökre, mint éppen az első osztályban. S ez a legszebb a tanári működésben. Nem az, hogy megtanítod a differenciálásra, hanem az, hogy magadhoz tudsz-e kapcsolni 25-30 gyermeklelket? Tudod-e őket egy jellemes, tiszta életre előkészíteni? – Ma különben az V. osztálytól kaptam egy szerelmi vallomást, mikor megtudták, hogy én viszem őket tovább, mondván, hogy nagyon szerettek a tavalý. Ez sok mindennel felér!”

És újra: a zene! „Ma este már megkezdí Zsizsmann egy szimfonikus hangverseny próbáit, hívott engem is. Elmegyek, de előbb meghallgatom a 7.25-ös hanglemezeket. Te biztos ott fogsz ülni a rádió előtt, ha ugyan Hedda néni elengedett korán.”

A levél az eddigiekhez képest szokatlan, mélyen bensőséges vallomással zárul: „Nem haragszol ugye, ha utólag kérem beleegyezésedet ahhoz, hogy a mai leveledet megmutattam Apuéknak, s Apu csak annyit mondott: fiam, neked egész nap ugrálnod kellene örömdben, mert kevés ember van, akinek ilyen levelet írnak...”

Még néhány hónap van a karácsonyi viszontlátásig, de a jegyespár kapcsolatának hőfoka máris magasra hágott. S Vili szerint „még mennyi mindent meg kell beszélnünk s mennyi mindent el kell határoznunk, hiszen ez az év is hiphop eltelik (a kezdete azonban nagyon lassú).”

Erzsike a budapesti állatkertben járt Vili húgával, ottani élményeit kommentálja válaszlevelében: „Volt ott két csodamajom, szembekötősdit játszottak... Roppant ügyes állatok a majmok. Itt annyit láttunk! Különbén mindent összenéztünk... A felvételen Ilivel egy kis kecskét etetünk. Hedda néni csinálta rólunk... Délután ugyanis kimentünk hozzá Ilivel... Persze, nagyon tartóztattak s alig akartak elengedni. A végén kénytelen voltam

színt vallani, hogy randevúm van. Ez hatott. Rohantunk haza Ilivel, és sikerült hazaérnünk idejében. Ugye, gyönyörűek voltak a lemezek?... Közben azután Sári is befutott, s vacsora után elmentünk a moziba. Egy magyar filmet láttunk, Döntő pillanat a címe, Páger-Tolnay Klári-Kabos. Szép volt. Hát így gyűlt össze az a sok autogram... Különben Sári már meglehetősen normális, ha velem van. Kénytelen volt beismerni, hogy reám nem találnak s nem vonatkozhatnak az ő elvei, illetőleg megfigyelései. Most olyasmin gondolkodik, hogy esetleg elfogadja valakinek a kezét! Úgy látom, ő is gusztust kapott tőlünk...”

Vallomás vallomást gerjeszt, s a kölcsönös biztosítások, szerelmi gondolatok mindinkább eluralják a leveleket. A zenei – s egyáltalán a művelődési – motívum Erzsikét is vallomásra készíti: „Örvendek, hogy részt veszel a szimfonikus zenekarban. Legalább nem hallgat a hegedűd. Különben tegnap is íme, 3 órát gyakoroltam, igaz, megígértem [Neked], s remélem, meg is tudom tartani... Sári hozott valami olasz slágeralbumot. Azt is áttanulmányoztam s találtam 3-4 jó dzsessz-számot közöttük. (Muris így magyarosan írva!) Képzeld, ott most újdonság a Tenyeremen hordom... – mi már túl vagyunk rajta!... Ha hozzájutsz a könyvtárban, keresd meg Paul Geraldty Te meg Én című verses kötetecskéjét. Fordította Kosztolányi Dezső. Jó esti olvasmány. Kíváncsi vagyok, hogyan tetszene Neked...”

Jegyzetek:

* **Vorbuchner** [Adolf]: 1938. május 28. – szeptember 10. között erdélyi (gyulafehérvári) katolikus püspök. Örökébe Márton Áron lép (1938. december 24. – 1980. április 2.)

Valami van a levegőben – itt is, ott is

Erzsike egy szeptemberi napon úgy érzi: képtelen levelet írni. De még egy árva levelezőlaphoz sincsen megfelelő hangulata. Úgy érzi, szabályosan szétfolyik az élete. Hibáztatja magát kishitúságáért és reménykedik abban, hogy mindez idővel elmúlik, akár valami láz. Aztán, pár nap múlva megírja az egészet Vilinek, de annyira homályos sejtetésekbe csomagolva, hogy vőlegénye joggal ijed meg: azt gyanítja, valahol ő lehet a bajok gyökere – de képtelen kitalálni, vajon mit is követhetett el?

Néhány zaklatott nap eltelte után, elérkezik Ili hazautazásának napja. Erzsike akkor megpróbálja papírra veti korábban elhallgatott vagy csak félig kimondott gondolatait. Reméli, hogy a személyes kézbesítésre szánt levél nem jut illetéktelen kezekbe.

Íme a nagy nekikeseredés magyarázata:

„Képzeld el, hogy megijedtem, amikor mindenki háborúról beszélt, jószolt, csak arra tudtam gondolni egész idő alatt, mi lesz velünk? S főleg mi lesz Veled és veletek? Persze, erről akkor még nem tudtam, nem mertem, nem is akartam írni. Nem akartam alaptalan izgalmakat okozni nálatok. De most már komoly nagyon az a dolog, mert a csapatok egymás után vonulnak a frontra. Olyan bizonytalanságban vagyunk, különben Ili is mesél biztosan. Most este találkoztam az utcán Mátray nénivel, s azt mondja, hogy az üzletekben már csak 1/2 kg cukrot adnak, többet nem. Három üzletben csak kristályt lehetett venni. Ugye, ez már meglehetősen aggasztó állapot előzményének tűnik. A zs-[idő]k persze mind vásárolják össze már egy hete a konzerveket, minden készpénzt abba fektetnek. Én még mindig nem tudom beleélni magam, hogy lehetséges lenne egy háborún keresztül menni? Ez az, amitől egész kislány korom óta rettegtem s amiért imádkoztam, hogy távolítsa el tőlünk a Jó Isten. Most minden Nála van... Azt pedig, hogy Te írd meg, hogy minden rendben van-e, arra értettem, hogy nem haragszol meg ezért a mulasztásért, sőt hogy ez nem esik-e rosszul neked s nem fogsz hasonló gesztussal válaszolni rá... Még talán szerencsém, hogy annyi munkám volt. Kíváncsi leszek, hogy milyen kihatást gyakorol a jelenlegi, s az azt követő helyzet az üzletre? Én nem sok jót várok tőle. – Apuéktól is annyi embert behívtak, s mindenki az

esetleges viszontlátás reményében távozik. Szívem, ha én arra gondolok, hogy Téged karácsonykor nem láthatlak, úgy elfog a keserűség, hogy alig bírok létezni. De ezt nem akarom, és nem bírom elképzelni, mert ez lehetetlen... Kapkodó a levelem, de még le kell utaznom a Maros utcáig vele, most pedig kilencre jár. Sajnos, nem kísérhetem ki Ilit az állomásra, mert este teljes sötétség borul a fővárosra, s Apu nincs itthon...”

A budapesti események tükrében Erzsike aggodalma nem teljesen alaptalan, szeptember 27-én pedig már ezt írhatta: „Talán kezdem megszokni a veszély lehetőségét... Tegnap ugyancsak előmozdították illetékes helyek, hogy a közönség beleélje magát a hasonló helyzetbe. Hétfőn ugyanis légoltalmi s léghárító gyakorlatok voltak. Nem tudom, hallgattátok tegnap este a rádiót? A Hitler-fordítás felolvasása előtt volt egy ismertető és egy közvetítés a tegnapi nap gyakorlatairól, és az éjszakai támadásról... Nem voltam lent az utcán, látni amúgy sem lehetett semmit, s Apu ragaszkodott hozzá, hogy mindnyájan üljünk itthon. Amúgy is sok a dolgom, nem esett nehezemre...”

A kolozsvári Bravilor utcában nagy a megkönnyebbülés az utólagos magyarázat után. Vili talán sose találta volna ki magától menyasszonya félelmének az okát, ugyanis Kolozsváron akkor még minden „csendes” – legalábbis Budapesthez képest. „Egész csendes idők vannak, nem is képzeltem volna, hogy ott annyira fel vannak készülve mindenre. Úgy sajnállak Drágám, hogy most ott maradtál egyedül, pláne hallom, hogy még Sári is hazajön ma. Nehéz lesz, de nem szabad csüggednünk, én nagyon hiszem, hogy megsegíti a Jó Isten... Csak azt az agyontámogatott békét tudnák valahogy megőrizni, nekem igazán egy csepp kedvem se volna vágóhídra vinni a bőrömet, ettől eltekintve senki embernek nem kívánom, hogy megkóstolja egy háború borzalmait. De hiszek abban, hogy az emberekben mégis csak felülkerekedik a jó...”

A háborús gyakorlat budapesti közvetítését Viliék is végighallgatták, de ami Kolozsváron tűnt igazán aggasztónak, az inkább az a hír, hogy „az általános politikai helyzetre való tekintettel, újabb rendelkezésig senkinek se adnak az útlevelhez szükséges katonai iratot. Reméljük azonban, hogy az ügyek hamarosan rendeződnek, és ez a mi esetünkben nem lesz akadály a karácsonyi felmenetelnél” – véli Vili. Csakhogy szeptember végéig szinte napról-napra változik a helyzet. Vili szeptember 29-i leveléből: „Ma nálunk is nagy légoltalmi gyakorlatok vannak, illetve voltak, már csak az

esti van hátra. Persze, itt nem olyan nagyszabású, mint amilyen ott lehetett. De ne is legyen, bár az egészre ne lenne szükség. Mi itt rengeteget várunk a mai **müncheni tanácskozástól**, de ha azok nem vezetnek eredményre, akkor én is azt mondom, hogy nem valószínű, hogy elkerüljük a háborút.”

A levélváltásokban aztán bőven esik szó Ili budapesti útjáról és az arról szóló beszámolóiról, a további zenei tervekről, amelyekhez a jegyesek – adott szavuknak megfelelően – igyekeznek olykor tartani magukat. Erzsike édesapjának romániai hajtási igazolványa hirtelen annyira fontos lesz, hogy a budapestiek vállalják akár a postai továbbítás kockázatát is. Vili szerint a helyzetet némileg bonyolítja, hogy „még nem jött meg a válasz Bukarestből, most onnan adják az engedélyeket a[z Automobil] Club útján. Erre a hétre azonban ígérték, illetve biztattak... Itt vasárnap nagy autóverseny lesz a Feleki úton, talán a király is itt lesz.”

Ili, hazaérve kikotyogja: Erzsike arca szörnyen fel volt dagadva, amikor Vili érkezését várta Budapesten, s ijedtében az járt a fejében, hogy bujkálni fog a vendég elől. De aztán szerencsésen megoldódott a helyzet: az arca lelohadt, a bujkálásra nem került sor. Ezt akkor mélyen elhallgatták Vili előtt, most viszont a titok lelepleződött... Erzsike később ártatlanul még meg is kérdi: „Tényleg nem meséltem volna azt a kis komédiát Neked, ami az én arcommal volt az érkezésed előtt három nappal? Csodálnám, ha Anyu legalább nem mesélte volna... Az egészben az volt a borzasztó, hogy semmi okát nem tudták adni, mi okozhatta, maga a fogorvos is tanácstalan volt, nem talált hibát... De legalább tisztességesen dagadt volna meg, de csak elformátlanította a vonásokat. Rám sem ismertél volna... Amint jött, el is múlt, mégpedig pont aznap reggel, vasárnap, mikor érkeztél, már nem is látszott. Bizony, sokat keseregtem miatta...”

Több ízben visszatérő téma az eljegyzésük óta eltelt idő relativitása – hosszú, avagy rövid érzékelése –, de szó esik Márton Áron későbbi püspök gyors előléptetéséről is: „Ma 10-kor zenekari mise keretében iktatta be Zomora Dániel Márton Áront plébánosnak, nagy papi segédlettel. Most az az érdekes helyzet állt elő, hogy M. Á. még plébános is, és apostoli püspökhelyettes is. Teljes főpapi díszben mondta a misét, nagyon szép beszéddel...”

Egy szomorú gyász hírről is tudomást szerezhethünk, mindennek a tetejében: „Azt hiszem, Te ismerted Brenzay Gézát, orvostanhallgató volt.

A nyáron tette le a doktorátust és most Tecuci megyében mint praktizáló orvos, 3 nap alatt maláriában meghalt. Öregcserkész is volt, s engem annyira megrendített a halálhíre, tegnap alig tudtam magamhoz térni. S szegény édesanyja ráadásul az urát is ezelőtt hat héttel veszítette el...”

Szeptember végén sor kerül ama várva várt müncheni egyezményre. Erzsike így látja:

„Szívecském, Te jól tudsz imádkozni... A háború réme [most] elkerült bennünket. Bár a végleges veszély nem vonult még el, de bízunk benne, hogy talán-talán békésen fog elintéződni a m[agyar] probléma is.”

Vili egy gyors levelet szentel az eseménynek október elsején:

„Szinte lélegzet visszafojtva hallgattuk, figyeltük a rádión a híreket s közben csak Rád tudtam gondolni. Mi lesz, ha valami szerencsétlenség történik? Mit tudunk mi akkor csinálni? Most bevallhatom, hogy én is borzasztó aggodalmakon mentem keresztül. A tegnapi megegyezés híre aztán mint egy nagy kő, egy nagy ballaszt, esett le a szívekről s kimondhatatlanul örültünk mindnyájan, bár nem hozott teljes megoldást, de ami fő, a béke diadalmaskodott... Nem kell bizonytalanságban élni, hogy mikor találkozhatunk. Mert bizony ez is kockán forgott. Most pedig boldogan mondhatjuk, hogy már októberben vagyunk, és jó két és fél hónap múlva itt van a várva-várt karácsony.”

Jegyzetek:

* **Müncheni egyezmény:** 1938. szeptember 29-én a dél-németországi Münchenben létrejött többoldalú nemzetközi megállapodás a Német Birodalom, Nagy-Britannia, Franciaország és az Olasz Királyság között, amely Csehszlovákia felosztásáról intézkedett. Hitler az egyezmény létrehozásánál a Németországon kívül élő német kisebbség, a Csehszlovákiában élő, Henlein által vezetett szudétanémetek helyzetét használta fel ürügyként. Az egyezmény közvetve a Prágával szemben fennálló magyar és lengyel igények teljesítésére is lehetőséget teremtett. Chamberlain angol miniszterelnöknek a hazatérésekor a hestoni repülőtéren mondott beszédében kijelentette, hogy Németország és Anglia között nem kerülhet sor soha többé háborúra. A második világháború ezzel némileg elodázódott.

Az aggodalom elhárítása

1938 őszén történt ami történt Münchenben, de annyi biztos, hogy két fiatal akkor, az egyik Kolozsváron, a másik Budapesten egyaránt azt remélte, hogy további életük békéje biztosítva van.

„Drágám, én hiszem és tudom, hogy most már teljesen elmúlt a veszély a fejünk felől, a m[agyar]. probléma is hamarosan és békésen el fog intéződni, s éppen olyan nyugodtan szőhetjük tovább terveinket, mint eddig – hangzik a Vili vélekedése. – Tudod-e, hogy **Dávid Laci**... már ajánlkozott, hogy kijön esketni, neki július 24-ig van érvényes útlevele. Én részemről szívesen venném, ő az öreg cserkészek eskető papja.”

E megjegyzésre válaszolja Erzsike pár nap különbséggel: „Köszönöm Neked, hogy segítesz bíznom és hinnem a jobb és békésebb jövőben. Hidd el, annyira hatással voltak reám biztató és bizakodó soraid! Igazad van, így kell tenni, imádkozni és hinni, és minden rendbe jön... Dávid Laci igazán aranyos! Én is örvidenék neki, már csak azért is, mert Te így szeretnéd... Ugyanerre a tárgykörre vonatkozólag, Anyu pedig azt tervezgeti, milyen kedves lenne az esküvőt a Bazilika kis kápolnájában tartani... Emlékszel, ez az a bizonyos [kápolna], ahol elutazásod napján együtt áldoztunk. Azóta nekem is ez a legkedvesebb oltárom egész Budapesten.”

A háborús veszély fenyegetése ugyancsak megbolygatta a fiatal jegyesek fantáziáját és máris 1939 nyaráról szövögetik a terveiket. De elgondolásaik között óhatatlanul helyet kap az éppen kibontakozni kész jelen, amely olyan prózai eseményekkel kopogtat, mint például egy kolozsvári autóversenyen szörnyethalt szebeni autóversenyző balesete, aki kocsiával egy fának rohant. Vili ugyan nem látta a történeteket, mert végül nem ment el a versenyre, de öccse elborzadva jött haza az újsággal („az autó úgy összement, mint a harmonika” – mesélte fűnek-fának), aminek szemtanúja volt. Emiatt aztán az Erzsike apjának autós igazolványa tovább késlekedik, mert az Automobil Clubot nagyon lekötötték a versenyen történetek.

Ám hamar kiderült: a halálos baleset híre egyszerű vaklárma volt. „Aránylag elég olcsón megúszta a dolgot a szebeni szász fiú, csak a gépe ment tökéletesen tönkre. Pista is csak a gépet látta. Ő maga kórházban fekszik, de jobban van” – írja 6-án Vili.

Ha a versenyző meg is úszta a karambolt, azért október 6-án Kolozsváron is nemzeti gyászt ülnék: meghalt **Averescu**. Nincs tanítás – írja Vili. „Jól összejött az október 6-ával [a világozi fegyverletétel emléknapjával], ma így még gyászmisén is voltunk. Most itt vagyok az iskolában, itt dolgoztam. Nekifogtam újból a matematikai olvasmányoknak is..., elszokott az agyam tőlük.”

Más: a rendőrség járnai tanítja a kolozsváriakat az utcán.

„Emlékszel még a **Központi** előtti forgalmi sarokra? – kérdezi Vili. – Na, most itt is behozták a járókelők megrendszabályozását, a Központi elé s vele szemben a **Hintz** elé kihúzták a láncokat, a gyalogjárók átkelési helyét kijelölték fehér vonalakkal... Ha pedig az iskolát elvégeztük, [a rendőrök] kilátásba helyezték a pénzbírságot.”

Erzsike az időbeosztással van megakadva. Olyannyira, hogy azon töpreng: ha divatos frizurát akarna hordani, honnan lenne rá ideje, hogy azt meg is tartsa? „Az a bizonyos megörökített frizura pontosan 48 óráig díszelgett [a fejemen]. Azután elhanyagoltam, mert nem volt kedvem s időm annyit fésülni. Pedig... Anyunak nagyon tetszett. A kedvéért néha megcsinálom. Most látom valami francia folyóiratban az új frizurákat. Vannak közöttük iszonyatosan komplikált alkotmányok. Köszönöm, mondom, én nem kérek ebből. Tudod, csak azt nem értem, mit tesznek ezek a teleloknizott fejükkel, amikor alusznak? Talán lelógatják valahogy [az ágyról, a párnáról]? Vagy minden nap újra ondoláltatják? Jaj te, ha nekem ennyi időm lenne, hogy már csak ezzel tudnék szórakozni, azt hiszem, rémes nő lennék.” A feltevésre Vili szeppenten válaszol: „Nehogy kedvet kapj valamelyik nyakatekert frizurára és úgy várj karácsonykor, mert neked mégis az áll legjobban, ha a szél kissé összekócolt, tudod, sokszor mondtam ezt Neked, mikor mentünk haza az egyetemről.”

Erzsike az egyik válaszában nekiáll elmesélni furcsábbnál furcsább álmait, amelyek szinte egyetlen, ismétlődő főszereplője Vili – különböző, nyomasztó helyzetekben. A nyugtalanító hangulat arra jó – vallja be a lány –, hogy ébredéskor megkönnyebbüljön az ember: de jó, hogy csak álom volt

az egész! De közben annak is örvendhet, hogy legalább így viszontlátta vőlegényét...

Több levélen keresztül tárgyalják, milyen tanácsot lehetne adni Ilinek, aki érettségi után valahogy elbizonytalanodott a jövőjét illetően. Okos érvek hangzanak el mindkét részről, viszont arra is rájönnek: Ili egyik tanácsot se fogadja el, mondván, hogy az ő életéről van szó, s amit választ, annak helyességéről neki is meg kell győződnie. Erzsikéék ettől kezdve le is mondanak a neki szánt „jövőépítésről”; elég gond nekik a sajátjuk...

Vili az iskolában egy nemkívánatos eseménybe keveredett, amiről röviden beszámol: „Ma délelőtt [október 13-án] már megkezdődött az inspektori látogatások sora, Teposu szerencsétetett, de csak 8-11-ig ült, nálam nem volt... Holnap képzeld, Bakódival a törvényszékre vagyunk citálva valamilyen diplomahamisítási ügyben – ne ijedj meg, csak mint tanúk –, kell vigyünk a nálunk lévő érettségi kimutatásokat, összehasonlítás céljából.” De jó híre is van: ami biztos, az biztos alapon sikerül kiváltania útlevelét, arra gondolva, hogy ne legyen esetleges fennakadás Karácsony táján. Sikerül elküldenie leendő apósa autóvezetői igazolványát is, amire postafordultával meg is jön a hálás köszönet.

A fiatalok annyira közelinek érzik a decemberi találkozást, hogy megpróbálják kapcsolatuk szilárdságát egymás előtt próbára tenni. Erzsike egyenesen kitárulkozik: „Ha te egyszer már nem szeretnél, s nem így szeretnél, tudom, hogy többé semmi értelme, semmi értéke nem lenne az életemnek. És éppen ezért nem törődöm én semmiféle cinizmussal és realizmussal. Felőlem zenghet ki-ki amit éppen tetszik, állíthat föl elveket és aranyszabályokat, mi kell és mi nem, hogyan értelmes és hogyan nem [élni] – ez engem fikarcnyit sem érint. Én nagyon jól tudom, hogy nekem van igazam, amikor az életem céljául egyet tűztem ki és ez Te vagy...” Szívből örvendezik az elkészült, egy évre szóló útlevél hírének is: „Ennél okosabb dolgot aligha tehetnél volna. Amúgy is ez lett volna a vége, azután ezt majd meg lehet hosszabbítani, nem kell újat kérni... Mikor kapjátok a vakációt? ugye, akkor rögtön elindulsz hozzám? Hiszen nincs mit várni, s addig maradsz, a legutolsó terminusig... Már előre keveslem, bár még azt sem tudom, mennyi időszokról lenne szó... Az események jelenlegi fejleményei, ahogy azt az ember áttekintheti, pillanatnyilag javuló tendenciát mutatnak... Még a négyhatalmi találkozó után olvastam egy kedves cikket... *Négy kézfogás* címmel. Méltatja a négy államférfit, s egy névtelen olvasó a

következő kiigazítást küldte be: a cikk nagyon helyes, csak a címe helytelen, minthogy a nevezetes alkalommal nem négy kézfogás, hanem hat történt, mégpedig 1. Hitler-Mussolini, 2. Hitler-Daladier, 3. Hitler-Chamberlain, 4. Mussolini-Daladier, 5. Mussolini-Chamberlain, 6. Daladier-Chamberlain. További felhasználás végett pedig küldi az $n(n-1)/2$ képletet. Kedves, nem?”

Jegyzetek:

* **Dávid László** (Kézdivásárhely, Háromszék vm., 1907. aug. 17.-1992) nagyprépost. Történetünk idejében főiskolai lelkész. [Ő ír cikket a Jóbarátban Vili 1936-os cserkészkitüntetéséről – lásd Végszó helyett: kitalált ölelések című fejezetet.] Később, 1951-ben gyulafehérvári püspöki titkárként letartóztatják, 13 évet tölt börtönben (Déván, 1952. III-tól Bukarestben, IV-tól Zsilaván; XI-től Felsőbányán, 1954. IX: Nagyváradon; 1956. XII-től Nagyenyeden; 1958: Piteștiben, 1960: Désen, 1962-64: Szamosújvárott raboskodott) 1964. VII. 30: amnesztiával szabadult.

* **Averescu** [Alexandru]: Babele, 1859. március 9. – Bukarest, 1938. október 3. Román katonatiszt az első világháború idején, később miniszterelnök. Élete vége felé visszavonult a politikai élettől, Bukarestben halt meg 1938-ban. A Román Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta.

* **1. Központi; 2. Hintz:** 1. Kolozsvári szálloda a Főtér és a Magyar utca találkozásánál sarkán; 2. A Hintz-féle patika a kolozsvári Főtér sarkán (a Központival átellenben).

Egy szobás-konyhás lakás az emeleten

A jegyesek között igen gyakran játékos, kedélyes hangú tréfálkozások is elhangzanak, s valamennyi szinte kivétel nélkül abba torkollik, hogy egyik vagy másik bevallja: mennyire ragaszkodnak egymáshoz. Október 18-án Vili egy „gáláns kalandjáról” is képes beszámolni Erzsikének, mely a maga nemében a lehető legártatlanabb ugyan, de azért jelzi, hogy a fiatalok kapcsolata új érzelmi szakaszba lépett.

„Vasárnap, miután [Ilivel] kijöttünk a moziból, Tanáékhoz mentünk le, s Ili belém karolt. Másnap aztán megfogott Schenker és megkérdezte, hogy van-e nekem egy húgom is? Mondom, hogy igen, erre aztán elárulta, hogy erősen meg volt botránkozva, mert vasárnap este látott egy idegen hölgygel, aki belém karolt (Ilit nem ismeri). Olyan jól kacagtam rajta, s mindjárt elhatároztam, megírom Neked, hadd tudjad, milyen ‘hűtlen’ vőlegényed van!”

Erzsike azonban „nem veszi a lapot”, őt jobban érdekli az, hogy kellőképpen fölkészüljön a közelítő házasságra. Ezzel kapcsolatban, édesanyja háztartási leckéiről is beszámol, amelyeken nagyon szeretné, ha vőlegénye is részt vehetne, ugyanakkor a jövőendő lakásuk gondolata is erősen foglalkoztatja.

„Mondtam már Neked a nyáron is, amikor egyszer szóba került úgy általánosságban a lakáskérdés, hogy én mindenben alkalmazkodom a Te kívánságaidhoz. Így én is csak helyeselhetem az új ház eszméjét. Örültem, amikor Ili soraiból azt vettem ki, hogy főleg a Rákóczi úton van kilátás ilyenre, legalább ha sikerülne ott kapnunk lakást, nem lennénk messzi Anyuéktól... Én nem tudom [értsd: ismerem] az ottani viszonyokat, hogy milyen s mekkora lakásokat építenek az új házakban. Azt azonban gondolom, hogy az itteni modern épületekhez hasonlítanak a kolozsváriak is... Azt gondolom, nem érdemes a jövedelem túl nagy részét most, a kezdet kezdetén egy túl nagy lakásba fizetni. Itt látom, hogy a fiatalok... többnyire egy szobás-hallos lakást tartanak. Ezek nagyon aranyos és praktikus kis lakások. Minden mellékhelyiség van hozzá, a hallon kívül

egy aprócska kis előszoba. A hallt nagyon jól ki lehet használni és aranyosan lehetne berendezni...”

Vilitől sem idegen a hasonló tervezgetés, csak hogy ami Erzsike részéről inkább praktikum, az a Vili esetében merő ábrándozás – nehéz eldönteni, melyik az egészségesebb (talán a kettő együtt?): „Már annyiszor magam elé képzelem a jövő életünket, és számolva a realizmusokkal is, mert azokat sem szabad teljesen kihagyni, mindannyiszor az az érzésem, hogy meg fogjuk tudni állni a helyünket... Aztán meg elgondolom azt, hogy milyen jól el fogjuk tudni tölteni a napjainkat, mi mindent fogunk csinálni és hogy mennyire fogjuk egymást szeretni. Ilyenkor aztán nagyon várom az idő múlását. Magam elé képzelem a kis otthonunkat, azt a kicsi fészket, amelynek a melegét Te fogod adni!” Mindennek a tetejében pedig azt is bevallja: „A matematikát azóta még jobban kedvelem, mióta bizonyossággá lett, hogy az hozott össze Veled.”

A közelgő téli vakációról, utazásáról: „A vakációt előreláthatólag csak 22-én adják ki, de azért ez nem akadályoz meg engem abban, hogy legkésőbb [december] 24-e reggel ott ne legyek Nálad... Most beteszem a levelembe ezt a képet... Látod, Szívem, ez a híres-nevezetes I. b. osztály. Még a kiránduláson készült, az egyik gyerek csinálta... Érdekes megfigyelést tettem volt különben az osztályban. Úgy egy héttel a tanítás megkezdése után, mikor kiosztottam a tisztségeket, a felvigyázóságot a legrosszabb gyerekre bízta, gondolván, beválik a régi recept és megjavul ő maga is. Vártam kb. két hétig, de éppen az ellenkezője sült ki a dologból. Ő se lett jobb, s az osztály is állandóan lármás volt. Rájöttem, nem csak rossz volt az a gyerek, de kissé korlátolt is. Nagy dilemmában voltam, kit tegyek helyette, azt nem akartam, aki magától jelentkezett. Akkor aztán közbejött, hogy többen is rossz fát tettek a tűzre. Előszedtem őket s az egész társaságból csak egy vallott őszintén. A többiek is vallottak, de csak ötölve-hatolva. Na, gondoltam, megpróbálom azzal az eggyel. Azóta eltelt [újabb] két hét s komolyan mondom, a légy zümmögését is meg lehet hallani órák előtt, olyan csend van... Igaz, hogy az osztályt is jól összeteremtettem akkor. Amint a jelek mutatják, szeretnek a gyerekek. Ez nekem elég is a munkámért.”

A jövő lakásról való elképzelését Vili október 29-i levelében fejti ki bővebben, úgy, hogy még tervrajzot és helyszíni beszámolót is mellékel leveléhez. „Megint nagyon egyformán gondolkodtunk... Így szemre

nagyon tetszett nekem az egyik építkezés [a Rákóczi úton; akkori és mai nevén: General Eremia Grigorscu út], egy kétemeletes, kis ház, ahol minden traktuson egy egyszobás és egy kétszobás lakás lesz, de szinte teljesen elkülönítve egymástól. Tegnap délután aztán Anyu bement, megnézte és megkérdezte az egyik pallértól, hogy kié a ház. Azt a felvilágosítást kapta, hogy a Marianum tanári nyugdíjalap háza lesz s hogy talán Brósz Ilona a gondnoka. Ennek nagyon megörült Anyu, mert neki, mint mondja, a megtekintés után is nagyon tetszik. Azt is ajánlotta a pallér, hogy jó lesz minél hamarabb beszélni Brósz Ilonával, mert már az építés alatt is nagyon sokan nézték. Ma lévén egy üres óráim, fogtam magam s felmentem a Marianumba. Elmondtam Auréliának is, hogy mi járatban vagyok. Ő előkerestette Brósz Ilonát. Mindent ő intéz. Megígérte, hogy amennyiben a marianumi tanárok nem foglalják le a lakásokat, az egyik egyszobásnál (3 van egymás fölött) legelőször ránk fog gondolni. Egy-két hónapon belül [ez] el is fog dőlni... Ma délből én is megnéztem, ide rajzolom az alaprajzot... Csak hozzávetőleges a rajz, mert nem tudtam méréseket végezni, t. i. a közfalak még nincsenek felhúzva. A B-vel jelölt tulajdonképpen egy balkon, de teljesen zárt (üveges) lesz, úgy hogy helyettesíthet egy kicsi szobát. Ezen kívül előszoba is lesz – jó nagy fürdőszoba, a konyhában kis cselédfülke is. Úgy hiszem, ez nagyon megfelelő volna, a helyzetének pedig különösen örülnék. Eléggé a Rákóczi út elején van, a várostól sincs olyan távol... Természetesen azért még nézünk mások után is, s ha valami jót tudok, mindjárt elküldöm a tervrajzát... Érdekes, most hogy megnéztem ezt a házat, képzeletben mindjárt el is helyeztem magunkat benne, s képzeled, olyan jól megférünk!”

Az Erzsike reagálása késedelem nélkül érkezik is: „Amennyire én értek hozzá, az a kis lakás, amit itt lerajzoltál, Anyuék véleménye szerint is nagyon kellemes beosztású és aranyos lehet. Hogy jó helyen van, arról ne is beszéljünk! Én mindenképpen csak örülnék annak, ha ezt sikerülne megkapnunk. Főként pedig azért, mert Neked tetszik és alkalmasnak találod... Ha pedig ez nem sikerülne, bízom a szerencsénkben... Hátha nincs olyan sok aspiráns a marianumi társaságból. Kíváncsi lennék, mibe kerülnek ott az ilyesfajta lakások?... Te, néha úgy mulatok magamban, hogy nekem most ilyesmire is van, illetve kell hogy gondom legyen!... De látom, hogy azért hamarosan belejövök ebbe a komoly szerepkörbe.”

Vili nem állja meg, hogy pár nap múlva egy levelezőlapon föl ne emlegetse: belehabarodott az épülő lakásba! „Amióta megnéztem azt a lakást, valahányszor elmegyek előtte (minden nap, legkevesebb 2x), mindig úgy nézek rá, mintha már a mi lakásunk volna, annyira megtetszett.”

1938. október 31-ét írjuk...

A titokzatos daganat

November is jól kezdődik... Másodikán, egy levelezőlapon Vili igyekszik tudatni menyasszonyával – de inkább csak humorosan, nehogy nagyon megijessze: „Ha Te most hirtelen meglátnál engem, a heves szívdobogás mellett azt hiszem, jó nagyot is kacagnál rajtam. Úgy látszik, az Írás rajtam is beteljesedik, és a jobbik orcám olyan, mint egy jó kerek alma.”

Az előtt, aki eddig figyelmesen olvasta a korábbi szövegeket, könnyen világossá válhat, hogy ugyanarról az arcdagadásról van szó, mely rejtélyesen megkeserítette (ideig-óráig) előbb az Erzsike, majd később, Kolozsváron az Ilike életét. Vili a maga módján igyekszik hősiesen viselni a sorsát és még aznap kelt levelében tovább humorizál a téma kapcsán:

„Képzeld magad elé a Te drágalátos vőlegényedet, amint egy nagy piros kendővel felkötött arccal ül az asztal mellett és a menyasszonyának ír levelet. Ugye, komikus? Nekem úgy tűnik legalábbis. De a képem állandóan dagad, úgy látszik, le akar főzni Téged is. Na de nem hagyjuk, s már melegszik is a sós zacskó, hogy rátegyem. Remélem, Karácsonyig lelohad!”

Nem telt bele pár nap, s a titokzatos daganat eltűnt, mintha nem is lett volna. Azóta sem tudják okát-fokát. De arra jó volt, hogy még inkább összekösse a szerelmesek sorsát.

Akárcsak annak a reménye, hogy a levegőben lógó müncheni tárgyalások, illetve a négyhatalmi egyezmények lépésről lépésre meghozzák a határon túli magyarság kérdésének – legalább részleges – rendezését. Érdekes módon, bár a téma időszerűen adott, úgy kerül ismét szóba Vili és Erzsike között, hogy egy köztük adódott vitás kérdésben Vili holmi esetleges „döntőbírásgot” emlegetett, amit a lány határozottan ellenzett.

Vili Kolozsvárról megjegyzi [november 2-án]: „Éppen most figyeljük a rádiót (7 óra), nemsokára kell valami hírt mondjon **a[z első] bécsi döntés-ről**. Legutóbbi híradásában arról számolt be, hogy Ciano és Ribbentropp

összeültek a végső tanácskozásra. Biztos Ti is ott ültök a rádió előtt. Most kezdték meg a magyar halhatatlanokról szóló előadást.”

Erzsike Budapestről ezt írja: „2-án este 8-tól lestük a rádiót s egészen addig hallgattam, amíg a lengyel konzulátusra értek, még a lengyel himnusz is hallottam, de már nagyon fáradt voltam, elhúzott a temetői kirándulás. Itt nagyszerű hangulat uralkodik! Kár, hogy nem vagy itt, akkor többet tudnék belőle, mert többet járnék ki. Így csak közvetve értesülök Aputól, Gézától s a jövő-menőktől, hogy milyen lelkesedés hatja át a szíveket... Kicsit aggódtam, amikor bemondták a rádióban, hogy Imrédy B. fog beszélni, hogy vajon mit mond? De hamarosan megnyugodtunk és örvendeztünk rajta. Hiába, úgy látszik, amiben erősen hisz az ember, azt el is éri.”

Ez az utolsó gondolat később is többször visszatérő motívum a jegyespár leveleiben. Vili az, aki erősen bízik ebben az axióma-szerűen, gyakorta hangoztatott véleményben, amely a hívő emberek kulcsmondata is egyúttal. *A hit, az akarat mindent elrendez, az ember általa bármit elérhet, legyőzhetetlenné válik, talán még kősziklákat is elmozdíthat a helyéről.* Szerencse, hogy Viliék ebben (is) egymásra találtak, akárcsak a kiszemelt lakásról szóló véleményekben. És még annyi másban...

Különben ez volt – a túlságosan nagy egyezés, egymásra találás – az első nézeteltérésük csírája is: még nem nagy ügy, de mégis csak – csíra!

Erzsike azt írta, hogy neki megfelelne a kiszemelt lakás, főként pedig azért, mert Vilinek tetszik. Vili erre figyelmeztette, nehogy már törvény legyen abból, hogy ami Vilinek tetszik, abban Erzsikének is a kedve kell hogy teljék. Erzsike ezt a fajta gyanúsítást kikérte magának, ő egyáltalán nem gondolt ilyesmire...

Summa summarum: a Rákóczi úton épülő egyszobás lakás vágyaik és reményeik középpontjába került. Ennek kapcsán azt latolgatják, vajon mennyibe kerülnek Pesten, illetve Kolozsváron a bérelhető lakások. Vili szerint: „Tudod-e, hogy egész megrémítettél az ottani lakásbérekkel, itt jóval olcsóbbak, még akkor is, ha leszámítjuk a pengő és a lej vásárlóértéke közötti különbséget is. Ezért a lakásért 1600–1800 L-t fognak kérni, ami fűtéssel együtt kb. 2000 L-re megy fel, és ez megfelel 60-65 pengőnek, tehát pont fele az ottani áraknak. A belvárosban valamivel drágább, de

ott is csak 70-75 pengőnyi [átszámítva]. Azt különben észrevettem már a nyáron is, hogy itt jóval olcsóbb az élet, mindenféle tekintetben, esetleg némely ruházati cikknél nem. Igaz viszont, hogy a fizetéseket is ehhez szabják.”

November első napjainak estéit a fiatalok, ki-ki a családjával együtt, a rádió mellett töltik, s a bécsi döntéssel kapcsolatos események közvetítését, illetve kommentárjait hallgatják. Vili írja november 6-án: „...A komáromi és Esztergom-párkányi közvetítést is meghallgattuk, úgy megríkatják ezek az embert... Végtelenül megható volt egy kis párkányi leánykának a beszéde, aki arra kérte az altábornagyot és József főherceget, hogy tegyék a kezüket az ő fejére, hogy higgye el, nem álmodik és nem rabok többé. Az is nagyon kedves lehetett, amikor az egyik főhadnagy, átérve a párkányi híd túlsó oldalára, letérdelt és megcsókolta a visszatérő földet. Még most is tart a szipogás a meghatottság után. (Apu sem különb nálam)...”

Erzsike november 9-én kérdezi: „Hallgattátok tegnap este... a közvetítést a Keleti P. U.-ról? Hát a ma délit?... Bizony, mit tagadjam, nálunk is mindennapos a szipogás, és Apu is, bár ő kemény legény ilyen tekintetben, mégis kicsordul a szeméből a könnycsepp a beszédek hallatán... Tegnap este az egyik közvetítésen már Kolozsvárt is felemlegették, s akkorát dobbant a szívem erre a lehetőségre! Nem szabad azonban szerénytelennek sem lenni...”

A hétköznapi, civil hírek közé tartozik, hogy némi változás áll be (ideig-óráig) Erzsike életében: „Hozzákezek... a gyors- és gépírás tudományának felfrissítéséhez, már kicsit kijöttem a gyakorlatból, s hétfőtől Apunak kell ismét segítenem valamit az irodában. Legalább egy kis változatosság áll be a munkabeosztásomban. Hogy ezt hogyan csinálom, még nem tudom. Közben majd kialakul.” Pár nap múlva: „Most, hogy újra átvettem ezt a tudományt, elhatároztam, hogy tovább fejlesztem ezt a képességemet, ki tudja, mikor lesz reá szükséged?... Részben visszaszereztem a tavalyi gyakorlottságomat, Apu pedig remélem, nem veszi olyan szigorúan, ha újrakérdem [visszakérdem tőle] a szöveget. Különben ő olyan hosszú és nehéz leveleket diktál itt nekem gyakorlásképp is, hogy ugyan leírni leírom, de amikor vissza kell olvasni, csak tűnődöm, hogy miféle kriksz-krakszokat vontam?”

A Cseke családban (pontosabban a Vili édesanyjának brassói ágában) szomorú gyászeset történik október végén: Cseke Domokosné már korábban is epilepsziában szenvedő húgát váratlanul holtan találják szobájában. Az orvos szerint szívroham végzett vele. Vili édesanyja és Ili utaznak Brassóba a temetésre, és több hétig távol maradnak, hogy a gyász napjaiban javítsanak a brassói család hangulatán. Távollétük viszont a Bravilorban lakó férfiak (Apa, Vili, Pista) „árvaságát” mélyíti. Egyik levelében Vili tréfásan meg is jegyzi: „Jó eset történt tegnap vacsora közben: odaszól hozzám Apu és megkérdezi, hogy mit gondolok, mire a magyarok bevonulnak Kassára, Anyuék hazajönnek-e? Mondtam is neki, hogy sokkal egyszerűbb lett volna azt mondani, hogy bizony, ránk férne már, ha jönnének. Azt hiszem, most Apu érzi a leginkább a hiányukat, egy hétig vakációzott, az iskolájukban valami építkezés folyt azalatt, s így állandóan egyedül ült itthon.”

A halál mint téma e napokban sűrűn jelen van a levelekben: viszonylag fiatalon meghal ez idő tájt egy tanár ismerősük is, aki valamikor Erzsikét tanította a Marianumban (de Ilinek is tanára volt). A 44 éves korában elhunyt **Rajka Lászlóra**, de más halottakra is emlékezve, Erzsike ekként töpreng: „Soha életemben nem láttam még halottat közelről. Sokszor olyan rettenetesnek tartom a halált, s érdekes, vannak olyan napok, amikor nem félek az elmúlástól és olyan nagyon távolinak tűnik előttem. Mélyen megrendített Rajka tanár úr halálhíre. Itt is benne van a Pesti Hírlap november 4-i számában, csak a leveled olvasása után fedeztük föl... Ő volt az osztályfőnököm VI. és VII. gimnáziumban. Mi is nagyon szerettük szegényt. Bizony, ilyen az élet, az emberek lassan-lassan kicserélődnek. Olyan sokan haltak meg már ez alatt a két és fél esztendő alatt, hogy eljöttem Kolozsvárról, s mire visszakerülök, mindenütt új arcokat, idegen embereket találok. Csak Te, Édes, maradj meg nekem ilyennek, akkor igazán mindegy lesz nekem, ki mások vesznek körül.”

Egyik november eleji levelében Vili egy újságban talált verssel igyekszik kedveskedni menyasszonyának: „Nemrég találtam az Új Időkben, s már-már ugyanazt mondja, amiről én írtam a leveled első oldalán. A címe: Vallomás.

*Ez az én koldus életem, kezdettől fogva a tiéd,
Valami angyal belopta szemedbe az anyám szívét.
Két fehér kezed jó talizmán, lehull előtte a bűn s a rossz,*

*Gyerek vagyok, fehér, esetlen, mikor szelíden átkarolsz.
Fehér papírra írt betűkből megmintázom arcodat,
S mottónak lesz alája vésve leheletfinom karcolat:
„Ez az én koldus életem, kezdettől fogva a tiéd,
Valami angyal belopta szemedbe az anyám szívét.”*

Az akkor még fiatal **Darvas Szilárd** lírai vallomása szíven találja Erzsikét, s melegen érdeklődik az ismeretlen szerző után...

Jegyzetek:

* **Az első bécsi döntés** 1938. november 2-án született Magyarország és Csehszlovákia vitájában, és lényegében az etnikai revíziót valósította meg. Magyarország a trianoni békeszerződéssel elvesztett területeiből visszacapott mintegy 12 ezer km²-t, az akkor már autonóm Szlovákia déli és Kárpátalja délnyugati sávját a magyar határ mentén, Érsekújvárral, Kassával, Ungvárral Beregszásszal és Munkáccsal.

* **Rajka László** (sz. Kolozsvár, Kolozs vm., 1897 – mh. Kolozsvár, 1938): leánygimnáziumi tanár. Kolozsvárt érettségizett, az egyetemet Kolozsvárt és Bécsben végezte. 1918-tól haláláig a kolozsvári Marianum tanára. 1931-től az Erdélyi Katolikus Akadémia tagja.

* **Darvas Szilárd:** (sz. Budapest, 1909. november 30. – mh. Budapest, 1961. március 9.) magyar költő, humorista, konferanszié; kezdetben nyomdásznak tanult. Versírással vonult be az irodalomba. A második világháború előtt Szarvas Dénes álnéven jelentek meg humoros írásai. A leg-sokoldalúbb magyar írók egyike.

Várakozás a Királyfira

Novemberi leveleikben a távollévő jegyesek mind többször utalnak a közelgő karácsonyi találkozásra. Minden emléket előszednek, csak hogy ébren tartsák kapcsolatuk frissességét, szenvedélyük hőfokát. Erzsike a kolozsvári (boldog) évekre emlékezik, amikor még együtt jártak egyetemre:

„Most itt is... ködös idők járnak. Én ugyan roppant szeretem az ilyen estéket (bár nem egészséges), mindig visszaemlékszem az egyetemi téli délutánokra, amikor a tejsűrű ködben menekültünk csoportosan hazafelé, az orrunkig alig láttunk! Emlékszel még? Különösen az első évben volt sok délutáni óránk. Mintha ma lett volna, igazán! Pedig íme, mennyi minden történt azóta!”

Igen, a köd... Vili is említi, egy más összefüggésben: „Hétfőn én is meg akartam nézni a holdfogyatkozást, de sajnos, olyan köd lett estére, hogy semmit sem lehetett belőle látni. Tegnapra aztán kiderült [az idő], és az ember bosszankodhatott. Gondolom, ott látszott [a fogyatkozás], mert a rádió kétszer is felhívta rá a figyelmet hétfő este... Itt megint zavargások vannak az egyetemen, ma délelőtt is egy csomó rendőr kellett [hogy] behatoljon az egyetemre, szétverni a tüntetőket. Tegnap szüneteltünk, Mihály trónörökösnek volt a névnapja. Holnap öregcserkész társasvacsora, úgyhogy nem megyek szimfonikus próbára.”

Erzsike valósággal kisgyermekként számlálja a napokat: mennyit kell még karácsonyig aludni? „Édes vagy, hogy előszedted a menetrendet, úgyis már kérdezni akartam újra, melyik vonattal jössz? [A reggeli] tényleg alkalmas mindenféle szempontból. Ahogy kiszámítottam, éppen 23-a délutánra esik az érkezésed... Legalább a szentestére már kialszod magad és nem kell olyan korán lefeküdnünk.... Gondolod, hogy nem mennék ki a vonatod elébe, még ha hajnalban is a Keletre érkeznél is? De azért jobb ezzel a nappalival jönni... Azt hiszem, fél 8-kor [indul reggel]. Annak idején S.[ári] utazott ezzel most egy éve éppen...” Az is eszébe jut – egy füst alatt – Erzsikének, hogy miközben egyik levelet írja a másik után vőlegényének, „rémes, mennyi a restanciám a [másokkal való] levelezés-

ben, de előreláthatólag karácsonyig már senki másnak nem fogok írni, s akkor is csak lev[elező]lapokat küldök. Elvégre vagy van valakinek annyi belátása, hogy én most nem érek rá udvariasságokat firkálni, vagy nincs. Utólag majd mindenki megbékül a maga kenyérével.”

Vili a koncert-készülődésekről újságolja: „Már kezd kialakulni a szimfonikus koncert programja is: lesz a Szentivánéji álom nyitánya, Brahms első szimfóniája, egy Schumann zongorakonzert és Liszt Ünnepi hangok című szimfonikus költeménye. Nagyon szép műsor, de meg kell adni, hogy elég nehéz is. December 15-ére tervezzük, úgy hogy most már mind azt várom, itt legyen az ideje, mert akkor már csak egy hét fog elválasztani Tőled... Ha már a hangversenyeknél tartunk, megírom azt is, hogy vasárnap a lutheránus templomban is fogunk játszani a zenekarral egy nőegyleti hangversenyen, Händel egy Concerto grossóját. Ezzel aztán... a karácsony előtti zenei program ki is merül, csak én fogok még idehaza játszogatni addig.”

Helyet kapnak Vili levelében a bécsi döntés további utóeseményei is: „Ma hallgattuk a kassai rádió megnyitását. Úgy látszik, a zavarásba is belefáradtak, mert egészen tisztán lehetett fogni. Érdekes, Anyuék Brassóban is nagyszerűen hallgatták a rádiót, ott sem zavarták. Itt nálunk éppen a mi, illetve az én [egykori] ezredem csinálta a zavarást, egész nap dolgoztak. Bosszantott akkor nagyon a dolog, de hát nem lehetett semmit sem tenni ellene.”

Erzsike tovább bővítette a kassai híreket: „Szombaton az Operaház 200 tagja utazik le Kassára, ahol az Erzsébet legendát, Pesti karnevált, Csárda-jelenetet stb. hazafias tárgyú műsort adnak a Kassai Magyar Színházban... Kassán erősen boldog a lakosság, minden moziban magyar filmet adnak, állandó telt házak mellett. Ilyenkor sajnálhatja az ember, hogy nem lehet személyesen tanúja annak a nagy boldogságnak... Fél évvel ezelőtt senki sem gondolt erre a lehetőségre komolyan, s hogy ilyen hamar valósággá vált, köszönjük istennek.”

November 17-én Vili meleg hangú, áradózó névnapi köszöntővel indítja levelét Erzsikének címezve, a végén kijut a jókívánságokból leendő anyósának is (aki szintén Erzsébet). Ugyanebben a levélben fontos kolozsvári eseményekről tudósít: „Egész délelőtt a Státus közgyűlésén voltam, most mutatkozott be Márton Áron mint apostoli kormányzó. Nagy volt a

lelkesedés. Az elnöki megnyitójában olyan gyönyörű gondolatokat fejtett ki és olyan határozottan tűzte ki a követendő irányt, hogy remélni lehet, miszerint a Státus életében is új korszak kezdődik az ő kormányzása alatt. A gyűlés előtt ünnepélyes főpapi mise volt, az egész gimnázium részt vett rajta.”

A névnap levélbe Vili egy kis fényképet is csúsztatott, de hogy mit ábrázolt, azt csak az Erzsike válaszából tudjuk meg: „Úgy örültem annak a képecskének, mintha igazán magad jöttél volna hozzám. Az a kicsi fiú ma is te vagy, Vilikém, nagyon igazad van, bár megváltoztál, de a lényeg ugyanaz maradt... Tudod-e, hogy aranyos kisbaba voltál? Ma egész nap körülhordoztam a képed, s aki hozzánk belépett, mindenkinek eldicsekedtem vele.” A levele ugyanakkor beszámol a munkájáról, amelyet kettősség jellemez: egyrészt a rendelések elvégzése, másrészt az édesapjának végzett irodai munka. A rádióközvetítésekről mindketten azt írják, hogy az idő múltával kézen-közön elvesztették a varázsukat, az események egymásutánja belesimult a mindennapokba.

Erzsike egyik korábbi levelét – jól láthatóan – sérülten kézbesítették a címzetthez. Vili szóvá is teszi: „Jókora tördőféssel a közepében [érkezett]. Úgy látszik, gyanúsnak találták, s cenzúra céljából szépen keresztülyukasztották. Szerencsére, az írást nem roncsolták annyira szét, hogy ne lehetett volna elolvasni... Hanem aztán a gyorsírással résszel mit kínlódtam, el nem tudod képzelni. A betűkre még nagyjából emlékeztem, de a rövidítéseket tökéletesen elfelejtettem. Előszedtem a gyorsírási könyveimet, s onnan szedtem össze annyi tudományt, hogy a végén ki tudtam olvasni, de azért nem ártott, már az az egy alkalom is sokat visszahozott [tudásomból]... Nem bánom, ha minden leveledben írsz egy-két sort gyorsírással, legalább kényszerülve leszek gyakorolni.. Addig nem nyugszom, amíg ki nem olvasok mindent. Csak arra az egyre kérlek, hogy az egészet ne írd így, mert túl nagy tortúra volna nekem, olyan sokáig elolvasatlanul hagyni a leveledet.”

Vili gyerekes nyíltsággal és precizitással nekiáll beszámolni Erzsikének arról, hogy mivel is telnek napjai, „hogyan tudjad, a nap melyik szakában merre járok-kelek. Hétfőn 9-2-ig óráim vannak, du. fél 4-fél 5-ig olasz, este pedig szimfonikus próba. Kedden 8-10[-ig] óráim vannak, kb. 12 tájban szoktam hazamenni, mert 2-4-ig privát óráim vannak. Szerdán 8-11[-ig] van óráim, délután 4-5[-ig] olasz, este fél 8-fél 9[-ig] a gimnazista zenekarral

van próbám. Csütörtökön 8-1-ig órám van, lyukas órákkal teletűzdelve, este szimfonikus próba. Pénteken csak 8-9-ig van egy órám, délután 3-5[-ig] privát óra. Szombaton 8-12-ig vagyok az iskolában, a többi szabad. Máshova nem igen szoktam elmenni, a szabad időmben leginkább otthon ülök. Ja igaz! Vasárnap délelőttönként **Antal Márk** (tudod, az a matematikus, volt zsidó főgimnáziumi igazgató) tart a reformátusoknál előadásokat a számtan tanárok részére, azokra is eljárók. Most vasárnap volt az első ilyen előadás, nagyon értékes és érdekes is, sokat lehet belőle tanulni.”

Erzsike szeretné lebeszélni vőlegényét arról, hogy ennyi elfoglaltság mellett még a gyorsírás nehézségeit is a vállára vegye. „Éppen most kezdtem neki az irodai gyorsírásnak. Csupa összevonás, rövidítés, betűs szó-jelölés. Milyen lehet a vita-írás? Talán az a legjobb, ha a gyorsíró nem is ír, csak odafigyel és agyában rögzíti a szöveget, nem? Kíváncsi vagyok, lenne-e valaha annyi lelkerőm, odajutni, hogy a vita-rövidítéseket is bemagoljam?... Ne strapáld magad az ilyen kicsinyes dologgal, van neked most éppen elég dolgozni valód. Arról lehet beszélni, hogy ezt is a némettel, illetve német gyorsírással együtt majd ketten átvesszük. Legalább lesz valami szórakozásunk... Sokat és boldogan gondolok arra, hogy mennyi nagyszerű játékunk lesz. Egyszer iskolát fogunk játszani, azután főzőcskét, s ha azt is megunjuk, elővesszük a képeskönyvet meg a mackót... És mindig fogunk mesélni egymásnak! Te, én még most is úgy szeretem a meséket! És ez az egész boldog valóság olyan, mint egy tündérmese. Én most olyan Csipke Rózsika-féle szerepet játszom, s várom, hogy a karácsonyi kis angyalka szavára az én Királyfim is megérkezzen ide, Meseországba!... A Te meséd is érdekes a kis repülőgéppel, de nagyon féltetek ám olyan gyakran fölröpködni... Igaz, hogy 50 év múlva talán már nem is lenne olyan veszélyes, annyit fejlődhet addig a technika.”

Az utolsó megjegyzés értelmezéséhez vissza kell lépnünk Vili egy korábbi leveléhez, amelyben így ábrándozik: „Te azzal vigasztalod magad, hogy milyen jó, nem vagyunk az ókorban, tudunk írni-olvasni; én meg ugyanakkor azt sajnálom, hogy miért nem vagyunk ötven évvel előbbre, mindenki akkor és oda mehetne saját kis repülőgépén, amikor akar s ahová a szíve húzza. Mondd csak, nem volna nagyszerű? Legkevesebb hetenként egyszer Nálad lehetnék egy napig.”

Igen, tennénk hozzá mi, a 1938-as időbeosztását tekintve ez meg is felelne a valóságnak. De a plusz ötven év nagy idő – megérik-e majd kettesben egyáltalán, hogy akkor is együtt legyenek? (Mi már előre tudjuk, hogy – mert közös sírban nyugszanak –: igen is, meg nem is...)

Jegyzetek:

* **Antal Márk** (Devecser, 1880. – Kolozsvár, 1942): pedagógus, matematikai szakíró, művelődéspolitikus. A Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, majd Kolozsvárra költözött, s a Tarbut (héberül 'művelődés') Országos Zsidó Iskolaegyesület igazgatójaként működött. Az izraelita felekezetű középiskola tanári karába valláskülönbség nélkül vont be haladó szellemű értelmiségieket. Iskolájának megszüntetése után 1927-től a Minerva biztosító társaság matematikusa. Lakásán marxista társadalomtudományi szemináriumokat szervezett, hallgatói közt volt a fiatal Bányai László, Csörgör Lajos, Demeter János, Jancsó Elemér, Méliusz József, Mikó Imre, Tamási Áron, Vincze János. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) természettudományi szakosztályának munkatársa, ismertette Albert Einstein relativitáselméletét, méltatta a Bolyaiakat. Az 1940 őszén kiharcolta, hogy létrejöjjön a kolozsvári zsidó gimnázium, amelynek haláláig igazgatója volt. Matematikai tárgyú írásai kéziratban.

Az első koccanás

Alig négy héttel Vili várva várt budapesti utazása előtt, derült égből a villámcsapás: kitört a vihar. A jegyesek akarva se szerezhettek volna egymásnak rosszabb napokat, mint így, ahogy akkor történt...

November utolsó napjaiban Vili megírta jegyesének, hogy egyik este el kellett menjen a húga után, aki szórakozni volt oda, és haza kellett őt kísérje. Másnap a lányka teaestélyre volt hivatalos, viszont hivatalos kíséret nélkül szó se lehetett róla. A család választása Vilire esett: legyen ő a gardedám... Mindkét eseményről Vili hűségesen (és gyanútlanul) beszámolt menyasszonyának, küldeményei azonban, hétvége lévén, akadozva jutottak el a címzetthez. Tény, hogy a következő héten, pontosabban XI. 29-én, kedden Vili címére az alábbi képeslap érkezett Erzsikétől:

„XI. 26. szombat reggel.

Drága Szívem!

A tegnapi várt lapodat csak ma kaptam meg, úgy látszik, megint nem lehet teljesen biztosra venni, hogy mikor ér oda a küldemény. Ezért én most sietek Neked ezt a néhány sort megírni, hogy vasárnapra odaérhessen. – Drágám! Majdhogy nem irigyellek benneteket, hogy olyan jól mulattok. Amint a jelekből látom, minden napra jut valami. Örülök, hogy láttad azt a filmet. Ugye, írtam, hogy biztosan tetszeni fog Neked is. Hanem azt nem is írtad nekem, szívem, hogy a héten még teára is készülsz menni? – Képzelem, a gyerekek ha tudnák, minek köszönhetik a szabadulásukat, hogy kívánnák, bár három nevem napja lenne egy évben. Hanem igazán édes volt tőled, hogy ezt tetted. – Most megint nagyon sok a dolgom, alig győzöm, nem érek reá sehova menni. Szeretném ha bár a levelem s ez a lap idejében érkezne Hozzád. Vajjon én kapok ma valamit?... – Vasárnap du. 3-kor Bp. II-ön hallgasd meg a lemezeinket (ha ugyan nincs más programod!)”

A pontosabb megértés végett tudni kell, hogy pár nappal korábban, XI. 23-án Vili az alábbi levelezőlapot fogalmazta a katedrán, miközben osztálya a dolgozatírás fölött görnyedezett: „Most egy kis helyszíni közvetítést adok Neked az I. a. osztály órájáról, a fiúk ugyanis most trimestriálist írnak, s

így nekem csak a felügyelet a dolgom. Bár ez is elég nehéz munka, hol ide, hol oda figyelni, nehogy divatba jöjjön a puska. Néha meg-meg kell szakítanom az írást, hogy rendet teremtsék, mindjárt felhasználják, ha egy pillanatig nem nézek oda. Ha egy-két eset kikerüli a figyelmemet, azt most Neked köszönhetik... Mint ahogy pld. azt is Neked köszönhatték szombaton, hogy senki sem kapott szekundát. Elhatároztam, hogy a Te névnapodon nem okozok senkinek rossz érzést, még ha meg is érdemelte volna azt. Akadt is talán 3 gyerek, aki aznap ily módon megszabadult a kezeim közül. – Tegnap du. elmentünk Ilivel a moziba (Szívek csalogánya), nagyon kedves volt. – Nov. 24. Tegnap nem folytattam a lapot, mert nem kaptam Tőled semmi postát és gondoltam, ma feladom a kora délutáni órákban. Tegnap este kissé későn értem haza, ugyanis Ili valami kis teán volt a Báthory-Apor szemináriumban s én 11-kor utána mentem. Persze, amíg onnan elindultunk, 12 is lett belőle. Ma aztán természetesen alig bírtam felkelni. Na de azért nem baj, az a fő, hogy jól mulatott a leányka...”

XI. 26-án, vagyis egy nap múlva Vili újabb levelet kezd, amelyben örömmel újságolja, hogy a gyorsírással írt üzenetet pillanatok alatt sikerült megfejtenie, ami szerinte a gyors haladás jele. Annak is örül, hogy Erzsike annyira szereti a meséket és őt is kész bevonni a varázsos világba. „Hanem a Te királyfid négy hétig még a Téged körülvevő tüskés bokrokkal kell hogy megküzdjön, addig még alhatsz nyugodtan (?), de annak elteltével Nálad terem s úgy a karjaiba kap, hogy azonnal felébredsz...” A levél további részeiben is felhőtlen derű, játékosság, csevegő kedv kap hangot. Valahol a levél közepe táján váratlanul ez olvasható: „Itt hirtelen abbamaradt az írás, és csak ma, vasárnap délelőtt folytatom. Tegnap ugyanis el kellett vigyem Ilit az Alfa szövetkezet (meséltem róla Neked a nyáron, az a világos ruhám onnan van) szöttes tea-estélyére és amikor a levéltől felálltam, éppen ideje volt öltözni, nem tudtam már ezt befejezni. Afféle szöttes bál volt, aki csak tehetett, szöttesbe ment, a lányok pedig vagy húszan székelty ruhában voltak. Jó hangulat volt, Ili nagyon jól mulatott, én pedig... sokat gondoltam Rád. Úgy örvendtem, hogy kaptam ott is valakit, akivel elbeszélgethettem Rólad... B. húgom 4 óra előtt nem volt hajlandó elhagyni a termet, így csak 5 órakor kerültem ágyba. Most pedig egy 8 órás alvástól még álmosabban írok...”

XI. 28-án, hétfőn este még fontosnak tart egy lapot fogalmazni, amiben az akadozó levélkézbesítést teszi szóvá, illetve szükségét látja annak, hogy

korábbi leveleire utalva megjegyyezze: „Nehogy azt hidd azért, hogy olyan borzasztóan jól mulatok, sőt! Már többször írtam, hogy minél nagyobb társaságban vagyok, annál jobban egyedül érzem magam, annál jobban érzem a hiányodat. Így volt ez különösen szombaton este: ültem az asztalnál, néztem a táncolókat, s mind azt próbáltam elképzelni, hogy Te ott ülsz mellettem – sajnállak Édes, hogy megint olyan sok dolgod van, és egyben féltelek is, hogy nagyon lestrapálsz Magad... Tegnap délután úgy jártam-keltem a házban, mint egy őszi légy, csúnyául álmos voltam, de vendégek voltak, s csak egy órácskát tudtam aludni...”

A bomba két nap múlva nagyot robbant: Erzsikétől szerda délelőtt újabb üzenet érkezett. (Vili szavaival elbeszélve:) „Ma délben hazajövet az iskolából találkoztam Anyuval, visszacipelt még egy félórára a városba, s mondta, hogy van levelem. Valósággal tűkön ültem, amíg hazaértünk, valahogy sejtettem, megéreztem ezt a levelet. Mikor a kezembe vettem a borítékot s éreztem benne a kemény kártyát, azt hittem, ott helyben rosszul leszek. Úgy figyelmeztettek, hogy mennyire sárga lettem egyszerre. Pedig akkor még csak nem is olvastam... Drága Szívem, mondd, ugye csak a hirtelen elkeseredés diktálta ezeket a sorokat, és nincs semmi más oka? Mert akkor az engem nagyon lesújtana. Nem tudom ésszel felfogni, hogy tudtad mindezt feltételezni, amit itt írtál? El tudod képzelni azt, hogy valaha is másodrangú szerepet játszál az én életemben... Tudod, mi esett nekem nagyon-nagyon rosszul? Nem az, amit írtál, nem az, amit feltételeztél, hanem az, hogy – egy kártyát írtál! Nem tudom elfelejteni, mennyire összeszorult a szívem. Sírtam mint egy gyerek, annyira fájt. Drágám, csak egy pár sorodba kerül és meg tudsz vigasztalni. Kérlek, tedd meg minél hamarabb!”

Lássuk akkor, szinte teljes terjedelmében ama bizonyos „kártya” magyarázatát, hátterét:

„Bp. 1938. nov. 28.

Édes Szívem!

Most az esti postával jött csak a leveled, pedig én már szombaton is reméltem, hogy hátha-hátha megint fogsz nekem egy pár sort küldeni, mint azelőtt. A múltkor pénteken is annyira vártam, hogy válaszolj, az a lap is késve jött. Ugye, azt nem kell itt sokat hangoztatnom, hogy milyen végtelenül rosszul esett ez nekem, s hogy milyen kimondhatatlanul rossz napokat szerzett pénteken is, de ma, hétfőn különösen. Annyira fáj, ki sem

tudom mondani, hogy most már soha sincsen a számomra egy délutánod, vagy egy estéd, amikor egyfolytában írnál meg bár egy levelezőlapot, annyira elfoglalod magad programokkal és másokkal, hogy nem csodálom, ha nem jut reá időd. Szívem, nagyon-nagyon sajnálom, de meg kell ezt Neked írnom, és Neked meg kell értened, hogy én másodrangú szereppel a Te életedben semmiféle körülmények között nem elégedhetem meg, és kérlek, hogy ezt nagyon komolyan értsd, mert én igazán komolyan írom. Ha nincs időd a számomra, úgy a jövőben fölmentelek a levélírás kellemtelenségeitől, csak nem fogok könyörögni minden egyes levélért, bármennyire is az éltető elemem. Éppen Apu jegyezte meg: ahhoz viszonyítva, hogy én a világon sehová sem megyek, te mintha kissé túlságosan is belevetted volna magad a társadalmi életbe. Ne érts félre, én örvendek, ha jól mulatsz s ha szórakozol, de nem az én rovásomra. Ezt arra értem, hogy emiatt várjak én hiába a leveleidre, hogy Te reggel 5-ig mulass, s közben pedig a kedves kis kolozsvári társaság elkönnyvelhesse az én végtelen boldogságomat. Hiszen nem szólnék semmit, ha azelőtt így tettél volna, de hiszen annyira visszavonultál minden ilyesmitől, talán most akarod kipótolni? Ezt nem is gondolom itt komolyan, ennél sokkal többre tartalak. De értsd meg, Drágám, engem nagyon bánt, hogy ezt nekem kellett megírnom, és Te magadtól nem jöttél reá. Ami pedig még jobban elkeserít, az, hogy előzőleg még csak egy szóval sem írtad, hogy készülsz menni, pedig az biztos, hogy tudtál róla. – Ne tarts kicsinyesnek, édes, tudod, hogy nem vagyok az, de ez nem vezet jóra, ha tovább is így folytatódik. Már alig várom, hogy itt légy, tudom, akkor meg fogsz érteni...”

Magyarázkodások

Az egymástól távol élő, s összeszólalkozásuk miatt még nagyobb távolságot érzékelő jegyesek a krízis kínos napjait élik 1938 novemberének és decemberének határán. Vili nehezen tér magához az őt ért sokktól, már csak azért is, mert az utólagos magyarázat egyre késik. A bizonytalanságot eloszlatandó, december elsején újabb könyörgő lapot meneszt Budapestre:

„Még mindig nem tudtam magamhoz térni teljesen a tegnapi levél hatása alól, valahogy nem kapom azóta a helyemet, legszívesebben azon nyomban elmentem volna Hozzád. Tegnap d. u. nem is tudtam emberek közé menni, elhagytam órát, zenekari próbát, s mind csak azon töprengtem, mi lehet az oka, mi lehet az oka? Ma éjszaka is, forgolódás közben csak ez járt az eszemben. Én nem tudok más magyarázatot adni az egésznek, [mint]hogy nagyon egyedül vagy, és sötétebbnek láttad a dolgokat, mint amilyenek valójában. De ne hidd, Drágám, hogy csak Te érzed magad egyedül, bár a látszat azt mutatja. Igaz, hogy nekem megvan az én elfoglaltságom, amely emberek közé kényszerít, amely úgy tűnik, mintha mulatnék, pedig hidd el, akkor is, mindig csak Te vagy a gondolataimban. Sohasem szoktam nagyokat mondani, nagy szavakat használni... de minden lépésemnél ott van előttem a Te két szemed, az vezet engem, s ha olyan körülmények közé kerülök is, ami mást mutatna, ott is az az én vezérem. Azért volt az, hogy az egész estély alatt a sarokban egy asztalnál ültem, nem vettem részt a társaság mulatásában s ültem ott álmosan, hogy Ili mulasson jól. A levelem késésének semmiképpen sem lehet ez az oka, hiszen hiába adtam volna fel szombaton, akkor is csak hétfőre ér oda, vasárnap nincs postakihordás. S hogy megszakítottam a levél írását, azt is csak azért tettem, hogy beszámolhassak Neked. Hibás lehet az, mondd Drágám, aki gyanútlanul mindent őszintén megír? Nem tudom elhinni, hogy most is fenntartsad mindazt! Az végtelenül fáj, hogy azt hitted, nincs már időm számodra. Ha a nappali elfoglaltságom több időmet fölveszi, az is csak azért történik, mert el akarom végezni a karácsonyi szünidőre maradó munkát, hogy elmehessek Hozzád... Drágám, olyan ez a lap, mint egy jajkiáltás, de tudom, érzem, hogy segítesz rajtam...”

Hasonló hangnemben íródik egy december 2-i levelezőlap is: „Ma, ahogy hazafelé jöttem, egész úton azon töprengtem, vajon lesz-e ma valami postám, válaszoltál-e a hétfőn írt lapomra? Érdekes, valami azt súgta, valami olyan bizonyosság vett rajtam erőt, hogy – igen. S hazaérkezve látom, hogy nincs semmi. Tudod, megint éreztem azt a mellbeütést, mint amit tegnapelőtt. Hát nem tartottad már érdemesnek válaszolni arra a lapomra? Úgy vagyok, mint akit fejbe kólintottak, de azért mégis magánál van s érez mindent. Azt hittem, elég ez a két nap, amit szerda óta átéltem, de úgy tetszik, még végig kell hurcolnom a mai napot is. S ahogy telik az idő, hogy egy mindent elsimító választ kapjak, úgy éget levelednek minden sora mind jobban és jobban. S mindez azért, mert érzem, hogy ártatlan vagyok, hogy minden szándékom, mely cselekedeteimnek rugója volt, tiszta. Nehéz kivárni azokat a két napokat is, amelyek rendesen írásaink között eltelnek, de képzelj el ezt most az én lelkiállapotomban. Nem bírom a gondolataimat egy dologra koncentrálni, mindig ez jár az eszemben. Ma első péntek volt, reggel a misén arra kértem a jó istent, hozza meg szívünkbe a békét, adja meg, hogy mához három hét ne is emlékezzünk erre az egészre... Drága Kicsi Szívem, talán ez a három hét is könnyebben telik el, mint az a 24 óra, amíg kapok tőled valamit. Mert hogy holnap kell valami jöjjön az kétségtelen. Ha nem, bennem egy világ omlik össze, egy világ, amelyre mindent föltettem. El se tudod képzelni az én helyzetemet, az a tudat, hogy Téged akaratlanul is megbántottalak, hogy olyasmire adtam alkalmat, hogy magadnak rossz érzéseket szerezz, úgy nyomja a lelkemet, mint egy mázsás kő. Hiszen az Isten látja a lelkemet, hogy soha-soha nem tudnád tudatosan megbántani. Édesem, már csak három hét van addig, míg újra Nálad lehetek, könnyítsd meg nekem ezt a három hetet, könyörgöm! Az iskolában is, másképpen is sok baj van nálunk, csak nyugodt idegzettel tudom elvégezni a dolgaimat. Már alig várom, hogy lássam a kezed írását, szerda óta már ez a harmadik írásom...” Ugyanaznap, este 10 órakor már ezt írhatja levélben a kedvesezett vőlegény: „Alig tettem fel ma d. u. egy lapot a postára, mikor megérkezett várva várt leveled, nem a rendes postával jött, külön hordták ki. Drága soraid egyrészt megnyugtattak, másrészt azonban még jobban felzaklattak...”

Lássuk akkor ezeket az Erzsikétől jött, „kétpólusú” sorokat!

„Bpest, 1938. dec. 1, délben 12-kor.
Édes Egyetlenem!

Kimondhatatlanul fájt és fáj a szívem, hogy Neked ilyen fájdalmat kellett okoznom, de hidd el, péntek óta már annyit sírtam s el voltam keseredve, hogy tovább már nem bírtam. Pedig nagyon-nagyon kicsin múlt az egész, hogy egyáltalán megírtam Neked a dolgot. Nem akarlak most tovább szomorítani, hiszen több vagy nekem, mint bárki más e világon és egy pillanatig sem rendültem meg az irántad való hitemben és szerelmemben, ettől ne félj. Ha erre gondoltál Szívem, félreértettél. Én ismerlek, amennyire valakit ismerni lehet, s talán éppen ez okozta, hogy olyan végtelen fájdalmat okozott nekem az az elbánás, ami létrehozta azt a szerencsétlen kártyát...

Pénteken reggel már olyan rossz érzésem volt, és egyre mondtam Anyunak, hogy meglátja, ma semmi postám nem lesz. Ő valahogy kicsit idegesebben rám szólt, és ez nekem olyan rosszul esett, hogy mindjárt nekikezdtem pityeregni. Jön a dél, jön a postás – semmi, délután: semmi. Több nem kellett nekem. Képzelheted, hogy egész éjszaka le nem hunytam a szemem. Valahogy mind attól félttem, hogy beteg vagy... Akkor aztán szombaton reggel befutott a várva-várt lapod, hirdelve, hogy itt voltunk, ott voltunk, valami kis teán, ami egészen természetes, és hozzáfűzve nincs semmi. Kicsit rosszul is esett, hogy engem csak ilyen kész tény elé állítottok, de gondoltam, nem írok a levélben róla. Azután, igaz, nincs semmi benne, de én láttam a postabélyegzőről, hogy az a lap péntekre volt szánva, gondoltam, talán kapok tőled valamit, egy társaslapot vagy mit tudom én, persze ez nem komoly kívánság volt, de jól esett volna. De tudtad, édes szívem, mennyire várom a leveledet, illetve azt is tudtad – te azt tudtad –, hogy péntektől hétfőig kell várnom. Ugye, nem tartod nagyon nagy szerénytelenségnek, ha azt mondom, hogy holtbiztosra vettem, hogy hétfőn reggel vár a leveled. Aztán nem így lett, mert még délben sem kaptam semmit... Erre aztán hétfőn este megkapom a leveledet és nagy boldogan felbontom, és olvasom ezeket a számomra mindent jelentő sorokat, és hirtelen úgy érzem, mintha szíven szúrtak volna egyszer. Azt írod, hogy valóban úgy érezted, mintha akkor szerda este tényleg itt lettél volna, holott akkor szerda este 11-kor, amikor én itt egész lelkemmel Reád gondoltam, és úgy éreztem, hogy Te is ezt teszed, akkor rájövök, hogy elromlott a [lelki] rádióm, hiszen Te éppen akkor a teán voltál, amint az a péntekre szánt lapodból kitűnik. Olyan végtelenül elhagyatottnak és kicsinek éreztem magam, de gondoltam, megesik ez mással is, olvassuk tovább a levelet... Már-már gyerekes csacsiságnak degradáltam mindazt a sok fájdalmat, ami 4 napon keresztül éjjel-nappal kínozott, de aztán egyszer csak elérkeztem a következő részhez: *Itt hirtelen abbamaradt az írás, és*

csak ma, vasárnap de folytatom. Ez még nem jelent semmit, de kicsit már kezdett érdekelni az ügy. Azután természetes egyszerűséggel és nemes közvetlenséggel következett: *Tegnap ugyanis el kellett vigyem Ilit az Alfa szövetkezet teaestélyére, és amikor a levéltől felálltam, éppen ideje volt öltözni, nem tudtam már ezt befejezni...* Hát ez az, ami nekem olyan rettenetesen rosszul esett, hogy a könnyeimtől alig tudtam kibetűzni a továbbiakat. De meg kell most magyaráznom, hogy mi és miért esett rosszul nekem ebben az ügyesen szerkesztett körmondatban...

Először is mit jelent az, hogy már megint ugyanis, csak így és semmi több, éppen, mintha az ember azt mondaná a szakácsnőnek: *Mari kérem, este nem vacsorázunk itthon* – és passz, nem tartozom semmi magyarázattal. És mit jelent az, hogy – kellett? És főleg miért volt olyan sürgős, hogy másfél oldalnyit már meg sem lehetett írni, hiszen az ilyen teaestélyekre nem pontban megy az ember egy meghatározott órára?! – Édes Drágám, csak legalább ne ilyen könnyedén kezeltél volna, legalább ne sajnáltad volna a fáradságot leírni, még mielőtt abbahagytad volna a levelet, hogy most készülünk ide és ide, ezért meg ezért, hiszen én is megértem, ha rendesen megmagyaráznak valamit. Nagyon mellőzöttnek éreztem magam, hogy Te egy öltözködés vagy teaestély vagy bármi más miatt képes vagy engem megváratni, engem, akinek minden gondolata, érzése, pillanata a Tiéd. Nem szabad csodálkozni azon, ha ez nekem rosszul esett, mert én a világon mindennél és mindenkinél fontosabbnak tartom, hogy Neked válaszoljak, és nincs az az ember, nincs az a szórakozás, ami ebben megakadályozna. Egy az, amit elismerek oknak: ha órád van, vagy kötelességed, életbevágó komoly okod van. Azt sosem kívántam és kívánom, hogy miattam kötelességet mulasszál, az előttem szent. De azt elvárom, s tudom, nem hiába, hogy ezután rögtön én következзем. Ez nem önzés és nem követelőzés tőlem, ugye belátod, de ha valaki annyira, olyan egész szerelemmel és őszinte szeretettel szeret valakit, az cserébe joggal várhatja, hogy az a másik ne csak mondja, de hasonlóképp be is bizonyítsa mindenki előtt, hogy ezt elfogadja és értékeli, viszonozza...

Vilikém, úgy szeretném, ha megértenél, és nem kellene folytatni ezt a magyarázkodást, és minden a régi maradna köztünk... Most ismét kérlek, ne érts félre, nem a bizalmatlanság és nem a féltékenység adta kezembe a tollat akkor hétfőn este. Nekem az fájt, hogy nem veszel, nem akarsz tudomást venni arról, hogy egy vőlegénynek, de különösképpen az én vőlegényemnek semmi címen és minőségben nincs keresnivalója nyilvános mulatságon. Így kívánja ezt a jó ízlés és így kívánom én is. Nem írtam azon a kártyán, de ezt próbáltam megértetni Veled. Ez valami olyan önként

jövő kötelesség, amit az ember nem szokott kérni a másiktól. Megteszi ezt egy olyan udvarló is, aki még egyáltalán nem biztos a dolgában, s aki ezért még jó szót sem kap cserébe. Ha egy olyan, mint B. Bandi (Te tudod, mennyire jelentéktelen számomra) megtehetette, hogy addig, amíg azt képzelte, hogy engem szeret, két éven keresztül sehová el nem ment, ahol én nem voltam jelen, hát hogyan tartanék igényt hasonló viselkedésre Veled szemben, akinek nem hogy jó szót nem adok, de az életemet, a boldogságomat teszem a kezébe... Miért kell az embereknek alkalmat adni arra, hogy kikezdzék a mi hála Istennek, tökéletes kapcsolatunkat? Neked nem hiányzik, nem hiányozhat az efféle időtöltés, hiszen annyi más szórakozást találhatsz, s olyan rövid ez az idő, ami most csak a magadé... – Az, hogyha már ott voltál és táncoltál volna, egyáltalán nem érintene súlyosabban, ebben semmit sem találnék. De az a szerep, amit magadra vállaltál, sem a korodhoz, sem az egyéniségedhez nem talál. Nem tudom elviselni azt a gondolatot, hogy mint egy öreg néni üldögélj egy helyben és türelmesen virrassz reggelig. Azt pedig, hogy mint az én vőlegényem, minden este kimaradozz, szintén furcsának találom, nem csak a magam, inkább a mások szemében. Én elhiszem Neked, boldogan, hogy reám gondoltál akkor egész este, de hiszi-e, akarja-e hinni más? Ha az embernek azután sokat emlegetnek effélét, nem csoda, ha elültetik a rosszat a fejében. Nem a mostani esetre, [inkább] a jövőre való tekintettel figyelmeztettelek, s kérlek, vedd figyelembe, hogy itt nem csak az érvek fontosak, de főként az, hogy nekem ez rosszul esik. És rosszul esik az is, hogy sor került erre azok után, hogy egy alkalommal Ilinek én alaposan kifejtettem a véleményemet az ilyen esetekről, s emlékezhetsz rá, hogy miközöttünk is volt szó a nyáron erről. Te akkor tréfával ütötted el a dolgot, de azt hittem, azért a szavaimat komolyan veszed. Most legalább tisztán látjuk a helyzetet, bár mindezt a sok keserőséget megspórolhattuk volna egymásnak egy kis jóakarattal és őszinteséggel. Attól ne tarts, hogy Apu rossz véleménnyel van rólad. Eszébe sincs, csak érdeklődött, miket írsz, én meséltem, s ez az elejtett megjegyzés mélyen a szívembe nyilallt. Persze ő csak tréfának szánta, hogy engem ugrasson, de én komolyan így éreztem és valahogy a helyzetre illett is.

Most szeretném kifejezni, megértetni azt, hogy soha egy pillanatig sem haragudtam Rád, s hogy annyira változatlan vagyok Veled szemben, hogy ha lehet, hát még ezerszer jobban szeretlek Drágám...”

Vili december 2-án, este így folytatta éppen csak megkezdett levelét: „Olyan nagy lelkiismeret furdalásom van, hogy Neked ilyen fájdalmakat

okoztam s annyira megrontottam a napjaidat, különösen azért, hogy abból a lapból és levélből sokkal többet magyarázhattál ki, mint amennyi megtörtént. Nem voltak azok ügyesen szerkesztett körmondatok, mint ahogy írod, nagyon is szerencsétlen mondatokká sikerültek, és sok rossz érzést okozhattak. De hidd el nekem, s erre esküszöm, nem jelentettek azok valóban mellőzést, ha tudtam volna előre, hogy az a levél nem ér oda idejében, nem álltam volna fel mellőle. De tudtam azt, hogy innen csak d. u. fél 5-kor visznek postát Pest felé, akár szombaton este, akár vasárnap d. e. adom fel, csak azzal a vonattal megy. Lehet, hogy kétkedéssel fogadod ezt a magyarázatot s azután a szerencsétlen mondat után joggal, bizonyítani nem tudom, csak a jó Isten a tanúm rá... A látszat nagyon összejött ellenem, nem elég, hogy az a tény, hogy elmentem az Alfa téára, rossz érzésekre adott alkalmat, a körülmények is ellenem szólnak, s ezek súlyosbították a helyzetet. Ha nem is hiszed, pedig Drágám, igaz, csak arra kérlek, felejtsd el mindezt, felejtsd el ezt a hetet, ne lássam soha se a szemrehányást a szemeidben, mert ami bűnöm volt, azt megbűnhődtem ez alatt a pár nap alatt. Lehet, hogy nem tudtam bebizonyítani tetteikkel is, hogy mennyire szeretlek Téged, hogy mit érsz Te nekem... Már annyiszor megfordult a fejemben, mi lenne, ha itt hagynék csapot-papot. Persze ez képtelenség, de annyira vagyok, hogy már ilyen képtelenségekre is gondolok... Úgyis tudom, hogy mindennek ez a buta nagy távolság az oka, ha az ember rögtön elmondhatná, mi fekszik a szívéen, minden könnyebb volna...”

Mindenképpen jó jel, hogy a levél második felébe visszaszüremkednek a hétköznapi történései, az apró-cseprő benyomások, észrevételek. Miként ez is: „Nálunk [Kolozsváron] mostanában elég izgatott hangulat uralkodik, azt hiszem, hallottátok a rádióból az eseményeket. Ez sem ad valami nagy nyugodtságot az embernek. Az iskolában is érződik a kihatása, furcsa rendeleteink is vannak, amiket végre kell hajtani, pl. minden nap megmotozni a fiúkat, hogy nincs-e náluk valami izgató röpirat, vagy más hasonló dolog...” És hírt ad egy tragikus bűnügyről is: „Pista különben **Goangă-t és a detektívet** is látta, vérükben fetrengeni a merénylet után néhány perccel. Éppen a Petőfi utcában járt akkortájt. Másnap ki is hallgatták, hogy mit látott...”

Jegyzetek:

* **Goangă és a detektív:** *Florian Ștefănescu Goangă 1938-ban a kolozsvári tudományegyetem rektora volt. 1938. november 28-án két legionárius egyetemi hallgató (Ioan Pop és Aurel Lăscăianu) rálőtt a rektorra és az őt kísérő rendőrségi testőrrre. A rektor csak megsebesült, a rendőr belehalt a szívét érő lövésbe. Utólagos értelmezések szerint a rektor elleni merénylet oka az volt, hogy Goangă nagy nőcsábász lévén, megkörnyékezte az egyik diák menyasszonyát is. Úgy tűnik, ez az eset vezette a királyi hatalmat, hogy támadást indítson a legionárius mozgalom csúcsvezetősége ellen, élén Corneliu Zelea Codreanuval, akire – és további 13 társára november 29-30-án váratlanul lecsaptak. A két merényletet egy évvel később halálra ítélték.*

Éjszakai hangok

[Az első családi „csetepaté”, hiába küzdöttem ellene, kibillentett a regény-összeállítás eddigi kerékvágásából. A történet vonalvezetésében lehet, hogy fontos szerepet játszik, de személyesen szívesebben megspóroltam volna – csak hát ez nem rajtam múltott. Így aztán restelkedve forgatom az elefántcsont színű leveleket, amelyek akár nélkülem is megszülettek volna – az én életemen kívül eső, megtörtént valóság lenyomatai.

Akár csak én magam, aki néhány évvel később lettem az Erzsike és a Vili közös életének valósága – és abba sem volt semmi beleszólásom.

Napokon át visszhangzott a fülemben néhány távoli, gyermekkori emlék, már-már mélybe süllyedt, de teljesen el nem feledett éjszakákból, amikor a háború utáni, összezárt nyomorúságunkban egyetlen szobát osztottunk meg – három gyerek – szüleinkkel, s ők kénytelenek voltak a mi állandó jelenlétünkben, félig-meddig a hátunk mögött élni a maguk (szinte) teljes, akkor még korai házasságát. Annyi bizonyos, legalábbis ma megesküdnék rá, hogy néhány éjjelen veszekedés, viták hangjára ébredtem legmélyebb álmomból, s dermedten füleltem a sötétben a szüleim fekhelye felől érkező szenvedélyes hangokra: kétségbeesést és elfojtott dühöt, félig kimondott, elharapott mondatokat, érveket és ellenérveket hordoztak magukkal. Szavakra egyáltalán nem emlékszem, elfojtott indulatra, amit az érthetetlen szövegből is kihallani, annál inkább. Meg arra a benyomásra, hogy valahányszor apám érvelését hallottam, az volt az érzésem, neki kell igazat adnom; anyámat hallgatva viszont a mérleg nyelve, ha csak könnyedén is, de érezhetően feléje billent. Én pedig, kettejük között, hol ide, hol oda „tántorogva” csak akkor nyugodtam meg, amikor az éjszaka mélyéből felhangzottak végre a bocsánatkérő, bűnbánó hangok, előbb az apám dünnyögő baritonján, majd pedig anyám szipogó szopránján.

Olyankor tudtam, hogy közel a béke és eljött a további alvás ideje...]

Felröppen egy kósza hír, ami elér Budapestig is, miszerint a téli szünidőt december közepén már kiadják; ettől aztán Erzsike abban reménykedik, hogy hamarabb viszontláthatja majd vőlegényét. Az értesülés nem igazolódik be, de az idő gyorsan telik és lassan-lassan gondolni kell az év végi napokra, amikor együtt, egymás közelségében töltik az időt. Az igazi

kibékülést az a pillanat hozza el, amelyben mindketten beismerik: a kettejük közti félreértést a Kolozsvár és Budapest közti, már-már áthidalhatatlan távolság idézhette elő. Józanul el is könyvelik: kellemetlen napjaikat szükséges rosszként kell értelmezniük ahhoz, hogy képesek legyenek továbblépni.

A Mikulás-ünnep alkalmat ad itt is, ott is arra, hogy meglepetésekkel kedveskedjenek egymással. Különösen Erzsike van előnyben ezen a téren, mert művészi foglalatosságai hozzásegítik ahhoz, hogy akár a „semmiből” varázsoljon kedves ajándékot egy papírlapra. Meg is rajzolja a Krampuszt, aki szerinte majd kiporolja Vili mackó nadrágját az okozott bánatért, majd rajzol egy jószívű Mikulást is, aki az ilyesféle ajándékokat kiötli, végül Pipi-Mackó és Vili-Mackó figurái is a levélpapírra kerülnek és élni kezdik önálló életüket, jótékony megbékélést hozva a szívekre.

A mikulási hangulat után pár nappal Erzsike születésnapja következik: újabb kedveskedéssel és további békülési lehetőséggel a láthatáron. Visszatérnek a korábbi, régi témák: a zenei foglalatosságok, az egy időben hallgatott rádióműsorok kommentárja, az iskolai életről szóló beszámolók, családi események, dísz tárgyak tervezése stb.

Az idő pedig lassan telik, egyáltalán nincs tekintettel a jegyesek vészesen fogyatkozó türelmére. A levelek továbbra is akadoznak. De Viliék már túlvannak egy nagy, fájdalmas tanulságon. És remélik, hogy a „rossz napok” sose térnek vissza... Szeget szeggel alapon, Vili egy iskolai afférról számol be, azzal az ígérettel, hogy előszóiban többet árul el róla. „Kissé nyomott hangulatban jöttem haza az iskolából, egy sajnálatos incidensnek voltam tanúja a tanári szobában (két kolléga a szereplő), s annyira felizgatott, hogy az ebédem se esett a legjobban... 4-kor kezdődött az osztályozó konferencia. Itt volt aztán még csak haddelhadd! A délelőtti eset folytatása következett, még izgatottabb hangulatban. Nem is jó beszélni róla...”

Az elterelő hadművelet mégsem sikerült, mert alig pár bekezdéssel lejjebb Vili megint visszatér a megszokott csonthoz, azon rágódik: „Drágám, én nem azon tűnődöm, hogy miként fogom elviselni azt a nagy boldogságot, hogy megint ott lehetek majd Nálad, hanem azon, hogy miként fogok tudni megint eljönni Tőled s otthagyni [Téged] a peronon...” A december 13-án kelt, idézett levél végül is a kolozsvári élet egy újdonságával zárul: „Képzeld... közeledünk a nagyvárosi jelleghez; azután, hogy a gyalogosokat láncokkal kordában tartják, tegnap megnyílt **az első áruház** is

Kolozsváron. A Kossuth Lajos utcában építettek egy hatalmas 4 emeletes palotát, abban van elhelyezve a 200 alkalmazottat számláló áruház. A kolozsvári nép egész csodájára jár, alig lehet a közelébe férközni. Persze most, Karácsony előtt a legjobb alkalom az ilyen megindulásra.”

E dátumtól kezdve aztán a fiatalok inkább már csak levelezőlapon üzennek egymásnak – az gyorsabb járású a levélnél (könnyebb ellenőrizni) és hamarabb megírható. Vili egy lapjából megtudjuk, hogy december 16-án lehullott Kolozsváron az első hó, nem túl sok, de annyi reménnyel kecsegtet, hogy talán mégse lesz „fekete karácsonyuk”. És egy fontos kérdés: „Írd meg, szívem, hogy milyen kottákat vigyek magammal, hogy játsszunk egy párszor együtt! A hegedűt készítem! Te is készítsd a zongorát!”

December 18-án egy szívből jövő őszinte hang, újra csak Vili részéről: „Milyen jó lesz, ha most egy rövidke két hétre felfüggeszthetjük a levelezést, és nem leszünk kiszolgáltatva a posta kénye-kedvének... Igazán olyan, mintha száműzetésben lettem volna s most, az utolsó héten az foglalja le gondolatvilágomat, milyen lesz, amikor visszatérhetek Hozzád... Valaki azt mondta volt, hogy a távolság megváltoztatja s hatással van az ember érzéseire. Én ezt tagadom, a legnagyobb erővel, csak annyit legfeljebb, hogy ha lehetett, még erősítette az érzéseimet. Hiszen az a két és fél év, amióta felmentetek, csak ezt a nagy távolságot jelentette számunkra, s mégis ez hozott össze bennünket. Tulajdonképpen én hálás vagyok e távolságnak, neki köszönhetem a boldogságomat... Ha a jó Isten segít, pénteken d. u. 4 óra és pár perckor (pontosan nem tudom) érkezem a nyugatira s akkor, abban a percben még közelebb leszünk. Ha véletlenségből kiadnák szerdán a vakációt, akkor csütörtökön, ugyanebben az időben megyek. De még addig írok egy lapot.”

Erzsike melegen érdeklődik az új kolozsvári áruház iránt, mire Vili pontosít: „Amiért négyemeletes palotában van az a bizonyos áruház, azért csak a földszinten lehet vásárolni. Igaz, hogy nagy a terem, kiteszi mondjuk a Corvin [áruház, Budapest] másfél emeletét, de azért mégis messze mögötte marad. Látogatója azonban rengeteg akad, nagy csoda ez Kolozsvár lakóinak.”

Vili december 20-i, az évben keltezett utolsó küldeményéből: „Eddig úgy látszott, hogy tudok uralkodni magamon, s a környezet nem veszi észre, mi megy végbe bennem, ezen az utolsó héten azonban ez már nem nagyon

sikerült. Kitört belőlem a türelmetlenség egyre-másra... Holnapután ilyenkor (este 11) már teljesen becsomagolva leszek s csak az éjszaka van hátra. A jegyem már megvan, ma a vízumot is megszereztem, csak a vakációt nem akarják hamarabb kiadni csütörtöknél... Ma s holnap angyalokörúton járok, hogy elintézzem az itthonmaradókat is... Mielőtt ott lennék, még csak annyit, hogy készíts a táskádba 4 darab kisszakaszt; hogy minek? azt majd meglátod péntek délután!”

Ellenpontként, egy idézet Erzsike 1938-as utolsó levelezőlapjáról: „Nem tudom, otthon ér-e még ez az írásom? Épp ezért nem is írok levelet, csak lapot, ugye nem baj? Bizony, már én is alig-alig várom, hogy kis időre fölfüggeszük a levelezést és csak személyesen közöljük azt a sok mondanivalót, amink van.. Azt hiszem, hogy pont úgy leszek én is megint, mint a nyáron, és kicsit butának fogom érezni magam az örömtől... Tegnap s ma itt volt **C.[iano]** o.[lasz] külügym[ininiszter], sajnos, semmit nem láttam belőle, csupán az újságok révén értesültünk a fogadtatásáról...”

Jegyzetek:

* **Első áruház:** a Kossuth Lajos (Bel-Magyar) utcában 3 egymás melletti ház helyére épült, az utca 5. szám alatti területén. Az unitárius egyház telkére épült. Az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa 1938 áprilisában úgy döntött, hogy elfogadja a prágai Sora cég (Steuer et Friedländer) ajánlatát egy itteni üzletház felépíttetésére. Először csak egy egyemeletes házat terveztek ide, de a városi hatóságok négyemeletesnél kisebb házak építését nem engedélyezték az utca ezen szakaszán. Az új épület földszintjét foglalta el az áruház, az első emeleten irodák voltak, a felső három emeleten pedig lakások. Az egész építkezés a két világháború közti egyik legnagyobb kolozsvári befektetést jelentette. Az épület 1938. október 15-re készült el. A bauhaus típusú szürkére festett, környezetétől meglehetősen elütő épületben drágák voltak a lakások, s csak jó keresetűek engedhették meg maguknak, hogy itt lakrészt béreljenek.

* **Ciano** gróf budapesti látogatása: 1938. december 18-án indult Rómából Budapestre. Ugyanaznap reggel az olasz sajtóban így írtak a látogatásról: „Ciano gróf magyarországi látogatása mindenekelőtt baráti megnyilvánulás. Magyarország méltányolni tudja azt a támogatást, amelyet Olaszország részéről Csehországgal szemben fennálló nemzeti kérdésének megoldással kapott.”

Újra távol egymástól

Vili 1938 végi, 1939 eleji budapesti tartózkodásáról nem maradt fenn közvetlen, összefüggő emlékezés. Azt sem tudjuk pontosan, hogy december mely napján érkezett meg valójában Budapestre, csupán a távozása után folytatódó levélváltás utalásai sugallják, hogy nagyjából minden az előzetes elképzelések szerint zajlott. Egy biztos: a karácsony estét már Erzsikével töltötte, január 8-án pedig már ekként üzent levelezőlapon menyasszonyának: „Miután már a körvonalatok is végleg eltűnt az éjszakában a szemeim elől, behúzódtam a kocsiba nagy lehorgasztott orral, próbáltam aludni, de sehogy sem sikerült, bizony, elég gyűrött képem lett reggelre. A határon felszedtünk még egy fél óra késést, úgyhogy csak fél 11-kor érkeztem meg Kolozsvárra, minden baj nélkül, vám nagyon udvarias és előzékeny volt. Apu és Pista vártak az állomáson, a 105 perces várakozástól kissé meggémberedve, Anyuék meg otthon izgultak... Még mindig könnyebb eset, mint amilyen részedre volt az én érkezésem. Drága Kicsikém, olyan hamar vége volt ennek az álomnak, e gyönyörű, szép álomnak; olyan rossz volt belőle a felébredés... A küldött dolgok, meg a fényképek megtették a hatásukat, mindenki nagyon örvendett nekik, köszönik szépen... Csak éppen hogy beértem a 12-ös misére, ki se csomagoltam becsületesen. Itt nagy hó várt, tegnap este óta esik...”

A lapot Erzsike másnap délben vehette kézhez, este pedig már válaszlapot fogalmaz: „Megnyugtathatlak, egyikünknek sem lett baja a pályaudvari kirándulástól. Amint hazaértünk, Apu adott valami kombinált port, s az egészen rendbe hozta azt a kis előzetes hűlésemet. Hanem mi nagyon aggódtunk miattad, vajon nem fáztál-e az egy óra várakozás alatt a hidegben?... Az elmúlt éjszaka Veled álmodtam, mintha készültünk volna valahová, s előre bejelentettük már magunkat, de én sokáig hiába vártalak, nem jöttél, s akkor úgy elkezdtem sírni, hogy fel is ébredtem rá. Hiába na, akármilyen rövid volt az a 2 hét, nagyon megszoktam, hogy ott légy mindig mellettem... Ma reggel tárgyalni voltam [üzleti ügyben], a legbarátságosabb tónusban intéződött el minden s most nyakig vagyok a tervekben... Anyu most fejezte be **Cronint**. Én esténként olvasgatok belőle. Sokat bámulom a fényképünket. Az orgonád még gyönyörű és illatos...”

Kilencedikén-tizedikén aztán újra beindulnak a levelek is: kimért, részletes beszámolók a búcsú utáni első napokról, foglalatosságokról. Sok mindent megismételnek a levelezőlapok rövid állításaiból, ezért célszerűbb a szövegükből bővebben szemelgetni.

„Ma reggel 9-kor már beálltam munkába, de komolyan mondom, nehezen ment, az órákon is mind az járt eszembe, hogyan lehet vége olyan hamar mindennek, ami szép és jó – ábrándozik Vili, majd tudatja: – Kolozsvár most nagy napokra készül, itt lesz a **püspökszentelés**, valószínűleg a pápai nuncius fogja végezni. Persze, nagy pompával fog végbemenni az egész dolog. Az igaz, hogy itt inkább lehet, mint Gyulafehérváron, ahol amúgy is kevés a magyarság.” A levél arról számol be, hogy az ünnep megszakította események tovább folytatódnak mind az iskolában, mind a zenekari tevékenységben, majd felsorolja, hogy a sűrű budapesti együttlétük dacára mi mindenről sikerült megfeledkezniük terveikből: „Elfelejtetted ideadni azt a bizonyos képedet, amit ígértél, aztán elfelejtettük megcsinálni a szőnyegmintát. Valószínűleg lesz még egy pár ilyen dolog.”

Válaszlevelében Erzsike nem hagyja szó nélkül a mulasztások témáját: „Eszembe jut még néhány apróság, amit szintén elfeledtünk, így írom, többesben, pedig jól tudom, hogy nagyobb részt az én agyacska kurtaságának a mulasztásai. Tehát itt maradt az Anker-naptár, amit Aputól kaptál; itt maradt a Sárinak szánt kis ékszeres doboz (kint szárad a konyhában s egész elfeledtem)... Elfelejtettem neked elhozni Janka néni összegyűjtött világhíres reprodukcióit (van jó pár 100 darab neki), hogy válogassunk magunknak néhány igazán szép és értékes darabot, amin érdemes lenne dolgoznom. Ez utóbbit talán a legjobban sajnálom, de remélem, megbízol az ízlésemben... Viszonzásul én rád bízom a szőnyegminta kiválasztását; válassz valami szép vidám, derűsen színes mintát. Különben az igazi torontáli minták mind ilyenek... Tudod-e, mit hagytál itt még? A hangfogódat! Itt találtam ma délután a zongorán. Megörzöm, ne aggódj! Most azonban kénytelen leszek lefeküdni (fél 1 van), hallom, Apu sem alszik odaát a villanyfény miatt. Három napja kicsit későn feküdtem le s ugyan csak későn keltem, most új munkarendet akarok, mégpedig koránkeléssel egybekötve...”

Vili (január 13): „Minden megy a maga rendjén. Mivel a második év-harmad március elsején már véget ér, most még fokozottabban megy az iskolai munka is, már íratjuk az extemporálékat. Tegnap voltam a

szimfonikus próbán is, két hét múlva, 26-án lesz a hangverseny... Van most elég dolgom, az iskolai szövetkezet átszervezését csináljuk, azon kívül az **Alfa szövetkezetét** is, míg fent voltam, cégjegyzési joggal felruházott igazgatósági taggá választottak... És szeretnék egy párszor kimenni sízni, míg a hó tart, Pista jön partnernek...”

Erzsike (január 15): „Tegnap este az aradi társaság társas vacsoráján voltunk. Egész este Rád gondoltam és sokat kellett mesélnem Rólad... Úgy örvendek, hogy nincsen semmi bajod. Kár, hogy elolvadt a hó, pedig már én is örültem neki...”

Vili (január 14.): „Hogy össze ne vesszünk valamiképpen az otthagyott dolgok, illetve a ludasság felett, azt tulajdonítsuk annak a rövid időnek, ami a rendelkezésünkre állott és annak a lelkiállapotnak, amely az utolsó nap mindkettőnk gondolatait uralta... Tegnap valószínűleg nem sikerült lefőznöd [engem] a lustálkodásban, mert szégyen ide, szégyen oda, fél 11-kor keltem... Megváltozott az órarend és pénteken délelőtt egyáltalán nincsen óráim... Eddig észre se vettem, hogy a hangfogóm ottmaradt. Bízom benned, hogy nem fogod betenni a zaciba. *Otthagytam azonban mást is, de azt már nem felejtettem, és nem is most hagytam ott, [hanem] még a nyáron. Ugye, tudod mi?* Találós kérdés, amire feleletet kérek!”

A magánvonatkozású közlések mellett egy közösségi fontosságú is megbújik: „A három magyar püspök, [továbbá] Bánffy Miklós és Szász Pál most tárgyalnak a kormány kiküldöttjével az **egységes politikai pártba** való belépésről, állítólag ha sikerül nyélbe ütni a megegyezést, még államsegélyről is lehet szó. Erősen kíváncsi vagyok, mi lesz a tárgyalások sorsa s hogy mi igaz ebből a hírből. Az biztos, hogy ránk férne és jól jönne.”

Erzsike (január 16): „Szívem, csak nem tételezed föl, hogy ki nem találom a rejtvényedet? Most játsszunk megfordítva, mint ahogy a Turandot-ban van. Nekem kellene megfejtennem a rejtvényedet,... amire én szintén rejtvénnnyel válaszolok. Mégpedig azt, hogy *cserébe vittél is vissza magaddal valamit, még a nyáron, de ezt már nem lehet a zaciba vágni. Mi az?...* Hozzá kell kezdek, hogy a saját holmink készítésében is segítek valamit Anyunak... Szó volt róla, hogy esetleg Apu mellé menjek az irodába, de most alaposan meggondoltuk a dolgot, mert választ kellett adni, és rájöttünk, hogy nem érdemes, és nem szabad most úgy lekötönnöm magam... Főként Apu volt az, aki úgy befolyásolt, pedig tudom, hogy ő

szeret velem dolgozni. Épp ezért láttam be, hogy neki van igaza... Vasárnap este... odaát voltunk Budán (ill. Óbudán), egy kiskocsmában volt az aradiak találkozója. Nem voltak nagyon sokan, de jól érezték magukat. Anyu olyanokkal is találkozott, akikkel 24 évvel ezelőtt volt utoljára együtt. Érdekes élményeket mesélgettek egymásnak, abból az időből. Hanem valami rémesen rossz bor volt, egy fél pohártól megfájdult a fejem... Nem akartam azért Apuék szórakozását zavarni. Persze, ha Te is velem vagy, a fejem se fájt volna!"

Jegyzetek:

* Anyu most fejezte be **Cronint**: az angol szerző Ezt látják a csillagok című, akkortájt magyarul megjelent regényéről van szó, amelyet mind Erzsike, mind Vili nagy lelkesedéssel olvasott.

* **Püspökszentelés**: 1939. január 31-én kelt jegyzőkönyv az esemény előkészítéséről: „A püspökszentelés programját és a rendezés előkészítését és keresztülvitelét Dr. Boga Alajos referens elnöklete alatt egy rendezőbizottság intézi. A szentelést Cassulo András bukaresti pápai nuncius végzi Pacha Ágoston temesvári és Fiedler István szatmár-nagyvárad püspökök segédlete mellett a gyulafehérvári székeskáptalan tagjai s az erdélyi egyházmegye papsága jelenlétében. A szentelésre meghívtak az egyházmegyei tanács és egyházközségünk választmányának tagjai, továbbá a katonai és polgári hatóságok vezetői, valamint a társegyházak képviselői. A szentelés után, a plébánia nagy termében fogadja a felszentelt püspök a tisztelgéseket. A tisztelgések után a Marianumban díszebéd lesz a vendégek és meghívottak részére. A rendezés költségeit felerészben az egyházmegyei igazgatótanács s fele részben egyházközségünk fedezi.” Az eseményre 1939. február 12-én került sor a kolozsvári Szent Mihály templomban.

* **Alfa szövetkezet**: 1937. augusztus 17-én alakult, első erdélyi magyar diákszövetkezet. Célja a háziszöttes-mozgalom üzleti alapokon történő divatba hozása. 1938. november 31.-ig a tagok száma 320-ra emelkedik. Számokban ki nem fejezhető értéke az egyetemi ifjúságnak az üzemvezetésben szerzett gyakorlata. A diákok maguk aktívan dolgoztak, ügynököltek és ez tekintélyes jutalékot eredményezett számukra. (A szövetkezet teaestélyére kísérte el Vili a húgát, ami miatt a menyasszonyával való első komolyabb összezördülése történt.)

* **Romániai Magyar Népközösség:** 1938. január 18-án feloszlatták a román parlamentet, március 31-én pedig az összes politikai pártot, köztük az 1922-ben megalakult Országos Magyar Pártot, mely addig több éven keresztül egyetlen magyar parlamenti pártként képviselte az bukaresti országgyűlésben a magyar kisebbség érdekeit. 1938 augusztusában magyar kisebbségi politikusok (Bánffy Miklós gróf, Szász Pál, Bethlen György gróf, Gyárfás Elemér) egyezményt írtak alá Calinescu Armand román belügyminiszterrel. Ennek lényege: A román polgárságú magyarok testületileg részt vesznek a Nemzeti Újjászületés Frontjában. Az 1939. január 17-én a fent említett magyar kisebbségi politikusok Bukarestben újabb megállapodást kötöttek a román kormánnyal. Az egyezmény értelmében a kormány a romániai magyarság számára két egymástól teljesen különálló szervezet megalakítását engedélyezte. Az egyik a Nemzeti Újjászületés Frontjának Magyar Alosztálya, amelyben kizárólag politikai tevékenységnek van helye. A másik a Romániai Magyar Népközösség, amelyben tilos mindenemű politikai megnyilatkozás. Tagjai kizárólag kulturális, gazdasági és szociális tevékenységet fejthetnek ki. A Romániai Magyar Népközösség 1939. február 11-én Kolozsvárott tartotta meg alakuló ülését Bánffy Miklós vezetésével.

31

Hófehérke utat mutat?

Az 1939. januári elválásuk utáni napokban a jegyesek – előbb Erzsike, később Vili is – tudomást szereznek arról, hogy az addigiakhoz képest rendhagyó művészeti esemény keresztezi életüket: egy egész estét betöltő rajzfilm, ami nem más, mint Walt Disney Hófehérke című produkciója.

Furcsa ezt így leírni, hiszen manapság nincs az a kisgyerek, aki ne látott volna belőle legalább egy jelenetet, vagy ne ismerné a film mesterien megrajzolt figuráit. Az amerikai rajzfilmkészítő mágus tollvonásai azóta tartósan meghódították az egész világot. De akkor, amikor a műfaj és a stílus még világpremiernek és -szenzációnak számított, a tömegek korosztálytól függetlenül tódultak a mozikba, megnézni az emberien „mozgó rajzokat”, amelyek megelevenítették a legmerészebb képzelet világát is, ráadásul olyan színekben és formákban, melyekkel az alkotók hatni tudtak a tömegekre.

Erzsike volt hőseink közül az első „áldozat”, aki január 20-án levelezőlapon, miközben díszítőfestészeti munkájának üzleti sikereiről számolt be, nem állta meg áradozás nélkül: „Képzeld, 5 fillérrel sikerült darabonként az árat felemelni. Nem sok, de valami, ha azt vesszük, hogy száznál már 5 P a differencia, s ha még azt is tekintjük, hogy már így is, úgy is el volt vállalva az áru! Én voltam a csacsi, amikor először tárgyaltunk róla, de akkor már igazán nem voltam anyagias hangulatban... A nagy öröme nem térek be a kocsmába ugyan, de Anyut elviszem a 7-es előadásra, a Rádus-[mozi]ba. Még mindig a Hófehérke c. filmet adják s szeretném látni...”

A film után hazasiettek, Erzsike ugyanis minden áron jelen kívánt lenni az aznap estére rögzített „zenés randevoun”, az előre megbeszélt rádiós zenehallgatáson, utána pedig papírra vetette a moziélmény keltette gondolatait. „Most már beszámolhatok a Hófehérkéről, mert láttam... Nagyon tetszett Anyunak is, mert az ilyenszerű filmek mind végtelenül ügyesek. Ha véletlenül adják Kolozsváron, nézd majd meg, ha valami kifogást lehet emelni ellene, az talán az, hogy a törpék és a gonosz boszorkány förtelmesen csúnyák... Ellenben az állatok... ennivaló[an] édesek! Hófehérke gyönyörű és a királyfi is szép. A történet olyan, mint a Grimm-

mese: részletes és izgalmas. Nagyon örültem, hogy láttam... Tudod-e, hogy mennyi ötlet van egy ilyen filmben? Mindig arról ábrándoztam, hogy egyszer én is csinállok majd egy ilyesmit. De bizony nagyon nagy munka. Az azonban igaz, hogy lehet is vele keresni. – ha jók a rajzok. Komolyan, Drágám, annyit gondolkodtam már azon, hogy tulajdonképpen miért is van nekem rajzkészségem? Mi célja volt vele a jó Istennek, hogy adta? Ha jól visszagondolok, én 11-12 éves koromtól rajzolok, szenvedélyes céltalansággal. Sohasem jutottam el addig, hogy egy irányt vagy egy komoly célt tűzzek ki ezen a téren. Pedig érzem, hogy lesz belőlem valami, ha egyéb nem, egy meglehetősen jó ízlésű és úgy ahogy tájékozott műkedvelő. Lehet, hogy bele fogok ebbe nyugodni, ha az élet s főként Te úgy kívánod. De az is lehet, hogy komolyan nekifogok a munkának; de azért remélem, nem lesz túl sok bajod velem. Jó, megértem, hogy Te most azt mondod: nem lesz, egészen biztosan nem lesz – de számítani lehet rá; tudod, én egy kicsit szélsőséges hölgy vagyok. No nem éppen szeszélyes, de vannak ilyen mániáim: néhol matematika, esetleg zene, jelenleg mondjuk a festés, és akkor nem szabad reám haragudni, ha sokat foglalkozom az üggyel. Egyet azonban be kell vallanom: a fent leírt és még le nem írt (olvasási és kézimunkázási roham, háziassági hóbort stb.) mániáim többé-kevésbé mulandóak, de legalábbis periodikusak. De van egy mániám, ez tudom, el nem múlik soha, hiszen ez az én életem, és ez: az irántad való végtelen szeretetem és mélységes szerelmem, ami tulajdonképpen egyet jelent. Ahogy most mindezt leírtam (matematikai műsót is használhatunk: levezettem) világosan áll előttem a Teremtő velem való szándéka. Érzem s megértem, hogy az én életem arra kell, hogy vele a Te életedet szebbé tegyem, és neked örömet szerezhessek. Igen, ez az igazság! És most, hogy ilyen világosan felismertem, sok mindent, amit eddig hiábavalónak ítéltem az életemben, most célzatos és szükséges dolognak látok. Ígérem, édes drágám, hogy mindig Te leszel (aminthogy most is Te vagy) nekem mindenben a legelső és legfontosabb. A jó Isten megsegít hozzá! – Hogy hová el nem jut az ember, ha megnézi a Hófehérkét!”

Ez a mélyről jövő és megrendítő vallomás tulajdonképpen nyílt felajánkozás, hosszú távú döntés: ezek szerint Erzsike úgy látja teljesnek a jövőjét, ha mindenben aláveti magát leendő élettársa elképzeléseinek és céljainak. E vallomása őszintén meglepi és meg is döbbenti Vilit, de szavaiból azt lehet végső soron kihámozni, hogy – elfogadja és köszöni szépen. „A Hófehérkétől kiindult levezetés olvasása közben kissé elszorult

a szívem, hogy mindez értem, miattam történik így, de aztán arra gondoltam, hogy az élet, a boldog élet lényege mégis csak a szeretet, a megbecsülés, az fontosabb mindennél, ha az ember tényleg az Isten céljai szerinti életet akar élni. Mindez pedig nem zárja ki azt, hogy az egyik vagy a másik bizonyos irányú tehetségét ki ne fejlessze, pláne hogyha látja, hogy abban a társának is öröme, boldogsága telik. Ha nem szeretnék úgy, ahogy szeretlek, gazembernek érezném magam, hogy annyi lehetőséget elveszek Tőled, de Te tudod, érezned kell, hogy csak Benned látom egész életemnek a célját, a Te lelked érzése ad nekem erőt munkára, küzdésre, haladásra. De tudom azt is, hogy a Te végtelen szereteted – ami úgy hull rám, mint az éltető napsugár – a mi lelkünk találkozása s emellett eltörpül minden más, véges cél. Adja a jó Isten, hogy az én életem is csak azt szolgálja, hogy boldog, örömteli életet adhassak Neked... – Képzelem, hogy nagyon tetszhetett a film, én is azt szeretem az ilyen darabokban, hogy annyi szellemet és finomságot tudnak belevinni a groteszk rajzokba. Egy bizonyos, aki ilyen rajzokat tud készíteni, lelkileg is értékes ember kell hogy legyen. A rajztehetséged mellett Neked azért is menne könnyebben a dolog. Hiszen ha visszaemlékszem a mikulási leveledre, abban a négy képben annyira benne van minden szereteted, féltésed! Az akkori hét izgalmai, a lelked van benne.”

A Hófehérke hamarosan a kolozsvári mozikat is meghódítja, s a jegyesek örömmel közlik egymással, hogy a film mindenütt hosszan tartó kasszasiker...

[Engem, mint többé-kevésbé illetéktelen utódot akaratlanul is állásfoglalásra készítet a fenti gondolatcsere, s talán nem követek el árulást apámmal szemben, ha kijelentem: kettejük gondolatmenetében az övét kissé zavarosnak és enyhén fellengzősnek, teátrálisnak érzem. Anyám sokkal érettebben és tisztábban látja a jövőt – persze, ő sem láthat előre mindent, de azt pontosan tudhatja, hogy jövőendő életében az övé lesz a lemondás; igaz, nem hivatásáról, karrierjéről fog lemondani, mert az még nincsen neki, hanem kedves, önértékeléséhez tartozó, sikeres tevékenységekről. Ha elgondoljuk, hogy a majdani háborúval, a betegségeivel, az öt gyerek kihordásával és felnevelésével mennyi gondot zúdít magára és a családra, részben apámra is elismerően kell gondolnom, aki mindvégig előteremtette a tisztas megélhetéshez szükséges minimumot, és erejéhez mérten sosem hagyta magára a család gondjaival szeretett Erzsikéjét...]

Vili leveleiből kitetszik, hogy a január végi napokon Kolozsváron is a mozi a fő attrakció: a román egyesülés ünnepén, január 24-én tanítási szünnap lévén, Vili elviszi osztályát a **német olimpiai dokumentumfilm** megtekintésére. Előbb az első részt adják: „Ha nem tudnám, akkor is megállapíthattam volna, hogy nő készítette ezt a filmet – véli az élménytől lenyűgözött vőlegény. – A jövő héten megy a II. rész, a magyar győzelmekkel... oda is elvisszük a fiúkat.”

Jegyzetek:

** **Német olimpiai dokumentumfilm:** 1936-ban Németország kapta meg az olimpiai játékok rendezési jogát. Hitler kezdetben lekezelte az eseményt, majd rájött, hogy propagandacéljaira kitűnően alkalmas, s a lehető legjobban szervezett olimpiát tartották meg. A megnyitót, a versenyeket közvetítette a televízió és a rádió is. Hitler megbízta kedvenc filmesét, a később 2003-ban, 101 évesen elhunyt Leni Riefenstahlt, hogy készítsen felvételeket az olimpiáról. Ebből született egy összességében 226 perces film, amely 1938-ban lett kész, és az „Olympia” címet viselte és számos országban bemutatták. Ennek II. része a kimagaslóan jó magyar sportsikerekkel foglalkozik.*

Mozgalmas farsangidő

1939 farsangja Erzsikét nagy munkában találta. Be is számolt az eredményről Vilinek, szép sorjában. „Én mostanában reggel fél 10-kor kelek csak föl; borzasztó, tudom, de este olyan nehéz lefeküdni! Most szabadságon vagyok, hétfőig... Nagyon rám fér, mert kicsit igen nekirohantam a vagyonszerzés művészetének, amióta elmentél. Eleinte azért, hogy ne töprengjek, [ne] búsuljak annyit, azután megszokásból, most pedig ismét nagyon sok a rendelés és sokféle. Igazad van, hogy egészen más, ha olyasmivel foglalkozhatok, amiből csak egy-két darab kell. Most pl. kis könyvjelző zsuzsukat rajzolok s vágatok ki az asztalossal. Lesz muskátlis ablak, bohóc, törpe, Hófehérke, őzike, nyuszi, meg több hasonló dolog. Már alig várom, hogy papírra vethessem őket, sok az új ötletem, de hétfőig – nem!... Mióta elmentél, csak most eszmélek rá, mennyi mindent összegyártottam! s végeredményben nem volt egészen tréfli hónap a január, ha a tiszta jövedelme 96 Pengő volt... Nagy üzleti s egyéb reményekkel nézek a február elébe. Ha most ügyes és szorgalmas vagyok, szépen lehetne keresni, mert van rá alkalom.”

Alig telik el pár nap, s a pihenést heves háziasszonyi sürgés-forgás váltja fel: Erzsike édesanyja egyik napról a másikra ágynak esik. „Kitört rajta az influenza... Így tegnaptól nekem kellett mindent elintéznem. Helyette. Ma sincs sokkal jobban, nem is engedték fölkelni, bárhogy szeretett volna... Tegnap Apun is láttam, hogy kissé hajlamos, egyre szedte a kombinált porokat s kérte a teákat. Neki igazán nehéz betegnek lennie, mert most kell már előkészítse a tavaszi szezont... Szóval most úgy tekints rám, mint teljhatalmú konyhatündérre. Anyu azzal vigasztal, hogy legalább gyakorlom az elméleti tudásomat. Csak még azt nem tudom, hogy mit is adjak ebédre. De ez is megoldódik majd önmagától, ha sorra veszem, hogy mit tudok s mit ehet egy lázas beteg.”

Csak ennyi hiányzott Vilinek, meg a postai kézbesítés késése néhány napig s máris elszabadul vőlegényi fantáziája: Budapesten mindenkit ágyban képzel, ő azonban – bár szívesen megtenné –, nem siethet a bajbajutottak segítségére! Napokba telik, míg megérkezik Erzsike február 14-iki újabb beszámolója: „Kimondhatatlanul örvendek, hogy anyut végre egészsé-

gesnek láthatom s vége annak a nehéz, aggodalmas hétnek... Vasárnap egész nap fönt volt, természetesen nem engedtem semmit csinálni s ki sem engedtem. Jól érezte magát. Hétfőn este pedig (előzőleg egész délelőtt pihent) taxival átmentünk Béláékhoz... már 2 esztendeje, mióta házasság, készülünk hozzájuk... Anyu is mind azt hajtogatta, hogy vágyik emberek közé, s majd meglátjuk, nem tesz rosszat neki a föntmaradás. Szegényke nagyon fél az éjszakától, mert akkor mindig erős köhögési ingerei vannak... Szóval, hosszas tanakodás után átkocsikáztunk s nagyon kellemesen töltöttük az estét... Anyunak hála Istennek, tényleg jót tett, hogy fölkel, ma már egészen erős és vidám, s elviszem egy közeli moziba délután. Azt hiszem, a Rozmaring a legjobb itt a környéken... Most megint összegyűlt a festeni és a tervezni valóm, nagyon kivetett a számításomból ez a hét, úgyszólván egészen összerombolta az én előre kiépített munkaprogramomat s most kezdek újra előről, de ez mind nem baj, a fontos csak az, hogy Anyu meggyógyult!”

A jó hír nem jár egyedül: ugyanezzel a levéllel egy időben adja postára Erzsike azt a **Középiskolai Matematikai Lapok** című budapesti kiadványt, amelyről Vili kért mutatványpéldányt, hogy a piarista gimnáziumban eldönthessék: érdemes-e megrendeli a diákság okulására? A lapnak hagyományosan jó híre van szakmai körökben, de a hozzáférés túlságosan körülményes. Ez kiderül már abból is, hogy Erzsike hiába keresi föl a megadott címet, ott senki sem hallott semmiféle szerkesztőségről. Akkor nagy merészen levelet ír a főszerkesztőnek, s elmondja benne, mi a szándéka. Egyik reggel meg is érkezik a válasz, s benne a jó hír: a lap a továbbiakban is megjelenik, minden ellenkező híreszteléssel szemben. Ugyanis már a XV. évfolyamnál tartanak – áll a válaszban –, „a lap előfizetési ára belföldön 8 P, külföldre 9 P. Most írok neki ismét (egész parázs levelezés fejlődik belőle – szerencséd, hogy már ny. igazgató), hogy küldjön nekünk egy számot ebből a ritka lapból, hiszen megfizetjük. Tudniillik azt írja a végén, hogy mutatványszámot sajnos nem küldhet, pedig én nem is kértem... Gondolom, csak előkeres egy régebbi számot s elküldi nekem. Micsoda csigatempó! Nem csodálnám, ha tépdésnéd lenge frizurádat haragodban... Remélem, egy héten belül kebledre ölelheted szívszorongva várt s általam lélekszakadva felkutatott KML-jeidet!”

A lap szerencsésen megérkezik Kolozsvárra, amiről Vili ekként tudósít február 19-én: „A KML-at még csak futólag tekintettem át, de úgy veszem észre, hogy megfelel. Éppen ezért kérlek, írd meg nekem a Faragó Andor

pontos címét, illetve azt, hogy ez megegyezik a szerkesztőség címével: XI. Verpeléti út 22. III. 4. Vele aztán majd én lelevelezem, hogy az előfizetés milyen feltételek mellett történhetik, tekintettel a valutáris akadályokra. Valószínűleg, találunk majd egy kompenzációs megoldást.” Pár nappal később, 23-án Vili már arról számol be, hogy a lapot „megmutattam a kollégáknak is, valószínűleg meg fogjuk rendelni az iskolai könyvtár részére. Román [hasonló] folyóirat is jár, gondolom, a kettő jól ki fogja egészíteni egymást és minden szükségessé megtalálunk benne.”

A kolozsvári farsang legemlékezetesebb eseménye mégis csak a február 12-én megtartott ünnepélyes püspökszentelés, amelynek során Vili a fiatal tanárok sorában a rendezőségben tevékenykedik. „Lapjaimon ígértem, hogy helyszíni közvetítést fogok adni a püspökszentelésről – áll a völegény február 15-i levelében –, hát akkor következzen most a közvetítés. Azt tudod, hogy szombaton délután állomási inspekciós voltam a direkt ebből az alkalomból felállított információs irodában. Ugyan nagyon sok idegen érkezett, akik különböző helyre voltak elszállásolva. Akkor este érkezett Bukarestből a pápai nuncius is, aki a felszentelést végezte. A szombati inspekciómmal különben szereztem egy belépő jegyet Anyunak, másképpen be sem juthatott volna a templomba. Vasárnap reggel a rendezőség már 8-kor elfoglalta a helyét a templomban, mert a közönség már akkor kezdett jönni. Nekem nagyon jó hely jutott, kb. a szószék táján, a középben teljesítettem szolgálatot. 9-kor ment át a papság (200 fehér karinges pap és vagy 40 esperes és kanonok) a püspökökért és a nunciussért a plébániára. Itt volt **Pacha és Fiedler, Robu** Iași-ból és **Hossu** görög katolikus püspök is. Nagyon impozáns volt a menet, amikor átvonultak a plébániáról a templomba. A szertartás 12-ig tartott és a nuncius által pontifikált mise keretében szentelték püspökké Márton Áront. A mise különböző részeinél adták át neki a főpásztori szimbolikus jelvényeket is, majd amikor a tényleges szentelés véget ért, a két segédkező püspök végigvezette az új püspököt a templomon, aki első áldását osztotta ki. Nagyon megható volt, amint a felszentelés után legelőször az édesanyjához és apjához lépve, megcsókolta őket. (Nem tudom, tudod-e, hogy a Márton Áron szülei egyszerű székely emberek?) A nuncius is könnyekig meghatódott ettől a jelenettől. A szertartás után a hatóságok és egyesületek képviselői tisztelegtek Márton Áronnál, majd a Marianumban 340 terítékes díszebéd következett. E két utóbbin azonban én már nem vettem részt, én is csak az újságból tudom.” (Egy nappal a szentelés előtt még úgy hírlett,

hogy „a pápa halála miatt [talán] el is marad a szentelés, de aztán a nuncius mégis úgy döntött, hogy megtartják.”)

A pápa halála is téma a jegyesek között; Erzsike szerint: „Nagy dolog lenne nekünk, ha S. lenne a pápa, hiszen még nem volt soha m.[agyar] pápa és ha most lenne S. J., akkor egészen fiatalon kerülne a trónra. A pápák mind olyan idősök, mire uralomra jutnak. Szerény véleményem szerint nem muszáj okvetlenül aggastyánnak lennie. Sajnos, bárha van neki esélye, kicsi az mégis. Én úgy hallom, a legesélyesebb **Pacelli**. Ő volt a Szentatya kedvence...” Vili szerint: „Kíváncsian várom a pápaválasztást, s azt gondolom, hogy a m.[agyarság] szempontjából az sem volna rossz, ha Pacellit választanák meg, ő szimpatikusan nyilatkozott meg a kongresszus alkalmával.”

Leendő lakásuk (?) ügye merül fel még a jegyesek február eleji levelezésében. Vili időközben ellátogat az épülő házhoz, beszél az illetékesekkel, az alábbi helyzetjelentést nyújtva menyasszonyának (február 19-én): „Ma délelőtt felkerestem Brósz Ilonkát..., hogy megbeszéljük a lakással kapcsolatos dolgokat s a terveket is pontosan megnézzem... Most már csak az van hátra, hogy eldöntsük, kb. hogyan rendeznénk be, mert aztán a konnektorok helyét is aszerint kell megadni. Arra kb. egy hónap múlva kerül sor. Én is mindenesetre az I. emeletet szeretném, attól függ azonban, hogy az egyik fiatal marianumi tanárnő odamegy-e lakni vagy sem, övék az elsőség – mondja B. I. Holnap dől el, a valószínűség mellett szól, hogy mi kapjuk meg az emeletet. Mivel a kályha a sarokban van, sarokrecamiert nem lehet [elhelyezni]. Úgy gondolom, maradjunk a duplánál, amit a tűzfalnál lehetne elhelyezni. A konyha felőli falnál éppen egy kombinált szekrény helye van. A többi dolgot is ügyesen el lehet rendezni, tervezd el, hogy mit hova tennénk és írd meg, hogy konnektor is hová kellene (kettőt fognak tenni). A rádió részére külön lesz a kettőn kívül konnektor. A verandát úgy fogják csinálni, hogy be lehessen állítani szükség esetére egy kis vaskályhát. Oda fogom tenni majd az íróasztalomat, olyan lesz, mint egy kis második szoba. A konyhában nem cement lesz – közös megegyezés –, mert az nagyon hideg és árt a lábnak. A csap és kályha körül azonban igen. A cselédfülkébe éppen befér egy ágy, amit függönnyel el lehet majd takarni. Az előszoba elég széles és azzal a kis beugrással praktikus is lesz. A fürdőszoba szintén elég nagy. A szobai ablak szép 2.50-es ablak lesz, jó sok világosságot fog adni. Július 1-re lesz beköltözhető, az nekünk éppen jó lesz, legalább nyugodtabban lehet

berendezni. Most már kezdik a munkát, időnként majd helyszíni értesítéseket is fogok adni.”

Az elképzelésekre Erzsike három nap múlva részletesen reflektál: „Úgy gondolom, hogy mégis csak jobb lesz a 2 recamier-es megoldás. Mégpedig olyanok lesznek, amiknek az alsó részébe lehet az ágyneműt tenni, mert ahogy elnézem, nem fér el külön a ládaszerű bútor sehol s nem is lenne szép külön... A 2 recamiert a tűzfallal jelzett hosszú oldalra állítjuk fejfel össze. A fej kiképzése olyan lenne, mintha egy kis asztalka lenne ott, szóval egy szélesebb párkány, amin akár lámpát, akár könyvet vagy hasonló kelléket el lehet helyezni... Jobbnak találnám, ha a Te íróasztalodat nem a kis szobába tennénk, hanem annak a bejárata és az ablak közötti sarokba... A kicsi szobába egy kis kerek asztalt szántam 4 karosszékkal, néhány könyvespolc, képek, virágállvány, s már tele is van az a piciny helyiség. Nagyon jó, ha úgy csinálják, hogy az a pici helyiség is fűthető legyen...” Miután részletesen kifejti, hová és hány konnektort képzelt, Erzsike így folytatja: „Egyébként a kombinált szekrény helye tényleg a legjobb, ahol Te is mondd, az ajtó melletti bal falon. 2.60-on már el fog férni. Különben is a méretekhez fogunk alkalmazkodni a bútorokkal. Most még néhány apróságot kérdezek majd, amire nem várok sürgős választ, csak azért írom, hogy el ne felejtsem. Pl. milyen magasak lesznek az ablakok? A függönyök miatt kérdezem... Aztán arra vagyok kíváncsi, hogy a nagy szobában milyen kályhát raknak, s a tüzelő nyílása merre felé esik?... És mekkora helyet foglal el a szobából a kályha?”

Jegyzetek:

* **Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok (KML):** nagy hagyománnyal rendelkező, a középiskolai matematikai, fizika és számítástechnikai feladatmegoldást támogató lap. 1893-ban hozta létre Arany Dániel, és 1914-ig jelent meg. Az első világháború idején a lap kiadása szünetelt. A matematikai folyóiratot 1925-től 1938-ig Faragó Andor adta ki.

* **Pacha és Fiedler:** Márton Áront 1939. február 12-én Cassulo Andrea apostoli nuncius szentelte püspökké a kolozsvári Szent Mihály templomban. A társszentelő püspökök: Pacha Ágoston – Temesvár és Fiedler István – Szatmár-Nagyvárad.

* **Robu:** Mihai Robu (sz. 1925. júl. 5 – 1944. szeptember 27.) iasi-i római-katolikus püspök.

* **Hossu:** Iuliu Hossu, görög-katolikus püspök (1917-1970 között), Márton Áronnal együtt volt bezárva a máramarosszigeti börtönben.

* [Eugenio] **Pacelli** (sz. Róma, 1876. március 2. – mh. Castel Gandolfo, 1958. október 9.) Szent Péter 260. utódjaként 1939 – 1958 között római pápa, XII. Piusz néven. XI. Piusz pápa 1939. február 10-én halt meg. A rendíthetetlen hitű pápa egyszer Eugenio Pacelliről a következő megjegyzést tette: „Sokat dolgozik, jól dolgozik, gyorsan dolgozik”. Majd halkán, mintha önmagához beszélne, megjegyezte: „Milyen szép pápa lesz”. Ezt hallva a Bíborosi Kollégium dékánja, Granito di Belmonte bíboros, dohogva jegyezte meg: „Ez a pápa mindent maga akar csinálni. Legalább annyit engedjen, hogy az utódát mi válasszuk!” A megközelítőleg három hetes gyász után, 1939. március 2-án hatvanhárom bíboros vonult vissza a konklávéra. A bíborosokat ezúttal nem terhelte súlyos gond, mert mindenki az elhunyt pápa államtitkárát és jelöltjét, Eugenio Pacellit emlegette.

* **S.J.:** Serédi Jusztinián, szül. Szapucsek György (1884–1945) esztergomi érsek. XI. Pius halála után részt vett a bíborosok pápaválasztó gyűlésén, a konklávén. A Magyar Nemzet 1939. február 16-án a *Corrispondenza* című olasz napilapra hivatkozva azt írta, hogy amennyiben nem olasz pápát választanak, Serédi Jusztiniánnak kitűnő esélyei vannak. Ehhez február 19-én hosszú cikk kapcsolódott, amely Bakócz Tamás esztergomi érsek 1513-as konklávé-esélyeiről szólt. Talán rejtetten azt hangsúlyozták ezzel a napilapok, hogy a magyarok a hozzájuk közel álló – vagy magyar származású – pápától várták a kivezetést a Trianon miatti nehéz helyzetből. (Történelemportal.hu)

Kiruccanások a postaládáig – és tovább

Február végétől, március elejétől a jegyesek között mind pörgősebben mutatkozik meg az idő. Némileg visszaszorul leveleikben az ömlengés, nagyobb teret kapnak a konkrét tervek, elképzelések, sürgető tennivalók. „Tudod szívem, hogy tegnapelőtt már hetedik hónapunk is letelt s belépünk a nyolcadikba?... Szinte csodálkozom, hogy csak nyolcadik hónapja, úgy jön, mintha sohasem lett volna másképpen. Gondolom, azért van ez, mert igazában tényleg nem is volt másképpen...” – írja február 23-án Vili, aki amúgy el van foglalva az iskolai évharmad zárás nyűgeivel. Ráadásul érkezett hozzájuk egy miniszteri rendelet, ami újabb pluszmunkával terheli az osztályvezető tanárokat. „Minden hónapban, minden osztályfőnök össze kell hogy hívjon egy úgynevezett osztálykonferenciát, melyre meghívást kapnak az osztályban tanító tanárok és felváltva 3-3 szülő (egy jó, egy közepes és egy gyenge tanuló szülei). A konferencián aztán az osztályfőnök kikérdezi a szülőket a gyermek napirendjére vonatkozólag, a tanulási módjáról stb. kér felvilágosítást. Azután a szülők adják elő esetleges kívánságaikat, majd pedig a tanárok teszik meg az osztályra vonatkozó észrevételeiket. A gyűlésről jegyzőkönyv veendő fel, s azt fel kell a minisztériumnak is terjeszteni. Ma volt az első ilyen gyűlés (az V. osztályé), mindjárt megállapíthattuk, hogy nem felel meg egyáltalán, mert az egész gyűlés oda fajul, hogy a szülők, ahogy csak tudják, tussolják a csemetéjük hibáit, s mindent szeretnének áthárítani a tanárookra. Azt is, ha a program rossz, s azt is, ha a gyermek nem tanul... Vasárnapra különben kirándulást tervezek a fiúkkal, ha addig nem romlik el megint az idő. Hétfőn úgyis szünet lesz, a tavalyi új alkotmány kihirdetésének évfordulója – Gyulafehérváron hatalmas ünnepséget is terveznek ebből az alkalmából.”

A vázolt pedagógiai kísérlet gondolata Erzsike érdeklődését is fölkelte, ki is fejti véleményét postafordultával: „Érdekes eszme, nem is olyan nagy ostobaság, ahogy el van gondolva, de sajnós, erre számítani kellett volna, hogy a szülők így fognak viselkedni. Igaz, hogy hibásan [teszik], de vajon ha az ember hasonló helyzetben volna, képes lenne-e arra, hogy árulkodjon a saját gyermekére? Én úgy képelem, hogy inkább felteszik magukban, hogy inkább saját hatáskörükben kérik számon a fiatal uraktól a konfe-

rencián hallott panaszokat. S ez is egy megoldás, nem? Kíváncsi vagyok, mivé fejlődik ez a metódus végeredményben...” (A fejlődés irányát tekintve az utókor tanácstalanul csóválja a fejét: metódus metódus, de hová fejlődött az oktatás és egyáltalán a világ, 1938 óta – máig? – teszem föl magamnak a költői kérdést 2015-ben.)

Odakint tavaszodik, sétákra hajló gondolatokat ébresztve mind Kolozsváron, mind Budapesten.

Vili: „Képzelem, mennyire kellemes lehetett abban a tavaszi napsütésben a körúton. Igazad van, ilyenkor aztán olyan derű és nyugodtság szállja meg az embert, érzi, hogy mellette van az Isten. Tavaly ilyen tájban írtad még egyszer, hogy T. Fl-tól [Tolnai Flórától] hazafelé jövet az Andrássy-úton milyen kellemes tavaszi hangulatú délelőttöd volt. Egész élénken emlékszem, hogy akkor is arra gondoltam, milyen szívesen ott lettem volna akkor Melletted, hát még most? Egy-egy ilyen délelőtt, amikor a napsugár lecsókol az emberek arcáról minden gondot, bánatot, el tudnék menni a világ végére is... Nem nézni se jobbra, se balra, csak érezni egymás vérének lüktetését, egymás szívének dobbanását, s menni együtt, mindig csak együtt...”

Erzsike: „Itt reggel óta szitál az eső. Ernyővel mentünk a templomba, olyan erősen szemerkélt. Azért a tavaszi hangulatot nem tudja elrontani ez a kis eső meg borulás. Bizony jó lenne, ha legalább vasárnaponként ki tudnánk sétálni valahová, akkor legalább elmennénk egyszer bár egy héten levegőre. Mert arra nem vagyok semmi módon kapható, hogy nekiinduljak egyedül a városnak és sétáljak csak úgy céltalanul... Viszont Anyut olyan nehéz kicipelni a házból, s most, hogy beteg volt, nem is nagyon erőltetem... Olyan csalóka ez az enyhe február! Így bizony sokszor 2-3 nap is megtörténik, hogy csak a postaládáig rándulok ki. Mikor elintéznivalók, látogatások esedékesek stb., azt mindig egy napra szedem össze, s akkor úgy rohanok, mint egy kengyelfutó (igaz, igénybe veszem a villamost is)...”

Vili: „...Itt is vannak házak, utcák, amik Rád emlékeztetnek. Tegnap például Alfa igazgatósági gyűlés volt, amit – lévén Sándor B. az elnök – a Minerva biztosító épületében tartunk. S ahogy mentem fel a lépcsőkön, megálltam s felnéztem a jobb felső sarokba s elsőhajtottam magam: azért nem volna rossz, ha Ti most ott lennétek, sőt! A múltkor fent voltam az egyetemen, ott is van egy pár közös emlékünks... Egy pár elmaradt óra

helyett a Farkas utcai hársak alatt sétálgattunk, emlékszel? Olyan szép volt az a pár óra, még most is érzem, milyen jól esett, ha nem teljesen tudatosan is, Veled sétálgatni...”

Erzsike: „Bizony, nekem is összeszorult a szívem a Farkas utca meg az öreg hársak említésére. Ha most néhány órára vissza lehetne varázsolni azt az időt, talán még örülnénk is neki, nemde Mókus?”

Mókus, alias Vili azonban nem csak holmi szokványos lírai alkat: kiválóan összpontosít a konkrétumokra. Nevezetesen: hogy a kolozsvári Rákóczi úton épülő lakást az első emeleten, a jelek szerint ők fogják megkapni. Indulhat hát a tervezés-szervezés!

Ami Budapesten is javában beindul: Erzsike és édesanyja már kelengyében gondolkoznak s az előállításán dolgoznak. De még azt is átgondolják, hogy hol rendezik majd az esküvői ebédet s kik legyenek a szerencsés meghívottak.

„Bizony, nem tudom, kik tudnak feljönni [Aradról] a mi famíliánkból – töpreng március 2-án a menyasszony – az esküvőre. Karcsi katona, Keresztmama nem valószínű, hogy egyedül ilyen nagy útra vállalkozna. Feri bácsi szintén állami tisztviselő s így nem nagy a valószínűsége, hogy ők jönnének. Ilonkáék 4-en vannak (ill. Nagymamával 5-en), ez bizony nagy kiadás... legfeljebb a két gyerek, Icu és Marci [jönnének]. Katikára biztosan számítok, ő már megígérte, hogy ha közbe nem jön valami (ez nem valószínű nála), akkor feltétlenül felutazik. Ő ugyanis minden évben egyszer fel szokott nézni, s az idén még nem volt... A pesti ismerősök annál többen készülnek jelen lenni. Mintegy fenyegetőleg szokták egyesek emlegetni a nótát, hogy ‘Az esküvődön én is ott leszek...’ Még nem tudom pontosan, de úgy néz ki, hogy nem itthon rendezzük meg a mókát, mert ahhoz kicsi a lakás, s mindenképpen Anyunak is jobb, sokkal könnyebb, ha pestiesen csináljuk...”

Újabb híradás megy Pestre az épülő lakásról; Vili leveléből (március 4.): „Tegnap délelőtt Anyuval nekiindultunk s helyszíni szemlét tartottunk a lakásunkban, én egy pár méretet is vettem... Az ablakok be vannak téve (kivéve a verandát), a Bergmann-csövek a vezetékek részére be vannak vésve a falba, víz- és csatornacsövek szintén. Sőt, már a salak is el van terítve, hogy jól kiszáradjon, mielőtt rátennék a parkettet. Mára fel-

állították a külső állványokat is, úgy veszem észre, a vakoláshoz fognak. A szoba ablaka a következő alakú és méretű:

Amint látható, jó nagy, világos ablak lesz, két kétszárnyas tkp. A konyha ablaka is nagyon modern lesz, éspedig... [lásd a rajzot] A felső rész ilyenformán [bukóra] lesz nyitható, ami konyhánál igen praktikus. A tűzfalnál is megmértem, s az eredmény az, hogy a két recamier hossza összesen 3.80 lehet. Itt nem ártana, ha 20-30 cm-rel szélesebb lenne a szoba, de hát mit csináljunk, egyiknél ez a hiba, másiknál más. Még azonban fogok Brósz I[loná]-val tárgyalni a kályhára vonatkozólag. Azt komolyan mondtam, hogy az emeleti lakás nem olyan poros, mert hiába poros a Rákóczi út, olyan magasra nem igen száll fel a por, azonkívül a ház elég mélyen bent fekszik az utcafronttól. A kilátás meg nagyszerű. Tegnap szép napos idő is volt, s oly jól esett látni szemben a napos hegyoldalt.”

Pár nap múlva, szintén Vili írta: „[Brósz Ilona] most egy nagyobb dologban töri a fejét..., ugyanis olyan ablako[ka]t tervez a verandára, amelyek szimplák ugyan, tehát egyszerre nyithatók, de az üvegezés kettős. Így a hőszigetelés megvalósítása olyan, mintha kettős ablakok volnának és ez a veranda kifűtését is lényegesen megkönnyíti.”

Erzsike (március 6.): „Olyan nagyszerű érzés lehetett Neked, amint kinéztél a hegyoldalra s elgondolhattad magadban, hogy ha az Isten segít, nem olyan nagyon sok idő múlva minden nap azt a hegyoldalt fogod szemlélni... s akkor már én is ott leszek melletted... Még nem tudom, hogyan fogjuk kiokoskodni véglegesen a bútorok nagyságát és elrendezését, most egy kis szünetet kell tartanom, amíg gondolkozom s rajzolgatok, nézek a városban... Még olyan stádiumban van a dolog, hogy nincs semmilyen stádiumban, most még előttünk a választás, hogy mit és milyent...”

Hamarosan Erzsike meg is írja, hogy a szüleivel tartott kupaktanács nyomán azt tartja a legésszerűbbnek, ha elküldik Vilinek a pénzt, hogy ő majd Erdélyben vásárolja meg a szükséges otthoni holmikat. Lehet, hogy így elesnének a budapesti esetleges kedvezményektől, viszont megkímélik a berendezést az útközbeli elkerülhetetlen rongálódástól. Erzsike sóhajtozva gondol arra, hogy esküvője előtt még ki kell engesztelnie az aradi família tagjait – rendre válaszolnia kell mostanig elhanyagolt leveleikre.

Vili egy március közepi levelező lapon megemlíti: Tamási Áron Címeresek című regényét olvasta el együltében egy este, s „az pont megfelelt az én hangulatomnak, annyi lehangoló momentum van benne s különösen annyi igazság... Nem annyira az ő [a főszereplő, Tilda] viselt dolgaira vonatkozólag írtam azt, hogy tényleg ez a valóság, mint inkább a világháború következményeit előidéző tényekre s a magyar felső rétegek bűneire... Ma hallom, hogy mind a hat lakás ki van adva s ami a fő, egyetlen zs[idó]. vagy r[omán]. sincs a lakók között. Három marianumi tanárnőé s mi leszünk a negyedik brancsbeliek. Az állványok már fel vannak állítva, úgy veszem észre, csak az idő enyhülését várják, hogy megkezdhessék a külső vakolást, a belsőt ugyanis már végzik. A konnektorok dolgát elintéztam...”

Ebben az életgyarapító, reménykedő hangulatban váratlan események vonnak felhőket a fiatalok élete fölé. Vili március 15-én írja: „Az bizonyos, hogy a tegnapi és a mai nap azt mutatják, hogy **az események borzasztó gyorsan zajlanak**. Képzelheted itt is milyen izgatottsággal figyeljük a fejleményeket. Tavaly ilyenkor az Anschluss, ma ez, igazán a szemünk előtt játszódik le a történelem. Bizony, nem tudom, kik mentek fel a sportvonattal, csak annyit hallottam, hogy az 1500 jelentkező közül csak 300-at engedtek ki, a többi ugyanis zs[idó]. volt, s azoknak most nem adnak beutazási engedélyt.” Március 17-én újabb fejleményekről számol be: „Olyan hamar jöttek az események, hogy az ember az egyik ámulatból a másikba esik, s ideje sincs feleszmélni... Itt is történtek behívások. Reméljük azonban, hogy ez is elmúlik különösebb veszély nélkül.” Március 18: „A H[itler]. falánksága izgatja a kedélyeket itt is, az eseményeket m.[agyar] szempontból bizonyos szorongással kell fogadni... Ma délben különben hallottuk a kormányzó fogadásának közvetítését.”

Március 21: „Úgy látszik, az előérzeteim nem csaltak, be kell mennem egy kis frontgyakorlatra, szerencse, hogy itt vagyok Kolozsváron... Nem tudom, hogyan értesítelek majd a továbbiakban, Anyuékat kérem, mindent írjanak meg... Ne csodálkozz az írásomon, kissé ideges vagyok...”

„Hát még én” – tenné hozzá Erzsike, amennyiben Kolozsváron élne. De így csak néhány nap múlva vesz majd tudomást vőlegénye sorsáról.

Jegyzetek:

** **Az események borzasztó gyorsan zajlanak:** Kárpátalja Magyarország általi visszafoglalásáról és körülményeiről van szó, a 1939. március 15-17-e közötti katonai akcióról. Ennek során a magyar csapatok elfoglalták Kárpátalja teljes területét, amely ezt követően egészen 1944 októberéig a Magyar Királysághoz tartozott.*

„Borzasztó napok ezek nekem...”

Március 25-én Erzsike még nem tud semmit a vőlegényéről. A legutolsó híradás róla az volt, hogy egyelőre személyre szóló behívója nem érkezett, és a legokosabb, amit tehetnek, a reménykedés... Azt is teszik.

Erzsike (március 25): „Pedig milyen nagyon várok Tőled egy megnyugtató sort, hogy az egész csak túlzott és elhirtelenkedett intézkedés volt, s Te otthon maradhatsz, és megy minden a régiben. Annyit imádkozom ezért! Vajon hol, merre vagy most, szívem?... Borzasztó napok ezek nekem itt a messzeségben, csak várok és várok, hogy még milyen meglepetések jönnek?... Nagyon kérlek Mindannyiokat, ha Te nem lennél már Kolozsváron v[agy]. valami miatt nem írhatnál, úgy Apu vagy Ili értesítsen, mi van Veled...”

Vili március 26-án már bejár a közeli kaszárnnyába, de nem kell egyenruhát öltenie. „Még mindig ördögbőrben járok, húzzuk-halasztjuk az időt. Már olyan hangokat is hallottam, hogy talán 1-2 napon belül hazabocsátanak. Azért is nem öltöztettek be valószínűleg... Tegnap már-már azon voltam, hogy erősen elkeseredjek, mert ott tartottunk, hogy a randevous-ink is megghiúsulnak, amennyiben össze akarták szedni a randevous-k eszközét [a rádiót]. Ma aztán megváltoztatták, illetve visszavonták a rendelkezést... Mivel holnap hétre megyek [a kaszárnnyába] és valószínűleg egész délelőtt bent leszek, iskolába sem mehetek, amit bizony sajnálok, mert úgy is kissé el vagyok maradva az anyaggal, különösen az I. osztályban...”

Március 27, Vili: „Még mindig nem írhatom azt, hogy megszabadultam, de viszont még mindig nem öltöztettek fel, rendelkezési állományban vagyunk, ami annyit jelent, hogy délelőtt, délután bemegyünk és töltjük az időt várakozással, találgatásokkal. Ha így marad még pár napig, még mindig jobb, mintha el kellett volna mennünk valahová a környékre... Ma délelőtt is, miután reggel 7-kor már lejelentkeztem, 10-11-ig kijöhettem s megtarthattam egy órát is, de 12-kor már nem. Tehát így élünk... Az iskolából 7 tanár hiányzik: 3 beteg, 4 pedig (velem együtt) katona. Akik ott maradtak, csak úgy nyögnek a helyettesítésektől.”

Erzsike, ugyancsak március 27-én: „Még mindig nyugodtabban alszom azon tudatban, hogy Te egy kaszárnnyában vagy, mintha azt tudnám, hogy valahol a sáros, hideg országúton meneteltek a frontra... Nem is jó nekem erre gondolni sem, már nem látok egy betűt sem. Valami csillogó holmi került a szemem elé, azt törölgetem buzgón... Nem mintha nem éppen úgy szeretnék bármiféle öltözékben, de szívem egyetlen vágya, hogy lekerüljön Rólad a mundér... Most olyan csalódás volna a szép tervek romba dőlése, hogy én azt hiszem, beteg is lennék miatta... Csak úgy járok, mint egy holdkóros, folyton csak Te vagy az eszemben... Nem számít az, hogy mikor jársz utána a bútorok ügyének. Mire szükségünk lesz rá, egészen biztos elintéződik. Csak mindenről ilyen nyugodt lehetnék!”

És egy keltezetlenül maradt márciusi levélből: „Körülbelül a következő bútorokra lesz szükségünk abban a lakásban: 2 recamier (kicsit szélesebb mindkettő a rendesnél), egy nagy kombinált szekrény, hozzá egy 3 fiókos comode, egy nagy asztal (ovális, kerek v[agy]. szögletes? még nem tudom pontosan), 4 ebédlőszék, 4 karosszék, egy kis kerek asztal hozzá, egy köteg jour-asztal (ezek nagyszerűen felhasználhatók rádióknak, tálaláshoz stb.), egy modern előszobafal, egy konyhagarnitúra, talán egy kis vitrin s akkor azt hiszem, a legszükségesebb bútoraink meglesznek...”

Vili újabb sorai, március 28-áról: „Látod Szívem, ha megegyeztünk volna egy esetleges húsvéti felmenetelben, most még rosszabb lenne, hogy ezt nem lehetne megcsinálni. Akkor igazán nagyon elkeseredtem volna. Így sem vagyok a legrózsásabb hangulatban... Most már az is megmagyarázható, hogy miért voltak olyan rossz érzéseid akkor éjszaka, az általános feszültséget érezted meg. S hidd el, nem önzés, ha a mi életünkre, boldogságunkra gondolva, félünk minden konfliktustól, mert az bizony, rajtunk kívül még sok-sok embernek okozna – hogy a legenyhébb szóval éljek – kellemetlenséget...”

Szombat délelőtt [folytatom]. Ahogy most elolvastam a tegnap este írt sorokat, látom csak, mennyire kapkodva írtam... Ma reggel 8-ra bementem a kaszárnnyába, beosztották a tegnap jelentkezteteket, én az első századhoz kerültem. Ott lejelentkeztem, délutánig hazajöttem, akkor lehet, hogy beöltöztetnek. 10-kor már kijöttem, úgy hogy a templomba is elértem, és kértem Szűz Máriát, hogy járjon közbe ő is a nekünk olyan sokat jelentő békéért.”

Március 29-én Vili helyett már az édesapja siet értesíteni Erzsikét: „Őnála voltam a kaszárnnyában, bevitettem neki a 27-én feladott s ma érkezett leveledet, s mivel őt éppen ma öltöztették uniformisba, s mindjárt be is osztották az őrségbe, nem jöhetett haza ebédre, sem pedig éjjelre. Nem ér rá ott írni, azért írok én, hogy megnyugtassalak, jól van. Remélhetőleg holnap estére hazajöhet... Amint mondja, éjjel is az őrszobában lesznek néhányan, s ez az őrség holnap d. u. 3-kor jár le. Gondolhatod, hogy a mi lelkiállapotunk se nyugodt.”

Erzsike (március 29): „Bizony, nagyon rossz lett volna, ha még az a kis éteri randevous se maradhatott volna meg nekünk. Enélkül igazán rém nehéz lenne elviselni ezt az amúgy is néha kibírhatatlannak tűnő távolságot. Én is minden este hallgatok rádiót.”

A soron következő, március 31-én Kolozsvárott lepecsételt levelezőlapot Ili kezdi meg: „Most jött haza Vili a kaszárnnyából, miután két napot és egy éjszakát töltött ott, őrségre lévén beosztva. Tekintve, hogy az éjjel is csak pár órát aludt egy deszkán, teljesen felöltözve, elképzelheted, hogy milyen fáradt és álmos szegény Míg fürdik, megkezdem a lapot, ő majd befejezi. Nagyon sajnáljuk szegényt, hogy így kifogta, pedig rengeteg embert hazaküldtek már. Úgy látom, meglehetősen el van keseredve ő maga is. Vigasztald meg egy kicsit legközelebbi leveledben! Na, már itt is van Vili, adom át a lantot...”

Vili pedig folytatja: „Gondolom, Apu jól elmagyarázta tegnapi lapján a mostani állapotomat... Talán soha még a leveled nem volt olyan hatással rám, mint tegnap... Csakis így tudtam különösebb zúgolódás nélkül átalhúzni az éjszakát, ami bizony nehezen telt. Éppen 3-6-ig (éjjel) és 12-3-ig (ma, nappal) voltam őrségen, ezalatt a 6 óra alatt is csak Nálad voltam... és Veled diskuráltam... Lehet, hogy húsvétkor is bent leszünk, hiszen most egy héttel előtte osztottak be s kezdünk hozzá a gyakorlatokhoz... Ne haragudj, hogy most nem írtam levelet, de valósággal képtelen vagyok nyitva tartani a szememet, tegnap reggel óta 4 és fél órát aludtam csak, egyébként végig álltam...”

Április 1., Vilitől: „Tegnap reggel óta rendes kerékvágásba zökkentünk, megy minden ugyanazon program szerint, mint ezelőtt két és fél évvel. Nem a legkellemesebb, de mit csináljunk? Annyi bizonyos, hogy az én húsvéti vakációm a holdban van ezek szerint... De azért csak ebben álljon

a nehézség, s más akadály ne jöjjön közbe... A jövő héten most már Apu fog a bútorok után járni, azt mondják, ha az ember megkeresi azokat a műbútorasztalosokat, akik a nagy üzleteknek dolgoznak, sokkal jutányosabban jön ki. Úgyhogy ott is meg fogjuk kérdezni... A lakást folytatják, hogy megenyhült az idő, most vakolták ki a miénket... Amíg napokon keresztül csak álldogáltunk és vártunk reggeltől estig, azzal szórakoztam, hogy bevonultam egy ablakmélyedésbe s ott Veled beszélgettem, újra és újra átgondoltam az együtt töltött időket. Bár most is Hozzád mehetnék, s nem a **Bivalyrétre**!... Amióta az egész cseh dolog kezdődött, alig tudtunk valamit dolgozni. Nem volt lelkerem a tanításhoz se...”

Április 1., Erzsike: „Borzasztó, amit kiállottam ezek alatt a napok alatt! Olyan rémhíreket hall az ember, hogy bármennyire is optimista hajlandóságú, kénytelen arra gondolni – hátha mégis igaz?... Sokszor már olyan gondolataim vannak, hogy fogom magam s utazom... Csak nem tartanak benn [téged] az ünnepekre is? Ez nem lehet komoly! Hiszen olyan sok embert hazaküldenek... Próbálj meg valamit csinálni, Szívem, biztosan van valami módja, hogy hamarosan elengedjenek. Bezzeg az olyan semmirekellő naplopókat könnyen kisedik a szolgálattól. Aki meg úgyis töri magát, dolgozik, annak még gondoskodnak egy kis külön porcióról... Hiszen nem mondom, tiszteletre méltó az a spártai divat, hogy az emberek deszkán alusznak felöltözve, Neked mégsem kívánom!... Én nem tudom, mennyivel boldogabb az a kaszánya, ha pont tanár viseli a bakter szerepét... Úgy összejöttek a kellemetlen dolgok, itthon is, egyébként is, egyik bánatból a másikba esem, szinte kezdem megszokni, hogy valamiért mindig sírnom kell. Azért minden, de minden eltörpül amellet, hogy Éretted aggódom... Gondoltál-e valaha arra, hogy jöhetne közbe olyan körülmény is, amely tőlem elválaszthatna? Tudom, gondolkodás nélkül azt válaszolnád erre, hogy – nem. De gondolkozz el ezen s úgy válaszolj, s ne tarts nagyon ostobának, amiért ilyeneket kérdezek. És ne tekintsd titokzatos problémának, mert ez csak egyszerű kérdés. Olyan nehéz időket élünk, olyan forgatagosak ezek a napok, hogy mindenféle szempontból tisztába kell jönnünk egymással...”

Jegyzetek:

* **Bivalyrét:** a mai kolozsvári Györgyfalvi negyed helyén, a korabeli város keleti, északkeleti részén elterülő városi legelő volt. A keleti felében katonai lőtér volt ebben az időben, ezért a labdarúgó meccsek színhelyéül a

sajtó gyakran kis katonai gyakorlótérként emlegette. A kolozsvári labdarúgás első, közismert helyszíne a Bivalyrét volt, itt alakították ki az első pályát. Az 1940-es években a Bivalyrét a repülőmodellezők kedvenc helye volt kiváló földrajzi elhelyezkedése miatt. Az 1960-as évektől a rétet beépítették a Györgyfalvi negyed tömbházaival. (Szabadság, 2009. 02. 9.)

„Így adom meg kérdésedre a válaszomat...”

Erzsike április elsejei felszólítása a lehető legkomolyabb kérés volt, ami elől Vili, még ha – tegyük fel – szeretett volna is, nem térhetett ki. De talán nem is akart. Mindenesetre, ha óvatosan is, de megpróbálkozott a válasszal:

„...Most gondolatban hajtsd szépen a fejcskédet a mellemre, hallgasd meg a szívem dobbanását és nézz a szemembe: én megfogom a kezedet s így adom meg kérdésedre a válaszomat. Délben kaptam meg leveledet s azóta jól átgondoltam annak minden egyes sorát. Drágám, nehogy azt hidd, hogy nem értelek meg. Annyira egy már az én lelkem a Tiéddel, hogy ezekből a sorokból is ki tudom olvasni szíved minden rezzenését és aggodalmát. De biztosan Te is érzed most, hogy erősen fogom a kezedet, amikor azt mondom, hogy bármilyen nehéz idők legyenek, bármilyen körülmények jöjjenek közbe, engem Tőled semmi el nem választhat. Tervek felfordulhatnak, az élet sodra elvehet bármit, de az én szeretetem soha el nem múlhat... Nézz erősen a szemembe, fogd meg jó erősen a kezemet és meglátod, egyszerre megnyugodsz. Nem vagy egyedül, Édes, ott vagyok most is, mindig Melletted, és nem engedem, hogy elveszítsd az önbizalmadat. Mindig arra kell gondolnunk, hogy minden rossz egy még nagyobb rossztól ment meg. Hátha ez az én vitézkedésem is azért van most, hogy ne legyen később? Épp tegnap hallottam, hogy később rendre behívnak mindenkit a kiképzés felfrissítésére. S ha már így áll a dolog, nem jobb, hogy most vagyok benne? s nem akkor, amikor már igazán terveket borítana?

De mondd csak Szívem, mik azok a kellemetlen dolgok még, amelyek Neked bánatot okoznak? Hátha meg tudnálak vigasztalni azokban a dolgokban is? A mai leveledet én úgy fogom fel, mint amit igazán el kellett küldened, mert igazad van, kinek panaszold el, ami a szívedet nyomja, ha nem nekem? Nekem, aki ha tehetném, egy láthatatlan köpenybe burkolnálak, hogy soha semmi fájó dolog ne érjen...

Hogy mindjárt magammal kezdjem, meg tudlak nyugtatni annyiban, hogy most mégis csak könnyebb, mint a múlt héten volt. Reggel 7-re megyek, 1/2 12-kor hazajövök ebédelni s délután 3-tól fél 7-ig vagyok újra bent. Ez idő alatt kiképzés folyik, délelőtt fizikai, délután elméleti. Tehát éppen úgy,

mint a rendes katonáskodásom alatt... A háború veszélyét a nagy felfordulás ellenére is nem látom időszerűnek, s hiszem, hogy nem is lesz. Ha nem is kérdezik meg a nőket, az ő általuk képviselt felfogásnak mégis csak győzedelmeskednie kell...

A múltkoriban olvastam az újságban egy **gyönyörű aktuális verset**:

*Isten, úgy lesz, ahogy Te akarod...
Csak még egy percig tartsa fel karod
A közeledő szörnyű végzetet
Uram! ne még! Istenünk, adj időt!
Még vehessünk egyszer lélegzetet...
Még maradjon egy porszemnyi hitünk,
Még dobbanhasson egyszer a szívünk,
Még ölelhessük kedvesünket egyszer
És, ó, Uram, hadd jádszodhassunk még
Egy kicsit bár a kicsi gyermekekkel,
Kiket Te küldöttél ide nekünk!
Könyörülj hát mirajtunk, Istenünk!
Hiszen mindenki csak békét akar,
Békéért reszket a feldúlt világon
Minden ember: román, német, magyar...
Urunk, istenünk! hisz itt a tavasz!
S a lázas földre csak havaz, havaz.
Csodaként nő a fehér hólepel...
Szemfedő ez a veszni-indult földnek?
Vagy – talán égből küldött béke-jel?*

1939. márc. 22.

Éppen a legizgalmasabb napokban jelent meg, akkoriban voltak azok a havas idők is. Oly gyönyörű ez a vers és annyira benne van az egész emberiség aggodalma és kérése a békéért. A hó elolvadt, két napja gyönyörű idő van, az ég csodálatos kékséggel ragyog. Ez nem is jelenthet mást, mint az égi intő jel megfogadását és az ügyek békés elintézését...”

Vili április 3-án kelt vigasztaló levele jóval terjedelmesebb, sok ismétlést és szinte már-már ráolvasásszerű vigasztaló paneleket tartalmaz, amelyeket mind-mind Erzsike megnyugtatósára (s talán a magáéra is!) vet be a siker érdekében. Nem is hiába. Április 3-án Erzsike ugyanis így válaszol

(levelezőlapon): „Ma reggel szinte elrémültem, mikor a várva várt fehér boríték helyett csak egy levlapot lobogtatott a postás felém. Már egészen képtelen dolgokra gondoltam, s alig mertem olvasásához kezdeni. Hála Istennek, hogy semmi rosszat nem hozott. A leveled is megjött délben... és csókollak érte, ma már én is egészen más színben látom a világot, mint az elmúlt szombaton. Már nem is emlékszem pontosan, mit siránkoztam össze Neked, de az biztos, hogy csudára elkeseredett hangulatban voltam. Valahogy én is úgy vagyok vele drágám, hogy ha a leveledet olvashatom, menten megvigasztalódom s magam csodálkozom a legjobban önmagammon, hogyan tudtam egy percre is szomorkodni ostoba, mulandó dolgok miatt.”

Pedig az igazi, a kapcsolatukat megerősítő Vili-féle levél még csak ezután, pár nap múlva futott be, ahogy az az Erzsike egy másik levelezőlapjából kiderül, de akkor gyakorlatilag már nincs is kit vigasztalni. A menyasszony megnyugodott, mert megtudta, hogy vőlegénye továbbra is tűrhető körülmények között katonáskodik, ráadásul kapott egy szabad napot is, s emiatt – ahogyan írja „egészen más embernek érzem magam így, egy ilyen szabad nap is olyan jól esik.” Erzsike ezt kimondottan jó jelnek veszi, viszont kijelenti: „Akkor leszek igazában elégedett, ha már végleg elengednek. Elhiszem, hogy amikor olyan lestrapálva hazaérsz, sietsz lefeküdni. Rád is fér, hiszen olyan rémesen korán kell kelned...”

A megbékélés jeleként, ismét derűsebb, hétköznapi témák kerülnek előtérbe. Erzsike elújságolja, hogy „Nálunk most fejeződik be a hontalanság, azaz a [húsvéti] nagytakarítás. Már csak az utolsó simítások maradtak. Holnap még elintézem azt a néhány megbeszélést Flórával (van most 5 új modellem, azt szeretném behozni), vásárolok holmi csokoládékat az apró fiúcskáknak – egy néhány szokott hozzánk jönni ilyenkor. Veszek egy pár fa-tojást is az érdekesebb köszöntőknek. Te is kapsz ilyen, Drágám, az legalább épen és szépen marad meg addigra, míg eljössz érte.”

A húsvéti ünnepek, a munkaszüneti napok ismételten felborítják a jegyespár levelezésének biztonságos ütemét, zavart okozva a gyors kommunikációban. Mindenek előtt Erzsike a fő „kárvallott”: „Nem tudom, mi lehet az oka, hogy most húsvét óta ilyen rendetlenül érkeznek az írásaid. Egy-egy lap 5 napig jön. Nagyon elkeserítő, hogy csak öt napos dolgokat tudhatok meg Rólad, tehát minden csak régmúlt, ami hír ideérkezik. Azután pedig az a furcsa rendelet ott a lev[elező]. lapokra vonatkozólag, hogy

csak egyik felére lehet írni! Én most írok mind a két felére, remélem, nekem lehet!”

Az utolsó mondatok arra utalnak, hogy Vili a napokban jelezte: egy romániai postai rendelkezés értelmében a levelezőlap címezést tartalmazó oldalára a továbbiakban tilos üzenet-szöveget írni, aki ezt áthágja, az plusz portót fizet. Vili egyszer-kétszer eleget is tett az új, furcsán abszurd rendelkezésnek, hogy aztán kiderüljön: valahol, valakik félreértelmezték a vonatkozó minisztériumi leiratot, így aztán minden marad a régiben.

Persze, ezek a bajok inkább a felszínt jelentik. A legnagyobb „baj” az, hogy nehezen telik az idő a tervezett esküvői viszontlátásig. Húsvéti ünnepélyességében Vili így írt menyasszonyának: „Örvendek Szívem nagyon, hogy már jobb kedved van és sikerült a levelemmel némileg eloszlatnom a felhőket az arcodról, bár saját kezűleg simíthatnám le róla! De a helyzetemben lényeges változás nem állott be, ez már eleve megakadályoz abban, hogy ilyesmire lehessen gondolni. Mert Szívem, elárulom, hogy megfogadtam: ha ezen a héten úgy alakult volna a helyzetem, a hátralévő hétre megleptelek volna, annyira vágytam már egy kicsit Nálad lenni. Ki tudja, miért rendeltetett minden így? Később talán megtudjuk, s akkor mindent meg fogunk érteni. Most 5 napig nem kell bemennem, csak egyszer napjában, hogy lássuk, nincs-e valami újabb intézkedés. Így telik egyik nap a másik után egyhangúságban...”

Az ajándéknak szánt vallomás – a kútba esett meglepetés tervezett szándékáról – ellentmondásos érzéseket keltett Erzsikében: „Olyan sírhatnékom támadt, amikor megtudtam, hogy készültél feljönni hozzám! Drágám, csúnya tőlem, de Te megérted, ha azt mondom, bár meg se írtad volna (de azért mégis csak rosszabbul esett volna, ha nem írnál meg ilyesmit!), látod milyen vagyok? egyszer így, egyszer úgy, de annyira fáj a szívem, mintha hónapokon át vártalak volna, biztosra, és azután most kellett volna csalódnunk. Mert azért vártalak ám, ha nem is biztosra, de éreztem, hogy Te is ilyen gondolatokkal foglalkozol. Én is olyan nagyon vágytam rá, hogy együtt lehessünk egy kicsit, de mit csináljunk, ha így esett?! Vajon tényleg megértjük-e egyszer, hogy ez így jól volt, illetőleg jobban volt?! Lehetséges...”

Jegyzetek:

* **Gyönyörű, aktuális vers:** *nem találtam nyomát, milyen napilapban, kinek a szerzősége alatt jelent meg. Kockázatos dolog tippelni, ám engem a vers hangvétele, eszközára, fordulatai kiemelten Reményik Sándorra emlékeztetnek. (Cs. G.)*

Mi lesz, ha...?

Történetünk idején annyi minden megesik a világban és a jegyespár közvetlen környezetében, hogy nem csoda: a szívükbe mind jobban belopózik a szorongás és a félelem. Ennek fő hangadója természetesen Erzsike, de később Vili is könnyen „betársul” melléje.

Erzsike írja április 12-én: „Tudod, Szívem, ma jöttem haza s a lépcsőn hallom, amint valaki ismerős léptekkel mozgolódik mögöttem. Nem mertem visszanézni, valahogy azt reméltem, hogy Te vagy az...” Ám a képzelődés másfajta gondolatokat is szül (április 13-án): „Mindig félek, hogy közbejöhethetne valami és annyit imádkozom érte, hogy sikerüljön az a sok szép terv, amit erre a nyárra megálmodtunk... Lehetséges az, hogy esetleg nem engednének ki Téged? Én eddig igazán nem mertem komoly formában gondolni rá, de mindenki erről érdeklődik nálam, így hát én is kénytelen vagyok gondolni reá. Igaz, hogy még három hónapunk van, s addig sok minden történhet, vagy nem történhet, mégis számítani kell mindenre...

Találkoztunk Wolf Iluval (nem hiszem, hogy ismered), én Tordáról ismerem, ide jön férjhez s májusban lesz az esküvőjük. Ők is félnek, hogy az Ilu szülei nem kapnak útlevelet s nem jöhetnek egyáltalán. Sokat mesélt Ilu különben ottani eseményekről, csak néhány napja érkezett hazulról s most már nem is megy többé haza...

Azt hiszem, meg tudnék halni örömben, ha most hirtelen benyitnál hozzám. – Sajnos (!) tovább kellett élnem, mert íme, sehol senki!... Pedig azért úgy reménykedtem, hogy hátha hétfőn hazaengednek végleg s talán rászánod magad erre a költséges és fárasztó szórakozásra. Ma már csütörtök délután és így semmi kilátás...”

Vili (április 13-án) már szánja-bánja, hogy kikotyogta merész tervét a meglepetés-utazásról: „Megbántam, hogy vele szomorúságot és hiábavaló szívfájdalmat okozok, de azért mégis úgy találtam, hogy Neked is tudnod kell, milyen tervekkel foglalkoztam. S talán az még mindig jó benne, hogy nem írtam meg korábban, amikor még reménykedni lehetett volna. Így mégis számolhattunk a tényekkel s láthattuk, hogy minden gondolatunk csak az, hogy együtt lehessünk újra és újra...

Szívem, olyan sokat gondolkoztam, hogyan lehetne minél előbb szabadulni, de úgy látom, az a legjobb, ha csendben kivárjuk a végét, amíg jószántukból elengednek. Sajnos, azt, hogy nélkülözhetetlen vagyok, nem tudom bizonyítani, tanár annyi van, mint a polyva...”

Vilinek persze, vannak konstruktívabb témái is: részletesen beszámol például arról, mit sikerült bútor-ügyben intéznie: „Az egyes beszerzési helyek között teljesen lényegtelen a különbség... Bevettem a kalkulációba mindazokat a darabokat, melyeket... leveledben felsoroltál és mindez cca 70 000 L-be kerül. Én nem ismerem az ottani árakat, de ezt kissé drágállom. Különösen a kárpitos munka kerül nagyon sokba, ha az ember tartósra csináltatná... Legalább 2 és fél hónap kell ahhoz, hogy jól el tudják készíteni... [A rekamiét] ahogy terveztük (kettőt egyvégtében) sajnos a fal rövideje miatt nem tudjuk megoldani. Nekem van egy tervem, most dolgozom ki... Azt mondják, hogy jour-asztalokat most nem igen csinálnak, s helyette sokkal praktikusabb egy tolókoszi szerű asztal, aminek az ára kb. ugyanannyi, mint 4 kis jour-asztalnak. Igaz, hogy négy az négy. Most már Rajtatok van a döntés, hogy hogyan konveniál jobban...

...Néztem a comode-szerű bútorokat is, azt mondják, hogy most leginkább úgy csinálják, hogy egy alacsony 1.20 magas) kétajtós szekrényben (ú. n. fehérnemű szekrény) bent csinálják a fiókokat v[agy]. polcokat. Ennek a szekrénynek ugyanolyan lenne a kiképzése, mint a kombinált szekrénynek, csak kicsiben...” Egy kis újdonság a lakás építőtelepéről: „A külső vakolást befejezték, már szedik szét az állványokat és most már a belső munkálatokat folytatják. Azt hiszem, most dolgoznak a lépcsőházon, csinálják a lépcsőket. Legközelebb felmegyek, hogy újabb helyszíni szemlét tartsak.” És egy egészségügyi bejelentés: „Tegnap este óta haj nélküli dísztelen vitéz vagyok. Száz ember közül az egyik cigánynak a fején tetűt találtak s erre fel az egész társaságnak le kellett vágatnia a haját. Úgy világítok, mint egy nagy holdvilág...”

Erzsikének az a szerencséje, hogy pillanatnyilag megnyugtatták a Vilitől érkező hírek, érvelések: „Talán abban is Neked van igazad, hogy jobb belenyugodni így a dolgokba s nem szaladgálni protekció s egyéb után, mert így is vége szakad hamarosan. Azért örülök, hogy most már kevesebbet kell bent lenned...” Levele további részében – amelyhez édesapja is ír eligazító szavakat a bútorvásárlásra vonatkozóan – a lakberendezéssel foglalkozik: „Legnehezebb probléma a recamier-kérdés. Hogyan is oldjuk meg, hogy praktikus legyen s azért a lakás szép is legyen, s hely is

maradjon, amennyi kell. Azért úgy gondolom, kénytelenek leszünk egy dupla recamiert venni... Vajon miért mondják ott azt, hogy mostanában nem csinálnak jour-asztalokat? Mikor én mindenütt látok itt, pedig itt is csak elég modernnek a bútorüzletek... Teljesen igaz, hogy a 4 az 4. Mert tkp. nem jour-ra kell nekünk az a köteg asztalka, de mint már írtam, nagyon sokszor jó: hol virágállványt, hol éjjeliszekrényt, hol tálalóasztalt lehet pótolni velük... Az ár után ítélve úgy képelem, hogy rendelés után akartok csináltatni mindent, nem? Vajon nem lehet egyes dolgokat... készen is szépet venni? T. i. nekünk meglehetősen kellemetlen tapasztalataink voltak a rendelt bútorokkal. Amit készen lát az ember, azon már nem lesz hiba vagy változtatás, azonkívül a kereskedőnek már benne fekszik a pénze s örvend, ha megszabadul tőle.”

Az Erzsike édesapja, mint gyakorló családfő, azon a véleményen van, hogy gondolkozzanak perspektivikusan a bútorok beszerzésénél, sose felejtsek: nem örök életre szól a mostani vásárlás, hanem csak az induló évekre. De ami bele kerül az első lakásba, azt lehessen később is hasznosítani. Kalkulusai szerint a szükséges holmik magyarországi ára 1340 Pengőre rúg, ami Romániában kb. 40 ezer lejnek felelne meg.

Válaszában Vili biztosítja Erzsikét: a rekamié dolgában teljes az egyetértés közöttük. Elismeri, hogy az árak Erdélyben borsosabbak, és csak a konyhaberendezés az, ami viszonylag jutányos.

Frizura dolgában azzal vigasztalja magát, hogy mások szerint a kopaszság nem is áll annyira rosszul neki, s az esküvőig talán megnő annyira, hogy fésülhető legyen. Erzsike, akit elborzasztott a kaszárnya szigora, szintén ebben reménykedik... (Pár nap múlva kiderült, hogy a hajvágás túlzott intézkedés volt, s ha a főnök nem lett volna távol, biztosan lefújja, hogy az önkénteseket, akik kívülről jártak be a kaszárnyába, lekopaszítsák.)

Vili (április 19): „Helyzetemben nincs semmi változás, ma szerda d. u. lévén, nem vagyok bent, de különben hétfőtől kezdve, amikor is megjött a főnökünk, teljesen új napirendünk van, amit a legnagyobb szigorral be is tartanak, és ami igazán csak evésre és alvásra enged időt. Tegnap az iskola beadott egy hivatalos kérést, hogy feltétlenül szükségük van rám, és hogy nem tudnak helyettesíteni, idáig azonban nincs visszhangja... Tegnap fent jártam az iskolában, délben hazafelé menet, bementem az I. b-be, nagy ovációval fogadtak a gyerekek, jól esett látni a ragaszkodásukat.”

Erzsike (április 19): „Gondolom, hogy talán egy jó még volt is a húsvéti terved meghíúsulásában: elkerültük a fájdalmas búcsúzkodást... Amikor olyan átmenet nélkül, egyik napról a másikra egyedül marad az ember, az nagyon fájdalmas és nehéz... Most már csak egy jó rugaszkodás májusig. Onnantól kezdve pedig már alig is számoljuk a hónapokat. Bárcsak igazad lenne, szívem, hogy addig minden elrendeződne s ne legyenek a fejünk fölött sötét gondok és gondolatok... Lajos bácsiéknál láttam egy családi fényképet (Ili mutatta meg, mikor itt járt), amelyen Te is ott vagy, mégpedig lenyírva, tövig. És én nagyon aranyosnak találtalak rajta...”

„Látod, csak megsegített a jó Isten”

„Tegnapi fordulónk (21-e!) nagyon nagy örömöket hozott s különösen jól esett, hogy azok pont ezen a napon értek – indítja Vili április 22-i levelét. – Hogy időrendi sorrendben maradjak, először azzal kezdem, hogy tegnap délután, miután bementem, nemsokára haza is jöttem, hogy átöltözzek, mert a mai nappal elengedtek. Képzelheted, milyen gyorsan itthon voltam! Átöltözés után még visszamentem, hogy beadjam a ruhát, de tegnap már nem lett semmi belőle, s így ma reggel újra be kellett mennem. Ma délelőtt sikerült is [beadnom], most csak az van még hátra, hogy az útilaput is kiadják. Ugyancsak tegnap este, amikor hazajöttem, várt szerdai aranyos leveled, ez volt a második öröm... Látod, csak megsegített a jó Isten s most, hogy utána vagyok a dolognak, nem is tűnik olyan hosszúnak és nehéznek, mint eddig... Nagyon igazad van, Drágám, hogy fájdalmas lett volna most egy búcsúzás, és a kelleténél jobban felzaklatott volna mindkettőnk. Sőt, azt hiszem, meg is hosszabbította volna ezt a még hátralévő időt... Amúgy is sohasem lehet tudni, mi miért volt jó és mi mitől ment meg...

Szerencse, hogy közben volt a vakáció, s tulajdonképpen csak két hetet hiányoztam az iskolából. Remélem, hogy ezt még be tudom hozni... Ma az iskolában nagy feltűnést jelentett kopaszságom, hallottam úgy fél füllel ilyenszerű megjegyzéseket: jaj, be szép frizura!, vagy: milyen kegyetlenek is a katonák! stb. Persze, én úgy tettem, mintha meg sem hallottam volna, tudván, hogy minden csoda három napig tart... Hétfőn már észre se fogja venni senki.

...Most megint bemegyek a kaszárnyába, hogy lássam, elkészítették-e az elbocsátó leveleket, s ha igen, kivegyem, akkor leszek csak teljesen nyugodt. Különb tegnap a fizetésemet is kikaptam tőlük, 28 napra, írd és mondd 12 L. zsold járt (45 b[ani]. napjára). Így hát egész gazdag ember lett belőlem.”

A továbbiakra Vili azt ígéri, maga fog most már fürgén utánajárni a bútoroknak, várja a további pontosításokat és leírásokat, s leendő apósának is válaszol a pénzügyi felvetésekre. Vili úgy gondolja, nem érdemes banki átutalásokkal foglalkozni, mert az nagyon nehézkes. Lajos nagybátyja példájára hivatkozik: „szintén ide utal át úgy, hogy én és az Icke ura, Laci

küldünk Erzsébetre [Erzsébetvárosra] lejt, és Lajos nekem, illetve az öreg Hedda néninek adja át a Pengőt.”

Erzsike kitörő örömmel fogadja a hírt, amiről április 24-én értesül.

„A fő azért mégis csak az, hogy egészséges vagy és nincsen semmi bajod (leszámítva a műtétet). Ez utóbbi kis megjegyzés csak a Te saját kifejezésednek a méltatása akar lenni, ugyanis mi rém sokat mulattunk azon, ahogyan leírtad az esetet, bárhogyan sajnáltunk is Téged... A helyzet miatt volt kissé fura az ügy, hogy Téged, az én Drágámat egyáltalán mernek összehasonlítani egy szurtos-mocskos cigánnyal s ugyanolyan elbánásban részesítenek. De most már ezt is megbocsátom nekik (a 12 lej fizetéssel egyetemben!), csak hagyjanak most már bennünket békével, s ne vegyenek el ismét tőlem minden jókedvet és reményt...

...Úgy szeretlek, hogy annyira tudsz hinni és bízni mindenben! Köszönöm Neked, hogy erre megtanítottál engem is. Talán azért is látom olyan egészen másnak: szebbnek, jobbnak a világot, amikor Veled lehetek.”

A bútorokról szóló óhajait Erzsike inkább „elmeséli”, mert nincs ideje konkrét tárgyak után nézni az üzletekben. De leírásaiból is kitetszik, mi az, ami szerinte otthonossá tehetné a közös lakásukat: „Kb. egy akkora asztalra gondolok, mint a mi ovális asztalunk, amit meg is lehet nagyobbítani. Hajlított lábakkal gondolom, otthonosabb és kedvesebb, mint egyenesen... Az ebédlőszékek... párnázottak legyenek. Hogy milyen formájúak? Csak arra gondolj, hogy ne legyen semmi sem merev, erőltetett vagy ultra-modern. Valami szép, nyugodt vonalú, kényelmes formájú széket válassz... [A comode-ról] nem tudok egyebet írni, mint amit a múltkor, hogy vagy egy egyszerű 4 fiókos darab legyen, vagy pedig olyan, amelyet Te a múltkor elmagyaráztál. Csak most majd az árakat is tekintetbe vesszük. Az átutalással nem lesz baj, van még egy ismerősöm, aki által lehetséges lenne.”

Vili, bár röviden, igyekszik beszámolni iskolai életének folytatásáról. Ennek lényege, hogy sikerült gyorsan visszazökkennie a régi kerékvágásba, „mintha mi sem történt volna... A tanítás folyik csendben, rendben, igaz, az idő is telik, s mindegyre kell számítanom, lesz-e még elég óráim, amin elvégezzem az anyagot... Tegnap konferenciánk is volt, a csíkszere-dai katolikus nagygyűlés keretében rendezendő ifjúsági intézetközi verseny ügyében, valamint a nyolcadikosok ünnepélyének engedélyezése miatt. Az érettségi tábló költségeinek összehozására akarnak vasárnap egy

táncsal egybekötött ünnepélyt rendezni, kíváncsi vagyok, engedélyezik-e a hatóságok... Nálunk most bomlik az orgona, az egész kertet betölti az illata...”

Erzsike (április 28): „Úgy örvendek az iskolai közleményeidnek s úgy szeretem olvasni [azokat]! Igazán sokkal jobban, mint a vitézkedésed történeteit, mert érzem, hogy most már Te is a régi vagy, s a sok viszontagság után talán még a munkád sem tűnik olyan soknak és nehéznek... Nagyon szép lehet most Nálatok, az orgonát én is szeretem, ha Tőled kapom, akkor még jobban, ha préselve van, úgy is!

Ma délben sétálni voltunk... A parlament hátsó bejáratánál is jártunk, ott, ahol a mi oroszlánunk trónol. A téren is rengeteg az orgonabokor, s mind roskadásig van virággal... Nagyon boldog lennék, ha küldeni fogsz képet a lakásról. De akkor már egyet magadról is!”

Vili (április 27): „Nem tudom, írtam-e, hogy mióta újra munkába álltam, két más kollégám került hasonló helyzetbe. Úgy látszik, sorra jár... Ma felkeresett az egyik szülő s nagy bocsánatkérések közepette előadta, hogy az ő famíliájában mindenki református, a feleségéében szintén, és ezért nagyon kér, vállaljam el, hogy a fia mögé állok a bérnélalkor (május 7-én lesz). Természetesen, elvállaltam, nagyon köszönte (egyik I. b-ésnek volt az apja). Különben az osztályomat megfegyelmezendő, beosztottam a fiúkat 4 csoportba, egy-egyben 7-en vannak. Minden csoportban a vezető hetenként váltakozik, rendre mindenki lesz csoportvezető is, így az irigységet kiküszöböltem. A vezető köteles nekem minden nap beszámolni a csoportjában történt dolgokról, s tehetsége szerint ő kell hogy megfegyelmezze azon a héten csoportja tagjait. Minden héten valamelyik csoportot kinevezem szolgálatosnak, s azon a héten ők látják el az összes tisztségeket. Nagy buzgalommal csinálják, kíváncsi vagyok, mi lesz belőle.”

A szakmai kitárulkozás után Vili rátér életük közelgő legnagyobb eseményére: „Többfelől érkező érdeklődések folytán arra kérlek, írd meg, mik volnának azok a hasznos dolgok, amiket nászajándékkul a legszívesebben fogadnánk?... Jó az ilyeneket tudni, mert a rokonság kérdez, és így meg lehet előzni, hogy egyféléből 5-öt is kapjunk... Az ilyen tárgyak közé lehetne sorolni azokat a lámpákat is, amelyekre a lakásban szükségünk lesz, nem?... A házasságnak ezt a részét szabad racionalizálnunk... És most egy kérdés: tekintettel arra, hogy itt milyen nehezen lehet beszerezni egyes

iratokat, s hogy néha a legkülönbözőbb más iratokra van szükség a beszerzésnél, érdeklődjétek meg a konzulátusnál, hogy az ott megkötendő polgári esküvő milyen feltételekhez van kötve, mik a teendők és milyen iratok szükségesek mindkettőnknek? Azt hiszem, mindezt telefonon meg lehet tőlük kérdezni. Arra is kíváncsi vagyok, miképpen oldják meg a feleség útlevelét a visszajövetelnél?... Az egyházi részt (esetleges diszpenzáció ügye, iratok stb.) én Dávidtól megérdeklődöm...

...Ahogy a naptárra néztem az előbb, eszembe jutott, hogy holnap nyílik a Nemzetközi Vásár. Csak most volt, hogy beszámoltál a tavalyi vásáron látottakról (televízióról, emlékszel?), és mégis milyen rég volt! Nem is volna rossz, ha most valaki hirtelen megajándékozna minket egy-egy televíziós adó és vevő készülékkel. Az azonban bizonyos, hogy annak a masinának kevés nyugta lenne tőlem!”

Készül a lista

Április végére, május elejére Erzsike csúnyán belázasodik. A kór neve: gennyes torokgyulladás. Előbb csak szerényen jelzi vőlegényének, hogy „kicsit” beteg, viszont később egyre rosszabbul van, s május 3-án arról ír, hogy a pár napos súlyos lázas állapot után „már lábadozik”. Olyannyira, hogy aznap egy kicsit le is megy a tavaszi levegőre, üldögélni egy padon. A levélben elsősorban Vili születésnapjára kíván minden jót, majd részletesen válaszol a nászajándékok ésszerűsítésére kért lista ügyében is. Ígéri, hogy ha ereje engedi, talán még a Vásárra is ellátogat, de az nem biztos...

„Ugye, talán már nem is egészen 2 hónap kell ahhoz, hogy újra láthassalak! Mert amint csak lehet, jönni fogsz, igaz?! Te Mókus! tudod azért, hogy valójában milyen rövid az az idő? Sokszor arra gondolok, hogy egy reggel csak fölélbredek, s kisül, csak álmodtam ezt az egészet, ezt a gyönyörű boldogságot. Pedig... már benne járunk jegyességünk tizedik hónapjában, s nekem még ma is felfoghatatlanul nagy boldogság, hogy Hozzád tartozom...

...Még meggondolom, amit a leveledben kérdeztél, t. i. hogy mik azok a tárgyak, amik szóba jöhetnek majd... A lámpa az nagyszerű ötlet. Hanem a legjobb, ha megírom, hogy mi van már nekünk, s aztán a hiányzó dolgok egyikét-másikát választhatja ki-ki tetszés szerint... Pl. evőeszköz, porcelán, konyhaedények már vannak. A fekete kávé és teáskészletet még nem vettük meg. Kézimunka félék, nippel, szőnyegek szintén vannak, amennyi feltétlenül szükséges... Lesz három perzsaszőnyegünk, ez nem túl sok, de egyelőre jó, hogy van. Az üvegholmikat még szintén nem vettük meg, sem a cukortartót, sem a tálcát. Ezek úgy is olyanfélék, lehet, hogy [kéretlenül is] kapunk, viszont biztos, hogy nélkülük nem maradunk, mert akkor Anyutól kapok mindent, ami még hiányzik. Ha számba vesszük az egyes dolgokat, kitűnik, hogy egyes kisebb használati tárgyak közül mi maradt ki. Ezeket is elfogadhatjuk, ugye? Hiszen manapság mindenkinek nagyon az erszénye fenekére kell néznie... Ennyi mindenből már úgylátod, Szívem, mi hiányzik még nekünk...

Igyekeztünk Anyuval minél körültekintőbben beszerezni a szükségeseket. Most készülnek az ágynemű garnitúrák is. A párnák már készen vannak. Tusi néniék nagy gavallérok, tőlük két pehelypaplant kapunk, azt is most

készítik. Itthon is nagy munkában vagyunk, jelenleg a díványpárnákat csináljuk. Egy – az a pipacsos – már elkészült tökéletesen... Mindenkinek tetszik, de a többiek is szépek lesznek. Kell még képeket is festenem, anélkül barátságtalan a lakás, s egyelőre nem vásárolhatunk Rembrandt-képeket (vagy igen?).”

Vili május 2-án ír újabb levelet, amelyből két oldal Erzsikének, kettő a leendő apósnaak szól (ez utóbbiban bútorügyeket részletez). Ekkor még nem tud semmit Erzsike betegségéről (ha tudna, hát arról szólna a levél, megtelve csupa aggodalommal), így nyugodtan sorolja elfoglaltságait, saját gondolatait. „Írtam ugye, hogy két kollégám van most benn [a kaszárnyában, továbbképzésre]? Hozzá még másik kettő gázvédelmi kurzuson van, úgy hogy teli vagyunk helyettesítéssel, minden nap 4-5 óráam van. Amellett, hogy illik is visszaadni a helyettesítéseket, jól is fog, legalább pótolni lehet az elmaradottakat. Persze, elég fárasztó, de inkább ez, mint a másik...” A lakás berendezéséről se feledkezik meg: „Vajon nem lehetne-e a verandai bútorzatot (kerek asztal és karos székek) egyelőre elhagyni? Az most lényegesen csökkentené a végösszeget. Így azonban sehogy sem lehet 50 000 L. alá szorítani... Amíg meleg van, betennénk az íróasztalt, egy virágállványt, s egy ideig meg volna oldva a veranda be-bútorozása.”

Május 6-án Vili végre megtudja, hogy menyasszonya beteg volt, s levelezőlapon siet sajnálkozni: „Istenem, ha ilyenkor nekem szárnyam volna! Olyan nehéz az, amikor teljes gondolatommal, aggodalmammal ott vagyok és a testem mégis itt van! Remélem, hogy a javulás továbbra is folytatódott... [*Mi ekkor már pontosan tudjuk, hogy: igen!*] Holnap Márton Áron itt kezdi meg bérmaútját, nagyon sokan bérmaálkoznak, hiszen három éve már, hogy nem volt bérmaálás. Mozart koronázási miséjét adjuk elő zenekarral, utána még le kell mennem, mert hát bérmaapa vagyok...”

Május 8-án írt levelében nem felejt el részletesen beszámolni Márton Áron kolozsvári bérmaútjáról is: „Szegény Márton Áronnak kijutott, reggel 9-től [déli] 2-ig tartott, a misével együtt. Nem csoda, mert három éve már, hogy nem volt bérmaálás és az idén nagyon sok felnőtt is odaállt. Kb. 400-an bérmaálkoztak, alig lehetett férni a templomban. A Mozart mise jól sikerült, pedig csak vonózenekar volt, a fúvósok (katonazenekar) nem jöhettek. Érdekes dolgot mesélt el Bíró Vencel piarista rendfőnök, aki a bérmaáló cédulákat vette el és mondta be a bérmaneveket a püspöknek. Azt mondja,

hogy feltűnően sokan választották az Áron nevet, valószínűleg csupa szimpátiából a püspök iránt, mert eddig biza nem igen választotta senki.” A levél kitér a nászajándékok listájára is: „Azt hiszem, hogy így a leghelyesebb, ha Te megírod, mi van meg és mi nincs, akkor könnyen választhat bárki, aki aziránt érdeklődik, mire van szükségünk. Tusi néniék igazán nagyon gálánsak voltak, láttam még Pesten, hogy milyen ára van egy pehelypaplannak... Abban igazad van, hogy egyelőre nem vásárolhatunk Rembrandt vagy más hasonló hírességű festőtől képet, de én annak örülök, hogy a Te képeiddel díszíthetjük fel a lakásunkat.” A lakásról: „Mostanában minden héten legalább egyszer felnézek a lakásba, olyan szépen halad. A szobakályha olyan rendszerű lesz, mint amilyen Nálatok is van, hamutartó nyílás nincs és a fadarabokat függőlegesen kell majd elhelyezni, azt mondják, ilyenformán rengeteg fát meg lehet majd spórolni. Mondták is, hogy ezeknek a Fókusz kályháknak a mintáját Pestről hozták le. Csak egyszer kell naponta megrakni, és egész napra meleget ad.” És végül, néhány időszerű hír, esemény: „Holnapra váratlanul megint szünetet rendeltek el, I. Károly születésének századik évfordulója. Holnapután május 10., úgyhogy megint kétnapos szünetünk lesz. Persze, az anyaggal mind jobban maradok el. A VIII-ban kizárt dolog, hogy 20-ig elvégezzem, nekik kell még június első napjaiban is órákat tartanom az új anyagból, pedig úgy számítottam, hogy akkor már csak ismétlést veszek velük... Jövő hét keddjén aztán azt a bizonyos egyetemi előadást is meg kell tartanom, ha ugyan nem jön közbe megint valami, a múltkor is a bevonulásom miatt maradt el... Éppen most jelentették be a rádióban rendkívüli hírképpen, hogy holnap délben Bangha B. meg fog emlékezni Tóth Tihamérról... Borzasztó lehet elgondolni Neked is, aki annyit hallottad őt beszélni, hogy egy nagy elme nincs többé, és nem fog megszólalni soha ezután. De az általa hirdetett gondolatok tovább fognak élni, és ez, ami megvigasztalja az embert...”

Erzsike válaszlevele fennen szárnyal: „Ma már május 11., szinte röpülnek a napok! Annyi a dolgom, hogy sok! Most már minden a miénk: a Tiéd és az enyém lesz, amit készíték. Minden egyéb elfoglaltságot szabadságoltam, a[z apának végzett] kötvényíráson kívül. Ezt néhány óra alatt este v. reggel elintézem, s aztán szabad vagyok, mint a madár!... A legrövidebb időn belül el kell készítenem: 3 diványpárnát, 4 kisebb horgolt védőt a fotelekre, ill. a támlájukra, a saját részünkre 2 cigarettadobozt (csináltattam egy olyan alakút, mint egy kis könyv...), egy szalvétatartót, képeket festeni, hímzésmintát előrajzolni Anyunak (amit ő varr), azon kívül néha

főzőcskét játszani, néha főpróbát tartani a nagytakarítás művészetéből, hetenként egy-kélt órát gyakorolni... Milyen nagyszerű Neked, hogy egyszer egy héten láthatod a kis lakásunkat! Örülök, hogy olyan jó kályhánk lesz, mint írod, hiszen mi mindketten szeretjük a meleget... Kíváncsi vagyok, mit szólsz a bútorügyhöz. Ahogyan most lesz, mindenképpen jobb megoldás. Tegnap v. tegnapelőtti lapomon írtam, mit tudtunk meg... Még nincsen a kezemben az a lista, amin a házassághoz szükséges iratok vannak felsorolva. Apu holnap személyesen is intézkedik ez ügyben, s akkor én nem késlekedem Neked továbbítani...

...Drágám, a múltkor eszembe jutott, hogy vajon mit szólnál ahhoz, ha az előszobába idővel csináltatnánk egy padládát és egy magyaros formájú előszobafalat, amit azután én festenék majd meg? Azután tennénk föl néhány magyaros kis tányért, kulacsokat, torontáli szőnyeget, 1-2 varrottas párnát a padládára, ugye, aranyos lenne?”

Minden csupa remény és bizakodás. Vili örül az Erzsike készülődéseinek, tetszik neki az előszoba terve is, sőt arra kéri menyasszonyát, hogy a bútorszállítással kapcsolatos iratokat is küldje el neki fordítás végett, a házassági iratokkal kapcsolatban pedig nincs semmi sürgető körülmény, még mindenre van idő, csak már telne minél gyorsabban... „A bútorokról lévén szó – írja – megemlítem, hogy a konyhafelszerelés megvásárlása pénzügyi szempontból elintézettnek tekinthető, ugyanis nekem, meg Apunak is lesz szüksége pénzre ott, amikor kimegyünk, és így az átutalás feleslegessé válik. Mi kifizetjük, ill. megvesszük majd a konyhabútort és ezáltal mind a Ti, mind a mi részünkre megoldódik a valutaszerzés... Most pedig szívecském, volna egy propozícióm. Jövő héten van Áldozócsütörtök, áldozzunk mind a ketten azért, hogy ne legyen semmi akadálya a kimenetelemnek.”

A javaslatot elfogadják...

Hogyan kössünk házasságot Budapesten, avagy – komámasszony, hol az olló?

Az idő telik, minden ellenkező híresztelés dacára, s a fiatalok egyre jobban érzik (bár még nem mondják), hogy lassan-lassan a körmükre ég a gyertya. Korábbi leveleikben még csillapították egymás türelmetlenségét – nincs miért türelmetlenkedni! –, de az intézések kényszerű során egyre több akadály tornyosul. Erzsike például annak próbál utána járni édesapjával együtt, milyen iratok és procedúrák szükségesek a budapesti házasságkötéshez. Egy május 14-i levelezőlapon még ezt olvashatjuk: „Apu járt a román konzulátuson, ahol azt mondták, hogy a házasságkötés nem tőlük függ, illetve nem rájuk tartozik, hanem a kerületi anyakönyvi hivatalhoz, s onnan kell majd megérdeklődnünk a szükséges iratokat. Az útlevél eljárás pedig simán fog menni, de azt csak a házasságkötés után lehet keresztülvinni. Kedden megyünk 11 órára Apuval az anyakönyvi hivatalba, s akkor írok Neked azonnal.”

Pár napra rá, május 17-én már ezt olvashatni Erzsike levelében: „Az anyakönyvvezetőnél megérdeklődtük, milyen irat is kell. Ők az igazságügyi minisztériumba utasítottak, előbb ott érdeklődjük meg, hogy a jelen helyzetben lehetséges-e itt [Budapesten] házasságot kötnünk, s ha igen, mik annak a feltételei. Ezután vissza kell mennünk az anyakönyvi hivatal vezetőjéhez s akkor megmondja, milyen iratokat kívánnak bemutatásra... Egészen olyan [a helyzet], mint a Komámasszony, hol az olló? játék. Holnap ünnep, nincs hivatalos óra sehol, pénteken megyünk az igazságügybe, onnan az anyakönyvihez... Kíváncsi vagyok, nem küldenek-e el egy 4. helyre is, tudakozódás végett?... Lesz elég szaladgálni való még, de milyen szívesen csinálja az ember az ilyesmit, ha tudja, hogy kiért és miért teszi.”

Egy május 24-én kelt levelezőlapról aztán: „Az Igazságügyben azt mondták, hogy be kell adnunk oda a következő iratokat: 1) állampolgársági bizonyítvány és a 2) keresztlevél. Ehhez egy kérést mellékelni, s néhány nap alatt elintézik. Valami 10 P bélyegilletékbe fog kerülni. Ezután következik majd az anyakönyvi hivatal. Ott majd akkor mondják meg, hogy mit akarnak ők. De azt mondják, egyik se hosszas eljárás.”

Május 26 (újabb levelezőlap Erzsikétől): „Még mielőtt elfelejteném, arra kérlek: lehetőleg hamar küldjed el a keresztleveled és az állampolgársági

bizonyítványod hiteles magyar fordítását, mert erre van az első lépésnél szükségünk, ez kell ahhoz, hogy az engedélyt megkaphassuk az itteni esküvőhöz. Ezek alapján intézkedik majd Apu, ha megkapjuk az engedélyt – a bútorszállítás ügyében is.”

Vilit – érthetően – némileg megriasztják menyasszonya beszámolói. Május 18-án levelezőlapon meg is fogalmazza aggodalmas kérdéseit: „Nagyon köszönöm Apunak a fáradozását, sajnálom, hogy most még a kerületi anyakönyvi hivatalba is fel kell mennie. Csodálkozom, hogy megengedik, hogy idegen állam képviselője előtt lehessen házasságot kötni, de úgy látszik, ők csak hitelesíteni fogják az anyakönyvi kivonatot. Vajon most a hivatal részére kell magyar másolatokat készíttetni az iratokról? És vajon mennyi idővel hamarabb kell bejelenteni? Különb ezokról biztosan felvilágosítást adtak Nektek, ha felmentetek kedden.”

A levelezés érint egy igen fontos dátumot: a 21-ét. (Minden hónap huszonegyedikét.) Ez ugyanis a jegyesek különbejáratú emléknapja. Ekkor jegyezték el egymást 1938-ban. Vili nem hagyja szó nélkül a májusi emlékezést: „Amióta 1938. május 21-e volt, minden perc, minden esemény csak arról győz meg, hogy Te lelkemnek a fele voltál és vagy. Holnap megint 21-e, immár a tizedik azóta. Csak ne lennénk olyan borzasztóan messzire egymástól! Ez a tíz hónap, ha gyorsan telt is, egyes részleteiben mégis nagyon hosszúnak és nehéznek tűnik... Nem kellene más, csak néha a kezemben tarthatnám a kezedet... Ne haragudj, hogy ilyen fájdalmas húrokat pengetek, de ha csak arról volna szó, hogy pusztán fizikai erőt kívánó akadályoktól függne az, hogy most rögtön Hozzád rohanjak, hát tudom, semmi sem tartana vissza. Így néha ökölbe szorítom a kezem, aztán meg lehunyom a szememet és csak Téged látlak...”

A továbbiakban nem hagyja szó nélkül a házasságkötési bürokráciát: „Bosszantó, hogy annyi felé küldözgetnek Titeket, úgy látszik, ott sem különb a helyzet. S még ha meg is kell érdeklődni az igazságügynél a dolgot, azért megmondhatták volna egy füst alatt a szükséges tennivalókat az anyakönyvi hivatalnál. Csak az tűnik furcsának, hogy a konzulátuson azt a választ adták, őket nem érdekli a házasságkötés. Vajon nem akar ez valami hamisság lenni? Hiszen még te sem vagy m[agyar]. állampolgár, így csakis román hatóságnak állna jogában a házasság megkötése. Nehogy aztán később az itteni hatóságok ne ismerjék el érvényesnek... De remélem, ezek is mind megoldódnak rendre. Ma különben beszéltem

Dáviddal, az egyházi esküvő dolgában, ő azt mondja, hogy az illetékes plébánián legalább 4 héttel azelőtt be kell jelenteni a dolgot, mert úgy tudja, hogy a magyarországi plébániákon a diszpenzáció nagyon sokba kerül, és az mit sem árt az embernek, ha hirdetik... Ha úgy gondolsz, hogy mégis kérjünk diszpenzációt, akkor megírom a kérvényt s elküldöm. Mindenesetre ezt már (akár a kérvényt, akár a bejelentést) a köv[etkező]. hónap első napjaiban meg kellene tennünk.”

Május 27-i levelében Vili gondolatai ismét az évforduló körül forognak: „Most egy éve vártam olyan nehezen és izgatottan a leveledet, azt a bizonyos 21-ikét... Még most is érzem azt az izgatottságot, amit akkor és addig éreztem, míg fel nem bontottam a leveledet. És milyen boldog voltam azután, hogy elolvastam!... *‘Én mást nem írhatok, csak azt, hogy nagyon várom Magát s kérem, kövessen el mindent, hogy már júliusban itt lehessen.’* Ez a mondat jelentett nekem mindent, és ez a mondat adott nekem Téged!... A kicsi fészünk is napról napra szépül, talán három hét múlva be is fejezik. Most festik az ajtókat és az ablakokat, az üvegezés már megvan, úgyszintén az ablakokon a redőnyt is festették. Még csak a parkettezés, festés, konnektorok és kapcsolók, valamint csapok felszerelése van hátra... Kívülről szinte teljesen késznek látszik... Az ablak magassága 160 cm, szélessége pedig 300 cm. A két szélen még van a redőnyhúzó szerkezet, 15-15 cm széles tokban. Az egyes ablakszemek szélessége 68-70 cm.”

Erzsike május 30-i levelében szintén kitér az egy évvel korábbi levél írására: „Ugyan, mi mást is válaszolhattam volna arra a leveledre? Hiszen hónapokon keresztül tervezgettük, hogy jössz Pestre, s én igazán nagyon örültem Neked, s nagyon hiányoztál is mindig, amióta az egyetemet abbahagytam. Akkor még nem voltam egészen tisztában magammal, illetőleg sohasem boncolgattam, mi is az, amit Irántad érzek. Először, az bizonyos, hogy csak barátság és szeretet volt nyilvánvaló mozgató ereje a levelezésünknek. És minél jobban megismertelek, annál nélkülözhetetlenebbé vált a számomra a Te egyéniséged. Szépen lassan észre se vettem s már nem tudtam másra gondolni, csak Reád. Nagyon fájt volna, igazán, ha akármi miatt is elmarad az a pesti utad... Ha akkor nem kérdeztél volna meg, ha nem láttam volna a soraidból, hogy jelentek én is annyi szenzációt, mint egy külföldi utazási lehetőség, talán mindörökre csak szép barátság emlékét őrizgethetnénk mindketten. Hála Istennek, nem így volt...”

Május 29-én továbbra is kiemelt téma a házasságkötés procedúrája. Vili írja: „Úgy gondolom, a legjobb lesz, ha június közepe táján elküldöm a szükséges iratoknak egy-egy hiteles másolatát és egy-egy fordítást is, hogy szükség esetén közjegyzővel lehessen hitelesíttetni. Azért volna jó legalább a minisztériumi részt már azelőtt elintézni, mielőtt én mennék, mert megtörténhet, hogy csak korlátozott időre engednek ki... Így, ahogy én számítom, s ha az Isten is megsegít, akkor kb. július 1-2 körül mennék ki. Közben gondolkoztam az egyházi részen is, és úgy gondolom, hogy már csak arra való tekintettel, hogy innen megyek és hogy státusi tanár vagyok, nem fognak semmi akadályt gördíteni a diszpenzáció ügyében sem... Édes, az időpontra vonatkozólag nem lehetne valami közelebbit megállapítani? Nem végleges határozatképpen, de több szempontból jó ezt tudni. A tervezett 8-iki dátum megfelelne?” Elmondja még, hogy kereszt-anya Brassóból azt kérdezte: elfogadnának-e nászajándékul egy modern szobai órát? A kolozsvári nagynénik (Ilus, Annus) pedig étkészletet vennének, de azzal megvárnák Erzsike Kolozsvárra érkezését, hogy az ő ízlésének megfelelő szervizt szerezhessék be.

Szóval, minden a frigy felé tart, ezerrel...

Ki botlik meg a menyasszonyi uszályban

A közelgő esküvő árnyékában egyre nehezebb megfelelni a hétköznapi elvárásainak. Pedig – az eddigi levelekből is – láthatjuk: se Erzsike, se Vili egy percre nem ülnek ölbe tett kézzel. És bármennyire is megkínózza érzelmeiket a köztük lévő távolság, olyan élményekben is részük van, mint amilyenről a vőlegény április utolsó napján, egy nyomasztó estéjén beszámolhat:

„Este 9 körül nagyon érdekes körülmények között jutottam hozzá a pénteki [levelező]lapodhoz. Egy idegen hölgy csengetett s adta be a lapot, mondván, hogy a postásunknak fáj a lába, ő megsajnálta és az egész utca postáját átvette tőle. Így aztán, miután már lemondtam róla, hogy kapjak valamit, mégis csak befutott a lapod...”

Május 16-án Vili értesíti menyasszonyát, hogy egy régóta tervezett, de katonai behívója miatt ide-oda tologatott egyetemi matematika előadása végre esedékes, még hozzá a „mai” napon. Ennek kapcsán leszögezi: „Sokat foglalkozom azzal a gondolattal, hogy mi legyen a tézisemhez szükséges tárgykör, szeretnék valami olyat találni, amihez kedvem is volna, és aminek esetleg az alkalmazott matematikában is hasznát lehetne venni... Képzeld, Drágám, a VIII-ban ma Isten segítségével elvégeztem az előírt anyagot, óriási kő esett le a szívemről. Talán-talán az V-ben is sikerülni fog. Igaz, ott legalább nincsen vizsga. Előreláthatóan júniusban nem lesz olyan sok dolgom... Most sokat járok a fogorvoshoz is, egy héten belül három fogam kap koronát, egy már meg is van.”

Május 19-én sor kerül az említett egyetemi előadás ismertetésére is: „Nagyon jól sikerült, az öreg Angheluță meg volt elégedve. Utána még tárgyaltunk egy kicsit, s most rám bízta, hogy olvassak abba az irányba, ami nekem a leginkább fekszik, s ha lehet, hozzak ki belőle egy kis dolgozatot. Úgy hogy megint nekikezdek az olvasásnak is... Ma, mielőtt bementem, illetve bejöttem volna a városba, még lekaszáltam a kertben a fűvet, olyan jól esett ez a kis mozgás.”

Május 20-án: „Ma befejeztük a VIII-ban a tanítást, holnap a tornavizsga keretében búcsúztatjuk [őket], éppen az én osztályomból fogja mondani az egyik fiú a búcsúztatót, most az előbb fogalmaztam meg neki. Olyan boldog volt a gyerek, alig tudott szóhoz jutni.”

Május 22-én: „Most jöttem haza a VIII. osztály konferenciájáról, közben egy nagy zápor is leesett, alig tudtam hazajönni, kabát, kalap nélkül mentem be a városba... Ezen a héten sok munkám lesz. Ma még meg kell csinálnom a holnapi vizsgára a tételeket, az írásbelire is kell feladatokat készítenem, azon kívül még egy trimesztriálisom is van. Szerdán a fizika vizsgán elnökölök. S ezek a vizsgák mind délután vannak, mert délelőtt a többi osztályokban még folyik a tanítás. Azért nagyon jól fog esni a június 12-ig tartó vizsgaszünet, addig ugyanis sztrázsahét van, a mi iskolánkban pedig nincs bevezetve a strázsa...”

Május 27-én: „Írtam ugye, hogy Apu jár rendszeresen strázsa parancsnoki tanfolyamra? Na, lehet, hogy júniusban nekem is kell mennem, legalábbis ilyenszerű rendelet érkezett az inspektorátushoz... Holmi személyi lapokat is most küldtek kitöltés végett (három példányban), egyetlen egy példány szabályszerű kitöltése és a kért aktákról való másolatok készítése eltart egy délelőtt és egy délután, ha csak azt csináljuk. Képzelheted, mennyire örvendtek neki a tanárok, jómagammal együtt. A szövetkezet üzleti éve is lezárul május 31-én, a zárszámadásokat szintén el kell készítenem. S közben még két osztály dolgozata nincs kijavítva. Pedig holnapra meg kell hogy legyenek!”

Most pedig lássuk Erzsike zsúfolt napirendjét, májusi elfoglaltságait is. Május 20-án ezt olvashatjuk tőle: „Örvendek, hogy a június már könnyebb hónap lesz Neked, bizony, Rád fér egy kis pihenésféle. Nekem még csak ezután jönnek a zsúfolt napok. De nem baj, mert szívesen csinállok mindent, valahogy olyan jó kedvem van most a munkához...”

Május 30-án: „Most nagyban várom a Tőled kért okmányok hiteles m[agyar]. nyelvű fordítását, s akkor azután igazán kezdődik valóban!... [Közben] Apu valami szerkezetet talált ki, amivel a vitorlázó repülőgépeket segédkező személyzet nélkül lehetne fölröpíteni. Ennek a nyers modelljét csinálta meg tegnap valami ötször, s azt tanulmányoztuk testületileg. Megjegyzem, tényleg ügyes dolog, s kíváncsi vagyok, volna-e valami gyakorlati értéke? Most egy rendesebb modellt készül csinálni, s

azon is kipróbáljuk. Milyen jól elszórakoznánk, ha Te is itt lehetnél!... Sok a dolgunk, Anyunak is, nekem is. Azon vagyunk, hogy amit csak lehet, előkészítsünk, minden szép és jó legyen.”

Június 2-án: „Ma... rengeteget szaladgáltam, elgondolhatod, mennyi elintézni való lehet most, egy hónappal a nagy események előtt!... Pillanatnyilag nem látom akadályát a VII. 8-i dátumnak, sőt, én is szeretném, ha tényleg sikerülne a tervünk, mindenesetre ezt veheted tájékoztatásnak, és nem véglegesnek... Meg kell várnunk, mivel biztatnak az igazságügyben. Hétfőn nyújtjuk be a kérést, s az iratokat is mind!”

Kolozsváron eközben megülik Vilma (Vili édesanyja) napját, majd másnap Vilmos is sorra kerül. Ami ezúttal egybeesik a legénybúcsúval – legalábbis így akarták a vőlegény vendégei. Ezek szerint „én csak tegnap kerültem szőnyegre, amikor aztán az iskola vonult ki... Szombaton este a társaság kijelentette, hogy ők most legénybúcsút is tartanak, és emelkedett hangulat közepette csak 2 óra után mentek haza. Amíg elrámoltunk mindent, bizony 3 óra lett. Persze, nem sokat alhattunk, pünkösdi vasárnap fejében már 7-kor felkeltünk, hogy takarítás után újra kezdődjön minden előről. B. kollégáim ugyanis már délelőttre is ígérték, hogy eljönnek. Délelőtt még zenés misén is játszottam a főtérben, utána hazarohantam s nemsokára megkezdődött a búcsújárás. Ili olyan aranyos volt, mindent szépen elrendezett, megterített, jól mutatott az asztal... Sokan kint voltak, csak pár öregebb piarista s még egy-két ember nem jött el. Így aztán délelőtt-délután jöttek-mentek, alig volt pár szabad perc. Közben pedig erősen éreztem, hogy éjszaka csak három és fél órát aludtam.”

Erzsike elismerően nyugtázza a sikeres legénybúcsút (június 2-án): „Mindenek, amiket a leveledben emlegetsz: legénybúcsú, iratok, ajándékok, dátumok, mind a közeli találkozásunkat jelentik. Tegnap már föladtam egy lapot, jeleztem az irataid megérkeztét... Nem is reméltem, hogy ilyen hamar elküldheted... Csak te jöhess, Édes!... Vajon mennyi idő lesz az? 3 nap? Egy hét? Mit gondolsz? – A diszpenzációt – mindenki azt mondja – 48 órán belül föltétlenül meg lehet szerezni... Vajon számíthatok-e rá, hogy Apu, Anyu s mindnyájan jöttek? Tudom, Te is milyen boldog lennél!... Aradról is most várunk újabb híreket...” Ugyanabban a levélben már a lakásépítés fejleményei iránt is melegen érdeklődik: „Azóta már bizonyosan saját külön lakásod van, ugye?... Ne vedd kíváncsiságnak, de érdekelne, mennyit fogunk fizetni érte?... Anyu nagy varrázatban van elmerülve,

most ment el éppen Jankicáékhoz, Zsófi néni is segít Anyunak... Én is 6-ra Anyuért megyek s elviszem sétálni, közben a belvárosi templomban megnézünk egy esküvőt is. Most már érdekelnék az effélék, mert látok ruhákat. A napokban is megnéztünk egy esküvőt, rémes, micsoda hosszú vacakokat vonszolt az a szegény menyasszony maga után. Anyu azt mondja, muszáj egy menyasszonyi ruhának uszályosnak lenni, ha nem is olyan hosszúval... Én mindig attól félek, hogy vagy én, vagy Te, vagy egy semleges harmadik fog megbotlani benne s szépen elterül a kövezeten. Arra az épületes látványra is gyakran gondolok, ha valaki rálép az uszályra s az a szoknya egy részével megválílik viselőjétől. Na de ezek csak rossz álmok, végére értem a mesének!”

Vili június 5-i válaszából: „Az iratok megszerzése azért ment olyan könnyen, mert csak közjegyzői hitelesítést kellett szereznem, az iratok már a kezemben voltak... Ma volt Apu a rendőrség útlevélosztályán P. Simon bácsinál, az útlevél ügyében érdeklődött. Úgy veszem észre, ő minden további nélkül kaphat útlevelet, mert már elmúlt 50 esztendő. Az az akadály, hogy állami tisztviselő, tekintettel az esküvőre, nem áll fent, az igazgató azt mondta, nyugodtan elmehet... Pista szintén készül, ő neki még más tervei is vannak, több ideig kint is maradna. A legnehezebb dió Ili..., mert már nem lehet beletenni az Apu útlevelébe, viszont az elég nagy költségtöbbletet jelentene. Mindenesetre, még folyik a tárgyalás, én szeretném, ha ő is ki tudna jönni... A tegnap megkötöttük a szerződést Brósz Ilonkával és Kendével, mint a nyugdíjegylet küldötteivel... Ma reggel voltam lent a Marianumban, ki is fizettem 1 hónapi házbért. Ez az összes taxákkal s városi adóval együtt 2000 Lej, kb. 60 P-nek felel meg,.. Nem a legolcsóbb, de ezen alul megfelelő lakást nem lehet kapni... Különben június 28-án adják át a lakást.”

Ugyanaznap, a levél végéről egy (rossz) hír: „Ezelőtt kb. két héttel **leégett** teljesen a bukovinai csángó falvak legnagyobbika, **Józseffalva**. Most nagy gyűjtéseket indítottak a szerencsétlenek segélyezésére, hiszen 250 ház közül csak 50 maradt meg. Az utolsó tanítási napon én is szóltam az osztályomban, hogy a hittanvizsgáig próbáljanak ők is gyűjteni 5-10 lejecket az ismerősöktől vagy rokonoktól, s adakozzanak maguk is. Nem is gondoltam, s másfél nap alatt összehoztak 930 lejt, ami a gimnáziumban rekordnak számít... Az összeget le is adtuk a Keleti Újságnak, ahol a felhívás megjelent.”

Jegyzetek:

* **Leégett Józseffalva:** A bukovinai székely településen, Józseffalván az 1939-ben pusztító tűzvész, és ezzel együtt a falu pusztulása, majd újjáépítése, olyan horderejű esemény volt, amelynek hatósugara jócskán túlterjedt a néhány száz lelkes kis székely falu határain, a Románia területén élő magyarság egészét megmozgatta, és nemzeti-közösségi egységének, társadalmi szolidaritásának szimbólumává vált. A helyreállítás érdekében végzett erdélyi gyűjtés sikere ellentmondásos volt, a falu helyreállításának szándéka ütközött a bukovinai csángók hazatelepítésének korabeli tervével. A kérdésben jó eligazító háttéranyag Seres Attila tanulmánya: *Példás összefogás vagy veszélyes precedens? Magyar diplomáciai jelentések a bukovinai Józseffalva leégéséről és újjáépítéséről (1939)*

http://epa.oszk.hu/01500/01500/00004/pdf/00004_233.pdf

Az utolsó métereken

A jegyesek közül Erzsike az, aki a leginkább érzi: túlságosan elszalad vele az idő. Június eleji leveleiből e miatti zaklatottság olvasható ki.

„Borzasztó, hogy amikor az ember vásárolni akar valamit, mindjárt sokkal drágább minden, mint amikor csak érdeklődésből és szórakozásból nézgetjük a kirakatokat. Egyebekben most már sokkal több időm van, mert a **jégsaison** zsúfoltabb részén már túl vagyunk. Mindjárt itt az aratás...” (Június 6.)

„Annyit, de annyt kell szaladgálni, tárgyalni, alkudozni, számíttgatni, keseregni, hogy na! De azért a végére érünk mindennek. Jelenleg éppen a menyasszonyi ruha nyomja szegény vállaimat, illetőleg ennek a gondja, hogy milyen is legyen. A többi vásárolni valót már nagyjából eldöntöttük, csak ez probléma még, de ez is megoldódik... Úgy igyekszem, hogy július elejére kb. minden elintéznivalómat elláthassam, mert amikor Te már itt leszel, az nem lesz munkára való idő, illetőleg én nem leszek már használható semmiféle komoly dologra... Neked is sokféle elintézni való ügyes-bajos dolgod lesz még a vizsgák utáni pár napon. De azt kikötöm azért, hogy amint ezeket elintézted, ne gondolkozz sokat, mert esetleg itt is szükség lehet reád 1-2 nappal a történelmi esemény előtt... Szakasztott úgy vagyok vele én is, mint Te, hogy annyira nem merek örülni, mint amennyire valójában örvendek, de azért én is számlálom a napokat...” (Június 7.)

„Ma egész nap lótok-futok üzletekbe, így estére, ha még lesz lelkierőm, megírom a levelem, de ha estére nem is, holnap reggel bizonyosan... Örvendek, hogy a Te kijövedelednek nincsen semmi akadályja... Most pedig állapotdjunk meg abban, hogy az esküvőt július 15-én tartsuk, de ez most már legyen végleges dátum. A dolgok úgy alakulnak, hogy ez az időpont lesz a legmegfelelőbb mindenféle szempontból, s addigra mindent kényelmesen el lehet intézni, ki lehet sürgetni, ha valahol meg is akadna az ügymenet. Anyu is azt szeretné, hogy 15-én legyen..., csak így tud mindennel elkészülni. Te mit szólsz hozzá, Drágám? Változtat-e ez a Te számításaidon? Én azt hiszem, hogy nem.” (Június 10.)

„Itt a hétfő, s én csak most bírok válaszolni..., hiába írtam a szombati lapomon, hogy vasárnap egész bizonyosan írok, mert nem volt rá alkalmam egész napon. Békéscsabai ismerősök, egy kislány s a húga voltak fenn, s csak 3 napra, a vasárnapot velem akarták eltölteni... Megnéztük a város egyik-másik nevezetességét, kutyafuttában a Szépművészeti képtárán is végigrohantunk, a szobrokból alig láttunk valamit... Utána a Damjanich utca végében az Aréna úti templomban voltunk misén, amikor kijöttünk, rémesen beborult, villamosra ültünk... Délután átmentünk ide a Teréz körútra, s megnéztük a 7 szál rózsza c. Páger-filmet. Nem volt valami rémesen szép. Közben kint esett a jégeső, s arra gondoltam, hogy hétfőn mennyi kárjelentést kapunk.... Itt az udvaron diónyi jegek estek... Este elég sokáig voltak itt. Utána néhány változási jelentést (vagy 20 darabot) kellett kiállítanom, Anyunak is egy abroszba monogramot terveztem s kopíroztam, azután 12 törülközőbe szintén ugyanezt belerajzolni. Majd Apuval lekontrolláltuk a **jégborder**ókat kölcsönösen, s akkor már 1 óra felé vágtatott az idő, kénytelen voltam Isten hozzád-ot mondani a vasárnapi levélírásnak... Ma reggel aztán, mint élő szemrehányás, befutott június 7-i lapod. Sajnos, Anyu nem hagyott időt, hogy nekiüljek s válaszoljak, mert egész sor vásárolni való volt előirányozva ma délelőttre, amit nélkülem nem tudott elintézni, s most már minden sürgős. Néma megadással kutya-goltam vele üzletről üzletre, tudomásul vettem, hogy jóformán minden megvan, csak a legfontosabbak hiányoznak, mert azt jól meg kell gondolni. Fehérnemű-féle vacakokat vettünk, meg egy szép barna táskát is kaptam... Egész hosszú listám van felírva, hogy mit kell vennünk, s nehogy túllépjük itt-ott a Rubicont, illetve az előirányzott árakat. Persze, azért minden többre kerül, s a világért sem kevesebbe. Én folyton számolok, kivonok és összeadok, már egészen zúg tőle a fejem. Mondtam is Anyunak, hogy ezután legjobb lenne, ha nem is számolnánk, s ha ezek után már nem futná a pénzünk, tudni fogjuk, hogy többre nem telik. Persze, ez számárkodás, mert otthon úgylis én vagyok a fő-fő spóroló (Kíváncsi leszek, Neked erről milyen lesz majd a véleményed? Ez még a jövő titka!)... Délután megyünk a konyha apróbb részletkérdéseit megbeszélni, még mindig nem tudom, milyen színűt szeressek. Kék és zöld között fog eldőlni, s azt hiszem, hogy a zöld mellett döntök... Ebben a pillanatban jött haza Apu, s mondja: az igazságügyben esetleg szerdán már választ is kapunk... Nem is hittem volna, hogy szegény külföldieket ennyire megnyúzzák, ez az egyszerű kis semmi kérés is 28 P-be kerül. Jó, hogy lehetne esetleg szegénységi bizonyítvánnyal olcsóbban is elintézni,

de ahhoz először is az kellene, hogy a magyar törvények szerint nagykorú legyek, aztán erkölcsi bizonyítvány s az éig tudja, még miféle iratok, többbe kerülne a leves, mint a hús... Persze, ezután következik majd a többi stáció. Egyelőre nem tudni, ha meglesz az igazságügyi engedély, hová fognak küldeni az anyakönyvvezetőtől...” (Június 12.)

Vili a maga részéről szintén a rá háruló munka dandárjáról számol be: „Megkezdődött gőzerővel a munka, nem is annyira a mennyiség olyan nagy, mint inkább az iram. Ma estig be kellett fejeznem az érettségizők dossziéját, amit az inspektorátushoz küldünk fel, ezt csak rám bízta az igazgató. Közben a VIII-ikosokkal is több órát tartok már, hiszen csak két és fél hét van hátra az érettségiig. Pénteken kezdődnek a vizsgák, szóval van mit csinálni, egyszer csak azon veszem észre magam, hogy itt a hónap vége. Apu már megindult az útlevél-ügyben, ami az iratok beszerzését illeti. Talán az még bonyodalmasabb, mint maga az útlevél...” (Június 7.)

„Ma már megkezdődtek a vizsgák is, éppen most javítottam ki az I. b. vizsgadolgozatait. A szóbeli egész szépen ment, az írásbeliről sem mondhatok sok rosszat, az én tárgyamnál nem lehetnek felfokozott igények a tömeggel szemben... Drágám, milyen legyen az előszobafal, és hová tegyük? Én azt itt addig megcsináltatnám. A konyhával várjunk, hogy együtt vegyük meg? Az hamar megy, s amire a többi bútor megérkezik, azt is el tudjuk intézni...” (Június 9.)

„Ha az Isten is megsegít, mától három hétre, ilyenkor fog a vonatom Pest felé közeledni (t. i. úgy tervezem, hogy elsején este a rapiddal indulok), éppen úgy, mint a tavaly nyáron, most is vasárnap reggelre érkeznék meg. Istenem, annyi a hasonlóság, s mégis mennyi különbség van a két út között! Azt nagyon elhiszem, hogy rengeteget kell szaladgálnotok, az mindig úgy van, amikor az ember nyélbe akar ütni valamilyen dolgot, akkor mindig több fáradságba, időbe és pénzbe kerül. Én is végtelenül kíváncsi vagyok, hogy milyen ötlettel oldod meg a menyasszonyi ruhát, s hogy mekkora uszályt hagysz majd nekem sétatérnek?... Tegnap nappal már két vizsgán túlvagyok, még csak 4 van hátra, az is lemegy csütörtökig... [A felmenetel] megtárgyalása közben egy érdekes eset is történt. Pista ugyanis nagyban udvarolgatott a legkisebbik Sulyok lánynak. Ők azonban kb. két hónappal ezelőtt kimentek Pestre, mégpedig végleg. S ahogy a felmenetel esélyeit tárgyaltuk, közbeszól Pista: *Látjátok, én eddig úgy gondoltam, hogy megkímélem a familiát az ilyen természetű gondok-*

tól, a sors azonban úgy hozta, hogy majd az én esküvőmre is Pestre kell menni... S mindezt oly komoly képpel adta elő, mintha legalább ő is olyan közel állna az esküvőhöz, mint én. Sokat kacagtunk rajta...” (Június 10-11.)

„Szegénykém, úgy sajnállak, hogy annyi futkározni valód van, biztosan esténként nagyon fáradt lehetsz. Az időpont megváltoztatásához, illetve annak végleges megállapításához nincs mit mondanom, ti tudjátok, miként tudtok elkészülni s hogy melyik az alkalmasabb dátum. Így legalább az esküvő előtt is több ideig lehetünk együtt. Mert... azért a tervezett időben kimegyek (1-3-a körül). Már csak két és fél hét van addig, tudod-e? Jön, hogy kiugorjak a bőrömből. Az iskolával nemsokára végzünk, még csak két vizsgám van hátra, azon kívül 23-án az elsős felvételi. 25-én lesz a Te Deum és évzáró... Azért még most sem tudjuk, hogy az egész família kimegy-e; csak Apu és Anyu biztos idáig. Brassói keresztanyámtól kaptam 3000 Lejt, hogy vegyem meg az órát, én úgy gondolom, hogy megvárlak Téged... Nagypapák is felhatalmaztak, hogy 2000 Lej értékben vásároljunk az ő számlájukra. Ezeket majd mind Veled fogom elvégezni, addig félreteszem a pénzt.” (Június 13.)

„Már igazán befejezés előtt áll a lakásunk, egy-két nap alatt kész teljesen. Július egyig még a parkírozást is megcsinálják a ház előtt, mire felmegyek, teljes beszámolót adhatok... Anyuék nem az esküvő után, hanem előtte fognak egy hetet még Pesten tölteni, ez idő szerint úgy van, hogy mind a négyen jönnek, éppen ma írjuk meg Lajoséknak is, amiben kérni fogjuk, hogy nézzen utána, lehetne-e ott a közelükben valamilyen szállást találni az Anyuék részére, a Lajosék szívességét azt hiszem, én fogom most is igénybe venni... Egyben pedig tanúnak, ill. násznagynak is felkérem Lajosékat, ugye helyesnek gondold ezt?... Anyuék kérnek, írd meg, Apudék milyen ruhát szándékoznak az esküvőre fölvenni, hogy ők is aszerint csomagoljanak majd, tekintettel arra, hogy a minimális csomagot akarják magukkal vinni... Nem tudom, hogy áll a bútorszállítás ügye, a [házassági] engedélytől vagy a tényleges házasságkötéstől teszik függővé? Mert úgy gondolom, ha különösebb akadályokba nem ütközik, a polgári esküvőt hamarabb is meg lehet tartani, s úgy a Te útleveled ügyében is hamarabb lehetne majd intézkedni... te hogyan vélekedsz efelől?... Délután fél négy van csak, de egész esti sötétségbe borultunk, nagy vihar készülődik... Nálatok is sokszor lehetett mostanában vihar, a rádión keresztül nagyon sok recsegést hallottam, és többször volt Budapest I-en vihar-

szünet. Ilyenkor mindig átkapcsoltam Nyíregyházára, s ott hallgattam tovább a műsort... Tegnap az I., II. és III. osztályosok részére megvolt a konferencia is, a többiek részére hétfőn lesz. Én ilyen tekintetben már szabad vagyok... Most aztán értesítőt, speciálkatalógust, statisztikákat írok... Holnaphoz egy hét... az érettségik is megkezdődnek. Ugyanakkor indul a gimnazisták egy csoportja év végi kirándulásra, útközben megállnak a csíkszeredai katolikus nagygyűlésen is, ahol részt vesznek a kath. gimnáziumok közti versenyeken, Pista is megy velük, a történelmi versenyen vesz részt... Alighogy hazajön onnan, megindul a nagy útra a família is..." (Június 17.)

Jegyzetek:

* **Jégsaison, jégborderó:** a nyári jégverések időszaka van, amikor a nagyszámú jégkár fokozott irodai munkát rótt a biztosító társaságokra; ne felejtsük, Erzsike édesapja az Anker cégnél dolgozott.

Álmodozás egy menyasszonyi ruháról

Vili érdeklődése a menyasszonyi öltözet iránt nem marad visszhang nélkül.

„Fehér taftra szeretnék dolgoztatni valami szép matt, áttetsző anyagot, ez olyan légies benyomást tenne – írja június 15-én Erzsike. – Nem fogok túl nagy sétatert hagyni [neked], kb. 1/2 méteres uszályt szeretnék, nem nagyobb; nekem beszélhetnek, mert én tudom, hogy ha hosszabb lenne, akkor egészen elvesznék tőle. Az éppen az én nagyságomhoz (ill. kicsinységemhez) megfelel. (No meg Te is eleget jöhetsz-mehetsz rajta!) A mirtuszt pedig egészen érdekesen fogom fölrakni a fejemre... mint a régi nagyasszonyoknak volt a gyöngyháló a fejükön, valahogy ilyenformán, persze a természetben ügyesebben fog kinézni. Olyan sablonosak azok a pártás koszorúk, s annyit láttam olyant mostanában, hogy már nagyon unnam. Szóval, csak elérkeztem már egy s más tervhez... Szerintem minden készen lesz, amikorra kell.”

Erzsike különben nem csak a saját ügyeit követi ilyen alapos figyelemmel, de a kolozsvári történéseket se szalasztja el: „Boldog vagyok, hogy a 15-iki végleges időpont miatt nem jössz azért későbben. Most már alig várom, hogy itt légy!... Azóta már az összes vizsgákkal elkészültél. Számon tartom ám minden nap, hogy mikor mivel vagy elfoglalva, elgondolhatod, hogy bár tényleg nagyon sok és sokféle szaladgálni valóm van, mégis Rád gondolok a legtöbbit, a Te dolgaidra.... Az én keresztmamámtól is fog érkezni, amíg Te is otthon vagy, egy csomag. A párnáim s más egyebek lesznek benne. Apu címére kértem, hogy küldje, hogy akkor is átvehessék, ha esetleg a Te elutazásod után érkezne csak oda... Ha még otthon találna, vedd át és helyezd el. Most voltunk véglegesen megbeszélni a menyasszonyi ruhámat, olyasmi lesz, amit a levelemben terveztem. Nagyon jó helyen csinálják, remélem szépen sikerül majd. Hát a Te frakkod készül-e már? (majdnem azt kérdeztem, hogy mekkora uszálya lesz... Az igazságügyben még mindig nincs válasz. Jó volt idejekorán beadni!” (Június 17.)

Vili irányába e napokban többször akadozik a posta, türelmetlenül várja a híreket Budapestről, ezért inkább csak egyoldalúan a saját ügyeit vetheti papírra: „Szívem, ma 15-e! Tehát mához egy hónap! Tudod-e, hogy a

tavaly éppen akkortájt mentem fel Pestre?... Ma megvolt az utolsó vizsgám, most már szüntethetem az iramot egy kicsit. Azért még így is van mit csinálnom, a VIII-osokkal majd minden nap tartok órát, azon kívül van két privát tanítványom is. Igaz, az egyikkel holnap befejezem, a másik még tart az érettségiig... Ma szerelik a fürdőszobát, éppen most megyek venni egy törülközőtartót, hogy egyúttal azt is szereljék föl a falra... Keresztanyám küldött egy diáktól csomagot, s mivel éppen epret főzött be akkor, egy üveggel nekünk is küldött, mondván, azt tegyük be először a kamránkba...” (Június 15.)

„Édes vagy, hogy úgy számolod a napokat az érkezésemig, most azonban lehet, hogy ezt nem tudjuk pontosan megállapítani. Ha csak rövid időre mehetek ki, akkor valószínűleg csak 10-e táján megyek, ha azonban az ott tartózkodás ideje nem korlátozódik, megtörténhetik, hogy már a jövő hét valamelyik napján betoppanok. Ezért, bármennyire is szeretném, hogy minden terv szerint menjen, és Te kint várhass az állomáson, megtörténhetik, hogy értesítés nélkül érkezem, az okot majd szóval bővebben és hatásosabban megmagyarázom. Mondom, ha minden rendben megy, akkor 3-án, hétfőn este indulok és kedden reggel fél hétkor érkezem a Keleti Pályaudvarra, ezt már most megírhatom... Nem tudom, hogy miért álmodtál olyan rosszakat rólam, lehet, hogy azért, mert sokat foglalkozol az esetleges közbejöhethető akadályokkal... Én sem vagyok a legnyugodtabb, egészen addig, amíg ott nem leszek már Nálad. Hiszen még akkor is közbejöhet valami!... Úgy hallom, az én kolozsvári helyzetem is megszilárdult, nyugodtabban lehet építeni a mi itteni életünkre. Még a lakásunk is olyan végtelenül aranyos kis fészek, meglátod, milyen jól fogod benne érezni Magad. Tegnap famíliástól megnéztük, nemsokára vihetjük a cselédet, hogy ablak, kilincs stb. takarítást végezzen... Örvendek, hogy Te is a zöld szín mellett döntöttél (a konyhára értem), az a legszebb... Hanem, a menyasszonyi ruhád gyönyörű lesz! Így, leírás után is el tudom képzelni. S most már a hátam se borsószik a megbotlástól, egész megnyugtatót a 1/2 méter. De tréfán kívül – az éppen elég! Te nem vagy olyan magas, így éppen arányos lesz.. Különben az én vőlegényi ruhám is készül... Két-három éve jött divatba a szinte a bokáig érő frakk, de oly képtelenül csúnya, hogy az csak színpadra jó. Maradok csak a rendes szolid méretnél... 5 órakor van az évzáró konferenciánk... Ma kissé későn fogok hazakerülni, mert vagy 250 diáknak a médiáját kell konferencia után kiszámolnom, ugyanis csak én értek a számológép kezeléséhez annyira,

hogy ezt elvégezhessük, a masinát pedig csak pár órára tudják idekölcsönözni valamelyik bankból.” (Június 19.)

Vili beszámolói mindegyre fölkeltek Erzsike női érdeklődését:

„Kíváncsi vagyok, milyen törülköző tartót vettél? Úgy gondolom, olyan sok ágasat, ugye? Keresztanyád, hogy gondol reánk is, igazán aranyos tőle! Most már igazán gond nélkül nézhetünk a tél elébe, az első rezerva már megvan... Most vettük meg a menyasszonyi fátyolt és a koszorút is. Nagyon édes kis narancsvirág koszorút találtam, olyan édes és egyszerű volt, hogy mindjárt azt választottam. Az a megoldás, amit megrajzoltam, nem volt kivihető... Mikor átveszed a lakást s addig amíg otthon vagy, takarítsd ki egy asszonnyal, hogy mégis ne legyen olyan sok dolgunk, amikor megérkezünk s a bútorok is jönnek. A parketta tiszta marad valószínűleg... Ugye, nem haragszol, hogy ezt eszedbe juttatom?” (Június 20.)

A 12. hónapban – az utolsó órában

Egy esztendőnyi jegyesség áll a fiatalok háta mögött, s türelmük végzetesen fogytán. Erzsike az, aki nagyon finoman ráérez a lényegre; vele kezdem. S ha az eddigieknél többet markolok majd mindkettőjük leveleiből, az csak azért van, mert ezek már az utolsók közül is az utolsók. Attól a perctől kezdve, hogy Vili Budapesten lelép a Kolozsvárról érkező szerelvényről, nagyjából bezáródnak e könyv hiteles forrásai. (Talán annyira még futja, hogy rekonstruáljuk a fiatalok nászútját, illetve az esküvőjük okán feléjük áradó jókívánságokat, az első házasság „mérlegét”...)

„Tegnap voltunk 11 hónapos jegyesek! S ma már 22-e van, beléptünk a 12. hónapba. Szeretnék most nyomban megcsókolni ezért a gyönyörű évért... Még egy kicsi idő csak – biztatgatom magam, még csak 10, még csak 9 nap. Istenem! és akkor végre, olyan hosszú távollét után újra itt leszel velem, s nem hagysz el soha-soha többé!... Olyan gyönyörű ez és olyan nagy boldogság, hogy látod, egy esztendő sem elég ahhoz, hogy megszokjam, hogy elhiggyem igazán... Siess hamar, amint csak teheted! Bizony, az egész esztendőnek ez a leghosszabb hete lesz, amíg a Te érkezésedet várom... A mai időkben nem lehetek nyugodt addig, amíg végre meg nem érkezel! Nagyon kérek, írd most már azt is meg pontosan, hogy mikor és hová érkezel meg, hogy várjalak. A többi sok mindent majd szóval beszéljük meg...

...El sem tudom mondani, mennyire örvendtem a jó hírnek, hogy Anyuék mind a négyen felrándulnak... Csak így érzem teljesnek a boldogságunkat... Mielőtt kimenne az emlékezetemből, megfelelek [Neked] az Anyuék öltözködésére vonatkozóan... Az én Anyum fekete délutáni ruhában lesz, nagy kalappal, Apum pedig fekete sacco-ban csíkos nadrággal...

...Sajnos, a minisztériumban a múlt héten nem volt tanácsülés, valami miatt elmaradt. Választ erre a hétre remélünk... Ha szükséges lesz, hogy a polgári esküvőt hamarabb tartsuk meg, nekem semmi kifogásom ellene, hiszen az csak formaság – az én szememben. A bútorszállítás engedélyét Apu úgy kéri, az engedélyt úgy adják meg, hogy amint megtörtént a házasságkötés, az hatályba is lépjen, tehát legyen már meg az engedély, csak be kell mutatnunk a házasságlevelet. Kérem a jó Istent, minden

menjen rendben és csendben, ne jöjjenek újabb ugratók. A hivatalos eljárásoktól különben mindig borsództam...

...Most készülök próbálni menni a menyasszonyi ruhámat. Már minden egyben megvan, cipő, harisnya, fátyol, kesztyű, csak maga a ruha készül most. Remélem... nem fogsz velem szégyent vallani. Egyébként házunk kormánya megalakult a mai napon, magyarán szólva kaptam egy kis szegedi bársonypapucsot Aputól... Nagyon szeretem, fekete bársony és arannyal vannak kalászkok ráhímezve... Ma reggel voltam kalapokat próbálni Anyuval, útközben még megvettünk egy trotteur-cipőt is... A kedvünk nő, a pénzünk fogy – mondhatnám, ha a Nemzetközi Vásáron lennénk...

...Ma kaptam ismét Keresztmamámtól hírt, valószínűleg több minden lesz abban a csomagban, amelynek érkezését lapomon már jeleztem. Arra kérlek, bontsátok ki a csomagot, mert lehet, hogy már abban küldik el a részemre eltett befőttféléket is. Látod Édes, hogy találkoznak a keresztanyák gondolatai... Rakd be ezeket az üvegeket a kamrátokba. A többi holmit pedig – jóformán azt sem tudom, mik lesznek – szintén Rád bízom (Nagy kegy!)...

...Nagyon várlak és számolom a napokat, órákat..." (Június 22.)

Vili június 21-én az engedélyek miatt izgul: „Érdekes, hogy olyan lassan dolgoznak a minisztériumban, pedig nem ártana, ha egy másolatot nekem is elküldenél az engedélyről, hátha itt hathatósan fel tudnám használni, ha netalán valamilyen akadékoskodás történne a kimenetel körül. Az mégis csak bizonyító irat...

...Akár én, akár Apu, ha már nem lennék akkor itthon, átvesszük a csomagot. Aradról jön, ugye? Tudod, mit csináltam a tegnap este? Kezdtém összeszedni a könyveimet, hogy majd egyben elhelyezhessem egy ládában. Ma a kottáim jönnek sorra, van elég. Bizony, még csak egy pár napom van itthon..."

Június 23 (Vilitől): „Holnaphoz egy hét talán már indulok is... Ma van az első felvételi vizsga, délelőtt megvolt az írásbeli, most sietek vissza a szóbelire, jó későig el fog tartani, hiszen 45 gyerek jelentkezett... Ha nem is olyan sok ágú az a törülköző tartó, de ágas, lévén rajta két mozgatható fémkar... Úgy látom, Neked is már csak a vőlegény hiányzik, más egyéb minden megvan. Reméljük, hogy a vőlegényt is hamarosan szállíthatom... Könyveimet, kottáimat s más apróságokat át is viszem a lakásba, mielőtt

elutaznék... Holnap a piaristák kertjébe megyünk délután, cseresznye-szüretre...”

Erzsikétől már csak egy június 24-én kelt levelezőlap maradt fenn a nagy találkozásig, az utolsó leveleket pedig Vili fogalmazta.

Erzsike (június 24): „Sajnálom, ha nem várhatnálak az állomáson, de azért még az sem lenne baj, csak semmi más ne jöjjön közbe. A jövő hét minden napján várlak... Nem is tudom, hányszor írhatok még Neked, remélem, már nem olyan sokszor. De Te azért írd csak, ha lapokat is, de értesíts, hogy rendben van-e minden. Az engedélyt hétfőre reméljük kikapni, ha még lesz annyi idő, hogy elküldhetem a másolatot, megteszem; de reméljük, nem lesz szükség rá. Most látom csak, hogy az egész lapom merő reménykedés. De ez tartja bennem a lelket és a nyugalmat... Bizony, én is holnap rendezem el a holmimat, kiválogatom a rajzaimat, kottáimat, s ami fölösleges, régi, azt elégetem. Jó nagy máglya lesz!... Nagyon-nagyon várlak mielőbb!”

Vili (június 26.): „Bizonyára csodálkozol, hogy magyar bélyeggel ellátott levelet kapsz tőlem, pedig én még itthon vagyok. Ennek az a magyarázata, hogy Cservény kollégám ma este megy fel [Budapestre] s vele küldöm ezt a levelet, így sokkal hamarabb Hozzád ér... Így legalább a tegnapi napról is be tudok számolni. Mit gondolsz, ki volt nálunk?... Keresztmamád olyan drága és kedves volt, hogy személyesen hozta fel a párnákat... tegnap reggel éppen a felkeléshez készülődtem, amikor csengetést hallottunk. Apu már felkelt volt, ő ment kaput nyitni, mert a cseléd templomban volt. Utána jön be nagy gyorsan, hogy itt van az Erzsike keresztmamája. Hirtelen nem kapcsoltam, s csak a másodszori mondásra jöttem rá, kiről is van szó... Öt perc alatt elkészültem (elkészültünk), hogy kellőképpen fogadhassuk a kedves vendéget... Szegény egész éjszaka utazott, s alig látszott meg rajta a fáradtság. Megreggeliztünk, én bementem a záróünnepélyre, a hölgyek ezalatt kipakolták a párnákat, megnézték a lakást. Keresztmamának nagyon tetszett, azt mondta, csakis ilyen lakás talál hozzánk... [Ebben] csak jobban megszeretitek egymást – mondta... Amikor elment, úgy éreztem, mintha mindig is ismertem volna... Fél 12-kor a templom előtt találkoztunk, együtt voltunk a misén... Sikerült rábeszelnünk, hogy legalább estig maradjon... Mise után... hazaindultunk, még kissé járkáltunk a sétatéren... Sikerült délután egy kicsit lefektetnünk... A délutánt még aztán jól elbeszélgettük, s 8 órakor már el is utazott Tövis

felé. Az állomáson még meghagyta, hogy aztán jöjjünk minél előbb haza, s ha berendezkedtünk, megint felruccan...

... Ha a jó Isten is segít, Drágám, úgy vasárnap (2-án) 6.25-kor érkezem a Keletire, imádkozzunk, hogy tényleg így legyen... Nem baj, ha az első percekben hallgatni is fogunk, egymás mellett még a hallgatás is jobb...

...Úgy gondolom, hogy a konyha, előszoba stb. lámpákat én is beszerezhetem, elég, ha majd a csillárt választjuk ki közösen. Így aztán fel is szerelhetik azokat, amíg még itthon vagyok...

... Szívem, már nem írok több levelet, csak lapo(ka)t, aztán... még azt sem. Még 6 nap és aztán jön a nagy, mérhetetlen Boldogság!”

Az utolsó, a június 27-én feladott Vili-féle levelezőlappal zárul (némileg kurtán-furcsán) ez az érzelmes, egy világégést is szerencsésen túlélte levelezés: „Holnap-holnapután átveszem a lakást, most gyalulják a parkettát... Pénteken feltétem a különböző lámpákat, takarítunk és szombaton át is viszem a könyveimet s más holmimat, ami nem ruhanemű. A többi marad otthon, amíg jövünk. Onnan könnyen átszállíthatók. Az iskolában elvégeztem a dolgaimat, most már nem igen járok be, legfeljebb délelőttönként egy-egy órára. A frakk is készül... Közben megint felmerült egy akadály, de aztán elsimult. Úgy volt, hogy Apu 1-től egy 12 napos strázsatáborozáson kell részt veyen, s így bizony veszélyben forgott volna a kimenetelük. Beadott egy kérvényt, felhozván az okokat. Ma jött meg a válasz, az ő számára elhalasztották a táborozást és majd egy más alkalommal fogja megcsinálni. Így most ő is megkönnyebbült...”

Násznapok körutazással

Hogy miként zajlott le az esküvő, arról nincsenek családi dokumentumok. Se hiteles emlékezések. És ha eddig nem voltak, ezután még úgy sem lesznek. A részt vevők nagyrészt kihaltak, vagy emlékezetükben váltak megbízhatatlanokká.

Annyi biztos, hogy a házasságnak – mely ismereteink szerint tartósnak bizonyult – a sokszor zűrzavaros, bizonytalan évek-évtizedek ellenére – végül is öt gyermek lett az eredménye, akik különböző történelmi időkben, de egyazon házasságon belül jöttek a világra. A budapesti Bazilikában összeesketett Vili és Erzsike mindvégig kitartottak, együtt maradtak az életben, s bár egyikük (Erzsike) 1980-ban, másikuk (Vili) „csak” 1983-ban távozott az élők sorából, az örök hűség esküjét lényegében végig megtartották; ma is együtt, közös fejfa alatt, közös sírban nyugszanak a csíkszentkirályi temetőben.

A levélcsomó alján találtam néhány olyan üzenetet, melyek nem a fiataloktól származnak, de némileg – bár töredékesen – hírt adnak arról, hogy miképpen alakultak az események Vili Budapestre érkezése után.

1939. július 7-i dátummal Cseke Domokos (Vili apja) apró, sűrű betűkkel telerótt levelezőlapot küldött Budapestre, Lajos bácsiék új postacímére (itt szállt meg Vili), az alábbi szöveggel: „Édeseim! Szerdán kaptuk meg lapodat Vilikém, örvendünk, hogy szerencsésen érkeztél s bizonyára nagyon jól érzed magad a nagy meleg ellenére is. Mióta elmentél, folyton dolgozunk, járunk, készülünk, hogy készen legyünk idejében. Az útlevelek még ma sincsenek készen, holnap reggelre ígérte P. S., nagy a forgalom ott is. A rám bízottakat nagyjában elintéztem, illetve elintézés alatt állanak. A villanyt 4-én bekapcsolták, órát szereltek fel, a lámpák égnek, kivéve a csillárt, valószínűleg az egyik biztosíték nincsen egészen becsavarva (384. L. volt a villanyköltség)... Az esk[üvői]. kártyákat megrendelte Ili Ilussal, még nem tudjuk mennyi lesz. A megmaradtakat magunkkal visszük. Holnap megyek a névtábláért is. Pista 6-ra virradó éjjel jött haza, szerencsésen megúszták a kirándulást Cs[ík]Sz[ereda] kikapcsolásával. Brassóban egy éjjelt és egy fél napot töltöttek. A szerencsejegyet is megvettem... Mi szerda, 12-ike előtt nem igen mehetünk, a pontos időt még megírjuk, valószínűleg éjjel utazunk. Hát a polgári esküvő mikor

lesz? A bútorszállítás nagy nehézségekkel jár? Vámmentesség lesz itt? Szállásról gondoskodtál, Vilikém? (12-e estétől kezdve két személyre, úgy, amint megbeszéltük). Pista kb. 17-én elválik tőlünk. Debreczenből nem jött válasz? Várjuk még írásodat. Sokat jártok Erzsikével? Van-e még sok elintézni való? Csak távirati stílusban írok, mert kevés a hely...

Most jött az expressz-leveled, Vili, amíg az útlevél nincs a kezemben, nem tudok határozott időt írni az indulásra. Valószínűleg kedden este indulunk s szerdán reggel 5 körül érkezünk a Nyugati Pályaudvarra. Kártyákat szétküldtük a címekre. Apu

Vili! Légy szíves a 16-i Fr-Bologna mérkőzésre szerezz nekem elővételben egy helyet (a legolcsóbbat, állóhelyet) csókol Pista

A család fenti levele mellett, a köteggben ott lapult két *Kedvezményesárú körutazási jegy*, melyeket a Magyar Királyi Államvasutak budapesti menetjegyirodája bocsátott ki 1939. július 15-iki dátummal – egyiket Cseke Vilmosné, a másikat Cseke Vilmos nevére, augusztus 13-áig tartó érvényességgel. A fejenként 15 pengőre taksált körutazás (több mint gyaníthatóan: a nászút) érvényességi útvonala a következő:

Budapest keleti p.u. – Kővágóörs-Révfülöp – Kővágóörs-Révfülöp – Balatonboglár – Balatonboglár-Budapest déli p. u. (Az útvonalhoz megjegyzés is társult, éspedig: „*az utazás fordított irányban is megkezdhető. A megkezdett útirányt azonban be kell tartani.*”)

A jegyek kezelése alapján megállapítható (a jegyvizsgáló közeg bejegyzése alapján), hogy a nászutasok útjukat 1939. VII. 15-én, 12.20-kor kezdték meg Budapest déli állomásán, s láthatóan két helyen szakították meg: egyszer Balatonlellén (július 16-án), majd Balatonfüreden (július 23-án). A jegytömbbe rejtve találni néhány kedvezményes hajózási jegyet Balatonlelle és Badacsony közöttre, továbbá Füred és Tihany közöttre, majd egy két napra szóló szállodai számlát is (Cseke Vilmos nevére kiállítva) 37.40 P értékben, s ebben a járulékos költségek (pl. borraivaló) is benne foglaltattak. Visszaérkezésüket egy július 23-i vasúti bejegyzés hitelesíti.

Egy másik típusú, ún. közvetett híradás a fiatalok nászútjáról július 20-áról származik, budapesti keltezéssel. A feladó Cseke Domokos (Apu), a jelek szerint az esküvőre felutazott család egy része akkor még Cseke Lajosék-

nál időzik. A címzett: Nagys. Cseke Vilmos tanár úr, cím Balatonlelle, Magyar Tenger-Pensio.

A levelezőlapon ez áll: „Édes Erzsike és Vili! Nagyon várt lapjaitokat – tegnap a képest, ma a közönségest – megkaptuk, örülünk, hogy jól érzitek magatokat s boldogságotok a mi boldogságunk is. Azt mindjárt gondoltuk, hogy a meleg napsugár hamarosan leéget titeket is, mi is érezzük az égő vörösséget a hátunkon, hiszen tegnapelőtt egész nap a margitszigeti Palatinus hullám- és melegfürdőjét élveztük. Mesés volt. Este itt voltak vacsorán Füzesy papáék és Ajtay, képzelhetitek, hogy éjfél után azonnal elnyomott az álom mindnyájunkat. Nagy itt a hőség, nappal ki sem lehet mozdulni. A házassági anyakönyvi kivonatot kivettem mind a két helyről, az államit hitelesíttettem, sok-sok várakozással 2 helyen, a külügyben még nem, mert 12 P-t kell fizetni s nem volt nálam annyi pénz, holnap megyek oda. A pénzed Vili máig még nem érkezett meg, honnan kell jönnie? Pedig már szükség volna rá. Ilitől egy fényképet kért György L. Kolozsváron, tegnap küldtük el, biztosat még most sem tud mondani. Pista holnap reggel megy be a cserkészparkba, tegnap este a János Vitézt nézte meg a szigeten... Múlt vasárnap az Angolparkban voltunk Lajosékkal és Heddiékkal, jól telt, csak Anya érezte kissé rosszul magát. Na, de hagyok helyet neki is, én befejezem azzal, hogy hétfőn még találkozunk, de mi kedden megyünk haza. (Lajosék szombaton mennek.) További jó időtöltést, szeretettel csókolunk és várunk, Apu”

„Drágáim! Apu levélnek beillő soraihoz már csak azt írhatom, hogy én is boldog vagyok, mert Ti is azok vagytok, legyetek is mindig azok! – Olyan óriási a hőség, szinte kibírhatatlan. Mára Ilike is kólikás lett, engem is nagyon megviselt. Alig várom, hogy már lássalak újra Titeket. Sajnos, a pénz már nem jut el idejében hozzánk, mert még nincs itt. Csók, Anyu”

Egy másik levelezőlapot Erzsike Apuja s Anyuja küldött ugyancsak Balatonlellére, a Magyar Tenger pensióba, soraik alá Ili csatlakozott ceruzával írt üzenetével. A szövegek ekként hangzanak:

„Drágáim! Mindkét lapot megkaptuk, örülök, hogy jól vagytok. Nagyon üres most a ház, nagyon hiányzol nekem, kisleányom!! Majd megszokom, fontos most az, hogy Ti boldogok legyetek. Milliószer csókol mindkettőtök Anyuka, Apu”

„Drágáim! Mondhatnám türelmetlenül várt lapotokat ma reggel (19) kaptuk meg, boldogan olvastuk, hogy milyen jól érzitek magatokat, hogy a kirándulás szépen indul, adja Isten, hogy a megérkezés szép – szebb, boldog legyen. Sok szerető csókot küld Anyu”

„Fagylalt nyalogatás közben írjuk ezt a lapot, most jövünk **Rozgonyitól**, a képek azt hiszem, nagyon jók, a nyersképről ítélve. A tegnap egész nap a Palatinusban voltunk, általános a leégés, de megérte! Tegnap kaptam György Lajostól levelet, egy fényképet kér, ezt már biztatásnak veszem. Örvendünk, hogy jól telik az időtök, sokat gondolunk rátok. Írjatok még, addig is sok szeretettel csókollak Benneteket, Ili”

Az esküvő előtt néhány nappal különben minden irányból érkeztek a baráti-rokoni jókívánságok.

Az elsők között van (július 12-i keltezéssel) a sokat emlegetett barátnő: Sári, akinek életfelfogásától Vili mindenáron szeretné megóvni Erzsikéjét; Erzsike viszont többször is leszögezi, hogy reá nem hatnak a Sári-féle életelvek. Ám minden furcsaságán túllépve, Sári ezúttal barátnői hűségéről tesz tanúbizonyságot:

„Édes Pipikém! Tulajdonképpen csak annyit szeretnék írni, amennyit ilyenkor egy rövid sürgönyben szokás, de viszont azt akarom, hogy érezd azt a sok-sok szeretetet, amely számodra mindig megvan nálam és az egész családuknál. Kívánom, hogy olyan nagyon boldog légy, amennyire te megérdemled. Hogy olyan nagyon szeressétek és megértsétek egymást mindig, mint eddig. Anyu és Apu külön-külön kívánnak sok boldogságot és minden földi jót. Jelenleg Kalánban vagyok, és még itt leszek kb. két hétig. Úgy tudom, hogy mire hazamegyek, ti is otthon lesztek. Egyelőre el sem tudom képzelni, de nagyon örülök ennek. Még egyszer kívánom, hogy a jó Isten segítsen meg benneteket! Szeretettel csókol, Vilit üdvözli Sári”

A korai köszöntők között találjuk Erzsike aradi Keresztmamáját, aki nászajándékával Kolozsváron fölkereste Viliéket, de Budapestre már nem volt alkalma felutazni. Két oldalas, lelkéből szóló levelének lényege: *legyetek nagyon boldogok és fogadjátok meg szüleitek jó tanácsait!* A Keresztmama leveléhez írt még egy Karcsi nevezetű aradi unokatestvér, aki a szokásos jókívánságokon túl melegen érdeklődik: „Mivel a szabad-jegyeim augusztus hónapban járnak le és én csak ebben a hónapban vagyok szabad, 23-a felé ellátogatnék felétek, ha netalán nem volnék útban

az általatok megtervezett programokban. De ha most nem mehetek el, akkor nem tudom, mikor lesz alkalom rá...” (A válasz minderre immár örökre titok marad, aminthogy az is, látta-e Karcsi még valaha az ifjú párt...)

Idejében mozgolódik a vőlegény tágabb családja. Jóska nagybácsi (a Vili részéről) feleségével együtt még 12-én kíván sok boldogságot Marosvásárhelyről, ugyanezen a napon keltezi a brassói rokonság is közös üdvözlő levelét: Vili keresztanyja, továbbá Gyula nevezetű férje, a brassói Nagyapa és Nagyanya, illetve a Házy család.

Vili tanárbarátai és -kollégái sem késlekednek: 13-án kelt Heinrich Lászlóék köszöntője, továbbá a Bartha Sándoréké, valamint a piarista gimnázium vezetőségének kártyája: „Kedves Vilike! Esküvőtök alkalmával szeretettel gondolunk rátok, lélekben mi is ott vagyunk. Fogadjátok szívből jövő, őszinte szerencse-kívánatainkat, a mielőbbi viszontlátásig.” (Igazgató, titkár)

Sok boldogságot kívántak Zsizsmannék is, valamint ing. Dipl. Emil Paul (Rezidența Regală a Ținutului Someș), mindketten Kolozsvárról; Kéry Ilona Békéscsabáról (az Erzsike révén); Erzsébetvárosról Mariska néni és „mind” (a Vili ott élő valamennyi nagynénje), S. Kouba Paula hegedűművésznő (Vili tanára), az aradi rokonság, Erzsike édesapjának egyik üzlettársa és a levelében írottak szerint jó barátja (Deák Jancsi), az Anker pénzügyintézet fejléces papírján egy másik kolléga; egy csokornyai ismeretlen név, az idő mélyébe süllyedt arc és egzisztencia őrződött meg a levelezéshez csatolva, akik az olvasó szempontjából talán semmit sem mondanak, ezért eltekintünk tőlük.

Ami érdekes lehet még: fejléces levélpapíron érkezett üdvözlő július 20-i keltezéssel a kolozsvári Jóbarát (katolikus gyermeklap) szerkesztőségéből, amelynek Vili rendszeres munkatársa volt...

Jegyzetek:

* **Rozgonyitól:** Rozgonyi Dezső császári és királyi fényképészről van szó, akinek abban az időben a budapesti Kálvin-tér 5. szám alatt volt fotográfiai műhelye és a fiatalok esküvői fényképeit készítette.

Egy év múlva

Szinte bizonyos, hogy Erzsike és Vili nászútja, illetve a házasságkötésüket követő első hetek gyümölcse lett az a jól fejlett lánygyermek, akit előzetes mérései alapján ugyan fiúnak vártak, de végül csak nem akarózott annak születni. Ezt látszik igazolni születésének időpontja: 1940. május 5-e. Tökéletesen egybeesik az apa, Vili születésnapjával.

(Utána lehet számolni: ha a fogantatás pusztá matematika lenne, akkor a jövőendő első gyermek sorsa augusztus első napjaiban dőlhetett el.)

A kislány a keresztségből az Erzsébet nevet kapta. De a családban mindmáig Zsókanak hívjuk.

Ezért gondolom azt, hogy Zsóka világra jött és fogadtatása még a házasságkötés történetéhez tartozik.

A fiatal házaspár akkor a kolozsvári Grigorescu út 19. szám alatti bérházban él, amelynek építéséről annyi szó esett a jegyesek leveleiben, s amelyet közvetlenül a házasságkötés előtt adtak bérbe Cseke Vilmosnak és nejének.

A rokonság, a szűkebb ismerősi kör szemében a kis Erzsike – Zsóka – világra jött legalább olyan fontos eseménynek számított, mint az egy évvel korábban megkötött házasság. Az első a Cseke, s az egyetlen a Füzesy családban. Az iratcsomóban ezekről a napokról is maradt fenn tucatnyi levél. Egyes feljegyzéseket már nem is igazán lehet azonosítani feladójukkal, mert a borítékok hiányában sokszor csak a kereszt- vagy becenevek megfigyeltet vezethet némi eredményre. Az újszülöttet üdvözlő, a fiatal szülőket köszöntő levelek tartalmilag nem sok újdonságot rejtenek, az ilyenkor szokásos fordulatokon és frázisokon túl. Egy-egy, információt is tartalmazó passzust azért sikerült belőlük kihámozni.

Például a Vili brassói keresztanyjának levelező lapjáról: „Amint Vilus [Vili édesanyja] írta, Pipi mamáját vártatok, azóta már ott is lehet, s így részese a nagy eseménynek. Mennyivel szívesebben volnék én is ott, mint napi 6 órában hallgassam a gázvédelmi előadásokat, ma kezdődött a **Mesotában**, s Nagy Ilonkával ketten vagyunk kiszemelve, nehogy a pikklik meg legyenek terhelve...”

A budapesti Janka néni arról számol be, hogy Erzsike édesapja mennyire büszke lehet az ő gyermeket szülő nagylányára. „Apuka végtelen örömmel jött újságolni a jó hírt, már előtte három nappal minden nap nálunk volt, s együtt drukoltunk érted, Pipikém! Apukád bizony nagyon szeretett volna ott lenni a közelben, de sajnos, nem lehetett. Még jó, hogy legalább Anyuka ott van a közeledben, ugye? Gyakran vagyunk együtt Apukával, nehogy annyira egyedül érezze magát. Remélem azonban, hogy rövidesen sikerül majd lemennie szintén! Gratulálok egyben Anyukádnak is, hogy ilyen fiatalon már nagymama lett, na és Vilinek is, a boldog papának.”

Nem maradt adós az üdvözléssel a Pipi keresztmamája és az aradi Karcsi sem, s egészen hosszú családi levelet írt Aradról Erzsike nagynénje a szűkebben vett aradi család nevében. Levelét egyként intézi testvéréhez, Bözsikéhez – Erzsike édesanyjához – és a kicsi Zsókát szülő unokahúgához. A leginkább ez utóbbiért drukkol: „Pipike jól van? Jól érzi magát? Nem gyengült nagyon le? Hát a pici csöppség, hogy van? Kire hasonlít? Istenem, vajon én mikor láthatom meg? Szőke-e vagy barna? Jó gyerek-e? Bözsikém, milyen érzés az, amikor az ember a kis unokáját látja?... Kövér a kis baba? Pipikém, ez a kis csöppség is lesz olyan ügyes vagy még ügyesebb gyerek, mint Te... Nagyon de nagyon köszönjük kedvességedet, hogy a menyasszonyi ruhát elküldötted Icukának. Ez bizony nagy gondtól mentett meg bennünket, mert a mostani nehéz helyzetünkben nem is tudnám beszerezni. Icu... fel is próbálta, épp jó neki, csak az alsó ruhát kell egy kicsit mellben kiengedni, ezt a kis átalakítást, illetve betoldást ugye, megengeded? Az esküvőt augusztusra terveztük vagy szeptember elejére. De ez is csak úgy lesz keresztülvihető, ha addig Marci hazajön, és tudunk dolgozni, hogy egy kis fehérneműt bírjunk neki venni, mert abból még semmije sincs. A bűtört megvettük, mert Marci mondta, hogy ha fehérneműt nem is tudunk mind egyszerre megvenni, azt később is pótolhatjuk, de a bűtört nem lehet részletekben, még konyhabűtört is kell vennünk, csak előbb a hálószoza bűtorra levő tartozásunkat kell kiegyenlíteni... Megrémülök, miből mindez, ha Marci nem tud leszerelni, illetve szabad-ságra jönni. Istenem, már 9 hónapja oda van és mindig rosszabb, nehezebb a helyzetünk. Hála Istennek, hogy a Feri oly nagyon sokban a segítségünk-re van, még el se vette az Icut, máris kell egy családról gondoskodnia... Annyit veszekszek velük, mert mikor együtt vannak, a világ meghalt a számukra, nem létezik más, csak ők. A Ferinél kezdődik és végződik Icunál minden. Nem ismernél rá, Pipi, mennyire megváltozott a[z Icu]

természete. A Feri az meg egy kimondott csók-gép, emiatt van köztünk sok vita, de nem lehet őt meggyőzni, mert hiába minden tiltakozásom, akkor engem is ölel-csokol, s akkor le vagyunk szerelve... Nem lehet rá haragudni. Nagyon jó gyerek, csak Icu tudjon vele bánni, mert szeretettel sok mindent elérhet Ferinél.

Juhász Álmosék is idehaza voltak egy hétre és nagy örömmel vállalták a násznagyságot Icuéknál, csak az ő jövetelükhöz kell majd kötni az esküvőt.

Drága Bözsikém, nagyon örülünk annak, hogy itt vagy, és bizony, már alig várom, hogy láthassalak... Csak a jó Isten már békét küldene az emberek szívébe, hogy megszüntesse ezt a borzasztó állapotot. Vili, amint látom, ismét odahaza van. Hál'Istennek, hogy tud sűrűn hazajönni. Pipike is nyugodtabb volt, hogy Vilit maga mellett tudja... Közben Vimuska is itt volt, hogy holnap utazik hozzátok, nem tudtam semmit sem küldeni, rosszul állunk anyagiakban... Úgy irigylem Vimuskát, hogy olyan könnyen mehet. Sok mindent mesélj neki, hogy idehaza mind elmondhassa. A kicsi csöpp Erzsikét csokoljátok meg mindenhol, puha kis meleg húsát szorítsátok meg helyettem... Pipikém, mikor hozzátok el hozzánk is a kis csöppséget?..."

Marosvásárhelyről [Cseke] Jóska (nagy)bácsi és felesége ezúttal bőszavúbbak, mint az egy évvel korábbi esküvőkor: egy egész levelezőlapot teleírnak. A szász asszony így szólítja meg a fiatal szülőket: *Meine liebe Erzsike és Vili!*

A brassói Kereszt[anya] ugyancsak levelezőlapot ír, tanítónős dagályossága javíthatatlan. Vili brassói nagyszülei külön postai lapot áldoznak az eseményre: „A kis pünkösdi rózsa beköszöntéséhez mi is sok szerencsét kívánunk... A történés órájában a templomban, reggeli misén voltunk s fél 8 órakor felajánlottuk Anyussal sznt. Áldozásunkat a szerencsés megtörténésért.”

Erzsike legfiatalabb nagynénje, az aradi Kató, bár szívből szeretett volna felutazni Kolozsvárra, levelezőlapot menesztett a megszületett kislány hírére. „Nagyon szerettem volna román húsvétra Clujra menni, de két okból nem sikerült, először nem volt kedvezmény, azután meg az irodából sem kaptam szabadságot a bevonulások miatt. No de majd a nyár folyamán meglátogatom a kis csöppséget, addig is vigyázzatok rá és egy szép nevet

adjatok neki... Vilinek és neked gratulálok a kislányhoz, és őszintén bevallom, én ezt is kívántam.”

Sajátos színfolt a levéláradatban a kolozsvári Magazinul B-B Áruház (propr. KATZ & Co s.i.n.c., Cal. Regele Ferdinand 20.) a többitől elütő fejléces üzleti levele: „Nagyságos asszony! Engedje meg, hogy gyermeke születése alkalmával szerencsekívánatunkat fejezzük ki és sok jót kívánjunk úgy önnek, mint újszülöttjének. Ezúttal bátorkodunk szíves figyelmét felhívni üzletünkre, ahol az ilyen alkalommal szükséges BABYKELENGYÉT, valamint GYERMEKKOCSIKAT a legkedvezőbb feltételek mellett a legnagyobb választékban tudjuk szíves rendelkezésére bocsájtani. Áraink versenyképesek, s így biztosak vagyunk, hogy szükségleteit üzletünkben szerzi be. Felkérjük, hogy mialatt vásárlásait eszközölné, raktárunkat vételkötelezettség nélkül tekintse meg...”

Utólag is erős a gyanúm, hogy a kis Zsóka „babykelengyéje” már jóval születése előtt tökéletes rendben, használatra készen várta a fiatal család legelső tagját. A B-B áruház ezek szerint nyitott kapukat döngtetett, de azért jóérzés tudni, hogy a család gyarapodására az üzleti élet is felfigyelt. Nem semmi...

Jegyzetek:

* **Mesota:** nagy hírű brassói gimnázium, ahol a háború előtt a légvédelmi felkészítést tartották.



Végszó helyett: kitalált ölelések

Erzsike és Vili centenáriumára

1.

Ez a furcsa regény, amelynek a végére oly nehezen és szorongva tettem ki a pontot (?), és amelyet talán csak kényszerűségből nevezek regénynek, mert ha jól megnézzük, nem az, sose született volna meg, ha nem jön el a 2015-ös esztendő, Füzesy Erzsébet és Cseke Vilmos – szüleim – születésének századik évfordulója. Az ötlet hosszas dédelgetése, majd többszöri nekifutás után is, mindegyre felhagytam valahány próbálkozással. Azt hajtogattam magamban, hogy ha életemben elszabotálom ezt az önkéntesen vállalt kötelezettséget (aminek pedig ugyanolyan önkéntesen akár hátat is fordíthattam volna, mondván: és akkor mi van???), úgy végérvényesen könnyűnek találtatok a saját szememben. A rám nehezedő kényszerű nyomást azzal tettem elviselhetőbbé, hogy leszögeztem: születésük centenáriuma lesz a legjobb (és talán a legutolsó) alkalom, hogy az általam többször is megkezdett fát végleg kidöntsem.

Úgy tűnik, halogató, magam elől menekülő számításom végül is bevált. Szembenéztem azzal a pillanattal, azzal a néhány évvel, azzal a környezettel, melyben a két fiatal ember huszonnégy évesen (az állampolgári nagykorúság akkori küszöbén) egymásra talált és a házassági történetek bevett fordulata szerint örök hűséget esküdtek egymásnak.

Várva várt s azóta is áldva áldott nyugdíjas esztendeim hajnalán, az egyik nekifutáskor még azt reméltem, egy verssel letudom a velük való kényelmetlen, ám elmaradhatatlan találkozást; akkoriban még szentül hittem, hogy a legnehezebb és a legsúlyosabb adósságok is könnyen törleszthetők egy-egy verssel; akkor még esküdtem a költészet halhatatlanságára, ma már tudom, hogy még a legigazabb vers se válaszol nekünk soha, mindig csak kérdez – a válaszokat mi kell hogy megtaláljuk..

*vajon az én apám mit érzett
míg nemzett egy-egy gyermeket
miként döntötte le anyámat
életre hívni engemet*

*a kéj vezette őket ágyba
vagy az öröklött mozdulat
hogy amíg egymást markolásszák
átmentik bennünk magukat*

*csattant-e csókjuk vagy a csöndtől
szívük fölött az éj megállt
levegő után tikkadozva
arcukba a vér visszaszállt*

*tudták talán hogy fényes percük
után fejfájós ébredés
nehézkés feltápáskodás jön
sírásba fúló nevetés*

*sárban tipródás éjszakázó
nyűgösség láz nyirkos magány
és mégis újra összebújnak
csak a reményük fogy talán*

*próbálom őket kitalálni
egymást ringatják érzem én
szerelmes dúlásuk ha fáj is
befejezetlen költemény*

(kitalált ölelések, 2003)

2015-ben a fenti verssorokat, bár változatlanul lezárt, kerek egésznek érzem (ezért fel is vettem őket szigorúan válogatott verseim *Szerpentin vándora* címmel 2010-ben a Polis könyvkiadónál megjelent vékonyka gyűjteményébe), most elégtelennek és egyfajta menekülésnek találtam. Arra talán jók, hogy így-úgy kifejezzék szorongó lelkiállapotomat, mielőtt a saját családom, saját genezisem kútjába nézek, de arra már nem, hogy a kútban látottakról bármilyen hírt is adjak. (Most, hogy a küldetés végére értem, bevallhatom: a vers maga ugyan jó szimatú megérzésre vall, de semmi több: az igazi vallomás és tanúságtétel ezután következik...)

2.

Amíg a szüleim éltek, valahogy elérhetetlennek – s talán némileg érdektelennek is – tűnt számomra a paksamétába kötött, apám íróasztalfiókjában őrzött levelezésük. (Bár az is lehet, hogy másutt rejtegette, csak hogy számomra a legtitkosabb szülői helyek egyikét az a sötétbarnára politúrozott íróasztal jelentette, amely túlélte nem csupán a világháborút, de apámat is. Csakis azért váltam meg tőle, mert szüleim legutolsó lakhelyén, Csíkszentkirályon olyan nagyarányú penészlerakódás ütött benne tanyát, amely valamikor kiömlött orvosságok átható szagával keveredve, elviselhetetlenné tette a bútordarabot egy hétköznapi lakásban.) Szüleim élő, hús-vér személyek voltak, ezt nem volt szabad elfelejtenem; történetüket nem én találtam ki, az általuk átéltekből azt és annyit mondtak el nekünk, amennyit akartak. Vagy amit lényegesnek találtak belőle.

Aki eddig átrágtta magát a könyv szövegén, annak tudnia kell: magam is szigorúan és egyre növekvő türelmetlenséggel vájkáltam leveleikben, válogattam azok anyagából, amelyben – ma már egyre jobban látszik – igen sok az önisméltás, az egymás iránti epedés, a levelek akadozó célba érése miatti ideges bosszankodás, a képzelgés, stilisztikai fordulattal élve: az üresjárat. A könyv kéziratának többszöri átolvasása után azt is le merem írni, hogy jóval több információt vártam a levelektől és valamivel kevesebb érzelmességet. Ne értsenek félre: egy szerelmi levelezéstől én se várom el, hogy tudatosan és arányaiban döntően magába foglalja a korszak eseménykrónikáját. Arra viszont joggal számítottam volna, hogy miután Erzsike nyíltan, már-már célzatosan felhívta a Vili figyelmét Geraldly Te meg én című, akkortájt (ki tudja, hányadik kiadásban?) megjelent verseskötetére, majd sokat sejtetve még hozzáfűzte: „Kíváncsi vagyok, hogyan tetszene Neked...”, Vili – megígérve, hogy utánanéz a könyvnek – a továbbiakban teljességgel ejti a témát (még csak utalásnak sem bukkantam a nyomára egyetlen fennmaradt levélben sem), pedig hát, az én olvasatomban, a némi könnyed erotikát is árasztó verses szerelmi párbeszéd kimondottan tanulságos vitatéma lehetett volna a fokozatosan egymásba szerető jóbarátok között. Erzsike nem szégyellte szóba hozni, viszont úgy tűnik, Vilinek valamiért nem volt ínyére a téma, mintha az ő szerelmi diskurzusa megrekedne a polgári, vallásos erkölcs illemtanának jól védett sáncai mögött.

A könyv amúgy, 1913 óta, amikor először megjelent Franciaországban, változatlan és mindenütt elsőpró siker. Jellemző erre a Nyugat kurta, de annál kifejezőbb recenziója:

„Szilágyi Géza: Géraldy, a lírikus (Paul Géraldy: Te meg én. Fordította Kosztolányi Dezső) * A kiadások száma csak a kiadói és könyvkereskedői reklámokban büszkélkedik értékmérőként. Nem ócsárlás, hanem elfogulatlan megállapítás, hogy a kiadó esztétikája szerint, kissé módosítva Kant definícióját: szép az, ami kelendő.

Géraldy verseskönyvét párizsi kiadója szemében a kelendőség kétségtelenül remekművé glóriásítja. Kilencven kiadást ért alig egynéhány esztendő alatt, ez pedig még akkor is sok, ha nem versekről, hanem pornográfikus regényekről van szó. Sok Franciaországban is, hallatlan és elképzelhetetlen rekord azonban Magyarországból nézve, abból a Magyarországból, ahol a legtöbb verseskönyv pedig nem jut el az első kiadásig sem, mert vagy kéziratban reked meg, vagy legjobb esetben csak apró részletekben, egyes versekre széttöredeztve, napilapok és folyóiratok hasábjain lát fakó napvilágot.

Kilencven kiadás már láthatatlanban, ha remekművet nem is, de annyit bizonyára jelent, hogy sok ember olvasta ezt a verseskönyvet, és sokaknak tetszhetett is. Tömegfogyasztási cikké vált, ami még Franciaországban is verseknek csak ritkán jut sorsul.” (Nyugat, 1925/8-9. szám)

Pedig szinte biztosra veszem, hogy apám is elolvasta élete során Géraldy verseit Kosztolányi Dezső tolmácsolásában. A kötetet ugyanis kamaszként még sikerült felfedeznem a családi könyvespolcon, s azt gyanítom, szüleink időskori, legutolsó költözésekor tűnhetett el valamerre.

Ezzel korántsem állítom, hogy egymásba szédült szüleim tudatosan elkerülték volna diskurzusukban egy szerelmi kapcsolat kényes témáit, amelyre Géraldy ravasz pikantériával fokról fokra rávezet, csupán csak azt, hogy alig találni erre utaló nyomot a levelezésben.

Ennek ellenére, nem lehet problémamentesnek nevezni ezt a három éven át tartó eszmecserét, amely életre szóló kapcsolatuk tartós alapjait fektette le. Úgy tekintettem erre a „hagyatékra”, mint egy krónikára, amelyet olvasni, értelmezni kell – anélkül, hogy különösebb igényeket támasszunk vele szemben. Erzsike és Vili egyszerűen csak egymásnak üzennek leveleikkel, megteremtve egy számukra igen fontos virtuális világot, amely ideig-óráig pótolja azt, amit az őket körülvevő valóság elorozott tőlük. Ismerkedés és szakítópróbák sokféle alakzatai bomlanak ki bennük, az illem és a jólneveltség köntösében; e leveleket úgy írták meg, hogy akár mások, illetéktelen szemek is elolvashassák, ami bennük áll. (Nem egyszer fordult elő, hogy egyik-másik levelet Vili vagy Erzsike a szülőknek vagy más család-

tagoknak is megmutatott. Arra is találni többszöri utalást, hogy a fiatalok tudják: országaik között javában és szinte leplezetlenül működik a világháborús feszültségek éberségéhez igazodó, tényleges levélcenzúra, ezen nem háborodnak föl különösképpen, hiszen életük realitásához tartozik, mint annyi más személyiségkorlátozó megszorítás. Nem hallgatják el, de nem is licitálják túl az Erdély bizonytalan, határrevízió felé sodródó helyzetét és annak nemzetközi hátterét, amely állandó rádiókészültségben találja a határ mindkét oldalán élő magyar és nem magyar családokat. Élik a számunkra már véglegesen lezárt, akkor még csak alakuló történelmi helyzetet, érzik a benne rejlő fenyegetettséget, reménykednek abban, hogy múló „felhőátvonuláshoz” hasonlóan szerencsésen túléljük a nehézségeket. Érzik a veszélyt, de nem is álmodnak akkora pusztulásról-pusztításról, amivel a második világháború jár és egész életük további irányát meghatározza.

Arra is számítottam, hogy a leveleket olvasva, majd újraolvasva talán megvilágosodik előttem családunk nagyszámú gyermekáldásának oksági háttere, csak hogy a házasság előtti szerelmi levelezés még halvány utalás formájában sem tartalmaz erről szóló kitételeket. Nem olvashatunk arról, hogy jövőbeli terveket szövögetnének, ráadásul mindjárt 4-5 gyerekről; azt viszont életük későbbi időszakában többször is elmesélték, hogy miután az első, fiúnak várt gyermek váratlanul lány lett, az első adandó alkalommal újabb utóddal próbálkoztak (s az lettem én). Nem sokkal a második szülésem után Erzsike harmadszor is terhes lett, és ekkor nagyobbik öcsém is meglátta a napvilágot. A háború után, több betegségen átesve anyám aztán megszülte kisebbik öcsémet is, akiben viszont eredetileg lányt reméltek. Végül az ötödik testvérünk – édes, virgonc kislány – annak köszönheti létét, hogy szüleink nagyon szerették volna még egy lánnyal lezárni a családi szaporulat sorát – ami sikerült is.

Azóta is sokat töprengtem ezen a meglehetősen átlátszó és gyermeteg magyarázaton, s a levelezés mostani átolvasása után inkább azt gyanítom, hogy a szüleim vallási-erkölcsi okokból lehettek hangsúlyozottan gyermekpártiak, és ha csak tehették, óvakodtak a terhességmegszakítástól. Inkább vállaltak bennünket – akár még az öt főnyi gyereksereget is –, feláldozva miattunk az álmaikat. Így lett belőlük, sorsukból – „befejezetlen költemény”. Vagy talán mégsem?

3.

Szülői álmok...

Ez aztán a hálás téma, hiszen a levelekben bőven találni erre utaló jelzést, vallomást mind Erzsike, mind Vili esetében.

Az előbbinek a Hófehérke c. Disney-rajzfilm megtekintése utáni „megvilágosodását” joggal tekinthetjük hitelesnek (lásd a *31 Hófehérke utat mutat?* c. fejezetet). Erzsike akkori vallomása pillanatában valóban túllépett addigi önmagán és készen állt arra, hogy alárendelje élettörekvéseit a szeretett lény akaratának, irányításának. Ezt a felajánlását, tudomásom és tapasztalataim szerint, sose vonta vissza, ami nem jelenti azt, hogy olykor ne lázadozott volna miatta, vagy ne szenvedett volna tőle. 1939-től 1980-ig egyetlen házasságban élni, egy sok irányban érdeklődő és érzékeny, iskolázott asszonynak, s ezalatt még öt gyermeket is szülni, majd felnevelni – heroikus vállalás, és egyáltalán nem tartozik a sokak által irigyelt leányálmok közé. Szinte-szinte természetes, hogy e vállalásnak áldozatául esik mindaz, amit lányként különben nagy lendülettel és megérdemelt sikerrel, környezete megalégedésére művelt.

Édesanyánkról mindig tudtuk, hogy jól zongorázik (bár nem zongoraművész), hogy jól rajzol és fest (bár nem festőművész), hogy a matektanársághoz is van tehetsége (a háború utáni népi demokráciában pár évig maga is helyettesítő tanár volt a pedagógiai középiskolában), de elsősorban anyai és háziasszonyi oldaláról ismertük – bocsánat, ismertem! – a leginkább. Sajnáltam, hogy ritka és rapszodikus fellángolásai egyik vagy másik felhagyott „hobbija” iránt csak szalmalángnyi időre s intenzitásúra korlátozódtak. Szerettem, amikor például zongorázott, vagy ha csak összpontosítva és értelmesen olvasott is (emlékszem, milyet ámultam, amikor ágyuk mellett, az éjjeliszekrényen megtaláltam Ilja Ehrenburg egyik vaskos regényét, szabályosan kettészakítva, az első oldalak több száz csomója apámnak, a befejező rész oldalai pedig anyámnak jutottak – így olvasták, „négykezesként”, hogy aztán mihamarabb beszélgethessenek róla...), vagy egyszerűen csak önfeledten bolondozott velünk. Ilyenkor felszabadult, derűs arcát mutatta, minden mesterkéeltségtől mentesen – önmagára találtan. De ezek a pillanatok csak ritka ajándékok voltak életünkben: inkább úgy emlékszem rá, mint aki sokat gyengélkedett, betegeskedett, fejfájásra panaszkodott és csak olyankor virult ki, ha apánkkal együtt valamilyen programra – baráti látogatásra, előadásra, kártyapartira stb. – voltak hivatalosak. Szerelmi történetükről egyszer sem hallot-

tam mesélni gyermekeinek, bár az is lehet, hogy kerített ugyan rá alkalmat, csak az én emlékezetem nem őrizte meg...

Apámmal, Vilivel nagyjából ugyanaz a helyzet: életcélját abban a néhány mondatában látom igazán megtestesülni, melyeket a regény hetedik fejezetében idéztem tőle (07 *Életcélokról*): „Azt a nagy jövőt, amit maga [számomra] elképzel, azt én a következőképpen képzelem: megtesz az ember annyit, ami tőle telik, azaz leteszem a doktorátust, ha Isten segít, dolgozom amennyit tudok s közben tanítom az erdélyi gyermekeket, mert más kilátások errefelé nem igen járnak...” Minimális programnak látszik, amely eleve lefaragja belőle mindazt, amit szigorúan összehúzott szemmel luxusnak, úri kedvtelésnek, nagyra törésnek lehet tekinteni. Mondhatni azt is, hogy ez amolyan férfias, nagyvonalú megközelítése az életküldetésnek, ha a megfogalmazás nem lenne enyhén sértő a női nemre nézve. (A sértés érthető, a kifogás elfogadandó, a kijelentés ettől függetlenül – helytálló.) Jól kiolvasható Vili leveleiből, hogy számára a művészi cselekvés, maga a művelődés egy korszerű értelmiségi élet tartozéka, jogos aspiráció, ugyanakkor inkább csak kellemes, az életét megfűszerező élmény, és nem életforma. Elhidegülése a zenéléstől hosszadalmas és ellentmondásos folyamat (akárcsak Erzsike esetében): megtapasztalható ez a levelezésükből, de szüleim életének további alakulásából is. Bár léteztek közben véletlenszerűnek tűnő ún. „fellángolási pontok”, azok hamar kihunytak, elenyésztek. Az egyik levelükben megálmodott duójukat – amikor egyikük főtételt játszik, a másik meg a hangszerén kíséri – nem sikerült életre hívni, vagy ha meg is valósították ideig-óráig, nem tudták (nem tartották érdemesnek?) életben tartani.

Leveleik mellé, Vili gondosan elrakosgatta a fiatalkori zenei pályafutásának összegyűjtött bizonylatait: zeneiskolai műsorrendeket, egy-egy fellépéséről szóló sajtóvisszhangot. Találni köztük néhány fényképet is, sőt két igazán érdekes, a komolyzenei mozgalomhoz köthető eseménnyel kapcsolatos dokumentumot is.

Az egyik (román nyelvű, nyomtatott szórólap, fotóval) 1936. március 18-ai keltezésű, aláírója *Prof. I. OL[impriu]. STEFANOVICI-SVENSK, a Londoni Tudományegyetem (University of London) doktora; Emerson fordítója, valamint Eminescu angol fordítója stb.* –, aki a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia angol nyelvtanáraként tartózkodott akkoriban Erdélyben. Az ő szervezőkészségének köszönhető az az előadássorozat, mely a gépi gerjesztésű, mechanikus zene térnyerésének visszaszorításáért indult az Akadémián és más erdélyi helyszíneken, azzal a közvetlen céllal, hogy az előadások nyomán összegyűlt adományokból egy hangversenyzongorát

vásárolhassanak. A szórólap pedig e nemes szándék népszerűsítője. (Nem tudni, milyen gyakorlati következménye lett e román és magyar fiatal zenészeket egyesítő miniatűr mozgalomnak, de az Erzsike és Vili levelezésében sem találni a nyomát; ezért feltételezem, hogy addigra kifulladásig.)

A másik dokumentum egy 1940. április 12-éről származó alapszabályzat (*A kolozsvári magyar Fiatalok Quartettjének alapszabályzata*), aláírói az alapító tagok (Márkos Albert I. hegedű, Guráth Erzsébet II. hegedű, Cseke Vilmos brácsa, Boga László gordonka). A 16 pontból álló szerződés, ha kissé körülményesen is, de egy jól átgondolt kis szervezet alapos működési vázlatát, amely olyan részletekre is kiterjed, mint pl. hogy a négyek közül ki legyen az, aki a nehezen – pénzért – beszerzett kottatárat kezeli, rendben tartja. Ugyanakkor azt is kiköti (12. §), hogy „A próbák megkezdése előtt és a próbák ideje alatt alkoholt senki sem vehet magához.” A kis vonós-négyes szervezeti működéséhez szükséges pénzalapokat különben Vili, a pénztáros kezelte, ő szedte be a tagok által kötelezően fizetett „heti 5 (öt) Leu” tagdíjat; továbbá: „Indokolatlan mulasztás esetében 10 (tíz) leu, negyed óránál nagyobb és indokolatlan késés esetén 5 leu büntetéspénz fizetendő a pénztárosnak, aki minden bevételről és kiadásról naplót vezet” – áll az alapszabályzat 16 pontja közt sorrendben a negyedik helyen...

Ámde Erzsike zenei képzése is kellően megalapozott volt – a leveleiben szereplő vallomásokon túl tanú rá 1929-ből való kétnyelvű Értesítője, amelyet a Kolozsvári Magyar Zenekonzervatórium bocsátott ki dr. Ruzicska Béla ügyvezető igazgató aláírásával; az okmány azt igazolja, hogy az aradi Füzesy Erzsébet a zongora főtanészak első (I) előkészítő osztályát mind zongorából, mind zeneelméletből kitűnően végezte.

Az eddig felsoroltak csupán tapogatózó jelzések az irányban, hogy merre és milyen körülmények között szűkülhetett be szüleim teljességet ostromló életszándéka házasságuk nem egészen ötven esztendeje alatt. Akármelyikük pályájának alakulását is nézem, mindegyiken találni nyilvánvaló nyereséget is a veszteségek mellett. Könnyű dolgunk lenne, ha most megkérdezhetnénk mindkettőjüket, mit is gondolnak minderről. Csakhogy az ilyen kérdezősködések, oktondi módon, legtöbbször már csak későn ihletik meg az embert.

Szüleim nem igazán meséltek a történetükről, annak tanulságairól, én meg nem kérdeztem őket; bár azt se mondhatom, hogy egy életen át csak hallgattunk és mindent elhallgattunk egymás előtt. Amikor mégis valóságos szülői élettapasztalatról szóltak volna, akkor mindjárt a kioktatás, a nevelés, a szülői manipuláció jutott az eszembe, semmiképpen nem a közeledés, a bizalmas vallomás vágya.

Hogy is van ez? – kértem most magamtól, arra gondolva, hátha majd a gyermekeim is meghallják...

4.

Elhallgatott (elodázott) kérdéseim közé tartozott az is (s talán éppen a számomra legfontosabbak egyike): öt-hat évvel az esküvőjük után, immár három gyerekkel a szekérderékban, egyáltalán, hogyan vághattak neki nyugatnak – a Vilinek szóló hadi parancsot követően –: az ismeretlennek, a bizonytalanságnak? Miután mindketten bevallottan és tetszerően is Erdélyt választották életterük gyanánt, mivel magyarázható pár év elteltével ez a fajta, az egész család távozásával megpecsételt menekülés? Életünknek ez a minden korábbi személyes elképzelést és szabályt felrúgó mozzanata sehogyan sem illik a leendő szülők levelezéséből megismert fiatalok eszményeihez, bár be kell látnom, hogy a háború, amely végül elkerülhetetlenül zúdult életükre, bármennyire tartottak is tőle s imádkoztak azért, hogy ne így történjen, gyökerestől felforgatott mindent – és nem csak környezetükben, hanem az egész világon.

Nem mondhatom, hogy a téma valaha is titok vagy éppen tabu lett volna a családban. Beszéltünk ugyan róla, nem egyszer, anya-apa történeteket elevenítettek föl előttünk, amikre persze, mi nem emlékezhettünk tudati szinten (bár zsigereinkben annál jobban, mint gondolnánk), meg is próbáltam egyszer, évekkel ezelőtt felidézni a menekülés bennem rekedt emlékfoszlányait, amikor saját életemet szándékoztam „átvilágítani” egy parttalan önvallomás révén. Az akkor papírra kíváncsozott vízió (lázálom?) számomra azért volt különösen értékes, mert úgy hittem, hogy ez az egyetlen fogódzóm a menekülés heteihez, hónapjaihoz, amikor Magyarországon át eljutottunk Ausztria nyugati határai közelébe, ott megadtuk magunkat (pontosabban: családjaink egyenruhásai) az amerikai egységeknek, és hadifogolytáborukba kerülünk...

Nincsen olcsóbb és silányabb megoldás az önidézésnél, de most kénytelen vagyok ehhez folyamodni...

„Sokszor megfordult a fejemben, hogy írásban is rögzítem legkorábbi emlékeimet az életből, amelyek annyira szaggatottak és mozaikszerűek, akár egy zsúfolt filmszalag ötletszerűen összeillesztett kockái.

A háborúra határozottan emlékszem. Pontosabban a háború idejére.

Szekérben ülünk, esik az eső, becsorog a pokróccal, rongyokkal fedett szekérre. A félhomályban ülök, sajog a fenekem a zötykölődéstől, anyám mellett, elnyúlva. Némán. Apám a bakon, a kocsis mellett...

Aztán már nem vagyunk a szekéren. Sáncban hasalunk, valaki magával ránt és lenyomja a fejemet a fanyar illatú fűbe. Repülő hűznek el fölötünk, alacsonyan szállnak, bögnék. Valami ijesztően ropog az úton, bum-bum-bumm, a robbanások hangjai.

(Ha akkor kellett volna elmesélnem, amit átéltem, nem lettek volna szavaim, fogalmain semmire, csak érzéseim: képeim, benyomásaim. Ezek a képek mélyen bennem ülnek, a történeteket mai értelmező tudatom volt képes előhívni valamiképpen. S az is lehet, hogy a bennük lévő hézagokat a maga utólagos tapasztalatából érthetővé pótolta... Ilyen bumm-bumm-bumm, a szörnyű vijjogással, még többször visszatér emlékezetemben.)

Az ágyban fekszem, anyám hirtelen felkap, a falak recsegnek-ropognak, egy kép lehull, üvege szilánkokra szakad, apám-anyám rám fekszenek, nem tudom, hányan vagyunk egy gomolyagban, hol a fejem, a lábam, a kezem, bújunk egymásba, valahol a testvérem is ott lehet, ki tudja, őrá akkorról nem emlékszem... Anyám egyet rebeg: ments meg, ments meg, ments meg...

(Későbbi megvilágosodás: mindez Sopronban történt, szőnyegbombázáskor. Apám nyugat felé tartott az Erdélyben leszerelt katonai raktárral, ahol könyvelő volt és hadapród. Mennie kellett. Anyám nem akart Kolozsváron maradni. Nénémmel és velem, meg öcsémmel a karjában elindult a tábori karavánnal nyugatnak.)

Valahol, azonosíthatatlan tájon, barakkok közt. Beteg vagyok. Napokig csak tea, rizsnyák. Orvos tiltja a táplálkozást. Vérhas. Veszek meg az éhségtől. Anyám nincs az otthoni barakkban. Hetek óta kórházban, ő másként beteg. Apám fasírtot süt a barakk előtti plattenen. Köveken áll a platten, alatta égő fahulladék. Száraz levelet, kórókat, eldobott papírhulladékot dobok a lángokba. Sziporkáznak.

Meglátom, hová rejtik a fasírtokat. Óvatlan pillanat. Besurranok a szűk kamrába. Benne polc. A polcon meg... Tömöm a számba a ropogós, édeskés vagdalthúst. (Lóhús volt? Minden bizonnyal... Azóta se ettem jobbat.) Félek, hogy lebukom. Nem bírom abbahagyni. Még, még... Mindjárt nem marad semmi!

Kiderül a turpisság. Apám megijed, még csak ez hiányzott a vérhas mellé, lohol velem valahová. Tábori rendelő. Vizsgálgatnak. Megkopogtatnak. Hideg a sztetoszkóp. Csodálkozom, s nem értek semmit: nagyon is jól érzem magam. Jó dolog jóllakni. Az orvos nevet...

Apám most létrán áll, villanyt szerel. Megfogja a drótokat, hirtelen össze-rándul. 3 méter magasból bucskázik egyet a levegőben. A létra feldől, ő feltápáskodik, a kezét nehezen mozgatja. Sírok: jaj, apuka, apuka! Valaki vigasztal.

Még mindig barakkok között, kissé távolabb az udvari tűzhelyüinktől, túl a szögesdrót kerítésen. Kiegett autórongsók és csenevész bokrok között. Égett gumi- és fémszag. Meg a benziné. Beülök az egyik kocsironcs kibelezett ülésére. A kocsi alváza alatt satnya fű, bogarak nyüzsögnek. A kormánykereket forgatom. Átható motorbűz. Szeretem. Aztán elvonszolnak: nem szabad, robbanhat. Nem értem. Sajnálom a játékot. Pilótaszemüveg is volt a kabinban. Felteszem. Apám messzire dobja. Semmihez nem nyúlni!

(Később elmesélik: Ausztriában voltunk, amerikai fogolytáborban. A menekültkaraván megadta magát az amerikaiaknak. Addig éltünk ott, amíg vége lett a háborúnak.)

Ponyvával letakart kis teherautóban hasalunk, ládákon, haza utazunk. A ponyva és a ládák között épp hogy elférünk. Mindig sötét van, tilos beszél-nünk. Határvizsgálat. Katonák. Az egyik ládában világgevő rádió. Telefun-ken. Zöld varázsszeme csodálatosan világít éjszaka a szobában. És bűgő hangon beszél. Időnként vijjog. Anyám fülembe suttog: csitt, ha megtalálják, elveszik. Most egy vagyont ér. Én fekszem azon a ládán. Meg az anyám. Ránk szólnak: lefelé, ki akarják nyitni. Mi lesz? Egy katona máris feszíti, reccs, a felső deszkák meglazulnak. Valami mozdul, surran, a katona szeme közé szökik. Jujj, egy egér! Visítunk. A katona hátraugrik, visszanyomja a léceket. Indulás!

(A rádiót később eladjuk, árából lakást tudunk venni Kolozsváron, ahol korábbi lakásunkat lebombázták. A rádió még sokáig működik: a Bolyai egyetem vásárolta meg, utoljára az egyetem tanári kantinjában láttam működni; éveken át mint családtagok, mi gyerekek is ott étkezhetünk, a nagy szegénységben jól jön az olcsó, kifőzdei étel, anyám is dolgozik, mi mindig a rádió melletti asztalt szemeljük ki, ott szeretünk enni, ha történe-tesen foglalt, kivárjuk a testvéreimmal, amíg felszabadulnak az ülőhelyek, nézem a készülék zöld szemét, mély bűgását hallgatom: Kossuth Rádió, Budapest...)

Csak az öcsémrel jöttünk haza, nénénk ott maradt a kórházban, Ausztriá-ban. Tífuszt kapott, majd skarlátot, és teljes felgyógyulásáig nem engedték ki. Anyámék siettek haza, nehogy végleg lezáródjon a határ Erdély felé. A kislányt egy ismerős, ugyancsak kórházi beutalt, tífuszos katona gondjaira bízták...

Hosszú hónapokon át nem tudunk semmit róluk. Körben lezárulnak a határok, anyám sír, apám vigasztalná, de nem tudja, hogyan.

Reggel van, nagyanyáméknál lakunk, mindenki egyetlen családi házban, szűken vagyunk, nehezen alszom, a felnőttekkel egy szobában, sokat beszélnek, néha verekednek is, sírnak, majd kibékülnek, nem tudom, hogy van ez, mindig visszaalszom. Talán csak álmodok? Mindent álmodok?

Reggel van, rácsos kapu és kerítés nyílik a csendes utcára, ott áll egy katona, ölében egy kislány, bújik a köpenyébe, szégyenlős. A katona: aki a kórházban maradt nénémmel. Itt vagyunk, mondja. Megjöttünk. Hosszú út volt...

Nagybátyám, természetes ember, egyből átugorja a kerítést, magához öleli a két vándort. Apám a kapuzárral bajlódik, nagy öröm. Néném ül, szégyenlősen mosolyog. Ismerem is, meg nem is. A felnőttek mesélnek, beszélnek. Anyám a megkerült lányát cirógatja.

Közben már a kisebbik öcsémnel terhes. Akit ugyancsak lánynak várunk... Itt megszakad a tetten érhető kora gyermekkori film."

De mondom, ezek csak hangulatok.

Olyan „Egyszer volt, hol nem volt”-típusú bizonytalanságok. A válaszhoz vezető kulcs, sajnos, elveszett. Éppen úgy, ahogy az Erzsike és Vili által közösen vásárolt, nászajándékkul szánt – valamikor modern – ingaórának sincsen már meg a „pillangós” felhúzókulcsa. Nélküle pedig az átható hangú, dallamosan zengve bim-bam-moló óra (minden egész, és minden félórát elütött, amikor még járt) nem hozható működésbe. Persze, ha nagyon akarnám, biztosan találnék mestert, aki tákol hozzá egy pótkulcsot, de nem teszem. Amíg még járt, több (alsó, felső, oldalsó) szomszéd is megjegyezte a tömbházban: nem igényli mindegyre a pontos időt, hát még éjjel vagy csendidőben! Az óra azóta sértődötten hallgat. (Még egy bekeregetett, amúgy falra illő grafikával is elfüggönyöztem, hogy ne nézzen rám olyan szemrehányóan.)

Most, hogy már a kulcs sincsen meg, van mire hivatkozni...

Csakhoggy...

A levelekkel elegyes iratok között (fogalmam sincs, eddig hogy nem tűnt föl) most egyszeriben többértűen összehajtogatott pausz-papírt találtam, sárgás derengésén átütöttek a rá rajzolt, különböző színű, kusza vonalak. Óvatosan kitergettem: egy hosszúkás, az asztalon gyíkként elnyúló térkép nyílt meg előttem, s nem kellett hozzá nagy tudomány fölfedezni, hogy a keleti széle Sopronból indul ki nyugat felé; hamarosan keresztezi Bécs-újhelyet is, majd lassúdon csordogálva tart nyugatnak, mintha egy darabig

a Duna vonalát követné, majd a linzi letérőt is jócskán elhagyva, Sankt Pöltenen keresztül, Wels csomópontján halad át. Az utolsó nyíl a nyugati osztrák határ irányába eső Ried felé mutat. Ott aztán megszakad a rajz.

A térkép felirataiban apám jellegzetes kézírását vélem felismerni, s mérget vennék rá, hogy a Soprontól a táborig tartó, több hetes szekérutat a tucatnyi magyar menekülő család karavánjával élete utolsó éveiben próbálta meg rekonstruálni. Az útvonalra zöld színnel berajzolt, számozott háromszögek gyaníthatóan az egy-egy nap alatt megtett útszakaszok végét mutatják az esti letáborozás helyével – szeszélyesen váltakozó, hol tekintélyes, hol meg alig észrevehető hosszuk szoros kapcsolatban állhat az éppen aznapi erőltetett menet nehézségi fokával.

A jelekből ítélve, a 23. napon a karaván visszafordulni látszik, és néhány már bejárt szakaszt (csak éppen ellenkező irányban) újra megtéve, lehorogonyzik a 24., a 25., majd a 26. pontnál. Ezt a furcsa visszautat, megállói-val együtt már piros színnel jelölte apám. Mintha a megszokottól eltérő, rendkívüli események történtek volna ekkor a menekülőkkel... És ő ezt valahogy rajzán is érzékeltetni akarta. De nem másnak – csakis magának. Vagy nekünk, mégis? Csak már nem maradt volna rá ideje, hogy a térképre fölvezesse a megfelelő jelmagyarázatot, a kötelező léptékekkel együtt?

Azon tűnődöm: ahhoz, hogy rajzát elkészíthesse, pontos feljegyzésekre volt szüksége. Ilyen részletes, naprakész adatokat, időpontokat és település elnevezéseket szinte képtelenség évtizedeken át fejben megőrizni.

Nagyon bánom, hogy az útvonal mentén elhelyezkedő apró települések nevét leszámítva, minden más homályban marad... Teret engedve mindenféle laikus spekulációnak, találgatásnak. Mint amilyen – lásd fentieket – az enyém is.

Ma már csak ennyit mond ez a térkép.

5.

Hanem az élet nem hagyja, hogy olyan könnyen föladjam. Térkép ide vagy oda, **Székely János A nyugati hadtest** című regényének legelső kiadása (1979) megjelenése óta ott állt szüleim nagy becsben tartott kézikönyvtárában, valahol az én nekik dedikált köteteim szomszédságában. Tudom, hogy nem véletlenül került oda: megjelenésekor apám lelkesedve mesélt a könyvről, a szerző merészségéről, hogy egyáltalán hozzá mert nyúlni ehhez a témához. Ismertetőik szerint Székely János „*egy bukott nemzedék mániákusan ismételt*” történelmi tapasztalatait összegezi az emlékezés

erkölcse nevében. 1944 nyarán Marosvásárhelyről elindul egy hadapródiskola „a rugalmas elszakadás” nyugat felé vezető egérútján. Lóháton és gyalog, bombazivatarban és kihalt hómezőkön, szennyben és embervérben gázolva menetel az iskola a felégetett Európán át száz és száz kilométereket. Csak füst- és lángoszlopok jelzik az irányt a biztos hadifogság felé...

Elképzelem: hány és hány ilyen menekülési útvonalat, családi és csoportos eseménykrónikáját lehetne összeállítani az 1944-45-ös esztendőkből? Már-már az egymás nyomába taposva, szinte ugyanolyan hiányos felszereléssel, legtöbbször étlen-szomjan, máról holnapra élve, állandó életveszélyben, egy kifosztott, felégetett Európán keresztül húzódtak a vesztesek hadi ösvényei, akik úgy mentették a még menthetőt – legtöbbször saját magukat –, mintha arannyal felérő kincset hurcolnának, pedig csak a füstté vált álmokat, a golyó lyuggatta reményeket vitték a szekérderékban, lóháton vagy gyalogosan poroszkálva.

Sejteni vélem, mit váltott ki anyám s apám lelkében ez az íróilag mívesen megmódolt memento, hiszen a közös emlékezésen, az élmény- és sorsközösségen túl a regényt lezáró poéma – **A vesztesek** – a maradandóság filozófiai távlatát is nyújtotta szüleim nemzedékének. Vigasz volt és felmentés is egyúttal a kollektív bűnök alól, továbbá figyelmeztetés is: nincs veszve minden, a menetelés szinte törvényszerű – további, új vereségek felé...

Szinte magától értetődő, hogy ezt a fejezetet, szüleim életének e megismételhetetlen kalandját méltóképp lezárni Székely Jánosnak engedem át, aki megvilágította számomra a félbemaradt apai térkép jeleinek mélyebb értelmét.

Székely János: A vesztesek

(újkori metszet: A tűzéség visszavonulásáról)

A csata eldőlt. Kis, puha füstök
Pettyezik még a hegyet.
A völgyekből a sík vidékre
Özönlenek a vesztesek.
Toprongyos, tántori népség –
Hogy lehet az,
Hogy a vesztesek azonnal elrongyosodnak,
Gönceik elkoszosodnak,
Korcukban tetű terem?
Ugyan miért nyű a vereség
Több csizmát, mint a győzelem?

Miféle belső romlás
Oldja le róluk a szíjat,
Rágja a vásznat, a posztót,
Ütközik át a ruhán?
Bekötött fejjel, felkötött karral
Mennek az ágyuk után.

Kialudt lávafolyam,
Gördülő közuhatag – özönlenek.
Rendetlen, sűrű tömegben
Okádják őket a völgyek.
Kínlódva, tülekedve caplatnak a sárban –
Hogy lehet az,
Hogy a vesztesek útján
Örökké sár van?
Ázott posztóbűz gőzöl utánuk,
Köpenyük fejre veszik.
Hogy lehet az,
Hogy a vesztes egéből
Mindig esik?
Apró szemű, ólmos eső veri őket,
Hüllőhideg szél lökdösi őket,
Képükbe öklöz az este.

Szótlanul mennek, kétségbeesve,
A lószagban, verejtékszagban,
Pörkszagban, puskaporszagban,
Csúszkálva lépnek egymás nyomába
A sárba –
Cuppog a, szörcsög a csizma –,
Mennek az ágyúk után.

Csak most, ez az éjszaka rossz – azután
Már könnyű feledni a harcot.
Rájuk villan a lámpa:
Izzadt, pelyhes kamaszarc,
Borostás, torz, öreg arc,
Gyönyörű, gyönyörű arcok.

Miért ütközik ki a vesztesek arcán
Azonnal a serte?
Miféle szurkot izzad a bőrük?
Szemük miféle kútba merül?
Elhagyták felszerelésük,
Elhányják rendre a fegyvert,
Vonulnak védtelenül.

Némelyik térdre esik.
Földbe tapossák.
Fogát vicsorítja.
Elesik még egy.
Húsába vág a kerék,
Vérében cuppog a csizma.
Ágyú, szekér akad el:
Szétválnak,
S összezárkóznak a háta megett,
Ahogy egy folyó kerülne meg
Valamely szigetet.

Mennek, ömölnek hátrafelé,
Értének hozzá,
Csontjukban hordják ezt a tudást.
Apáik, apáik apái,
Ükapáik is mindig visszavonultak,
Nem láttak ők soha mást.

Vereségre termett nép,
Évezredek óta verik,
Egyébre se jó:
Ez a sorsa.
Vonul sorsába beletörődve,
S talán még büszke is
Erre a sorsra.
Mert ki tudja, igaza volt-e
A csata előtt?

De most már igaza van.

Ki tudja, jogos ügyért
Szállt-e csatába?

De most már jogos az ügye.

Vonul a füstbe, az éjbe, a sárba,
Vonul a tájba merülve.

Nem válogat a győzelem.
Mindegy neki,
Egyformán felemel
Hamisat és igazat.

Ám a vereség,
Tönkrejutás, megalázás
Jogot ad, igazat ad.

A győztes igaza meghal.
A vesztesnek igaza lesz.
Mióta világ a világ,
Az nyer igazán, aki vesz.

Mennek a lószagú éjben, a sárban,
Kirokkan alóluk a szürke,
Fogatuk sáncba suvad.
De ők keblükben rejtegetik,
Görnyedve, zihálva hátukon cipelik
Újszülött igazukat.
Elhányták a Fegyvert,
A Sáncot feladták.
Rétjüket új kasza nyírja.
De igazuktól
Nem tudnak megszabadulni.
Azt örökölni
Hagyják fiaikra.

Okádják, egyre okádják
Őket a völgyek,
Áradnak a síkon,
Mennek az ágyúk után.

Ezeknek olyan rossz, hogy csak
Jobb lehet már ezután.
Sohasem adja tetézve magát,
Valamit megtagad tőlünk
Mindig az élet.
Ezeknek azonban
Annyira semmijük sincs, hogy
Minden övék lett.

Aritmikusán ollózik a lábuk,
Füst csap utánuk,
Szörcsög alattuk a lé.

Mennek szegények
Új ezerévek
Ezer új veresége felé.

6.

Minden ember, minden család életének megvan a maga sajátos geográfia, térképen ábrázolható lenyomata. Ami, sajátos kombinációit tekintve, egyedivé, majdhogyan utánozhatatlanná teszi azt. Valósággal kiemeli a tömeges mozgásirányok egymásra illeszthető szövevényéből.

Vili családja jókora pályát járt be, mire megtelepedhetett a kolozsvári Bravilor (Levente) utcában. A szülők Erzsébetvárosból és Brassóból kerültek Hátszegre, ahová Domokos nagyapámat még az első világháború előtt tanárként kihelyezték. Vilma nagyanyám időközben egy közeli községben tanítónősködött. Megismerkedtek, s kevéssel a nagy háború kitörése után (augusztus 15-én) Brassóban házasságot is kötöttek.

Első gyermekük, Vili kilenc hónapra rá, 1915. május 5-én jött napvilágra Hátszegen. Négy év múlva a család lakhelye már Szabadkán van, ahová a családfőt áthelyezték, Ili (a Vili húga) már itt született 1919-ben. A trianoni döntés után a család visszatér Erdélybe: Kolozsváron telepszének meg, az

Óvárban jutnak szolgálati lakáshoz (nagyapám a közeli kereskedelmi iskolában kap tanári állást), Vili öccse, Pista itt született 1922-ben. A későbbiekben családotól a Szamos Hója felőli oldalára, a Grigorescu (Rákóczi) út környékére, a Bravilor utcába költöztek. Vili itt lakott egészen házasságkötéséig, amikor is saját térképére felkerülhetett az első személyre szóló útelágazás: a Bravilor 7-től a Grigorescu 19-ig. Ami földrajzilag csak néhány utca különbséget jelent, még hozzá ugyanabban a fertályban, alig pár perc járásra a szülői háztól, ám mégis önálló lakásban, eszményi függetlenségben.

Vili családjának élete hamarosan újabb útszakasz felrajzolását teszi szükségessé: 1941-es világra jövetelemmel nagyjából egy időben, bekerülünk a városközpontba, a Házsongárd temető melletti Petőfi utcába, majd még később, Péter öcsém születését követően az Erzsébet (str. Racoviță) utcát is térképünkre rajzoljuk. Innen indul útnak aztán a család nyugatra, a háború vége felé; először Sopronig jutunk, majd az oda átmenekített erdélyi hadtáptábor intézet tovább költöztetésével együtt, nekivágunk az ausztriai kalandnak...

Anyám családjának földrajza nyugodtabb, egyszerűbb, inkább helyhez tapadó: jórészt Aradhoz és környékéhez kötődik; Erzsike apja is, anyja is helybeliek, onnan kerülnek aztán Kolozsvárra, később Budapestre s közben ideig-óráig Békéscsabára. Ezalatt Erzsikében egyre csak gyűl a vágy: utazni, utazni, világot látni...

A jegyespár levelezéséből kiolvasható, hogy mindkét fiatal esetében hangsúlyosan jelen van a világ megismerésének egészséges óhaja. De a fő cél továbbra is egy: visszatelepedni Kolozsvárra, ott alapítani családi fészket.

Akár végzetes, fatidikus döntésnek is tekinthetjük azt, hogy a háború befejeztével Vili és családja – amilyen hamar csak tud – Nyugat-Ausztriából Kolozsvárra siet vissza.

Egy 1945. április 20-án keltezett levélben Füzessy nagyapám testvére, Füzessy Marci bácsi „Kedves Domokos Bátyám” megszólítással kolozsvári nagyapámhoz fordult, a Viliék nyugatra távozott családjáról – rólunk – szóló híreket kommentálva, szeretett volna további hiteles újságokat hallani.

„Viliről és Pipiről, valamint a gyermekeikről szóló értesítést vegyes érzelmekkel olvastuk. Szép a hitvesi szeretet, de én egy otthon elhagyását mindenkor borzasztónak tudtam, és ma is az a véleményem, hogy a kisgyermekek biztos nyugalma kellett volna elsősorban szem előtt tartani. Ez azonban csak vélemény, nem ítélet, vagy kritika, mert ezt csak a jövő fogja megmutatni, hogy mikor ki tett helyeset vagy helytelent. Soraitok közül ki-

érezik a néma bánat. Teljességében megértelek. Nekünk is a mi elfogyó életünk öröme, vigasza, ha a kis unokánk egészséges, víg, és közelünkben van. Mi a háború gyors átvonulását minden lényegesebb baj vagy kellemetlenség nélkül úsztuk meg, sem a bombázásoknál, sem az itteni rövid harcoknál nem történt senkinek a családjából semmi baja. Egyetlen fájdalmas ezideig csak az, hogy fiunk, Marci, távol van tőlünk, valahol a fronton, vagy esetleg fogságban, és nem tudunk immár egy éve semmit sem róla. Az itt élő rokonok közül még egy testvérem és férje, Mosonyi szintén baj nélkül vannak, várjuk az oly sokak által óhajtott békét.

Nyíregyházán átutazott ismerősöm azt a hírt hozta, hogy Dezső bátyám felesége, Böske meghalt, de részletesebben nem tudott semmit, úgy hogy azt sem tudjuk, hogy nincsen-e tévedés ezen hírben. Vajon Ti többet tudtok-e erről. Kérlek, ha lehetséges, értesítsetek a dolgok fejleményéről! Haza kerültek-e Pipiék, a gyermekek, Vili?

Bár még személyesen nem is ismerjük egymást, érdekel a Ti jelenetek is. Mi van a kisebb fiaddal? hazakerült a fogságból? vagy adott életjelt már magáról? Feleségem el akar oda hozzátok menni, amint biztosat tudunk Pipinek és a gyermekeknek visszatértéről.

Legyünk erősek, hiszen már közel lehet a megpróbáltatások vége... Szeretettel öle, k. nejednek rokoni kézcsókom Marci

A címünk változatlan, és remélhetőleg az is fog maradni: Füzesi Márton, Arad, Gradiste...”

Igen: Erzsike apja Nyíregyházán javában készítette a fészket (lakást, állást) a fiataloknak, remélve, hogy a háború utáni világhelyzetben Viliék – az erdélyi magyarság helyzetének bizonytalanságára való tekintettel – elfogadják az ő tervét és mellette telepednek le Magyarországon. Hogy nem így történt, abban gyanítom, lányának, Erzsikének volt végső szava. Döntését pedig határozottan befolyásolhatta az a tragikus esemény, melynek során édesanyja időnap előtt meghalt. (Nincsen rá írott nyomom, de anyám elmondása alapján, e korai veszteséget személyesen az édesapja számlájára írta, akihez pedig azelőtt nagyon ragaszkodott. Miközben azt is tisztán látta: anyját a férj mindvégig másodrendű személyként kezelte otthonukban, alávetve saját domináns szeszélyeinek, bohém életmódjának. Kamasz fejjel nem sikerült megértenem apa és lánya e sajátos szembe feszülését, szívből sajnáltam Füzesy nagyapámat a gyermeke által neki okozott csalódás miatt, mint ahogy azt is furcsálltam, hogy anyám miért nem lelkesedett, amikor megtudta, hogy megözvegyült édesapja a negyvenes évek végén újra nősült...)

Ausztriából hazatérve, Vili a szüleit és húgát már a Fürdő utca 28. alatt (a Dsida-féle villában) találja, itt húzza meg magát a csonkán maradt család. Majd ahogy lehet, alig néhány száz méterre, az Arany János utcában vásárolunk bérházlakást; nekünk, a megmaradt közelség miatt ez szinte olyan, mintha nagyapáméknál lalnánk, és mégsem. Az összezárttság után mindenki felszabadul – az ottmaradók s az elmenők egyaránt –, örömmel iktatjuk családi földrajzunkba a Sétateret, amelyre lakásunk valamennyi ablakából, sőt a konyhából is közvetlenül odalátunk, olyan nekünk, akár egy erdő, és minden, ami azon túl van, már egy másik világot jelent. Viliék most nem a Szamos fellegrári, hanem a sétatéri oldalán laknak, csöndes villanegyedben, s ha az Arany János utcán elindulunk a magyar színház felé, elhaladunk a Bolyai Tudományegyetem épülete és aulája mellett. Apánknak itt ígértek állást, amiért úgy tűnik, érdemes volt megtenni a hátraarc utáni visszautat Ausztriából.

Mikor végre azt hinnénk, hogy ebből a pár sétatéri hektárból akár össze is állhat gyermekkorunk paradicsomkertje, kiderül: ezen a világon semmi sincs kőbe vésve, s a változás képes akár egyik pillanatról a másakra száznyolcvan fokos fordulatokat produkálni. A történelem ugyan a maga útját követte a mi hazatértünkkel, no de azzal is, hogy váratlanul az Arany János utcába, házunk közelébe költöztette a kolozsvári szovjet konzulátust, amit természetesen illet mindjárt körülvenni megfelelő katonasággal – őrzés és egyúttal megfigyelés végett (is).

A döntés gyors volt, a végrehajtás még gyorsabb: 1952 egy reggelén teherautók álltak meg a ház előtt, katonák ugráltak le róla, rendre kihordták bútorainkat és sietve összekapkodott dolgainkat, s délután már a Rákóczi út végén találtuk magunkat, egy, a Fellegvárra nyíló mellékutcában (str. Ioan Ursu – nekünk közönségesen csak Urszu lett), nem csupán légvonalban, hanem mindenképpen közel a hajdani Bravilorhoz, továbbá nem messze a Grigorescu 19-től sem.

(Azóta se feledhetem, hogy e villámgyors közjátékkal egy másik népes családot – történetesen a báró Bánffy Józsefét – ugyanolyan erőszakos hirtelenséggel szállítottak el abból a lakásból, ahová mi kerültünk, egy városszéli volt kocsmahelyiségbe. A család egyik leszármazottja, akivel még együtt jártam óvodába, majd elemi iskolába a Monostor elején álló Auguszteumba, a Budapesten élő Bánffy Fruzsina 2015 júliusában így emlékezett vissza – sokadik – kényszerből elhagyott otthonukra [Székelyföld, 2015 / 7. szám]: *„Egy fél házat foglaltunk. Volt egy hatalmas szoba, amit szekrényekkel osztottunk fel. Elhoztuk Gerendről az ebédlőasztalt, és azon pingpongoztak a fiúk bent a szobában. Bandi öcsém, Kriszta húgom*

és én együtt laktunk a nevelőnőnkkel, Sárival, mert ő még megvolt. Keresztszem-varrásra akart megtanítani, de nem sikerült... A szoba másik fele a két bátyámé volt. Volt még egy szoba, az volt az anyámék hálósobája, mellette pedig a fürdőszoba. A konyha kint volt a ház hátsó részében. Volt egy elég nagy udvar, ahol élt Dongó kutyánk, gyönyörű fekete-sárga foltos kuvasz. Mikor 1952-ben jött a kitelepítés, és meglátta a katonákat, elfutott, soha többet nem láttuk... Felszólítottak az állami szervek, hogy költözzünk ki, felajánlanak egy lakást, ahová mehetünk. Két változat volt: egy hely a Tordai úton, és egy ház a Donát út végén. Anyám a Donát utat választotta, mert ott volt kert és közel volt a Szamos. Mondta, hogy kell költözködni, mi pedig tudomásul vettük. Szerettem ott lakni, igaz, messze volt, 15 percnnyire volt az autóbusz végállomás. A ház valamikor vendéglő (fogadó) volt, benne egy fapadlós szobával, a többi mind kőpadlós volt. Nagyon hidegek voltak a szobák...”)

Véletlen volt, kiszámíthatatlan, és mégis: ma – számomra – annyira jelentésnek tűnik az egész, hogy képtelen vagyok szabadulni a hatása alól. Hozzá tartozik az Urszu 2 nyugtalanító szelleméhez... Különben a Vili és az Erzsike családi térképén ez volt az az utolsó hely, amely még nem távolodik el nagyon az indulástól – mondhatni hű marad az eredeti léptékekhez és eszményekhez. Egy későbbi, tizenvalahány év utáni költözés, bár még ideig-óráig egyben tartja, egyúttal meg is bontja a család egységét: a megszorodott családtagok – élettársak, unokák – számára a Szopori út 70. (bár négy szobás) betonkalickája túlságosan szűknek bizonyult. (Olyannyira, hogy egy idő után inkább szüleink költöztek el belőle, a székelység szívébe, Csíkszentkirályra, hogy életük utolsó éveiben megkeressék azt a fonalat, amit levelezésükkor oly biztosan éreztek a kezükben.) Ez természetesen beindította a szétraírást, a további családi „földrajzok” alapvetését. (És itt most nem beszélek az alkalmyszerű, saját jószántunkból tett ide-oda utazásokról, helyváltoztatásokról, kiruccanásokról. Amilyenekből például egy újságírói életmód természetesen összeáll – de nem csak...) Így jutottam én Bukarestbe, majd Csíkszeredába, Zsóka néném előbb Radnóra, majd Csíkszeredába, onnan Párizsba és végül Budapestre, öcsém Torontóba, illetve Budapestre, kishúgom Torontóba, nem beszélve a gyermekeinkről-unokáinkról, akik földrajzilag mondhatni behálózták szinte az egész világot...

Amit nem valósítottak meg a szülők, azt megvalósítják az utódok – hiszik s szeretnék tovább is hinni az emberek, hogy ez így működött s működik, pedig az élet nagyon sokszor rácsfol erre a számításra.

A gének ugyan szorgalmasan átörökítenek nemzedékről nemzedékre rokoni tulajdonságokat, hajlamokat, jellegzetességeket. De se a jó lépések, vagy a jó választások, se a rossz döntések bekódolásában nem vesznek részt – azon kívül, hogy esélyt adhatnak valamifajta döntés meghozatalára. A földrajzi terek belakása, meghódítása, majd kényszerű vagy tudatos elvesztése szinte-szinte törvényszerű folyamatként zajlik egy-egy család életében.

Szüleink hiába próbálták maguknak és utódaik jövőjének megmenteni Erdélyt; azzal, hogy minduntalan már-már görcsösen visszatértek hozzá, s a döntő pillanatokban a hűség szempontját minden más fölé helyezték, csak azt érték el, hogy leszármazottjaikként mind távolabb és távolabb merészkedtünk attól a helytől, amelynek pedig maradást kellett volna parancsolnia számunkra. Ez a fajta hűtlenségünk ugyan nem százszázalékos, de egy biztos: Kolozsvárt, Vilitől és Erzsikétől eredeztethető családunk meghatározó fészket valamennyien odahagytuk. És elvesztettük.

7.

Erzsike és Vili – szüleink – egy pár voltak; s méghozzá milyen szép pár! Ennek ellenére, valahogy inkább külön-külön jutnak az eszembe, párként egyre kevésbé. De a levelekből is kiderül, mennyire egyéniségek voltak, akik illeszkedtek ugyan egymáshoz, de hiba lenne összemosni őket.

Az a két típus, aminek képviselői voltak, kiegészítheti egymást, de sosem valódi megalkuvó. Megtűri, akár el is fogadja egyik a másikat, de soha nem nyugszik meg miatta.

Apám az okító, a pedagógus hajlamú, a mindenre magyarázatot kereső és találó, az ésszerűséget pártoló, nyílt és némileg naiv fiatalember. Legnagyobb gyerekként megkapta a kijáró testvéri tiszteletet is, méghozzá azzal, hogy egyszerűen kiérdemelte. Egyaránt támasza és barátja volt húgának és öccsének. (Pista írta 2011-ben, élete emlékeit papírra vetve: *nem csupán szeretett testvérét, de legjobb barátját veszítette el Viliben...*) Olyan ember volt, aki minden racionalitása ellenére hisz a mozgósító szavakban, a hangzatos ideákban, a vallási igazságok mindenható voltában. Hisz az isteni rendben és annak igazságosságában. Olyan ember, aki képes előre nézni, a fő csapás irányában, akkor is, ha jobbról vagy balról zavaró tényezők hívnák fel magukra a figyelmet. Lényeglátó volt, s ami mindennél fontosabb: csöppet sem szárazpipás.

Anyám mindez így, sohasem lehetett. Egyke volta rányomta bélyegét gyermekkorára és gondolkodására. Egyházi lányiskolában nevelkedett, apácák keze alatt, a rájuk jellemző bigott szellemben. Emiatt könnyebben lázadozott az értelmetlennek vélt kötöttségekkel szemben. Amúgy is szeszélyes volt, hangulatokra hallgató. Játékos felszabadultsága könnyen váltott át melankóliába, kishitűségbe. Hamarabb érzékelt eseményeket, minthogy azok bekövetkezhetek volna. Könnyen eltörött nála a mécses, nehezen vigasztalódott. Találkozása, barátságának elmélyülése Vilivel komoly próbára tette többpólusú személyiségét. Hitt a vőlegényében, majdani férjében, s talán még vallásos hiténél is előrébb helyezte ezt a feltétel nélküli bizalmat, de a kételyt sose tudta teljes mértékben leszerelni. „Fudri Kataságnak” nevezi egyik levelében ezt a fajta mindenhez kapkodást, a sokfelé figyelés és befolyásolhatóság megrémisztő, elbizonytalanító, borúlátóvá teszi. Képes mind pozitív, mind negatív értelemben felnagyítani a dolgokat. Túllát a felszínen, talán túlságosan is...

Az istenhit, a családból örökölt érthető vallásosság minden bizonnyal összekötötte őket. Ez tette lehetővé, hogy nagyjából „egy hullámhosszon” gondolkodjanak, még akkor is, ha ők úgy hitték: szerelmük hozta őket olyan állapotba, hogy egymást pontosan érzékelő rádió adóvevőkhöz hasonlítsák kapcsolatukat. Levelezésük kibontakozó korszakában ez egy igen mutató, illő metafora volt közöttük, de az idő teltevel megkopott a fontossága és a jelentéssége.

Ha a levelek után kellene ítélni, azt is mondanám, hogy a mélyebb vallásosság Vilire volt jellemző. Pontosabban ő volt az, aki kételyeket félretéve, feltétlenül hitte, hogy az Isteni Akarat igazgatja a világot, annak történéseit, a rosszat és a jót, mindazt, amit az élet csak reá mér az emberre. Erre nincs utalás, de föltételezem – Vilma nagymamám idősebb kori vallásos befolyására visszaemlékezve –, hogy az anyai hatás, illetve az igen aktívan végzett cserkésztevékenység volt az a két forrás, amiből Vili vallásos meggyőződése táplálkozott. (Domi nagyapám, református lévén, eleve nem avatkozott bele gyermekei vallási tájékozódásába.) Hitt abban, ami fiatalsága éveiben meghatározó gondolat volt: az erdélyi magyarságot csak a templom és az iskola mentheti meg. Vallásos családban, vallás által fenntartott iskolában, cserkész szellemben nevelkedett; nincs ezen mit csodálkozni, hiszen így indult – mondhatni törvény- és természetszerűen – az én neveltetésem, iskoláztatásom is. (Az más kérdés, hogy aztán egészen más körülmények között, más fordulatot vett...)

Leveleiben Vili az, aki az égi elrendeltetésre hivatkozik, viszont egyszerűen, már-már problémátlannak képzei el ezt a fajta gondviselést: hinni

kell – állította –, és amiben hiszünk, az előbb-utóbb meg is valósul. Majd minden, ami e hit mentén be is következik, csak erősíti a meggyőződést. Ami pedig ellentmond neki, az is a gondviselést hívja igazolásul, mivel hogy – hangzik a további gondolatmenet – minden, ami életünkben bekövetkezik, annak valamilyen, előbb-utóbb beteljesedő, rejtett értelme van. Erzsikének ez a fajta megrendíthetetlen, naiv hit erőt és bátorítást ad. Vili hite buzdítás és példamutatás is egyúttal, amely spirituálisan is egyesíti őket.

Amire máig nem találok magyarázatot, az az: ilyen lelki profillal és meggyőződéssel miért hagytak bennünket a szüleink már-már szó nélkül kibújni az istenhit gyakorlása alól? Hiába erőltetem az emlékezetemet, egyetlen olyan gesztusra nem emlékszem, ami arra utalna, hogy szerették volna, ha megmaradunk a vallás ösvényein. Vilma nagymamám részéről ez a fajta aggodalom nem hiányzott irányunkban – csak hogy a szülői befolyás híján az nem volt elegendő a nyáj mellett maradáshoz.

Most, hogy visszagondolok minderre, még azt sem tartom kizártnak – hiszen több jel is erre mutat –, hogy szüleink voltak azok, akiket a házasság utáni évek eseményei arra készítettek, hogy felülvizsgálják hitbeli meggyőződésüket, szokásaikat. Nem éltek vakbuzgó életet, sőt, mondhatni, ha jártak is rendszeresen templomba (amiről én nem tudok), úgy tették, hogy az még nekünk se szúrhasson szemet. A vallásos irodalom, egyházi kiadású könyvek, ha voltak is nálunk, diszkréten elvegyültek a könyvtár egyéb darabjai között. Nem ragaszkodtak makacsul az asztali s a minden esti imához, a minden áron való bűnbocsánathoz, nem ijesztegettek túlvilági kárhosszal arra az esetre, ha szakítanánk a szokásrenddel. Úgy maradt s halt el szép lassan életünkből a világ istenhitre épülő szemlélete, ahogyan a másik hit, a kizsákmányolás mentes új élet filozófiája és dogmája könyökölt helyet magának.

A sok tekintetben vesztes, iszonyú háború traumája okozta volna ezt? Vagy a nyomában feltámadó társadalmi méretű remény és hit az ember mindenhatóságában? Bárhogyan is történt, halálukkor mindkettőjüket pap temette el, a vallás ígéje hangzott el koporsójuk fölött és egyházi áldás váltotta meg számukra az évtizedeken át takaréklángra kényszerített, lelkükbe rejtett örök nyugalmat.

8.

Sokszor és sokat töprengtem Vili és Erzsike levelezésének hitelességén. Nyilvánvaló, hogy leveleiket ők maguk írták, ilyen értelemben nem lehet kételyem. Ami továbbra is izgat: őszinték voltak-e a fiatalok száz százalékosan egymáshoz és saját magukhoz, papírra vetett vallomásaikban? Nyilvánvaló, hogy levelezésük nem harmadik személynek, nem a kívüllátnak készült. Mi ugyan most zavartalanul beléje nézhetünk, akár ízekre is szedhetjük, de ettől mit sem változik a helyzet: ha próbáltak is olykor szerepet játszani egymás előtt – és miért ne tették volna? az emberiség legnagyobb része lelkipurdalás nélkül megteszi! –, az jórészt ösztönös, akaratlan lehetett. Nem igazán kaptam rajta őket, hogy felnagyították volna erényeiket, vagy épp ellenkezőleg, elhallgassák hibáikat. Az apróbb retusálásokat leszámítva, azt kell mondanom, hogy önképüket illetően inkább a visszafogottság volt az, ami feltűnt nekem e távkapcsolatban.

Különösen a Vili részéről feltűnő, hogy sokoldalúsága, társadalmi részvétele és megbecsültsége közepette, fiatalkori életének olyan mozzanatai is előkerültek, melyekről azt reméltem, hogy majd a levelezésben konkrét, hiteles hivatkozásra is találok; de tévedtem.

Nekem kell most kiegészítenem a levelezés tárgyanyagát néhány elhallgatott és csak napjainkban jól-rosszul rekonstruált eseménnyel.

A levelezésből például kiderül az, hogy Vili folyamatosan levelezett lapokkal, fontosnak tartotta, hogy közügyi gondolatainak a nyilvánosság előtt is hangot adjon. De arról csak pár éve szereztem tényszerű tudomást, hogy nem csak ő írt a lapokban – olykor ő maga is riporthóssá vált. (Az eset, természetesen, élete későbbi szakaszaiban mind gyakrabban és egyre indokoltabban – már csak tanári beosztására való tekintettel is – megismétlődött.)

Mindkét esetben baráti jelzés fordította figyelmemet a történetek forrásai felé. Mirk László tanár barátom, volt szerkesztőségi kollégám keresett meg ismételten azután, hogy könyvtári búvárkodásai nyomán apámra vonatkozó anyagokra bukkant a *Jóbarát* című katolikus erdélyi ifjúsági lap 1936-os (szeptember), illetve az *Iskola* – Oktatásügyi és népnevelői folyóirat 1937–38 (január-február) számaiban.

Az első közlemény (*Mi történt Cotroceniben?*) mellett egy olyan fényképet véltem fölfedezni, amit a családi albumból már jól ismertem, ám nem tudtam, mikor és milyen alkalommal készítették. Most, a korabeli riportot elolvasva végre, megtudhattam...

Mi történt Cotroceniben? * Puskás Lajos cserkészparancsnoknak, Cseke Vilmos és Ilyés Sándor cluj-i öreg cserkészeknek a király öfelsége személyesen nyújtotta át a kitüntetések.

A június nyolcadiki nagy szerencsétlenség híre megzavarta és szinte feledésbe juttatta a cluji cserkészek nagy örömét. Hisz kevesen tudják, hogy a szomorú emlékü Cotroceni-ben a cluji cserkészek szeretett főparancsnoka és két kiváló öreg cserkésze igen nagy királyi kitüntetést kaptak.

Mindent módjával! Előbb azt mondom el, hogy mi történt itthon.

Készültünk a június 8-i ünnepekre, mint ahogy valószínűleg másutt is készültek. Szombaton délután, a főpróba alkalmával nagy eső kergetett haza a sporttelepről, Puskás parancsnokkal útközben a Cohors-otthonba menekültünk az eső elől. Mikor a Cohors titkára egy pár ingyen jegyet ajánlott fel nekünk, amelyekkel egészen Bucureștiig mehetünk, nem is gondoltunk arra, hogy a jegyekre szükségünk lesz.

Másnap mind biztattuk egymást, hogy melyikünk menjen el a Bucureștii ünnepekre. Délután 4 óra tájban éppen erről beszélgettünk Puskás parancsnok lakása előtt, amikor egy távirat érkezik. A távirat nem mindig szokott kellemes hírt hozni, és aggódva figyeltük a parancsnok arcát, aki a táviratot átvette. Annál kíváncsibbak lettünk, mikor a parancsnok kijelentette, hogy a távirat a Nagy Légiótól jön Bucureștiből és maga Sâmboteanu ezredes küldi. Egymás fölé hajolva olvastuk a távirat szövegét:

**Puskás, Cseke, Ilyés decorafi
vino imediat la Bucuresti.
Sâmboteanu.**

Az utolsó vonat este ½ 10-kor indult, amelyikkel a meghívottak reggel 8 órakor még idejében Cotroceni-be mehettek. Igazi cserkész leleményesség kellett ahhoz, hogy a hátralévő rövid idő alatt felhajtsuk az ismeretlen helyen tartózkodó Cseke Vilit és Ilyés Sanyit. Vonatindulásra az állomáson voltunk: a kitüntetendők teljes díszben, akikhez díszkíséretül Pálffy Franci és én csatlakoztunk. Még két inascserkész is jött velünk. Kicsi csapatunk éppen megtöltött egy harmadosztályú fülkét.

A fülke nemsokára kis cserkészotthonná alakult, és mi kíváncsian találgattuk, hogy milyen kitüntetés is vár a meghívottakra. Mint szaktekintély, Pálffy Franci adta meg a felvilágosítást:

A „Virtutea cercetărească”-t 1915-ben létesítették, amikor a törvényhozás a cserkészetet jóváhagyta. Eredetileg ez volt az egyetlen cserkészkitüntetés. Életmentésért vagy a haza érdekében vég-

hezvitt egész különös nagy szolgálatért adták, és tulajdonosa igen nagy kedvezményekben részesült, pl. teljesen ingyen utazhatott az államvasutak összes vonalain Újabban a „Virtutea cercetărească”-nak több fokozata van. Az ezüst „V. c”-t azok a parancsnokok kapják, akik legalább öt éve ténylegesen vezetnek csapatot, csapatukkal részt vettek jamboreekon, és csapatuk egy része első osztályú cserkész. A bronz „V. c”-t olyan cserkészek kapják, akiknek legalább tíz külön próbájuk van, több jamboreen részt vettek, jamboreekon valamilyen díjat nyertek, vagy díjnyertes őrsnak tagjai voltak. Ezenkívül egyik feltétel, hogy iskolai tanulmányaik folyamán mindig az osztály öt első tanulója között legyenek. Eszerint, tette hozzá Pálffy. Puskás parancsnok úr az ezüst, Ilyés és Cseke pedig a bronz „Virtutea cercetărească”-t kapják.

Amint a tények igazolták, Pálffy jó jövődömondónak bizonyult.

Egy átutazott éjszaka után, reggel 8 órakor Bucureștiben voltunk. Hömpölgő emberáradat között, rövid gyaloglás után kiértünk Cotrocenii-be is. Gyönyörű látvány volt a hatalmas tribünök által alkotott nagy négyszög. Tiszta napsütésben hűvös szellő lebegtette a tribünök fölött magasan kiemelkedő nemzetiszínű zászlókat. A távirat felmutatására mindenütt megnyílt az út előttünk, s nemsokára hatalmas négyszög közepén voltunk, ahol már ott táborozott az ünnepségen résztvevő több, mint 20 ezer egyenruhás cserkész és strezsár. A kitüntetésekre meghívottaktól itt el kellett válnunk. Ők a nekik kijelölt helyre mentek. Mi pedig az egyik tribün alsó ülősorán helyezkedtünk el.

Alig helyezkedtünk el az egyik tribün alsó ülősorán, már is megkezdődött az ünnepség. Ha nem is láthattunk mindent, a hatalmas hangszórók útján értesültünk, hogy mi történik. Egymás után következett a díszszemle, zászlófelvonás, majd közvetlenül a zászlófelvonás után a kitüntetések kiosztása. Büszkén gondoltunk arra, hogy talán ebben a pillanatban kapják a mi társaink a kitüntetést, és alig vártuk az ünnepségek végét, hogy elsőként hallhassuk személyes élményeiket.

Az ünnepélynek hamarabb vége lett, mint gondoltuk volna. Jött a rettenetes katasztrófa. Egyetlen gondolatunk az volt, hogy a nagy zűrzavarban megtaláljuk egymást.

Útközben csak futó pillantással néztük meg a kitüntetéseket is. Itthon azonban annál jobban örültünk annak, hogy a komoly, céltudatos munkáért a legfelsőbb helyről jött meg az elismerés. * **Dávid László dr.**

A riport több szempontból is tanulságos.

Először is dokumentálja, mi volt az úzus és az elvárt sajtógyakorlat a helységnevek leírásakor az akkori romániai magyar sajtó felé: ugyanaz a nyakatekert hangulat köszöntött vissza, mint a nyolcvanas évek közepén, amikor cluji, miercurea ciuc-i, câmpia turzii-i, oradeai, timișoari stb. jelzőkkel illettük a kolozsvári, csíkszeredai, aranyosgyéresi, nagyváradi, temesvári olvasókat (talán csak az aradiak mentesültek e tudathasadásos rendszabályzástól, merthogy Arad esetében tökéletes volt a névegyezés és a népek egyetértése...)

A riport ugyanakkor arra is utal – igaz, csak kimondatlanul –, hogy a szerkesztők fölöslegesnek tartottak minden részletet a fiatal, kamaszkorú, cserkész olvasók orrára kötni, s különben is, a megírandók fő tárgya a kitüntetés, a cluji magyar cserkészek sikere, nem pedig a bukaresti tragédia részleteinek az ecsetelése. Ezért nem derül ki a riportból, miből állott az ünnepet megzavaró tragédia. Pedig, egy magára valamit is adó laptól (a Jóbarát akár ilyen is lehetett volna) joggal elvárhatnánk, különösen annyi idővel a történetek után, hogy szeptember közepén beszámoljon a júniusi „rettenetes katasztrófáról”. (Sajnálatosan a következő, az október 15-i számban sincs róla semmilyen utalás...)

Így aztán maradt az utólagos, jelenkori kutakodás a már hiányos, nem mindig megbízható történelmi forrásokban. Annyit azért sikerült felhajtani, hogy az 1936-os katasztrófáról dokumentumfilm is készült, s hogy a szóban forgó esemény június 8-án, a Cotroceni-i palota előtt történt. Oka pedig az volt, hogy az 1000 fős kapacitásúra ácsolt díszemelvényre mintegy ötezer kíváncsi száj tátó zsúfolódott össze, megsejlelni a Restauráció Napjának látványos ceremóniáit. (Ez a nap tulajdonképpen a II. Károly ünnepe volt, aki 1926-ban elvesztette trónörökösi jogát, majd később visszatért a trónra; a május 10-i román nemzeti ünnep után ez volt a második legnagyobb ünnepnap...)

Ilyen körülmények között a cluj-i öregcserkészeknek kettős lehetett az örömük: egyrészt a mellükre tűzött királyi kitüntetés miatt, másrészt mert szerencsésen túléltek egy tömegkatasztrófát...

A másik, ugyancsak a korabeli sajtóból átmentett közlemény a múlt század harmincas éveiben megjelenő oktatáspolitikai folyóiratban látott napvilágot, szerzője a frissen felkent Cseke Vilmos „Tanár Úr” Kolozsvárról.

Márton Áron „A hitvallásos iskola feladata” címmel írt cikkének, amely nyitva hagyottnak nyilvánította Puskás Lajos „A kisebbségi életformára való nevelés” c. cikkében felvetett kérdéseket, meg kell gondolkodtatnia

minden illetékes tényezőt, mert a kérdések megoldása nemcsak időszerű, de égetően sürgős is. Az együttműködés (kooperáció), – mely elvitathatatlanul fontos tényező a mai kisebbségi életünkben, – arra kötelez, hogy minél többen hozzászóljunk a kérdéshez, megoldási lehetőségeket hozunk, hogy így a „kisebbségi életformára való nevelés kódexe” minél hamarabb napvilágot láthasson.

Az elvi kérdés, hogy iskoláink elsődleges feladata a nevelés-e, vagy pedig a tanítás, nem igen lehet vita tárgya akkor, amikor maga a pedagógia belátta, hogy a „csak tanítás” elve és gyakorlata bajt, rosszat hozott az emberiségre. Ki kell mondanunk nyíltan, hogy igenis elsősorban nevelni akarunk hitvallásos iskoláinkban. Nem szabad, hogy az ezekből az iskolákból kikerülő ifjúság ahhoz a gépemberhez hasonlítson, amelyet megsterilizáló csak bizonyos mozgások és munkák elvégzésére állított össze, és amely csak azt tudja elvégezni, amire megvan benne a mozgató, indító elektromos vezetékek.

Mit jelent nevelni? Felkészíteni az ifjút az életre, s annak körülményei között – sokszor látszólag ferde helyzeteket és cselekedeteke követelő körülményei között is – a becsületesség egyenes útján való haladásra. Ebből következik, hogy a nevelés szoros összefüggésben van az ifjúra várakozó életkörülményekkel, a nevelésnek tehát ezek függvényének kell lennie. Ezért szükséges, hogy a nevelés magán viselje az illető nép vagy társadalom sajátos jellegeit. A mi kisebbségi életünk sajátos jellegeivel tisztában vagyunk, ezekhez kell alakítanunk tehát hitvallásos iskoláink nevelését is, azaz fel kell vértetni az ifjút minden olyan fegyverrel, mellyel sohasem támad, de amellyel a maga és faja védelmét becsületesen állja. Ez az elv.

Ha már most az elvnek a gyakorlatba való átvitelét nézzük, nehézségekbe ütközünk ugyan, de azokat le lehet küzdeni. Az állami tanterv, melynek előírásai szigorúan köteleznek, annyiban okoz nehézséget, – és ez a nehézség az állami iskolákban is fennáll, – hogy a tanulóifjúság idejéből a legnagyobb részt lefoglalja és kevés idő jut a tulajdonképpeni nevelő munka elvégzésére. „Neveljünk órán”, – vethetik közbe többen. Azt azonban ők maguk is jól tudják, hogy azt a nevelést, amelyet éppen a mi sajátos életkörülményeink követelnek, nem lehet az órákon elvégezni. Itt és ezért következik aztán a nevelőnek, tanárnak, tanítónak áldozatos munkája. Amíg tanít, csak mesterségét űzi, míg azonban nevel, hivatását végzi. Időt kell szakítanunk és módot kell találnunk, hogy a nevelésnek ezt a mi kisebbségi életünkkel szorosan összefüggő sajátos részét elvégezzük, a nélkül, hogy, ez a nevelés a tanterv előírásainak keresztülvitelét megaka-

dályozná. Nehéz, áldozatos munka ez, de nevelői és faji küldetésünk felelőssé tesz, ha nem végezzük el.

Ha munkánk számára kereteket nem tudunk találni, ez még nem ment fel kötelességünk teljesítése alól. Vegyünk magunk köré 20–30 fiút, ismerjük meg őket közelebbről, adjunk nekik felelősségteljes megbízásokat (lehetnek ezek lényegtelen és egyszerű megbízások is), a fontos csak az, hogy érezzék a felelősséget, váljon vérükké, menjen át tudatukba, hogy amire vállalkoztak, minden körülmények között végre kell hajtaniok és felelősek Isten és ember előtt a végrehajtás módozatával is. Vasár- és ünnepnapokon vigyük őket kirándulni a szabad természetbe, de tudatos és célzatos legyen a kirándulás is. Ilyenkor kipróbálhatjuk találékonyságukat, alkalmazkodó képességüket, leleményességüket, sőt ezeket nagy mértékben fejleszthetjük is. Mindezt természetesen mint a fiúk barátja, de a kellő szigort alkalmazó atyai barátja végezheti el a nevelő.

Ha nincs is meg tehát a megfelelő keret, mint ad-hoc, de azért állandó és céltudatos munkával nagyon sokat tehetünk célunk érdekében. A munka pedig, tulajdonképpen nem más, mint a cserkészlet – alkotó részeinek alkalmazása az iskola, de inkább az osztály keretein belül. Ennek a munkának semmi akadálya nincs, ha fáradságot és időt nem kímélve valóban nevelni akarunk! * **Cseke Vilmos (Cluj)**

[Forrás: Iskola. Oktatásügyi és népnevelői folyóirat. Szerkesztik: György Lajos, Márton Áron. V. évf. 5-6. szám, 1937/38 jan–febr., 15-16. old. A kisebbségi életformára való nevelés c. vitarovatban, hozzászólásként Márton Áron és Puskás Lajos vitaindító cikkeihez.]

A megjelenés dátuma igen közel van ahhoz az időponthoz, amikor apámat, saját kérésére, 1937 szeptemberétől kezdődő hatállyal ideiglenesen helyettes tanárnak nevezték ki a „cluji-kolozsvári főgimnáziumhoz”. (Erről röviden beszámol egyik korai levelében Erzsikének is.) Az 5571. szám alatt iktatott hivatalos értesítést az akkori gyulafehérvári katolikus segédpüspök írta alá, de a körpecsét felirata a korabeli püspöké: Gustavus Carolus Majláth Episcopus, Alba-Iulia.

Eme első kinevezés mellett ott lapul az elszíneződött régi iratok között Márton Áron püspök 1940. augusztusi meghatalmazása is, amelyben tudatja apámmal: „az Igazgatótanáccsal egyetértésben ezennel kinevezem Önt rendes tanárnak a kolozsvári főgimnáziumhoz a mennyiségtan-fizika tanszékre... További működésére Isten áldását kérem!” S a püspöki körpecséten: Aaron Márton Episcopus, Alba Iuliensis.

A tények azt mutatják tehát, hogy a Tanár Úr nem csupán vitázott a nevelésről, nem csak kioktatta a tapasztaltabbakat – neki ugyanis még alig száradt meg a tojáshéj a fenekén –, hanem sikerrel alkalmazta azt a meggyőződéses elképzelését, hogy a tanítás egyúttal nevelés is – nem csupán ismereteket töltögetünk a nebulók fejébe, hanem megpróbáljuk velük együtt átélni az emberré válás fázisait. (Néhány gondolatot erről is elárult Erzsikének írt leveleiben, de teljes koncepcióját a cikk tartalmazza.)

Pár éve kerültek elő édesapám néhány időskori előjegyzési naptára. Ezekben fedeztem fel – félig hitetlenkedve, félig ámuldozva –, hogy a hetvenes években a „Tanár Úr”, aki akkor már sokat tapasztalt egyetemi professzor volt és közel járt a nyugalomba vonuláshoz, jól dokumentált kartotékot vezetett minden olyan hallgatójáról, aki a nevelésére bízott egyetemi évfolyamra járt. Azokban az időkben ugyanis, igaz, hogy párt utasításra, de újra divatba jött az az irányelv, hogy az oktatónak bármilyen szinten hozzá kell járulnia a fiatalok neveléséhez, legyen velük szabad idejükben is, ismerje meg élet- és munkaproblémáikat, irányítsa őket, hogy jó szakemberekké és állampolgárokká válhassanak. Természetesen, mindezt az akkori „új ember” formálásának szószával nyakon öntve. Vili azonban, aki nem akkor lépett le a falvédőről, és egészen más időkből, más meggyőződésekkel hozta magával következetes pedagógiai hitvallását, komolyan vette a „biztatást”, mert tudta, hogy ebben rejlik az emberek szívéig hatoló lényeg, és egyszerűen folytatta azt, amit ő személyesen mindig is végzett: minden egyes diákjáról tudta, milyen családi környezetből jött, vannak-e testvérei, milyen betegségeken esett át, milyen volt a tanulmányi előmenetele az iskolában, melyek a kedvenc olvasmányai, milyen kedvteléseknek hódol, milyen tudományos tervek foglalkoztatják, milyen nyelveket beszél...

Visszaemlékszem, hányszor vette esténként a kabátját s indult a diákszállásokra, ellenőrizni ráérszakolt „gyermeküket”: van-e fűtés a szállásukon, folyik-e a melegvíz, nem tekeregnek-e túlságosan későig, milyen a fegyelem... Mi pedig otthon nehezményeztük, miért kell ennyire belevetnie magát a munkába, hiszen ekkora áldozatot senki se kér tőle, s az egyetemisták sem elemista kölykök, akiknek aprólékosan a körmére kellene nézni...

Most megértettem, hogy mindez nem volt más a Tanár Úrnál, csupán következetesség. Olyan állandóság, amelynek jegyében nyugodtan nézhetett aztán, odafent, egykori püspöke szemébe, ha történetesen találkoztak egyáltalán.

De miért is ne találkozhattak volna?

9.

Ha a találkozások ilyen könnyen megejthetők odafent, akkor Vili nem csak püspökével találkozhatott azóta, hanem Erzsikével is együtt nézhetnek vissza ránk, amennyiben még érdekli őket a mi sorsunk.

Én úgy képzem, hogy ezeken ők már réges-régen túlvannak. Az égiek gondjai nem lehetnek azonosak a földiekével, hiszen ott nem létezik létért való küzdelem, nincsen „erősebb kutyáé az igazság”-féle törvény, nincsenek haragok és sértődések, nincs múlt idő és nincs feledés, egyszerűen az van, ami a földön nincsen, és az nincsen, ami a földön van.

Ezt a fordított logikát nehéz megértenünk innen letről, amikor egy-egy távozó családtagunk után sóvárgunk, rájuk gondolunk, őket idézzük.

Anyánk távozása például olyan hirtelen szakadt ránk, ahogy egy rabló-támadás tör a gyanútlan utazóra. Megbékélő búcsújuk Kolozsvárról úgy tűnt, hogy derűs, boldog időskor kezdete lesz a számukra. Erzsike egy esztendeig újra földrajzilag távol került Vilitől; akkor még nem laktak Csíkszentkirályon, de már nem laktak Kolozsváron sem. Az volt az az időszak, amikor azt tervezgették, hogy tavasztól késő őszig fent laknak majd a Szentimrei Büdös málnavészes hegyoldalain, az egészséget ígérő kénes kigőzölgésű büdösgödrök (mofetták) szomszédságában. Ott vásároltak egy fél gerendaházat, amely állott egyetlen helyiségből s a belőle leválasztott kis konyhafülkéből, ahonnan létrán lehetett, egy csapóajtón át, felkapaszkodni a padlástérre, ahol szalmazsákokkal tömött deszka hálópriccsek szaporították a családi hálóhelyek számát. Amolyan családi találkahelynek szánták a Büdöst, amelyet akkoriban csak nehezen – saját gépkocsin vagy szekéren – lehetett megközelíteni, a tömegközlekedést egy poros, töfögő, füstölgő, félig-meddig kiselejtezett ócska busz bonyolította le, de csak fürdőidényben, vagyis amikor járható volt az amúgy télen áthatolhatatlanul behavazott, kora tavasszal-késő ősszel a lezúduló, medrük-ből kilépő patakvizek agyonrongálta erdei út, amelyet hatalmas szálfákat vonzó erdei szállítóeszközök koptattak, döngöltek, mélyítettek és uraltak. A helynek éppen ez a látszólagos szűzi megközelíthetlensége, érintetlensége jelentette a fő vonzerőt, különösen a városi, tömegesen egymásra szabadított, egymás ellen uszított ember-páriák számára, amilyenek mi voltunk. A szülői ázsió újra megnőtt, Vili és Erzsike sorra látta vendégül gyermekeit, unokáit, odafent ők voltak odahaza, mi voltunk a vendégek, akik megadtuk magunkat a megszelidíthetetlen természetnek.

Ahányszor náluk jártam, a padlás egyik rekeszében volt a hálóhelyem, korán reggel ébredtem, halkán leereszkedtem a létrán, kisurrantam a ház elé s az esti tábortűz hamuja mellett, egy tuskón ülve verset írtam, papír híján papírszalvétára.

Egyik nyáron még azt is elhatároztam, hogy könyvet írok erről a legendákat termő, különös helyről, ahol ideig-óráig higanybányát is akartak nyitni, amely veszélyeztette volna a fürdőhelyen élő, oda kezelésre járó emberek ezreinek nyugalma, egészségét. Tervemet egyre halogattam, aztán, hogy ne maradjak szégyenben, inkább egy regényem befejezését sikerült egy későbbi nyaralásomra időzítenem.

Ihletett hely volt az, én mondom!...

Ebbe a szinte-szinte idilli végjátékba szólt bele anyánk hosszú éveken át meglévő, most hirtelen kiteljesülő betegsége, majd műtétje és halála; mely épp akkor következett be, amikor ismét megtalálta volna lánykori önmagát és felszabadíthatta volna magát szeretett Vilije jóindulatú gyámsága – de mégis csak: gyámsága! – alól. Pedig félig-meddig ő maga hajtotta a fejét az igába, törődött bele abba, hogy örök támaszra, gyámolítóra van szüksége, aki mindig megmutatja a legjobb utat. Ha nem is istenítette, de jóval a megérdemelnél magasabbra helyezte önmagánál szeretett élettársát, s ezzel együtt feladta egyéniségét, önállóságát.

A hegyen született újjá, el is könyvelte: a hegynek köszönhet mindent. S amikor végérvényesen lejárt Vili hivatali munkaideje – magyarán, nyugdíjba küldték –, egy nagyszerű nyár köszöntött rájuk. Ami nem tartott túl sokáig: Vili egy este váratlanul szívinfarktust kapott, a mentő vitte be a csíkszeredai kórházba. Viszonylag hamar felgyógyult, de eltiltották a magaslati életmódtól. Mit volt mit tenniük, leköltöztek Csíkszentkirályra. A gerendaházat eladták Iliéknek, hogy a családban maradjon. Azért persze mi, gyermekek és unokatestvéreink használhatták, s olyankor időnként lelátogattunk a szülőkhöz is, a hegy lábához, de a bűdösi élet már nem volt a régi. 1980-ban Erzsikét megoperálták, majd pár hónap alatt végleg elment. A gyerekek egy része akkor is a Bűdösben nyaralt. Ott voltunk, a közelében, és mégis távol tőle. Hónapokba telt, amíg képes voltam megírni azt a verset, amire hosszú ideje készültem, de szükség volt erre az eseményre, hogy minden részletét felépíthessem magamban.

gyászjelentések

sajnos

hiába küldtök el

oda ahonnan valaha világra bújtam

én lennék a legboldogabb
ha szót fogadhatnék
egyáltalán

de ő már egy bükkfa
kereszt alatt fekszik makacsul
összezárt lábbal

amikor minden lenyelt
falatért kinnal kell meg-
fizetni és
minden lélegzetvétel
már csak ráadás
a kamatlábszámításhoz ugyan nem értek de
benyújtja végül ím a számlát
az eső uszályán érkező
szél a függönyök
mögül és egy
türelmetlen légy már repesve
méri az orrlikak széltét
hosszát

szemét lehunyta
mint hajdanán valahányszor
rajtakapott hogy a pénztárcájában
kotorászunk
ott vesszen az a pár szennyszagú
bankó s mire körülnézett
újra már csak a simogató
kezet látta
remegni
feje fölött aludj
anyám biztosan
rosszat álmodtál és hogy
meg ne bántson most is
elhitte

mosolyogtam neki az utolsó
percig fajankó
ez a fiú
gondolhatta magában nagyot
nyelve
és már nem tudott visszamosolyogni rám mert
húgom könnyes madonna-
arcára lett figyelmes, és képtelen volt
eldönteni melyik
oldalára feküdjék hogy
ne fájjon
mily lelkesen mutatta hasán
a forradást még egy
arasz se tett ki és azt
mondta hamarosan téstát
süt apámnak csak szokjanak
újra össze odabenn a sebészkes meg-
bolygatta szervek úgy
számlálta a napokat miként a maradék
pénzt szokás de
az utolsó bankót már nem ő váltotta fel

csak egy fenyőt
kívánt maga mellé
a végtelenbe vesző napokra
társnak hogy legyen ki
sóhajtson helyette valahányszor
beköszönt hozzánk az
ősz meg a tavaszi nátha

már hideg volt keze
lába akár télen a rézkilincs de lerúgott
sorra minden takarót
s kérve kért oltanánk el
a benne lobogó mardosó emésztő gyertya-
lángot mire tehetetlenül egymásra
néztünk és letakartuk mint jobb
vendéglők előtt
gyékénnyel

a jeget
mit tegyünk
melléje tanakodtunk hisz
a régieket lovukkal ékszereikkel szolgálóikkal
együtt temették királyi gyásszal nohát
a szolga mindvégig ő volt ez
tárgytalan ékszereit
már életében oda-
adta lányainak különben is
csak a bővli jutott neki
na és a ló
hát minket fiúkat ugyan lovaknak
titulált néha de most tessék
mondani hogy
feküdhattünk volna
mellé

a temető fölött a havason ahol
egy gerendaházban néhány szép
nyara elszállt akár az esti
tüzek nyiszorgó
füstje a kalapos
gombák a málnatövek a szélben remegő áfonyák a
mélán huppanó tobozok a kolompoló
tehenek társaságában ingázva
egyre a borvízforrás és a kéngödör között
bottal
apró testét himbálva járkál
félrebillent fejjel és bárhogy
nyújtánánk a lépést sehogy
sem tudjuk már utolérni

mély
fájdalommal
tudatjuk hogy mi még
megvagyunk és nélküle
is örülünk a telt
mosolyú reggeleknek a kávé
ugyanúgy isszuk kevés

*cukorral ráérősen
szürcsölve néhány frissítő
tornagyakorlat után folytatjuk
ott ahol abbahagytuk és ha történetesen
nem maradna rá elég
időnk hát majd a
gyerekek az unokák az ismerősök és ismeretlenek
a gyászoló család*

ajánlás

*hajtogasd négyrét e papírt és tedd el ha nem érdekel
millió szépség van a földön törődj azzal
egyszer úgyis kezedbe kerül és forogtad mintha most látnád
először*

*nem a föld
te hűlsz ki hamarabb*

1980. augusztus-szeptember

Amikor apámnak megmutattam, elsírta magát. Zavartan néztem a magába roskadt, zokogó emberre, és akkor hirtelen nagyon öregnek képzeltem magam.

10.

Apám nem egészen 68 éves – pontosabban: 67 éves, 10 hónapos és 5 napos – volt, amikor egy délelőtt, egykori kolozsvári lakásában összeesett és meghalt. Március volt. Néném, hosszú évek után először aznap reggelén érkezett meg Párizsból. Még találkoztak. Aztán...

Most meg már száz évesek: ő is, Erzsikéje is. Aki az anyánk volt.

Apám emlékéről, haláláról, hiányáról többször írtam. Óvakodnék az önismétléstől. Már csak azért is, mert – talán férfi voltom miatt is – valahogy hozzá érzem közelebb magamat; könnyebben tudok azonosulni vele – a gondolataival, naivságával, lelkesedésével, csalódásaival. Meg talán a férfigondjaival is. És ez már nem csupán egy belső, megfoghatatlan érzés, hanem külső nyomai is vannak. A fizikai hasonlóság – például...

Nemrég, 99 évvel a születése után, a csíkszentkirályi buszállomásról a temető felé tartva, ahol Vili és Erzsike nyugalomra helyezték, egy idős ember, kissé kaptatosan, megállít: „A Tanár Úr?...”

Lecövekelek. Ő meg pislog rám, mintha nem hinne a szemének.

„Dehogya... Csak a fia vagyok...”

„Hogy hasonlítanak!” – motyogja az orra alatt és továbbáll.

Hiába abszurd a helyzet, hiszen apám meglehet, hogy 1983-ban össze téveszthető lett volna azzal az emberrel, aki ma vagyok, de közöttünk mégis megvan az az időbeli különbség, ami a nemzedékek között lenni szokott.

Azt mondom, az a szentkirályi ember mégsem tévedett. Az általa ismert ember, az időskori Vili – az apám – hátrahagyott egy markáns képet magáról. Aztán meghalt, eltemették – tovább ő már nem öregedett. Aki öregebb lett – és ezután egyre öregebb lesz –, az inkább én vagyok. Aki immár közel hat évvel túléltem a saját apámat.

De hogy is van ez?

Amikor e könyvet írni kezdtem, még azt hittem, hogy el tudom magyarázni, mire gondolok. Most viszont összezavarodtam. Pontosabban olvastam egy verset, ami váratlanul kilötte alólam a lovat; kirántotta alólam a széket; elvette a kenyereket...

Ami után már csak dadogni és hivatkozni tudok.

Markó Béla **Reggel mi lesz?** című verséről van szó (megjelent a Székelyföld folyóirat 2015/7-es számában).

*Ma töltöttem a hatvanhárom évet és három hónapot,
és ez így egészen nevetségesen hangzik,
hiszen végül is mit számítanak
a napok, hetek, hónapok ebben a korban,
nem változom már az égvilágon semmit,
de megmagyarázom, miért kell pontosan fogalmaznom,
ugyanis most éppen egyidős vagyok apámmal,
aki hatvanhárom éves és három hónapos
korában halt meg 1982-ben,
persze nem ugyanezen a decemberi napon,
mivel ő augusztusban született,
én pedig szeptemberben, nem ez a lényeg,
hanem hogy holnap már idősebb leszek nála,
és végleg megszűnik köztünk
az a mindenképpen sajátos kapcsolat,
ami a szülő és a gyermek között szokott lenni,*

*vagyis mostantól fogva nem állítható,
hogy apám tapasztaltabb lett volna, mint én,
mintha egyszerre elhúznának a fejem fölül
egy felhőt, egy holdat, egy napot, egy arcot,
amely gyűröttebb, mint az enyém,
hány éjszakát kell még aludni, hogy megtörténjék,
kérdezhettem volna sokszor, de ennek már vége,
egyetlenegyét kell aludnom természetesen,
majd reggel úgy fogok ébredni, hogy
a bátyja vagyok annak a beteg öregembernek,
aki ott feküdt előttem tehetetlenül
egy kórházi ágyon,
de attól még az apám maradt
nagyon-nagyon sokáig,
miközben napról napra csökkent
a korkülönbség köztünk,
míg aztán hirtelen úgy kell
magam elé képzelnem
ezt a nálam sokkal alacsonyabb férfit,
hogy nem látott, nem hallott többet nálam,
sőt, még egyet alszom,
és vállon veregethetem a kisöreget,
mintha öcsémrel tréfálkoznék,
nem tudom, akarom-e végérvényesen túlélni,
nem tudom, milyen is lesz a kettőnk viszonya,
nem tudom, mire való a következő éjszaka,
nem tudom, akarok-e tényleg
idősebb lenni apámnál.*

*

Ezek után fölösleges a megfelelő szavakat keresgélni. Ez az, amit még el akartam mondani, míg várom, hogy hozzám érjen egy töfögő, poros, fenyőgallyakkal tűzdelt, ócska szürke Trabant, amilyen az apáméké volt. De közben valami történt: vagy helyben jár, vagy csak én távolodom egyre...

Csíkszereda, 2015. augusztus 5

